

Велесова книга

Рассоха І. М.

Справжність Велесової книги: науковий доказ

2018

Київ

Український пріоритет

Зміст

Вступ

Велесова книга (переклад Б. І. Яценка в редакції І. М. Рассохи)

Рассоха І. М. **Справжність Велесової книги: науковий доказ**

1. Тотальна ненауковість критики Велесової книги
2. Чому Велесова книга була написана на дерев'яних дощечках
3. Устинські книги і Кахтирі
4. Мотивація старців-кобзарів до збереження Велесової книги
5. Безпосередній зв'язок тексту Велесової книги з кобзарями
6. Доказ автентичності Велесової книги через аналіз місця її знахідки
7. Походження Велесової книги
8. Збереження та переписування Велесової книги
9. Доказ справжності Велесової книги виходячи з її змісту
10. Підсумки

Використана література

Додаток 1. Зразок оригінального тексту Велесової книги

Додаток 2. Про Максима Одинця, славного Киянина молодця

Summary

Ілюстрації

Вступ

Історія Велесової книги надзвичайно драматична. Під час громадянської війни, у 1919 році у **селі Великий Бурлук на Харківщині** банда злочинців, що називали себе анархістами, пограбувала поміщицький маєток і по-звірячому вбила його господарів та їхніх гостей, серед яких були переважно старі жінки і діти. Через кілька місяців Великий Бурлук і той маєток зайняли білогвардійці. Артилерійською батареєю командував полковник **Федір Артурович (Алі) Ізенбек**, художник за фахом і в минулому учасник наукових експедицій в Середню Азію. Він побачив на підлозі розгромленої бібліотеки купу розкиданих **дерев'яних дощечок з надписами**. Текст у них йшов з обох боків суцільно без розподілу на окремі слова і речення.

Табличка Велесової книги № 16.

Зацікавившись, А. Ізенбек наказав скласти дощечки разом з декількома вціленими книгами у ящик, який потім забрав із собою. Ці дощечки потім потрапили з ним у еміграцію, де він безуспішно намагався зацікавити ними вчених-істориків спочатку у Белграді, потім в Парижі. Врешті-решт Алі Ізенбек оселився у Брюсселі (Бельгія), де став відомим художником, розробляв малюнки килимів для килимової фабрики.

Ю. Миролубов — портрет роботи А. Ізенбека.

А. Ізенбек — автопортрет 1934 р.

У Брюселі А. Ізенбек познайомився у 1925 році з іншим емігрантом, хіміком за фахом і письменником-любителем **Юрієм Петровичем Миролубовим**. Той народився у Бахмуті в сім'ї священника, певний час сім'я жила на Кубані, з дитинства він зацікавився українським народним фольклором, згодом написав на цю тему декілька книг. Одного разу А. Ізенбек показав йому ті дощечки. До речі, він і сам намагався їх прочитати і переписати. Тепер цим став час від часу займатися також Ю. П. Миролубов, коли приходив до нього в гості.

Це тривало до 1940 року, коли Бельгію окупували німці. А в 1941 році А. Ізенбек помер. Він був самотній і заповідав все своє майно Юрію Миролубову. Проте через бюрократичні процедури окупантів Миролубов зміг вступити у спадок лише в 1943 році. До того часу у квартиру Ізенбека заходили представники німецької влади — чи то гестапівці, чи то співробітники містичної нацистської організації Аненербе (у Брюсельському університеті чули про дощечки Ізенбека). Отже, дощечок серед спадку Ізенбека вже не було... Від них залишилися записи Миролубова і частково Ізенбека та декілька неякісних фото — скоріше не з самих дощечок, а з їхніх прорисів. Архіви Аненербе (де

мали опинитись дощечки) після війни потрапили до Радянського Союзу і досі є засекреченими.

Дощечка 31 (27 - 02)

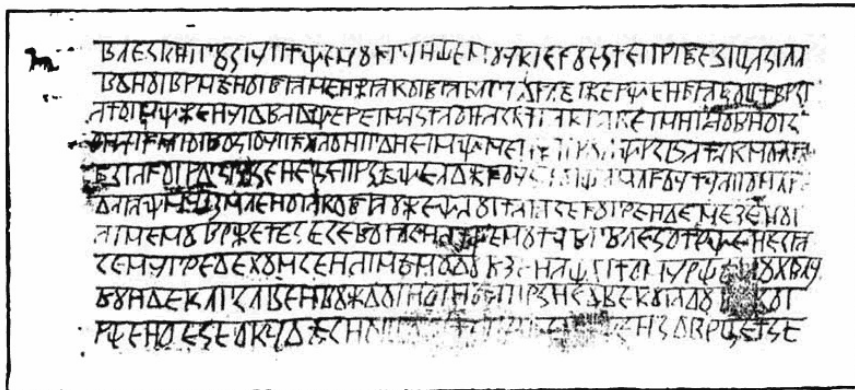
И да оти свѣ а нѣ а мисушѣ да свѣ а сѣ
имено гонимѣ, ак бо то не снас бѣ а мѣ бѣ
а вѣдизнашѣ, так оспѣм бѣ а хом и ошѣго
а и ца мѣ ста дикотѣ и ж бѣ рѣ хом отъ а
го бѣ а вѣ сѣ а та ста дѣ у бѣ рѣ жѣ бѣ а шѣ а жѣ
сѣ мѣ го а рѣ цѣ ко при дѣ а до зѣ мѣ а рѣ стѣ
до краѣ и нѣ ка а тѣ лѣ дѣ мѣ хом до при дѣ а
дѣ а рѣ а тѣ рѣ вѣ сѣ ко тѣ мѣ зѣ а щѣ нѣ а тѣ мѣ о вѣ сѣ
вѣ ко нас о бѣ а нѣ а а тѣ мѣ о рѣ цѣ о тѣ цѣ
гѣ сѣ а рѣ у в тѣ рѣ сѣ нѣ у бѣ лѣ а тѣ на тѣ рѣ
рѣ о дѣ а нѣ а до по лѣ у дѣ не, а до запа
да нѣ о сѣ лѣ о цѣ вѣ, а до бѣ сѣ сѣ кѣ
и жѣ а хѣ о вѣ, а так по бѣ лѣ а вѣ кѣ тѣ и шѣ
и нѣ тѣ рѣ рѣ дѣ нѣ а тѣ сѣ а вѣ сѣ ко тѣ мѣ тѣ сѣ вѣ
а кѣ и бѣ рѣ щѣ сѣ та вѣ нѣ гѣ рѣ а тѣ о мѣ и мѣ дѣ а нѣ
сѣ кѣ и вѣ. тѣ а мѣ зѣ мѣ у жѣ и вѣ а хом а тѣ цѣ мѣ о вѣ сѣ
сѣ цѣ до по лѣ нѣ а тѣ мѣ сѣ кѣ тѣ пѣ сѣ мѣ до прѣ а
лѣ бѣ а

Сторінка записів Миролубова.

Після війни Ю. П. Миролубов намагався відшукати дощечки, надсилаючи запити до різних музеїв, і зокрема повідомив про них у 1948 році Російський Музей-Архів в Сан-Франциско (США). У 1953 році про це дізнався секретар Музею **Олександр Куренков** (Ал Кур), що написав відозву в своєму журналі «Жар-птица» до всіх, хто про це що-небудь знає.

О. Куренков

Сторінка «Жар-птиці»

Миролубов відповів, а згодом цей журнал надрукував (досить недолуго) текст частини табличок з дуже приблизним перекладом, проте під заголовком «Колоссальная историческая сенсация!». Але ж цим зацікавився колишній харків'янин **Сергій Парамонов (Лесной)**, який жив у Австралії. Він став першим вченим, що серйозно поставився до Велесової книги і, власне, запропонував для неї цю назву. С. Парамонов почав розсилати копії Велесової книги і особливо фото її таблички 16 у різні світові наукові установи, зокрема, й до Академії наук СРСР. Там її одразу оголосили фальшивкою.

С. Парамонов (Лесной)

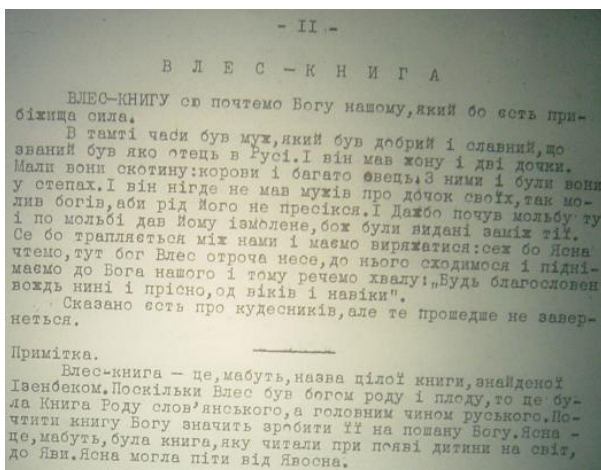

Ю. Миролубов з дружиною Жанне — фотографія

Перше українське видання Велесової книги з перекладом Андрія Кирпича (Великобританія) було здійснене **Миколою Федоровичем Скрипником**

(Голандія) у 1968 році, а в 1970 році повторене в Канаді, в «Календарі канадійського фермера». Та головна заслуга М. Скрипника полягає в тому, що після смерті Юрія Миролюбова у 1970 році він зв'язався з його дружиною Жанне Миролюбовою і отримав від неї частину його архіву, де знайшлася ще значна частина переписаних текстів Велесової книги. Саме завдяки Миколі Скрипнику ми маємо сучасний повний текст Велесової книги. З ним активно співпрацював **Борис Ребіндер** (Франція), що вперше чітко визначив місце знахідки Велесової книги у Великому Бурлуці.

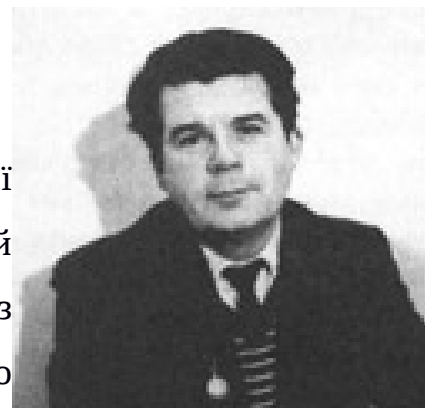
М. Скрипник (нижчий на зріст) і Б. Ребіндер

Перше українське видання Велесової книги

Б. І. Яценко

Далі історія наукового дослідження Велесової книги цілком пов'язана з Україною. Справжній науковий подвиг здійснив вчений-філолог із Закарпаття, фахівець з дослідження «Слова про полку Ігореве» **Борис Іванович Яценко** (1933 — 2005). Він опрацював весь

масив записів, частина яких була різними варіантами тих же дощечок. Він розібрався з написанням різних варіантів літер — при тому що самі А. Ізенбек, Ю. Миролубов та їхній видавець О. Кур часто тлумачили їх по-різному. Нарешті, він володів кількома слов'янськими мовами. Отже, саме Б. І. Яценко зробив **наукову реконструкцію оригінального тексту** Велесової книги. Що, звичайно, допомогло йому зробити також перший по-справжньому науковий її переклад.

Серед сучасних дослідників Велесової книги слід відзначити професора Київського міжнародного університету Івана Пилиповича Ющука, який очолив боротьбу за визнання справжності Велесової книги. Надалі ми достеменно розберемося, **ЧОМУ** її не визнають.

І. П. Ющук

У цій книзі Вам спочатку пропонується крім власне моєї роботи також текст самої Велесової книги у перекладі Б. І. Яценко з моїми незначними редакційними правками. Пояснення правок бажаючі знайдуть у тексті моєї роботи. Єдине, що не увійшло: у двох місцях старослов'янське слово «комонь» замінене на «кінь».

Крім того, до книги включено у вигляді додатку зразки оригінального тексту Велесової книги і пісню про Максима Одинця як маловідомий зразок творчості українських кобзарів щодо доби Київської Русі. Звертаю увагу також на ілюстрації, що суттєво допоможуть сприйняттю тексту.

І. М. Рассоха

ВЕЛЕСОВА КНИГА

Переклад Б. І. Яценка в редакції І. М. Рассохи

Дощечка 1

Даремно згадали доблесні наші старі часи,
бо йдемо куди – невідомо.

А так оглядаємось і говоримо,
що соромимося Наву, Праву і Яву знати
й обаполи князя відати і думати.

Се бо Дажбо створив нам Яйце, що є світ-зоря, яка нам сяє.

І в тій безодні повісив Дажбо Землю нашу,
аби тая удержана була.

*Українська писанка з язичницьким
хрестом, що є символом трьох світів*

Так се душі пращурів суть.

І ті світять зорями нам од Іру.

Однак греки напали на Русь,
чинячи злеє в ім'я Боже.

Ми ж не знали вже, куди тікати і що творити.

Права бо є таємно уложена Дажбогом,
а по ній, як пряжа, тече Ява,
і та створила життя наше.

А тоді, коли одійде, смерть наступає.

Ява тече і твориться в Праві.

Нава бо є після них.

Доти є Нава і по тому є Нава,
а в Праві ж є Ява.

Поучившись старому, зануримо душі наші в нього, бо є те наше,
яко се бо вже найшло на коло нам.

Творящу богом силу узріли в собі,
бо то дано дар богів,
і не потребуємо бо се напраснити.

Се душі пращурів наших од Іру зрятъ на нас
і там з жалю плачуть і виказують нам,
що не берегли ми Праву, Наву і Яву,
не берегли того, а ще й глузували.

Істинно, що не достойні бути Дажбожими внуками.

Отож, молячись богам, матимемо чисті душі і тіла наші,
матимемо життя з праотцями нашими,
які з богами злились воєдино.

Правда така, що ми Дажбожі внуки ко уму,
а ум великий божий є єдиний з нами,
і тому творимо і говоримо з богами воєдино.

Бренне бо є наше життя і ми самі також,

де князям нашим працювати, живучи в землі з тілом овна,
і худоба наша од ворогів утікає на Свередзь.

Дощечка 2а

Муж, ідучи додому, не правий,
якщо лише заявляє про права,
і правий, якщо слова його з ділами збігаються.
Тому сказано здавна, аби ми творили були добро.
Як і діди наші казали: тут є і буду так же.
За часів злославних і бусих русь була потята рукою ворожою.
І злочини творилися.
І князь тоді немічний був.
І услав синів своїх до брані.
А ті варягам піддалися, знехтувавши рішення віча,
і на те, що речено вічем, не зважили.
Тому ж бо ви розторгнуті і в неволю взяті.
І коди речемо нині, що маємо своїх князів, то не є так.
До південних країв ходили, щоб узяти землю нам і дітям нашим.
А там греки напали на нас, бо ми всілися на їхню землю.
І була січа велика і багато місяців.
Стократ починала русь
і стократ розбита була од півночі до півдня...
Отож худобу повели праотці наші,
і були отцем Орієм до краю руського ведені,
тому що завжди там перебували.
Багато злигоднів приніс ранній холод.
Отак відійшли сюди й оселились огнищанами на землі руській.
І все те сталося за дві теми до сучасності.

А по тих двох темах варяги прийшли
і землю забрали од хозарів до рук своїх.
Тим бо відробляли в неволі.
Був народ родичем з ільмерцями,
з єдиного кореня постали роди наші.
Хто прийшов пізніше на Руську землю,
то і селився серед ільмерців,
бо суть братчики наші і подібні до нас,
і в небезпеці обороняли нас од зла.
Віче мали: що віче вирішить, то так і є;
а що не рішено – не повинно бути.
Вибирали князів од полюддя до полюддя, і так жили.
Ми ж їм допомогу давали, і так було.
Зілля бо знали робити, посуд, печений у вогнищах, –
і суть бо гончарі умілі.
Землю орати чи худобу доглядати ті бо розуміли.
Такі й наші отці суть.
А прийшов рід злий на нас, напав.
І тому змушені були відійти в ліси.

Дощечка 26

Так і живемо, навчившись, звіра ловити і рибалити,
од страху уклонившись.
Так пробули одну тему і почали городи ставити,
вогнища повсюди розкладати.
На другу тему був холод великий,
і потяглися ми до півдня
там бо суть місця злачні.

А там: іронці зайняли худоби нашої десятину.
І прийшли б до згоди, якби ті могли слово тримати.
І потяглися ми до полуденного зеленотрав'я,
і було в нас худоби багато.

Дощечка За

Молили Велеса, отця нашого,
хай потягне в небі кінь Суражіїв,
хай зійде на нас сурі вішати, золоті кола вертячи.
То бо сонце наше, яке освітлює домове наші,
І перед його лицем блідне лице вогнищ домашніх.

*Можливе слов'янське зображення бога
Сонця. Пеньківська культура. Анти.*

Цьому богу вогнику Семурглю речемо
показатися і встати на небі
і так бути до блакитного світа.

Наречемо його іменем Вогнебога і йдемо трудитися,
як і всяк день, молитвою зміцнивши тіло, поївши,
йдемо до полів наших трудитися,
як боги веліли кожному чоловікові,
що повинен трудитися на хліб свій.
Дажбожі внуки ви, улюбленці божеські,
і боги мало не десниці тримають на ралах ваших.
Заспіваймо славу Суражію,
і так мислимо до вечора,
і п'ятикратне славимо богів на день.
Пиймо сурицю на знак благості і спільності з богами,
які є в небі, так бо п'ють за щастя наше.
Заспіваймо славу Суражію,
і ось кінь злат Суражіщіїв скаче в небесах.
Додому йшли, потрудившись.
Там огонь розкладали і їли покорм наш.
Речемо, яка то є ласка божеська до нас,
і одійдемо ко сну.
А день прийде – і тьмі безкормиця.
Так ось давали десятину отцям нашим,
а соту – на Власове.
І так пробували славні,
яко же славимо богів наших і молимося про тіла,
омиті водою чистою.

Дощечка 3б

Інша бо кров є свята кров наша.
Про те мовилося, як обирали князів старотці наші.

І так правили п'ятнадцять віків через віче.
А збиратися на нього і судити будь-кого із старшин годилося вночі.
І так правили наші отці.
Всяк міг слово сказати – і те було благом.
Захищалися од хозарів... по вікові Трояню,
які перш осіли з синами своїми і внуками
наперекір рішенню віча,
бо у русів не було іншої ради, крім віча.
Хозари пішли на них війною, а в них не було воїв.
І тривала та розторгавиця п'ятсот літ.
І не закінчилася скоро,
й обернулася нам тяглом хозарським.
Бо поки боруси билися,
на нас наповзли вороги численні.
А внук троянен був самотен при багатьох друзях
і був (у полон) уведений.

Дощечка 4а

Почалося життя важке...
А був тут у степах боярин Скотень, що не піддався хозарам.
Сам будучи іронцем, од Іроні допомоги просив,
а ті прислали кінноту,
і хозари були відігнані.
Інше боярство лишилося під хозарами,
які дійшли до града Київського і там осіли.
Ті ж русичі, які не захотіли бути під хозарами,
пішли до Скотеня; там поблизу й отаборилася русь.
Іронці не чіпали звичаїв наших, ні рабів не брали,

отож лишили русам життя русів.

А хозари брали до своєї роботи людей

і велике зло чинили дітям і жонам.

А тоді і готи-грабіжники напали на русь, що осіла коло Скотеня,

а тії взялися за мечі,

і пращурове наші виступили проти них.

Тут кіннота іронців вступила в бій і розбила готів.

Розтрощені були готи, втекли з поля.

То бо кров боруська лилася, і чермна земля була.

Перунами розтрощила русь землю готську

і мечами знищила всякого,

а землю їхню, як відомо, до своєї приєднала.

А тут і хозари в наш час ратний пішли на нас.

І тут бо руси кинулися до битви, як леви, і сказали:

«Пропадемо, якщо Перун про нас не подбає».

І той їм допоміг — готи були розбиті,

а хозари перші спробували праху,

вперше були розтрощені.

А русь звернулася до них і сказала: «А що ще буде?»

Хозари тікали до Волги од Дону і Дінця, там, сором маючи,

розбіглися вої їхні, покидали на землю мечі свої,

тікаючи вже вкотре перед очима нашими.

Готи змістились і відійшли на північ, і там зникли, йдучи далі.

Русь же ввійшла до цієї землі, взятої до Русі до рук,

утерла руки свої і сказала: «Прийшла ж милість божа!

Хвалімо Дажбога нашого і Перуна-златоуса, які були з нами».

І так уперше заспівали славу богам на землі чужинській.

І сказала руськолунь: «Та є земля, і треба немало старатися,

щоб утворилася земля наша».

А хозари, в бою дощенту порубані, шукаючи інших земель,
остерігаючись руськолуні біля Києва і в Лузі,
утвердилися на Дону після готів.

Дощечка 46

Багатьох захопили в поході з собою,
отож і терпіли ті од них,
бо були вони вільні і ворожі до пращурів.
Велес бо навчив тих землю орати і зерно сіяти.
Так захотіли ті пращури огнищанами стати і бути землетрудичами.
Говоримо бо, як се мовиться в нашій землі, а не так, як греки,
жадаючи за рахунок руського народу зростати,
болгарам підкорити
і примусити свою худобу водити в полях злачних.
І вибирали тих (князів) із своїх старійшин,
од роду до роду так се правили.
За десяток віків забули своє родство,
і так роди жили окремими племенами.
Се називаються ті поляни, свередзі і деревляни:
тут бо всі руські, од руськолунян походячи.
Окремими є сумь, весь і чудь – і звідти прийшла на Русь усобиця.
За другу тисячу літ підпали розділу і лишились у самотності,
і почали на чужих у неволі працювати –
спочатку на готів, які міцно їх тримали,
а потім – на хозаринів, як ті з'явилися з каганом.
А той був приятелем нашим і спершу були купцями на Русі.
Спочатку були велеречиві, а потім стали злі

і русів гнітити стали.

Сказали ті: «Куди підемо від них?

Де життя вільне знайдемо?

Ми великі сироти, божеська рука од нас одвернулась».

І так на двадцять тисяч літ не могли сутворитися до Русі,
а там прийшли варяги і взяли ту.

Були ті синове влці: русь же повернулась од півночі,
Знову не мала можливості...

В лісах ільмерських зібралась і там є.

Києву ж дана частина мала, там бо всілися варяги,
які захопили владу після венеда Святояра.

Так узріємо навіч того боярина, героя нашого,
який розбив готів із Скотичем.

І була славна подія од приходу слов'янського люду на Русь
тисяча третього року,
як нагле грабіжники напали на нас.

Тоді Святояр був єдиним князем,
якого боруси вибрали на руськолуні.

А той взяв руськолунь і борусів, озброїв їх
і пішов на готів од Воронженця.

Було там десять тем відібраних боянів кінних, не піших.

І так напав на них.

Січа була зла і коротка,
і та буйствувала була до вечора.

І були по готах.

Дощечка 4в

Русі бо приглянулася земля та і досі.

А в той час ішли до Києва варяги з купцями і побили хозарів.
А каган хозарський звернувся до Скотеня, просячи допомоги.
Відкинув ту просьбу Скотень і сказав:
«Допоможете самі собі».

Віче руськолуні веліло готувати оборону,
бо ворожа сила насувалася до землі Воронженця.
Воронженець був давній, за багато віків оснований далеко од нападників.
А та ворожина дійшла до Воронженця і взяла його, і там осіла.
Се Русь була відрізана від заходу сонця,
а інші пішли до сури на південь
і заснували Сурожград біля моря, що належало грекам.
Там кріпив град Сурож Білояр.
Криворіг, був тоді князь русів, пускав білого голуба:
Куди той полетить, туди і йти.
А той полетів на греків.
Криворіг пішов на них війною і розбив їх.
Тут бо греки, як лиси хвостом вертячи,
дали Криворогові золоте руно і комонце стрібні.
І Криворіг утримався на Сурожі.
А вони, греки, були на Голуні.
Криворіг догодився, аби руси відкрилися там.
А потім греки напустили на них боянів у залізах і побили їх.
Багато крові руської пролилося на тій землі.
І ні стягу не лишилося русичам.
Іллірійці сказали, що ми нерозумні, і прийдуть нам помагати...
Пом'янемо тих, що свою землю руську удобили,
і наших старійшин, які бо стратили сили, русь, на тих
бойовищах з ворогами нашими.

А кров їхня удобила землю нашу.
Сущі бо боги, які, з Перуном ділячись,
накували мечі свої до ворогів іних.
Ми ж їм помолилися нам у поміч.

Дощечка 4г

Добру бо святому бути над нами.
А йдемо куди – знаємо: по землі на гори і в луку моря.
А і то всякий день звертаємо погляд свій на богів, які є світ,
його ж звемо Перун, Дажбо, Хорс, Яр та іншими іменами.
Так співаємо славу богам і живемо милістю божою,
допоки й життя.
Се лишилися добра – там вороги наші,
які у темній ямі повзають і погрожують нам хворобами,
Маром-Марою і кінцем життя всім.
Явитися богові сильному і бити пільму мечем-блискавкою.
Хай та здохне, хай сяйво світить на нас і до нас і видно всім.
Перша слава Сурію прародителю є, той прогонить зло.
Із тієї темені ізійшло, іздибилося зле плем'я дасуво.
А те зле племено на пращурів наших набігло, напало,
І багато людей було забраних і померлих.
А той Ор-старотець казав:
«Ідімо од землі цієї, де хуни братів наших убивають.
То ті бо криваві хвостаті звірі нашу худобу крадуть і дітей убивають».
То бо той старотець сказав: «А підемо до іншої землі,
в якій течуть меди і молоко, і та земля є».
І рушили всі і троє синів Орієвих – Кий, Пащек і Горовато,
звідки і три славні племена виникли.

Сини були хоробрі, вожді дружинам.
Отак сіли на коней і рушили.
За ними їхали молодші дружини;
йшла худоба – корови, пов'язані бики, вівці;
їхали діти, старотці і матері, жінки, як марні люди.
І так просувалися до півдня, до моря, мечами разячи ворогів,
ішли до Гори великої, до долини травної, багатої злаками.
Там і оселився Кий, що був засновником Києва.
Та то був престол руський.
Багато крові коштував той похід слов'янам.
Анти не зважали на зло і йшли, куди Ор указував.
Бо кров є свята.
А кров наша про те каже, що ми русичі всі.
Не слухайте ворогів, які кажуть: нема у вас доблесті.
Од отця Орія походимо,
і той час од часу народжується серед нас;
і пов'язано се с'як бо є до самої смерті.
Не забудемо також ільмерців, які нас охороняли.
Були не окремі, а з нами злилися
і кров свою давали і за нас.
Давно були на Русі хозари, зараз варяги;
ми ж русичі, аж ніяк не варяги.
Залишимо на суру молоко наше в травах на ніч,
додамо до нього щавлю й інших трав, як говорили прастаротці,
і даймо се суритися.
І пиймо тричі на славу богам і п'ять разів щодня.
То бо наше старе почитання богам повинні потребити,
і треба та буде пов'язом поміж нами.

Ані Мара, ні Морока не сміємо славити.

Ті бо то диви є нашим нещастям.

Наші діди в небесах...

Дощечка 5а

З підкорення се починали ми те заселення.

Мовимо, що так літ за тисячу п'ятсот до Діра

Пішли прадіди до гори Карпатської

і там оселилися і жили ладно.

То бо родами правили отці-родичі,

а старійшиною роду був Щек, од оріян той був.

Паркун благоволив нам, і завдяки йому жили спокійно.

І таким було життя п'ятсот літ,

а потім подалися на схід сонця і пішли до Дніпра.

Та бо ріка є, що до моря тече.

І там на півночі оселилися на ній.

І називали Дніпро Прип'яттю,

як і отці називали Дніпро Прип'яттю.

І там жили п'ятсот літ.

І віче правило,

і боги оберігали од багатьох ворогів,

які звалися язиги.

Іллірійців там багато осіло і стало огнищанами.

І там худоба водилася в степах,

і там тільки богами оберігатись могла.

І так, як говорили, відпочили,

і наскладали немало золота, і жили заможнo.

Дощечка 5б

Так се язиги розвернулися на південь, залишивши нас.

І так ми йшли, ведучи худобу – корів своїх і биків.

І тут побачили багато птахів, які летіли до нас.

А ті галки і ворони від покорму летіли –
була покормка велика у степах.

То ж бо ті племена костобоків напали і багато було втрат.

І кров лилася тут, коли враз сікли голови ворогам своїм,
а ті вороння поїдало.

І там Стрибог свистів у степах,
а Борей гундів до полуночі, тривожачи нас.

Тут була січа велика – язиги і костобоки билися із злими
втікачами і крадіями худоби нашої.

І була та убориця за двісті літ (до нашого часу).

І наші родичі відійшли до лісів і там оселилися.

А за сто літ з'явилися там готи Германаріха, зlobлячись на нас.

І тут була убориця велика:
готи були потіснені і відтручені до Дінця і Дону.

А Германаріх пив вино, що буде любим братом поза воєводами нашими.

І так все владналося, почалося нове життя.

Переселення племені готів

Дощечка 6а

Од Ора були наші отці спільно з борусами до приходу
на Рай-ріку, на Дніпро і до Карпатської держави.

По родах ті правила від імені родичів і віча.

І всяк рід називався іменем своїх родичів, які правили,
і звідки прийшли до Гори також.

А князі і воєводи-отці вели людей битися з ворогами
Во славу Перунову.

І се Дажбожа допомога наверталася на нас;
і була держава та Руська од русів.

А борусичі билися, і безперервна війна йшла всяк час
і многі січі-битви, що вороги починали,

і жодна не була пережита до кінця, як з римлянами, так і з готами.

Тут Германаріх прийшов до нас і напав на нас.

Отож розбиті ми були римлянами і настигнуті готами
і (лишилися) між двома огнищами тліти і згорати.

А тут настала велика біда: жнива наші спалені,
і нічого не лишилося, крім диму і попелищ.

Тут бо прилетіла до нас птиця божеська і сказала:

«Відійдіть на північ і нападете на ворогів,
коли вони підуть на села наші».
Опісля так і було. Зробили вигляд, що йдемо на північ,
а (потім) напали на них і розбили їх.
Подолавши їх, пішли до них і стали станами по Дунаю.
І римляни напали на нас, і побили багатьох.
Хоч спішили вони нас обезглавити, а тако ми обезглавили їх.
І тьма воїнів була обезглавлена.
Великі сніги, холоди, голод мучили наших людей.
Лише стаючи втікачами і лишаючись безо всього,
вони немало натерпілися,
бо незалеглести мали і ту творили.

Дощечка 6б

А по ста двадцяти роках брані готи,
тиснені гунами і берендеями,
відійшли на північ, поміж Рай-рікою і Двіною, і там осіли.
Германаріх і Гуларіх привели їх на нові землі.
Се бо гуни з берендеями і своїми отарами стали в тому краї.
Там було багато коней, худоби, трава злачна і вода жива.
Тут бо Гуларіх привів нові сили і відбив гунів з великими втратами,
і пішов на нас.
Тут і наші родичі зібралися на конях і кинулися на них.
Зла січа тривала там тридцять днів.
І руси пустили готів до землі своєї,
бо ці обіцяли бути з нами.
Важкі часи настали. Напали на нас римляни од Дунаю,
греки з півдня, а готи з півночі і півдня.

Та бо війна зла не ділила,
а римляни сиділи в городах дунайських,
на нас позирали і чекали.
Та боротьба була тривала і нітрохи не угодна ж бо ні богам, ні людям.
Але не мали іншого виходу, крім неї.
Й обирали князів із отців, і ті були од осені до осені,
і їм платили данину з полюддя,
й остерігалися, коли водили отари свої,
й обробляли землю для життя.
Так жили і п'ятдесят літ вели боротьбу велику, щоденну
проти гунів і готів, але не проти берендеїв.
Коли став у них князем Саха,
той, мудрий, почав миру шукати з русами і був наш друг.
Беренда ходили тихо. Се гуни були крадіями,
і боротьба з ними була важка.
Вона тривала сто років.
І гуни лишились на готській землі.

Дощечка 6в

Та се заявилися із Замор'я і почали города будувати –
Хорсун та інші поставили.
Руськолані, яких роздирали смути, порядкували на півдні,
а боруси – на півночі.
І багато прийшлося пережити.
Ті бо родаки не хотіли, щоб руські роди об'єдналися з руськоланню.
Дві гілки роду звалися велика і мала борусь,
а сурожці звалися Сурозькою руссю.
І вели війну боруси.

Тако була там не війна,
а тривала ворожнеча між родами роздирала борусів на частини.
Тому боруси не могли стати проти греків і наступу скіфів.
Ті були жовтими, а руси були русими й блакитноокими.
Сильна й неугавна війна продовжувалась,
аж поки у сурожців не стало князів сильних,
і греки дали вищтче ворогам, як і нам.

Битва скіфів зі слов'янами. Картина В. М. Васнецова, 19 ст.

Од отця Ора до Діра пройшло тисяча п'ятсот літ.
Перси знали наші мідні мечі,
так отож майстри їм сказали зробити залізні
і брати коней, які нам сходять од богів.
І була русколунь сильна і міцна,
бо те від Перуна одержали ми.
Скільки раз виймали мечі і виходили проти ворогів
і відкидали їх од своїх теренів отці од роду Орового,
славного і сильного,

який і Сірію воював, і Єгипет.

А в ті давні часи у нас не було єдності,

і лишились ми без Велеса, як віск.

Той бо говорив нам, що повинні ходити прямо, а не криво.

А того не слухалися.

То перси забрали велику частину русів і загнали до Набсура.

Не встереглися бо ті від ворогів,

які напали на них – Адомор звався той.

І пішли, похиливши голови свої під ворожі бичі, –

то бо сильні загони напали з трьох сторін.

А інші пішли з отарами до заходу Сонця і там пропали.

Наші ж люди пішли на долини Набсурсара,

потім на Сірію і Єгипет.

Дощечка 6г

Довго тривали літа рабства.

І прийшов день, коли руси пішли від Набусарсара.

Перси не гналися за ними, а прийшли до країв наших

і там почули пісні наші до Інтри і заявили,

що якби стали вірувати, то були б з нашими богами,

а до своїх богів не неволили б.

Наші отці одні хомути носили і ніяк не звалися інакше,

як язичники.

Коли вавілонське рабство терпіли,

то князем їхнім тут був Набсурсар, який повелівав ними.

А ті свою юнь давали до війська

і тягло до чурси [служби] і (з) плугу на лани,

і зазнавали утисків.

Їх били киями, і не могли терпіти того;
і не витерпіли і сказали їм, що це нам не до серця.
І в той день стався великий струс і землеворот аж до небес.
Там коні і воли металися і крутилися.
А ми забрали своє стадо і кинулися на північ і спасли свої душі.
І так богами будемо збережені,
щоб не рахувати втрати синів своїх, і дочок своїх, і жінок.
І будемо простими, ставши собою.
Не були ми тими, що йшли на чолі раті.
І повернемось до того в собі, бо ходили гірше, як пси.
Ми нащадки Славуні і можемо бути горді і не шкодуємо життя.
Та бо Магура співає пісню свою, кличе до січі;
а та птиця од Інтри;
а Інтра був і перебуде до віку.
Інтра віддав Паруні всю зброю, аби той верг її,
щоб настав яровень і йшов на луки.
І краще маємо зникнути, але ніколи не бути в рабстві
і поклонятись богам їхнім.

Дощечка 6д

Наші жерці знання збагачувати закликають,
а вкрали їх від нас.
І ми нині так, як без борода, і боїмося,
що так і лишимося невігласами до кінця, не знаючи, звідки ми.
А був же у нас боярин-герой, який розбив готів
у літо тисяча третє від Карпатського Ісходу.
І той, як Третій Орій, ішов без страху на них.
І боярин Сегеня, який убив сина Германаріха

і відігнав Гуларіха од Вороненця.
Там лишилася русь — боруси і руськолані.
Так невже маємо соромитися слів ворогів наших!
Про все те маємо віщати і не вірити до січі
кожному хвалькуватому слову, сказаному нам.
А ось зоря світить нам, і ранок іде до нас —
то вже вісник скаче в небі;
і проголошуємо хвалу і славу богам.
Та бо Сурож погречена і не буде вже руська;
і там боги грецькі.
А тому відкинемо скорботу нашу і зважимося на інше.
Хай виведе нас син світлий Інтрів із пітьми,
маємо вишнього захисника нашого.
А старі часи — то наше благо.
Дістанемо від них твердості і кріпості,
аби ворогам відповідали, як належить.
А Гуларіх повів їх (готів) на інші землі.

Дощечка 6е

Ті часи були вельми важкими, бо дні були ясними,
І настала жорстока засуха.
Тож зерно не вродило,
і ми пішли на землю іншу і там утримались.
А (згодом) переможена була русь греками і римлянами,
і пішли по морських берегах до Сурожа
і там утворили добро; край той був сонячний і підлягав Києву.
Та з того нічого не добилися, зло все зіпсувало.
Тут бо вперше варяги прийшли на Русь.

І Аскольд силою погримів князеві нашому і розбив того.

Аскольд і пізніше Дір усілися на наших землях,
як непрошені князі, і почали князювати.

А над ними досі були отці і зберігали вогнище,
огнебога дому того.

Та відвернув (бог) своє лице од них,
бо були у греків хрещені.

Аскольд – темний воїн, а днесь од греків освічений,
що ніяких русів нема, а суть ворове.

А з того можемо сміятися, бо були кіморії, також отці наші,
а ті римлян потрясали і греків розметали,
як поросят устрашених.

Дощечка 6є

Те отці робили кожного разу, як виникала потреба.

А тут була інша суть і інші обставини.

Той Аскольд приносить жертви богам чужим, а не нашим.

Такими були наші отці, і нам не бути іншими.

А греки хотіли нас хрестити, щоб ми забули богів наших
і так обернулися (в їхню віру) і стали їм служити.

Постережемося того, як пастухи, що оберігають своє стадо,
і не дають вовкам хижачити на ягнят,
які бо є дітьми Сонця.

Тому трава зелена – це знак божий,
і її треба брати до глеків і настоювати на сонці нашому,
щоб пити на честь богів, які на небі синьому.

А отці наші приносили жертву Дажбогові,
і та на небі також святилася многократно.

Дощечка 7а

Слава богам нашим!

Маємо істинну віру, що не потребує людської жертви.

А тая се діє у варягів, які завжди приносили її,
іменуючи Перуна Паркуною,
і тому приносили жертву.

Ми ж польову жертву даємо і від трудів наших –
просо, молоко, а також тук.

То бо покропимо ягням на коляди і на русалії
в день весняний і на честь Красної Гори.

Ту бо даємо на спомин про гори Карпатські;
в той час називався рід наш карпини.

А стали жити в лісах, то мали назву древичі,
а в полі були, то й звалися полянами.

Ото греки всяке наговорюють на нас,
що приносимо в жертву людей.

А то брехлива річ, бо не відповідає істині;
у нас інший звичай.

І той, хто хоче іншого вразити, рече зле,
а нерозумний не бореться проти цього;
а й так є, що інший говорить так само.

Довго се правили родами.

А старі отці венедського роду йшли судити родичів
біля Перунового дерева.

В той день мали також ігрища перед лицем старотців
і силу юну показували.

Юнаки бігали, співали, танцювали на їхню честь.

В той день огнищани ходили на полювання
і приносили дичину старотцям,
які ділили тую решті людей.
І волхви жертву приносили богам, хвалу і славу.
Говорили про часи, коли готи і новоявлені варяги
вибирали наших отців князями,
і ті вели юнаків до січі лютої.
А римляни поглядали на нас і задумали зле на нас.
І прийшли з возами своїми і залізною зброєю і посунули на нас.
І тому довго билися з ними і відігнали їх від землі своєї.

Дощечка 76

І римляни, знаючи, які ми відважні,
коли боремося за життя, полишили нас.
Так і греки хотіли підкорити нас біля Хорсуна,
і билися ми проти рабства нашого.
І була та боротьба і битва велика тридцять літ;
і ті лишили нас у спокої.
І тоді греки пішли на торги наші
і казали нам обміняти корови наші на масть і срібло,
бо ті потрібні жонам і дітям.
Отож і торгуємо так до цього часу,
хоч і пізніше греки шукали в нас слабинку,
шукали можливості в неволю взяти.
А тому не послабляймося і не дамо землі нашої,
як і землі Трояні не дали римлянам.
І хай не встане Обідоносиця Дажбожим внукам,
які в яругах про ворогів дбали,

та й ми зараз не по хулі, як і отці наші.

Це ж у синє море скинули з берега готів тих
і проспівали над ними переможну пісню хвали.

І Мати співала, тая красная птиця,
яка несла пращурам нашим огінь для домівок їхніх.

І ягницю надивимось ми до того, і одержали ми сили;
і мали ми ворогів порубати і залишити їм ганьбу псину.

То глянь, народе мій, який ти захищений і численний,
і не збочив через втрати свої, і не спустився до ряду.

Аби ми ворогами погнали, щоб біди позбавитись
і життя інакше мати.

Бо ми стали гордими і не уникали ворогів.

І ще тяжчою буде їхня поразка.

І так усі тисячу п'ятсот літ, як ведемо численні війни і битви,
і живі-таки завдяки жертві юнацькій і дівочій.

Дощечка 7в

Тоді нам не було інакше, і зараз пробудемо достойні.

Ми могли одбитися од ворогів,

і зробимо так – одбиймося!

І брали всіх своїх і звали до стягів отців наших,

які ще не збабнені і горді.

Приходили се на площі свої і казали, що інак не буде те,

а маємо йти на греків, про яких уже говорили.

А Ясна й Інтра йдуть за нами, як ходили за отцями

нашими на римлян до Трояні землі.

І з нами були, коли варяги вели наших воїнів;

і самі це робили.

Тисячу літ відбивались ми від римлян і готів,

і Знання було з нами.

Не забудьмо також, як готи об'єдналися з гунами проти нас.

І Галаріх ішов з півночі, а гуни – з півдня.

І тут плакала русколунь і боруси,

як гуни роїлися навколо готів.

Тут русь зібрала свої сили і розбила гунів,

утворивши край антів, а скуфь – Києву.

А сьогодні запеклося серце наше кров'ю.

Од ранку до вечора ходимо і зроняємо сльози осуду свого.

Жили німими в час той, але знали, що час прийде,

коли в січі підемо на ворогів – чи то греків, чи гунів,

тих бо маємо захомутати і стриножити.

І не стане нам ворога, як мерзості перед очима нашими.

Галаріх бо заплатив за те,

і маємо примусити Хорсун заплатити

за сльози дочок наших уведених і синів, у рабство взятих.
Плата бо та не срібна і не золота,
бо одсічені голови їхні на чіпи тут настромимо.

Дощечка 7г

Так будемо родами тими, бо бреше псина грецька,
і лис хитрощами одвернув нас од трави нашої.
А ту маємо приймати, поки й сонце крутиться,
бо то була наша мета вчитися цьому і не зруйнувати його.
Тут бо через тисячу триста літ од Ісходу Карпатського
Аскольд злий прийшов на нас.
То стрепенися, народе мій, од сплячки
і в злагоді йди до стягів наших.
А захистить нас од ворогів на Русі могутній Сварог наш,
не інші боги.
А крім Сварога, не маємо нічого, лише смерть.
Але й та не страшна, коли Щеком названі.
Се небо кличе нас, і йдемо до нього.
Ідемо, бо Мати наша співає пісню ратну,
і мусимо стати послухати її,
аби самим не їсти трави і худобу грекам не давати.
Бо ті нам каміння в їжу гризти дають,
тому бо зуби маємо тверді і гострі.
Ті нам казали, що ми звірі і рикаємо вночі,
наводячи страх на людей, тобто греків.
Питають нас народи, хто ми.
А ми відповідаємо, що ми люди нерозумного краю,
і правлять нами греки і варяги.

Та й що скажемо дітям нашим?
Як нам буде казати, коли навіч полон,
коли й самі узнають про нього?
Отож збираймо дружину до стягів наших.
І скажемо так: не маємо ні їжі, ні житва,
будемо все на полі брати.
Що візьмемо від греків, те й будемо їсти;
а не візьмемо – не будемо їсти.
Бо Мати наша співає над нами.
І мусимо стяги наші дати вітрам тріпати.
І кіннота, степами скачучи,
нехай порох підіймає воєнь за нами,
і ворогам дамо дихати ним.
У той день була наша перша битва,
і двісті (воїнів) загинуло за Русь.
Вічна їм слава!
І йшов до нас народ, хоч і не було в нас бояр.
Але хай приходять до нас.

Дощечка 7д

То й справимо тризну славну по ворогах
і налетімо соколами на Корсунь.
І братимемо їжу, і добро, і худобу, ще й полонених греків.
Ті знають нас, як злих, а самі добрі на русь.
Але тьма не буде з нами, а з тими,
які, чуже беручи, кажуть, що добро діють.
Отож не будемо такими, як вони,
Єдиний воєвода наш Ясун,

а тому надихаймося на труд наш,
щоб перемогти ворогів до єдиного.
Як соколи, нападємо на них і кинемося до битви сильної.
То бо Мати наша співає в небі про подвиги ратні.
Отож одійдемо од домів своїх і підемо на ворогів,
аби дати відчути їм, як січе руський меч.
Ясун рече, що не повинні діяти інакше, як іти вперед,
а назад не повинні.
Каже, що не знаймо назад чи вперед, а швидко йдемо.
А хто швидко йде, швидко і знайде славу.
А хто тихо йде, то се ворони на нього крячуть і курове кленчуть.
Не худоба ми, а русичі, і то є іншим навченням,
аби знали, що Права з нами.
А Нави не боїмося, бо Нава не має сили проти нас.
Тому ми повинні молити богів про поміч у ділах ратних
і старатися.
То Мати б'є крилами про труди ратні і славу воїнам,
що іспили води живої од Перунця в січі укрутній.
І тая Перуниця летить до нас.
І тая ріг давала, наповнений води живої для життя
вічного герою нашому,
що меча ворожого дістав і голову одрубану втратив.
Тако смерті не маємо від того, але життя вічне,
і завжди брат за брата стоїть.

Дощечка 7е

А як умре, то до луки Сварогової йде.
А там Перуниця каже: то є ні хто інший, як рус-герой,

ані грек, ані варяг;
це слов'янин роду славного,
і той іде по співах Материних.
А Мати кличе до лук твоїх, Свароже великий.
І говорить йому Сварог:
«Іди, сине мій, до тієї краси вічної.
І дивись, що діди і баби твої в radoщах і веселощах,
хоч досі гірко плакали.
А зараз возрадувалися з життя твого вічного до кінця кінців,
що продовжилося там».
Ми знаємо, як воїни Ясуна,
що маємо іншу ознаку, аніж греки,
і маємо славу іншу.
І тако дозріємо до раю нашого
і узріємо квіти красиві, і дерева, і луки.
І станемо в'яну в'янити од полів тих,
і житву трудити, і ячмінь полоти,
і пшоно-просо збирати до закутів Сварожих.
А ті багатства інші,
аніж земні в прахові, болячках і стражданнях.
І хай будуть мирні дні його вічні.
І станемо на місце загиблого і будемо битися люто.
А буде так, що впадемо зі славою,
то підемо туди, де той.
А Мати наша била крилами о боки свої;
з обох сторін її огінь сяє світлом до нас.
І всяке перо інше, красиве – червоне, синє, блакитне,
жовте і срібне, золоте і біле.

І та сяє, як сонце саруме, і колами йде по сонцю.

Та світилася сімома красотами,
як заповідано од богів наших.

Мати-Слава. Сучасний малюнок.

А Перун, дивлячись на неї, гримить у небі яснім,

То все наша гордість, і маємо свої сили оддати,
то й узріємо також.

І одсічемо старе життя наше од нового,
як січуть, рубають дрова в домах огнищан простих.

Мати-Слава б'є крилами о боки.

І йдемо до стягів наших;

а ті стяги Ясуна.

Дощечка 7є

То Перун іде і главою золотою трясе, блискавками
посіваючи до неба синього,

і те твердіє од них.

А Мати-Слава співала про труди наші ратні,
і маємо послухати і прагнути до битви лютої за Русь
нашу і святих праотців наших.

Мати-Слава сяє до хмар, як сонце,
і віщує нам побіди й загибель.

А й того не боїмося, бо то є життя земне,
а вище є життя вічне.

І мусимо дбати про вічне, яко земне проти нього ніщо.

І ми на землі, як згі, зникнемо в пітьмі,
як ніби ніколи не існували на ній.

Тако слава наша отече до Матері-Слави і пробуде в ній
до кінця кінців земних і інших життів.

То чи нам боятися смерті, коли ми нащадки славних!

І Дажбо нас народив од корови Замунь,
і були ми кравенці і скіфи, анти, руси, боруси, і сурожці.
І тако стали діди русове.

*Зображення Птиці Слави (?) з
мартинівського кладу (анти)*

А із Пендеба йдемо досі до неба
синього.

У старі часи риб'яни не захотіли лишитись (у своїх краях).

Прийшли до землі нашої і казали, що мають доблесті.

І так загинули – не народжувались і вимерли, як безплідні.

І нічого від них не лишилось.

Та нічого не знаємо і про тих, що костобоці звуться.
Вони чекали допомоги від неба.
І самі не стали трудитися, і так чекали.
Та інакше сталося: од іллірійців були поглинені.
Тут бо скажемо, що було в ту добу насправді, –
іллірійці були поглинені од нас.
І не було в нас тоді нікого, крім дулібів,
які були повернені на борусь.
Мало лишилось іллірійців, або так званих ільмерців;
і ті якраз сіли біля озера.
А далі оселилися венеди;
й ільмерці залишилися там, і було їх мало,
і мову свою лишили, і так були.
Б'є крилами Мати-Птиця і співає пісню до січі.
А та птиця і не сонце, а од зорі, була нею.

Дощечка 7ж

І тут'маємо знати, що збирається рід руський до
десятків, а десятки – до сотень.
Та нападуть вони на ворогів
і візьмуть їхні голови одрубані,
і там злих полишать –
хай звірі-хижаки, те з'ївши, поздыхають.
Течуть ріки великі на Русі.
І журчать вони, повноводні, співи стародавні про тих бояр,
що не боялись до полів проти готів виходити
і багато літ битися за вольність руську.
Ті, славні, нічого на берегли, ані життя свого.

Так сказала їм Березина.
І б'є крилами Мати-Слава наша
і говорить нащадкам про тих,
що ні грекам, ні варягам не піддавалися.
Говорить тая птиця про героїв боруських,
які од рук римлян упали коло Дунаю біля Троянь-валу.
І ті без тризни полягли,
і Стрібове лише танцювали над ними,
оплакуючи їх восени,
а в зими студені гурлихав же над ними рев степовий.
А й голубки-дівоньки також розповідали,
як загинули ті у славі і не залишили землі своєї ворогам.
То хіба ми не синове їхні, не нащадки?
Не залишимо також землю нашу ні варягам, ані грекам.
Тут зоря красна іде до нас, як жона блага,
і молока дає нам у силу нашу і кріпость двожилу.
Та бо зоря сонце провіщає.
А вже чуємо, як вісники на конях скачуть до заходу сонця,
аби управити його човен золотий до ночі,
аби віз із волами сумирними привезти по степу синьому.
Там бо ляже сонце спати в ніч.
Отож коли день прийде до вечора,
вдруге скаче у Яві перед вечором
і так говорить сонцю,
що Віз і Воли вже там і ждуть його на Молочній стезі.
Як тільки зоря проллється в степи,
покличе нас Мати, аби ми поспішили.

Дощечка 7з

Тако речемо, що маємо красне вінце віри нашої
і не мусимо чужої добиратися.

Тут князь наш говорив, що повинні ми йти до бояр-ясунів,
аби могли захиститися від ворогів якомога раніше,
бо пізніше справді вже буде пізно.

А маємо силу нашу в степах,
що вишикувана Матір'ю – сонцем нашим;
крила обаполи розпростерті і тіло в середині,
а голова ясуна на рамена його.

Там воєводи славні, які не лишають у січі голови своєї ясуні.
Вони вберігають її до того дня,
коли і Щех іде до заходу сонця зі своїми воями,
а Хорват брав своїх воїв.

Тоді інша частина Щехова лишилася з русами,
і так на тій землі утворила з ними руськолань.
Кий бо усівся в Києві, і йому підкорились,
і з ним до цього часу будуємо Русь.

І навіть якщо буде нам інша сила, не йдемо з нею, а з Руссю,
оскільки тая є мати наша, а ми діти її,
і будемо до кінця з нею.

Дощечка 8

А відтак почалися межі русами незгоди і відособлення,
і жаль став між ними.

І почали плакати і вирікати їм:
не йдемо за ними, бо там буде погибель наша;
і допечемося до тієї пори, коли не збуде од нас нічого.

Згадаймо про отця Ора і єдиний рід слов'янський;
а по отцю Ору сини його розділилися на трійцю, і так стало;
про руськолань і венедів, що розділилися надвоє;
та про борусів, які були розторгнуті на дві частини.
І тоді скоро мали і десять (частин).
А нащо гради городити і гряди влаштовувати, коли
маємо боярина Оглендю?
А той боярин Оглендя каже:
«Як ото маємо ділитися до нескінченності?
Та борусь єдина може бути, а не десять».
А родці і родичі ділилися і розходилися.
І багато разів ворог нападав на нас.
Маємо битися за своє, а не говорити, які у нас батьки.
Якщо маєш десяток корів і згинеш од ворога,
то мала од того учта.
А пробудеш у роді до кінця свого,
то з десятка може утворитися тисяча,
як тоді, коли той Оглендя водив корів по степах.
І ті, що говорять слова многі про родичів своїх
і самі себе возносять вище пращурів і Ора-отця,
то шкоду творять.
Не будемо їм наслідувати бо по шляху своєму не підемо.
По Гараріху пішли готи на північ і там зникли.
І Детеріх повів їх, і опісля не знаємо про них нічого.
А берендеї прийшли до нас і сказали нам,
що вельми великі утиски терпіли од ягів,
що стали на слід гунів.
А тако Болояр сказав їм: почекайте.

І ходив до них, і прийшов до них
з п'ятьма тьмами несподівано,
і побив ягів, розтрощив по всій країні.
Як волів, гнав їх і взяв корів їхніх, і худобу, і дочок, і
юнаків, а старших зовсім побив.
Ми – русичі і маємо гордитися походом нашим
і триматися один одного, битися до смерті правої.
На те ще згадаємо Дарія Перського, який на нас прийшов
і побив нас через наші роз'єднаність і усобиці.
А ось і варяги Рюрик і Аскольд усілися на межі нашій, і
паскудять нам на кордоні.
А ми нащадки роду Славуні, що прийшов до Ільми-ріки
і оселився з готами і тут був тисячу літ.
Пішли на нас колтове із залізом своїм
і, зустрівши нас, повернули до заходу Сонця.
І всі, чия тверда рука тримала нас,
змушені були відірватись од ріллі і взятися за мечі.
То страхи їм найшли на чресла їхні
й одірвали од землі нашої.
А ільмерці, дивлячись на те,
не билися зовсім і загинули.
І нічого ми не могли зробити іншого,
бо ільми не хотіли брати заліза до рук своїх
і боронитися од ворогів.
Такі роди краще ізсохнути мають,
аніж будуть їм інші наслідувати.
Грім гримить у небі синьому.
І маємо летіти на ворогів, як ластівки швидкі і легкі.

А та швидкість – це ознака нова, руська.

І мету зараз маємо іншу, аби степ скіфський був за нами,
і всі бродяги в ньому щезли.

І тільки наші корови там ходитимуть
і наші родичі житимуть.

Бо колтове вчорашні – це сьогоднішні варяги і греки (так звані елани);

І ті, хто не домислює до того,
суть їхні майбутні раби і піддані.

Борися, земле Руська, і борони себе,
щоб не була на тому корчі,
щоб ворогами не була захомутана і до воза прив'язана,
аби тягла його туди, куди захоче володар чужий,
а не ти хочеш іти сама.

Жаль великий із плачем тому, хто не дорозуміє слів цих,
і грім йому небесний,
аби повергся додолу і не піднявся вище.

Володарі наші єдино є Хорс і Перун, Яр, Купало, Лад і Дажбо.

А коли Купало прийде у вінку,
що покладений на голові його,
сплетений із віття зеленого, і квітів, і плодів,
той же час маємо далеко до Дніпра і до Русі скакати.

Про смерть нашу не думаймо,
і життя наше на полі (бою) прекрасне.

Б'є крилами Мати наша Слава і велить нам іти до січі,
і маємо йти.

І нам ні до банкету, ні до їства борошняного, ні до м'яса смачного,
і маємо спати на сирій землі і їсти траву зелену,
доки не буде Русь вільна і сильна.

За той час, коли готи йшли на нас із півночі,
Германаріх домовився про союз із гунами і підтримав їх.
Отож маємо двох ворогів на два кінці землі нашої.
А той Болорев, хоч і мав досвід великий, завагався.
І тут Мати прилетіла і сказала йому,
щоб перш за все йшов на гунів і розтрощив їх,
а тоді б повернувся на готів.
І той так і зробив: розбив гунів, а се повернув на готів.
Там і вразив сина Германаріха і вбив його.

Дощечка 8(2)

Се прилетіла до нас і сіла на дереві і заспівала птиця.
І всяке перо є іне, сяє кольорами різними;
стало і вночі, як удень.
І співає пісню до борні і битви, то й билися були з ворогами.
Згадаймо про те, що отці наші днесь у небі синьому
і дивляться на нас.
І се гарно усміхаються до цих.
І так ми з отцями нашими, не самотні ми.
І мислили про поміч Перунову.
І бачили, як скакав у небі вісник на коні білому.
І той меча здвинув до небес
і розрубав хмари і громи.
І тече вода жива до нас, і пиймо тую,
бо все од Сварга (Неба) до нас життям тече.
І ту пиймо, як стікання життя божого на землі.
Тут бо корова Замунь іде до поля синього
і почина їсти траву ту і молоко давати.

І тече те молоко до хлябів,
і світить уночі звіздами над нами.
І тут молоко (те) бачимо, що сяє нам.
Той бо путень правий, і інших не повинні мати.
Отож почуй, нащадку, славу тую
і держи серце своє за Русь, якою є і перебуде наша земля.
І ту маємо боронити од ворогів і вмерти за неї,
як день помирає без сяйва сонця.
Потім настає темінь на ім'я вечір,
а вмирає вечір – і настає ніч.
Вночі Велес іде в небесах по молоці небесному.
І йде до палат своїх і на зорі се дає нам до воріт.
Там свої співи нам зачинати і Велеса славити од віку до віку,
і храмину ту, яка блищить огнями многими, як ягниця чиста.
То Велес учив праотців наших землю раяти і зерно сіяти,
і жати віна-вінча на полях страдних,
і ставити снопа до огнища,
і честити його, як отця божого.
Отцям нашим і матерям слава,
бо нас учили до богів наших
і водили за руку до стезі правої.
Так ішли, і не були ми лише хлібожерцями,
бо ми слов'яни, руси, які богам славу співають;
і тако суть слов'яни.
Ото од морського берега Готского моря йшли до Дніпра
й інде не шукали інших бродичів, яко русь.
А ті то гуни і яги суть одбиті,
бо мали боярина Оглендю,

який нами гордився і бере нас до частки.
Від ранку до ранку бачимо, як зло діється на Русі,
і чекаємо, що поверне до добра.
І то не буде інако, якщо сили свої не згуртуємо
і не візьмемо мету одну до мислі нашої.
То бо глаголить вам глас праотців,
а до того дослухайтеся, бо інакше не можна діяти.
Ідімо до степу нашого і борімося за життя наше, як герої,
не як худоба безсловесна, що не відає.
Тут бо Красна Зоря іде
і коштовності нанизує на прикраси свої,
І ту вітаємо од серця, як русичі, а не греки,
які не відають про богів наших і наговорюють, злі невігласи.
Але ми називаємося слави і ту славу показали їм,
коли йшли на заліза їхні і на мечі.
Тут лише ведмеді лишилися слухати славу тую,
й олені скачучи лишились і розкажуть іншим про русів тих,
Отож не уб'ють її (славу) в злиднях чи в нужді.
Греки бо ворожі на втіху собі,
русове ж горді суть і по хлібові дякують, також і грекам,
які беруть і злобляться на того, хто дав.
Ту бо славу орли клекочуть там і тут,
що русичі вільні і сильні по степах.

Дощечка 8(3)

Коли наші пращури добро творити починали,
греки приходили купцями до торжищ наших, прибутки шукали,
і, землю нашу розглядаючи,

посилали до нас багато своїх юнаків
і будинки будували, і гради для обміну та торгівлі.
Ї ось одного разу побачили воїнів їхніх при мечях, озброєних.
І скоро нашу землю прибрали до рук своїх
і утворили ігрища інші, які й зараз бачимо.
Греки суть празні, а слов'яни працювали рабами на них.
Отак наша земля, яка чотири віки була наша,
стала грецька.
А ми самі, як пси;
і поженуть нас скоро каміннями геть звідти;
і тая земля огречена є.
Тако днесь маємо дістати її і кров'ю нашою полляти,
аби була родючою і жирною.
Летить у небі Перуниця і несе ріг слави нам,
ож іспиймо його до кута
і ніч нашу повинні забрати од ворогів наших.
І та Перуниця рекла, що русичі, проснувшись,
орю свою боронити повинні в той день.
А ще та Суря рекла, щоб русовичі йшли і діяли так.
А куди будете йти од краю свого, то наткнетеся на стіну.
Й утворите діру для нас і для наших,
і відтоді будемо у себе.
А кому присудить Перун, ті будуть їсти в раю їжу вічну,
в небі воскреснуть, бо загинуть днесь.
І нема вороття, аби лишилися живими.
Краще мертвими бути, бо живі працюють на чужих,
а те ніяким чином.
Живий раб кращий для деспота, ніж поколотий .

Маємо наших князів слухати і воювати за землю нашу,
як ті говорять нам.

Й ось Ітра прийде до нас, аби ми зберігали силу до трави
і стали твердо за угіддя наші.

Оточить бо сила божеська нашу,
і будемо непереможні в полі стояти.

Принесемо жертви богам своїм на руки їхні і зрушимо.

І ті, хто ще стане чаклувати,
повинні бути додолу вергнуті до праху в крові їх,
коли ми кельще бути посміли.

Отож греки стали тими, що не мають сили і збабнилися,
швидко звикли до мечів тонких і щитів легких
і землю кидали ту через слабкість свою.

Бо не було їм допомоги від імператорів
і повинні були самі стати на захист свій.

І тут лад буде іним і буде нашим.

І ніскільки не повинні дослухатися до їхніх розмов.

Вони дали бо нам письмено своє,
аби взяли його і розгубили свою пам'ять.

І той ілар, який хотів учити дитя наше,
повинен був ховатися по домівках тих,
аби його, невченого, повернути на наше письмо
і нашим богам правити треби.

А те повів вам, що повоюєте греків, бо знав те ясно:

і знав, як отці наші те говорили мені,
що знищимо їх, зруйнуємо Хорсинь і Амастриду мерзенну.

І будемо великою державою з князями своїми, городами
великими і безліччю зброї залізної.

І буде безліч нащадків наших.
А греків зменшиться, і будуть минулим своїм дивуватися
і похитувати головами.
Дійте так, бо буде на нас велика гроза і громи гримітимуть
і лиш одна перестане, інша почне.
Отож переможемо до кінця
і продовжимося до віків множеських завдяки богам,
і ніщо нас не знищить.
Станьте як леви один за одного, і тримайтеся князів своїх.
І Перун буде коло вас і перемоги дасть вам.
Слава богам нашим до кінець кінця віку землі тієї
і до благ усяких Русі, отцівської землі нашої.
І так буде, бо ті слова маємо од богів.

Дощечка 9а

У давні часи жив Богумир, муж слави,
і мав трьох дочок і двох синів.
Ті бо водили худобу до степів і там жили в травах;
батькові підкорялись і боялись, богів слухались,
і так розуму набирались.
Аж тут мати їхня, яку звали Славуна,
дбаючи про їхні потреби,
сказала Богумирові, що так зробімо
і мусимо дочок своїх віддати і внучат доглядати.
А (той) повози упріг і поїхав куди очі дивляться.
І приїхав до дуба, що стояв у полі,
і лишився вночі біля вогнища свого.
І побачив увечері мужів трьох на конях,

що наближалися до нього.

І сказали ті: «Здоров будь! І що шукаєш?»

Оповів їм Богумир про тугу свою.

А вони відповіли, що самі в поході, щоб знайти жінок.

Повернувся Богумир у степи свої

і привів трьох мужів дочкам.

Од них три роди пішли, що були слов'янами.

Од них походять деревляни, кривичі і поляни.

Бо перша дочка Богумирова мала ім'я Древа,

а друга – Скрева, а третя – Полева.

Сини ж Богумирові мали свої імена Сієва і молодший Рус.

Звідси походять сіверяни і руси.

Три ж мужі були три вісники про ранок, полудень і вечір.

Утворилися ті роди біля семи рік,

де ми проживали за морем, у краю зеленому,

куди худобу ввели раніше ісходу до Карпатських гір.

То було за тисячу триста років до Германаріха...

А в ті часи була битва велика на берегах моря Готського.

Отам праотці накидали кургани із каміння білого,

під яким погребли бояр і отців своїх, що в січі полягли.

Дощечка 96

Прийшли вони із краю зеленого до моря Готського,

а там наставхнулися на готів, які нам шлях перетнули.

І там бились ми за землю тую, за життя наше.

До того були отці наші на берегах моря по Ра-ріці

і з великими труднощами по ній перевезли людей і

худобу на інший берег, пішли по Дону.

А там готів побачили, що йшли на південь.
І Готське море побачили,
і готів, що стояли озброєні напроти, побачили.
І так змушені битися за житво і життя своє.

А гуни йшли по сліду отців і
нападали на нас,
людей убивали і худобу
забирали.

Гуни

Отож рід слов'ян пішов до землі, де сонце вночі спить
і де трав багато в луках жирних,
і ріки рибою наповнені,
і де ніхто не помирає.
Готи були ще в зеленому краї і помалу перед отцями йшли.
Ра-ріка – велика і відокремлює нас від інших людей
і тече в море Каспійське (Фасісте).
Тут муж роду Білояра пішов на той бік Рая-ріки
і попередив там китайців (сіньсте), які йшли до фрягів,
що гуни на острові своєму очікують купців, щоб обібрати.
Було те за п'ятдесят літ до Алдоріха,
і ще раніше був рід Білоярів сильніший від гунів.
Купці одяглись, ніби вони мужі Білояра,
і, кажуть, дали йому срібло за те і двох коней золотих.
Пішли іншим шляхом і уникли грози гунської.

І так пройшли мимо готів, які також охочі на бійку,
а на Дніпрі воїни їхні та князі нечесно двічі данину брали,
Отож купці ті кунеццани повернулися до землі китайської
і не приходили вже ніколи.

Дощечка 10

Бугомирові боги давали блага земні, а ми тих не мали,
бо нам випало інше.

У роді старших обирали як князів,
якими од старих часів були все наші отці.

І ті князі були тривалий час, і греків не питали,
і стояли до кінця, як люди обов'язку.

Тому од родини мали давати нащадків,
і ті (князі) правили ними.

А по Богумиру був Ор з синами своїми.

А коли гуни почали велику війну, прагнучи до утворення
великої землі своєї,

то ми пішли геть, туди, до Русі.

Нині інші часи, а тому мусимо братися за узду і тягнути допереду.

І хай не буде сказано, що ми залишили землю свою і захопили інші.

А хай скажуть, як ми билися вперто за себе.

Боруси не залишили греків на землі вашій, билися за неї.

А в ті часи Ра-ріка відокремлювала нас від інших земель.

А нині зажадали вороги наші (йти) на нас,

і мусимо битися за внуків наших,

і утримаємо степ наш,

і не дамо землю іншим.

Отож мусимо інакше робити:

не паліть дубів на полях своїх,
не сійте на них, не жніте жатву в попелі,
бо маємо степи травні.
І ведіть туди худобу оберігаючи.
Оберігаючи її від ворогів.

Дощечка 11а

Се бо, молячись, найперше Триглаву поклонятись маємо
і йому велику славу співаємо.

Хвалимо і Сварога, діда божого,
який тому роду божеську є началом
і всенькому роду криниця віща,
яка витікає влітку од джерела свого
і взимку ніколи не замерзає.

А тієї води живущої п'ючи, живемо,
допоки не прийдемо до нього, як свої,
прибудемо до лук його райських.

І богові Перуну,
громовержцю і богові
прі і боріння скажемо
не переставати живих
явищ кола крутити.

Це він нас веде
стежею правою до
брані.

І до Тризни великої о
всіх полеглих,

які йдуть у життя
вічне до полку
Перунового.

Стародавнє святилище на острові Хортиця, Запоріжжя

І богові Світовиду славу проголошуємо –
се бог Прави і Яви, і йому співаємо пісні, яко свят є.
І через нього знаємо світ бачити і в Яві бути.
І той нас од Нави вбереже, і тому хвалу співаємо.
Співаємо і танцюємо йому.
І звертаємося до бога нашого,
який ті землю і сонце, суне наше, і зірки тримає.
І світ міцний творить славу Світовидієву велику.
Слава богові нашому!
То бо скорбить серце наше.
І се одречемось од злих діянь наших
І прилучимось до добра.
Се бо рабів відпустимо, обнімемося.
І скажемо, се зробивши, – се бо нас знаєте:
як розумом усвідомили, так і подбали, як
уміємо.
А се таємниця велика, як і Сварог.
Перун і Світовид – ті обоє удержані в небі.
А з обох боків їх Білобог і Чорнобог б'ються
– і ті небо тримають, аби світу не бути
повергнутому.
А за тими обома – Хорс, Велес, Стрибог
держать,
а поза ними – Вишень, Лело, Літиць.

Збручський ідол

Дощечка 116

Радогощ, Календо, Кришень.
І се тих удержують – Сивий Яр і Дажбо.
І се інші є – Білояр, Лад, Купало, Сіниць, Житниць,

Вінич, Зернич, Овсянич, Студеч, Ледич і Лютич,
а по тих – пташич, звіринич, милич, дощиць, плодець,
ягодець, бджолич, тростиць, кленчиць, озерець, вітриць,
соломиць, грибиць, ловиць, бесідиць, сніжиць,
страниць, святиць, родиць, світиць, кровиць, красиць,
травиць, стеблиць.

А також суть – родиць, маслиць, живиць, відиць,
листвиць, квітиць, бодищ, зіздиць, громець, сімищ,
липець, рибець, брезич, зелинець, гориць, страдиць,
спасиць, листевеверзиць, мислиць, гостиць, ратиць, чурць, родиць.

А тут бо наш огнебог Семарг,
і овча яре швидко роздане частинами.

І ті суть Триглавові вівці, – і нам од нього.

Тут же, отроче, відкриєш ворота і ввійдеш у них.

То красен рай слов'янський;

і там Рай-ріка тече, що відділяє Небо од Яви.

І Числобог рахує дні наші і говорить богам числа свої,
чи бути дню небесному, чи бути ночі.

І засинають ті, бо се всякий живий во дні божім,
а вночі хтось інший – бог дід, дуб, сніп наш.

Слава богам Перунові огнекудру,
який стріли на ворогів пускає і вірно проведе во стезі,
адже він є воїнам честь і суд
і, як златорун, милостивий і всеправеден є.

Дощечка 12

Поки зорі сяють, співаємо хвалу богам і вогнищу Перуна,
який, як сказано, йде на ворогів.

І проголошуєм велику славу отцям нашим і дідам, які суть у небі.

Скажемо так тричі і йдемо і отари наші ведемо на трави.

А коли їх вести в інші степи, – ідемо.

І знову богам хвалу возносимо, славу співаємо,

і так до полудня.

Проголошуємо славу велику Хорсові,

що крутить златорунні кола.

І суряну п'ємо так до вечора.

А коли прийде вечір і вогнища вже розкладені,

запалимо їх і славу вечірню заспіваємо Дажбу нашому,

який, кажемо, був нашим прадідам,

чим вуха й очі мають бути.

І, сотворивши молитву, йдемо ко сну.

А за тим – велика таємниця.

Дощечка 13

Се бо розумних проявить і хоробрих укріпить.

І ті йдуть до сонця восходящого,

вдивляючись у береги ріки,

щоб там оселитись, де наша Мати-Слава скаже.

А та обома крилами освятить її.

І так узяли землю тую

і боронить її од ясів і гунів,

як і проти готів повертайте стріли свої і мечі одточені.

Дощечка 14

Позаяк се йде ворог на нас, то ми взяли мечі.

І, натхнені сказаними Матір'ю словами,

що майбутнє наше славне,
пішли на смерть, як на свято.
Сказано вам про старі часи, коли мали храми карпатські.
І там були купці, старі верманове і рабове й іні.
Се бо ті купці радогощі почеснені.
І так брали од кожного з нас гостиці, сорочки честені.
Їх бо честять боги і нам повеліли.
І честимо їх.
Се бо мали вказівку на часи наші,
аби не діяли хибно й отцям почесті укладали –
не персти бездіяльні товкли о дерево,
а щоб руки наші утрудились о рала наші
і мечами добували нелегність нашу.
І тая нам повеліла йти на кордони наші
і закрити їх од ворогів.
Се дими, піднявшись, течуть до небес,
і те означає тугу велику для отців, дітей, матерів наших.
І то час боротьби прийшов.
І не сміли говорити про інші справи, лише про ці.
Се бо прийшли варягове до Дніпра і там взяли землю нашу.
І ті то стали людей і землю під себе чільно брати.
І не могли те погодити інакше, як мечем нашим.
І Рюрика відігнали від земель наших,
і турнули його назад, звідки прийшов.
Се бо кордони наші ворогами скорочені,
і земля наша чинить опір.
І то є обов'язок наш, іншої жертви не хотіли.
Се інший ворог Германаріх іде на нас із півночі;

він же внук внучатий Оторіху.
І сей верг на нас воїв своїх з рогами на чолі.
Варяги кажуть нам іти з ними;
і не могли воювати на обидва боки,
хоч вони вороги, як і перші,
і нема різниці між ними.
Се бо яси йдуть на нас від Танаїсу і Таматархи могутнього
кіннотою і раттю незчисленною.
І тьма за тьмою текла і так тече на нас.
І се не маємо іншої допомоги, лиш те, що боги веліли нам:
удесятирили сили свої і виступили проти них.
Се Білобог веде наші раті і кінноту.
І знали, що чарівниці, які в лісах були,
взяли мечі і пішли з раттю.
І побачили кудесниць, які чудеса великі творили.
І з праху, кинутого до небес, раті встають небесні,
і ті течуть на ворогів і могилюють їх.
І тамо бачимо птахів великих,
що летіли до нас, і кинулися на ворогів.
Б'є крилами Мати-Слава і кличе нас,
щоб ішли за землю нашу і билися за огнища племені нашого;
се бо суть русичі.
Ідіть, брати наші, плем'я за племенем, рід за родом
і бийте ворогів на землі нашій,
яка належить нам і ніколи іншим.
Там помрете, але не повернете спини свої,
І ніщо вам не втратиться, нічого не станеться,
бо ви в руках Сварожих,

а той веде вас у всі дні до звитяги і геройства многого.

Дощечка 15а

Се Старград покинули і пішли до Ільмер-озера
і там заснували город інший, новий, і там лишились.
І тут Сварога, першого пращура молили:
для роду рожениць джерело їх препросили,
а в дуба – мірку хліба нашого.
Сварог, що створив світло, –
це бог світла і бог Прави, Яви і Нави,
се маємо їх во істину.
І ця істина наша переборює сили темряви і до блага веде.
Як і праотці колись, знаючи про це,
принесли в жертву коня білого
і вийшли з краю Семиріччя,
що біля гори Ірштії і в Загогрії, хоч були там вік.
І так покинули той край і пішли в Дворіччя,
і розбили тих з допомогою кінноти своєї,
і пішли до землі Сірійської, і там зупинились.
А пізніше пішли горами високими; і була зима, і льоди.
І спустилися в степи і там були з отарами своїми і худобою.
Се перша Права, заповідана отцям нашим праотцями,
допомагала у прі великій і сили давала відбити ворогів.
З боями прийшли до гори Карпатської
і там упорядкували на чолі з п'ятьма князями
і городи, і села, вогнища і торги великі.
І потіснені були

Дощечка 15б

гортами, які були на заході;

і звідти пішли до Сонця, до Дніпра-ріки, і
возрадувалися там.

Кий заснував град, який населили і славні роди інші.

Там оселилися і вогнище творили дубу і снопу,
який є Сварог, пращур наш.

І се невдовзі напав на нас ворог новий осзесче,
який кров славних пив.

І Кий пішов на них раттю.

І дивились на небі на воїв тих, Перунових воїв,
які пішли на ворогів і потрощили їх, до ноги розтрощили.

І показали спини вороги.

І се інше племено онезьва пішло на нас.

І січа була велика, за вкрадене ними до останнього
а наші раті дивились на те і мовили:

«І боги наші женуть ворогів наших».

Се бо Вишень іде на хмарах до нас і каже:

«Діти, городіть град ваш і кріпіть його,
бо будете оточені повесні іними ворогами,
і боротьба буде ваша люта і кріпка.

Оце Сварог послав мене до вас, сказавши,
що будете мати сили небесні ошую й одесную ваших
і також казав, що ви недбало ставитесь до богів,
а так бо є самі перед ворогами».

Дощечка 16

Велесу книгу цю почесимо, богу нашому,

в якому бо є пристанища сила.
У давні часи був муж, який був благ і доблесний,
і, як кажуть, у пошані в Русі.
І той мав жону і дві дочки.
Мали вони худобу – корови і багато овець;
і були ті в степах.
І не було чоловіків для їхніх дочок.
Так молив богів, аби згасання роду присікли.
І Дажбо почув мольбу ту
і по мольбі дав йому прошене, як було провіщано те.
Се бо гряде межи нас і маємо бути готові.
Се бо Ясна йде до нього.
Тут бо Велес отроча несе йому.
Грядемось і прийдемо до бога нашого і тому речемо хвалу.
Буде благословен завжди, нині і прісно, від віку й до віку.
Сказано се про чарівників,
і те пройдешнє не вернеться.

Дощечка 17а

І се були князь Славен із братом Сківом.
І вели війни великі на сході.
І сказали ті: «Йдемо до землі Ільмерської на Дунаї
і пошукаємо Бастара, сина свого,
що залишили там на сторожі».
А ільмерці пішли на північ і там град свій Славен заснували.
А брат Скіф біля моря був і сина свого Бастара привів.
А після них був онук Кісек, який був володарем
степу південного і багатьох корів.

І там була велика війна люта за посіви по обох берегах
Дунаю до гори Руської і до схилів Карпатських.

І там прижились, утворили коло і були за ним.

Се укріпили землю і розширювали її, воюючи з ворогами,
розбили їх і відкинули від себе.

Скіфський золотий
гребінець

І звернулися до всіх родів,

і віче скликали єдине, утворивши землю нашу,

і стояла та земля п'ятсот літ.

І знову виникла між русичами усобиця, і ворогували вони,

і силу стратили, маючи сутички і безладдя.

Отож прийшли вороги на отців наших на півдні,

і втратили (отці) Сківську землю

на побережжі морському і степи,

і потяглися ті на північ,

і зустрілися з фрягами, які надали свою поміч на ворогів.

І се скити-отці повернулись

і вступили в битву з ворожою силою,

і потоптали її.

А ті вороги були гуни, які вперше вступили на Русь

і були відбиті.

То маємо за знак, як повинні і нині творити.

Дощечка 176

І маємо повернути оті степові селища
й оберігати, як отці наші і праотці,
які турбуватися мали про свої степи, і трави свої,
і квіти оберігати уміли, як і кров свою лили за себе.
Колуне нашу залишили ворогам.
І та Голуне, колом будучи, тяжко дісталася ворогам.
Отож наші міста колом ставити маємо, як і отці наші,
які хоробро билися за цю землю на кожному кроці
і падали на неї, бо любили її і мали вмерти на ній
і назад не йшли ніколи.
Куди пішли ті дні, коли не мали де притулитися?
І се мовимо про те, як і отці наші.
І се боролись, відколи народжені були.
Се Перунець прийшов до нас і те повідав нам:
«Ото стільки праху на землі, скільки і воїв небесних.
То вони будуть у поміч.
Раті йдуть од хмар до землі.
І се дід наш Дажбо на чолі їх.
І коли їх не проженете такими (силами), що ми несемо,
то й зовсім не зможете бути».
І се мовимо молитву до богів наших, аби вони
поспішили на допомогу нам
і дали можливість нам перемогти ворогів.
І ще (мовимо) про те, що земля наша потоптана
мерзенними ногами ворожими.
І так дивилися на тих, що навколо нас,

і не йшли на них і не йдемо,
а кинули (землі) до пащі їхньої;
і не прокручували їм у ранах ворожих,
і не вбивали їх, коли на нас нападали.
Про те мовимо вам,

Дощечка 17в

як і Кісек казав людям своїм за тих часів,
коли нападали на них.
Тоді ті розсердилися на ворогів
і пішли на них, і потоптали їх.
Се знак могутності тієї
і не можемо се до Яви дати, як слабість.
Се маємо силу, і було нас багато,
і вороги не були такими численними, як ми.
І ми – русичі, а вороги не є ними.
І де пролита кров наша, там є земля наша.
І се вороги знають.
І се вони стараються.
І се старання марне.
Буде так, як у старі часи отців наших.
Кажемо ж ті слова для пам'яті,
аби жодне з тих слів не загубилося.
І говоримо братам нашим таке:
се сила Божа буде на вас,
і тут переможете ворогів ваших до кінця.
А тому, хто захотів би землі вашої,
то киньте йому до уст уповні.

Хай покладе до паші своєї і не каже ні слова.
Будете синами своїх богів,
і сила їхня перебуде з вами до кінця.
Не можемо ані череві наші наситити хлібом,
бо той спалений вогнем ворожим.
І корови наші так терплять тугу, як і ми.
І се як іне наше харалужне одержимо од півдня швидко,
то будемо сильні, вищі ворогів наших.

Дощечка 18а

Ось подивіться навколо і побачите птицю тую на чолі вас.
А та поведе вас до перемоги над ворогами.
Се бо брала своїх і там одержувала.
І тут красується попереду і манить світами до синяви.
Так було і в іні часи, коли руси йшли з венетами;
і ті захотіли забрати богів своїх до моря і там угніздилися.
І немало градів і храмів там побудували, бо були багаті.
І ті храми прикрашені золотом і сріблом,
і багатьом дерев'яним богам віддавали честь десятиною.
І те було відомо іншим,
і вони дивилися на все те і заздрили, і воювали з ними.
І там покояться збіднілі наші родичі,
а доти ходили на грабежі і торгували на торжищах задля багатства,
та там і залишилися, віддаючи своїх рабів у підданство.
І та земля йовідає ще про мерзенні прі і злі вчинки.
А ми відійшли від гір Карпатських до Кия
і там зустріли ворожість злих народів.
І співаємо – адже ми руси – про славні дні ці,

і маємо співи ті од отців наших
про красне життя в степах і про славу отців,
Се бо воєвода Бобрець, що вів русь до Голуні,
по смерті одержав чин Перунь.
І хоробрих героїв тих не забудемо ніколи.
А позаяк ми сини отців наших,
то маємо любов до пам'яті їхньої
і кажемо про них, що вони були силою нашою.
А сила та йде од їхніх жнив; чи вініємо, а чи віно тягнемо.

Дощечка 186

Мовимо про тих, хто збагачував нас.
А зараз ми не маємо молілень
і молимось біля криниць і джерел,
де вода жива тече і вольба є,
і вовки хижі не ходять.
І про часи Альдоріха згадаємо; той звався жервець.
Його не любили, бо нечесний був і слова не тримав,
і красунь наших брав нагло, крав їх.
І те спричинило чвари між нами: чи битися за готів?
І те пережили, як і готів.
А в ті віки правили в родах князі.
І се князь Боревен, який подолав еланів на березі морському.
По битві пішли ми на пасовища ті
і там розводили і пасли худобу в степах.
Та греки сіли там знову і заснували міста.
Й озлобилися на нас.
О тім часі ми знову пішли на північ і там були двісті літ.

І там з того часу до нинішнього.
І сьогодні маємо іншого князя, Боревлана,
правнука по діду своєму.
І той сказав: «Ідімо до полудня на греків».
Греки поміж еланамй плем'я окреме
і торги мали в степах скотом нашим
та хочуть брати його задарма.
І тому мусимо знову відкинути їх до моря
і гнати до їхнього краю,
тому що (це) Руська земля,
і руська кров лилася на ту землю,
і та (земля) пила кров нашу.
На нас надія була, і ми боронили її всі дні,
відколи тримаємо.

Дощечка 19

Се бо видів сон у Наві.
І тут огненного блиску вийшов з неї змій дивний
і охопив землю.
І тече кров з неї, і той лизав її.
І се прийшов муж сильний і розтрощив змія надвоє –
і стало два змії.
І розтрощив ще – і стало чотири.
І тоді заволав муж до богів за поміччю.
І ті прийшли на конях з неба і того змія вбили.
Се бо та сила не людська, бо чорна є,
і сей змій – то вороги, що йдуть з півдня, себто Боспору.
Збиті й відкинуті ратями дідів наших,

хочуть греки оточити землю нашу.

Але не дамо, бо пожнив'я ті наші, і не попустимо.

А створіння те, змій, є погибель на нас.

Мусимо битися і життя покласти за землю нашу.

А та простяглася бо од нас до полян і дреговичів;

і руси сягають аж до моря і до гір, до степу південного,

і се руси.

І тільки од русі маємо допомогу, бо ми Дажбожі внуки.

Молимо патаре Дяіе, що той ізведе огінь,

який Мати-Слава принесла на крилах своїх праотцям нашим.

І тут пісні співаємо біля вогнищ вечірніх.

І повідаємо старі слова слави нашої

про святе Семиріччя наше,

де наші отці гради мали були,

І віддали ту землю, до землі іншої одійшли.

І мали в часи ті державу,

і в давнину мали Голунь нашу, і гради, і села, і вогнища,

що утворювали землю.

Тож умиємо тіла і душі наші,

бо мали уділ русів Голунь,

яка була сильна і на ворогів страх уміла наводити.

Се бо з часів Кисеня ходили вівці там,

і та земля по днях тих була украдена од нас.

Вони ж (греки) творять інше,

аби нас од стародавностей одвернути.

І те бачимо і руку тримаємо на вас,

аби знали, що лютий день іде і крові хоче.

І ту проллемо на землю свою русу.

Се Руса града каміння волають до нас.

І се ми маємо йти і дивитись у вічі смерті.

Піде син мій і умре за них...

Дощечка 20 являє собою фрагменти окремих речень, у яких не простежується зв'язний текст. Тому ми не включаємо її в переклад. Цей матеріал поданий у кінці.

Дощечка 21

Се бо Хорбер поборов тую силу злую,
що нависла (над вами) й опоясувала вас.

Се бо ми ті урви мали берегти і храми богам ставити
і споруджувати стіну із дубів, а за тим і другу стіну;
і там зберігали богів наших образи.

Мали многі храми в Нові граді на Волхові-ріці,
мали в Києграді по боголісах.

І се мали на Волині дулібській храми,
і о Суренжі на морі добрим і синім.

І се велика втрата для нас,
бо храми знання побиті ворогами,
і боги наші, зневажені, в поросі валяються.

Мають (храми) русичі, та не мають сили
здобути над ворогами перемогу.

І се бо маєм урви, як отой мандрівник,
що йде вночі по лісах
і се урве одяг свій на шматки.

Так і русичі мали урви на тілі русів.

І не зважили на те, намагалися в храмах славити богів,
які не приймали жертви нашої.

Се бо уражені нашими лінощами.

І хоч Птиця-Мати славу рече на нас

і молить нас про те, щоб отцівську славу зберегли,

все ж не мали сміливості стати на рать

і мечами брати землю нашу, од ворогів одбиту.

Се бо тисячу триста літ зберігаємо святощі наші.

І днесь жони наші кажуть,

що ми сумирні і втратили розум наш,

і самі зараз, як овча мале перед ними (ворогами),

і не сміємо вступити до брані і мечем вразити ворогів наших.

Се бо Купало прийшов до нас і говорив нам,

що повинні стати горді і чисті тілами і душами нашими.

І впали до ніг його,

аби він приходив до нас і нас охороняв,

ведучи до раті жорстокої,

і щоб там повернули до небес обличчя.

І се, до січі йдучи, хвалили богів наших у брані,

як у мирні дні.

І се бо купалиця рече нам, що відзначалися досі

і будемо по славі своїй ушановані,

до якої також з отцями причетні.

Дощечка 22

І ще хай буде сказано про те,

як Квасур одержав од богів тайну й утвердив сурину.

А то бо є спраги вгамування,

і ту мали до радогощі, щоб богам радіти і танцювати,

віни кидаючи до неба і співами славу богам творячи.

Квасур був сміливим мужем і сильним і з богами розумівся.

А тому Ладо, до нього прийшовши,

сказав йому залити меди водою

й усуріти їх на сонці, себто суру утворити.

А як вони бродитимуть, то перетворяться в сурицю.

І ту пиймо во славу божу.

І то була найвища нагорода,

якою муж був коли-небудь відзначений;

як і згаданий отець Благомир, той одержав небес повчання,

що створене Квасуром слід називати суринією.

І те є в радогощі наші.

Се повинні мати на всі дні після того, як жнива

проведем, і возрадуємося тому.

Се не може бути в інший час, коли б хтось не втримався

і сказав нерозумне про Чорнобога,

а інший, теж у радогощах, – про Білобога...

Так же повинні шукати ворогів і друзів,

Кувати бо мечі наші на ствердження сили,

і силою божеською вразимо ворогів наших обаполи.

Той бо Богумир названий майстром (твастирем),

яко же тому сказано про слов'ян,

аби вони були такими, як боги казали їм, се їхнє.

Так уставив роди окремо, як боги спричинили родам.

І йшли за родами тими роди також.

І Сварог – Отець, а інші суть сини.

І мусимо коритися йому також і ми, як корилися родичі,

бо є отець роду.

А ті роди існували за Кия до князя Кісте...

По готській війні все порушилося і, руськолань покинувши,
одійшли (ми) до Кия й оселились на землі тій.
Там же, дочекавшись приступу варязького,
себе боронили од них.
І так було се через років тисячу триста по Кию-отцю,
триста років по Карпатському життю.
Через тисячу літ Києграда одна частина йде до Голуні
і там залишилась, а інша – біля Києграда.
і перша є руськолані, а друга – Кия,
що сурень шанує, по худобі ходячи і отари водячи
десять віків по землі нашій.
Голунь був славний і (мав) три сотні градусів сильних.
Києград мав менше на півдні десяток градусів, і поселень,
і сіл зовсім небагато лишилось.
На півдні в степах усілякі роди житво міняють
і грекам роблять обмін на золоті ланцюжки і кола,
і намисто, які на шиях своїх носили;
вимінювали за пиво венедське для греків;
і розводили овець своїх і міняли тих.
І ті руси на півдні створили град сильний Суренж,
який не створити грекам;
і греки його розтрощили і русів побити хотіли.
І тому йдемо до них і розтрощимо поселення грецькі.
Елани бо сії суть вороги руськоланіям і вороги богам нашим.
Грецьколані суть; і не богів почитають, і не людей.
Їхні боги суть із каменя зроблені подобою до мужів.
А наші боги суть образи.
І як відбивалися від готів,

то ті натягали на голови свої роги од волів і корів.
І шкури натягали на чересла свої
і думали так налякати руських.
А ті знімали сорочки свої й, оголивши чересла,
йшли до битви і перемагали.
І багато разів ішли оголені до битви і перемагали їх, як і
грецьколань.
Багаті зніжили мечі свої,
тому швидко переходили у Наву од Ями,
який чекає жертву свою до землі, аби випити кров її
і життя її умертвити, і тим самому жити отам.

Дощечка 23

Се бо Новояр іде від старого, так було і з русичами.
Пішли на південь і там лишалися в степах десять віків.
Так ото руси вибирали князів своїх.
І ті од родів своїх, і роди дбали про плем'я:
кожному князі свої.
А із князів вибирали князя старшого, і той вів до битви.
І так жили на землі тій.
Далі варяги прийшли на нас і розбили їх.
І се грецьколані пішли на землю ту, й осіли на ній,
і не зважили на русь.
І тоді руси взяли мечі і напали на тих,
і відігнали їх до їхнього берега морського.
А ті грецьколані повели раті свої, в залізну броню заковані.
І була січа там велика.
І каркали ворони над їжею мужеською,

що кинута на полі, і пили очі їхні,
каркали ворони, беручи те, дуже каркали
і пили там бо очі грецькі, й очі руські не чіпали.
Там бо знак мали, яко боги не давали русі погібнути.
І там сонце з місяцем стояли за ту землю, і небо стояло за ніч,
аби земля тая не підкорилася руці еланській і лишалася руською.
І там плаче мати за дитиною своєю, що пролила кров за ніч тую;
і та ніч стала руською, Новаяр був там до (нового) дня.
І земля та пробуде нашою, бо пролили кров за неї.
Отож елани сказали князеві старшому нашому і повідали йому,
що не хочуть до землі неровь ходити, ані рабів брати,
але лишаться на березі морському своєму.
То мали указицю на день наш,
коли праотці померли за ніч.
І не взяли вороги землю нашу.
Отак і днесь маємо указицю, що ніхто не візьме її.
А це Германаріх іде з півночі на нас, і мали боронити
землі свої і йти на них.
Се бо Готська земля є наша.
А ті Білогори всіяли кістками своїми
і кров'ю своєю полили, і та для нас.
Се бо мовить Птиця-Мати наша про нас і славу рече нам.
І брали ми за тим мечі наші і йшли до світа в поле.
Відбили ворогів північних, і відкидали ворогів південних,
і пішли на ворогів східних.
І повели русів Громовиці, як синів отця нашого Перуна
і Дажбога внуків.
І Сварець укаже нам, куди йти...

І Германаріх відійшов до півночі, а елани – до півдня.

Отак зібрали землю нашу до купи

і не дали посіви чужим, а лиш синам своїм.

І йде до степу нашого багато родів іних,

і не були з ними мирні і не чекали допомоги;

та бо є у помсті нашій і на кінці меча;

і тими січемо ворогів.

Се мовить Птиця-Мати до нас,

аби ми підняли мечі на захист свій і її.

Се б'є крилами о землю і порошок підіймає до небес.

А се бо впала на землю

і се б'є о неї, ніби страшиться за нас.

І тут осмілили, крикнули, яко кречет,

і той крик до серця нам.

І те повинні знати, яку суру пили.

До січі йшли і там одержали напій інший,

богами скріплений;

і той буде нам, як вода жива опісля, в час тризни великої,

яка є о всіх померлих за землю свою.

Се бо Сварожець дивився на нас із небес своїх чудових

і, дивлячись на раті наші, рахував їх на пальцях,

і не мав їх достатньо;

рахує їх на пальцях ніг своїх і говорить пращурам нашим,

що ми – велика сила і не зможуть подолати нас вороги наші.

І се пішли проти них і гнали їх,

доки не поглинула їх земля, і здохли в Марі, і Мор їх узяв.

Се бо говорили в серці нашім,

що не повернемось до вогнищ своїх,

доки вороги нишпорять,
не вержемося тілами своїми,
доки вороги беруть землю нашу.
І говорили про те, як боги наші збавилися їх.
Се їм (богам) б'ємо чолом ради синів своїх
і брали молодих до війська,
яке повернуло спини свої до ворогів.
Се бо лядви свої відкрили і натовкли землю нашу до них,
аби втримати її аж до смертного часу і Марі показати.
Се бо Мора одступиться од нас, скаже,
що нема тієї сили, яка могла б протистояти витязям руським.
Отак слава потече до небес, і там боги скажуть:
«Хоробрі ви, руси, і маємо місця для вас
біля бога прі Перуна і Дажба, отців ваших».

Дощечка 24а

І се гряде Дажбо з силами многими на поміч людям своїм,
і тому не маємо страху, оскільки як раніше, так і зараз, про нас дбає той;
і говорили про нього, як він хоче; і се чекаємо свого дня, на те, що маємо.
Се бо Воронзенець було місто, біля якого всілися готи, а се руси биті.
І той град був малий, а після битви тієї спалений був,
і прах, і попіл його вітрами був розвіяний по обидві сторони.
І місто сеє залишено, і земля тая руська є.
І се не оглядалися на неї, але і не забули її.
Там бо кров отців наших лилася,
і тому ми вправі нагрянути на Воронзенець.
Слава тече по русах, і ті сурми свої візьмуть, щоб проголосити о сім
і сили збирати для князів своїх на захист Русі, бо це як руга,

і ругу повинні дати князям своїм і огненным слугам.

Тим маємо тримати се ще ругу особливу:

хай візьмуть їжу і питво за часів своїх до смерті і служитимуть нам.

Се бо многі поклали кістки свої на полі, як і за часів Мезенмира.

Тако анти ми, маємо честь і славу співаємо богам!

І хоч славії названі, ніколи не просили славу,

І славу говорили, як молитву творили.

Омиймо тіла наші і кажемо славу також.

Дощечка 24б

Пиймо суру питну за славу ту п'ять разів на день.

І вогнища розпалюємо біля дубів;

і тако снопа тягнемо і скажемо хвалу йому,

Ми Дажбожі внуки і не смієм нехтувати славу нашу за віки.

Се бо антами були по руськолані,

а раніше були русами і лишились ними.

Се про Волинь ідеться перше, яка била ворогів, бо хоробра є.

І та Волинь є першим родом, будучи їх початком.

І анти Мезенмира здобули перемогу над готами і розтрощили їх надвоє.

І се по них прийшли гуни, крові славних жадаючи.

І та боротьба люта була.

І се готи зібралися з гунами і з ними на отців наших напали,

І були розбиті і знищені,

А тут пішли обри на князя і забили його.

Отож синє море одійшло од Русі...

Се боги русі не беруть жертви людської, ані тваринної,

лиш плоди, овочі, квіти, зерно, молоко, суру питну, на травах настояну, і меди,

ніколи не живу птицю, ані рибу.

І се варяги й елани богам дають жертву іну і страшну чоловічну.
І те ми не повинні діяти, яко ми Дажбожі внуки,
і не маємо йти за іними стопами чужими.

Дощечка 24в

Се жертва наша є мед, сура о дев'ясилі і щавлі удіяна
і на сонці настояна три дні, а потім крізь вовну ціджена.
І то буде наша жертва богам правим, які суть наші праотці:
бо се походимо од Дажбога і стали славні, славлячи богів наших.
Ніколи не просили, не молили блага для себе.
Се бо боги казали нам ходити до Русі і ніколи не з ворогами.
Мати-Слава обрала нас співати про перемогу над ворогами, і тому віримо,
бо те слово про Птицю Вишню, що в небесну поросьть летіла од нас.
Се бо князів наших вибирали, аби влада їхня про нас піклувалася.
І як прийде ворог на кордони наші, то через кордон не перейде,
бо поверне його сам Перунько.
І те сніп знає, що ми молимо Славу і ніколи не просимо іншого,
ніколи не вимагали життя безпохибного.
Ось що бачив отець наш Ор, як до хмар ходив,
узятий будучи і взятий силою до Перунькової кузні.
А бачив там Ор, як Перунько мечі кує на ворогів і куючи казав тому:
«Се стріли і мечі маєте на воїв тих
і не смійте боятись їх, бо знищу їх до поду,
і кмота їх буде вмішана до гною ближче, як земля звірам у багні.
І будуть вони, як поросята, вмазані од брення,
і сморід свій понесуть слідами своїми,
і всюди буде сказано про них, як про смердючих поросят і свиней».
Се бо говорив Перунько і кував мечі й Ору казав,

і те Ор повідав отцям нашим.

І така була наша боротьба за житву і звитязтва многії віки назад,
і зараз віримо в те, що так було.

Дощечка 24г

Ішов од тих верхів і до синього моря і добра прагнув вам
і казав вам, як відали самі,
про ту зі старих часів землю нашу союзу антів,
яка через кров, щедро пролиту на ній, русою зветься,
бо руду лили, і тако в спрагу її до кінця.
І буде та земля наша, славних племен і родів.
Се бо славимо богів, ніколи не просячи, бо славимось силою їх.
І так величаємо пращура нашого Сварога,
який був, є і перебуде завжди з нами з віку у вік до кінця.

Дощечка 25

А це про покарання.
Був град малий на берегах морських руських.
І там був князь, який згаданих еланів бив і відігнав од русів.
І той зібрав рать, кінноту і пішов на них і переміг їх.
А елани плакали в тузі своїй і просили, щоб данину платити.
І та данина вдіяна була з овець, хорязі і вина.
І те елани знали, що руси п'ють багато;
і якщо (тоді) напасти на них, то можна подолати їх.
І се прийшли волхви укри Ухоріз і брат його Ословень,
і так сказали русам: не творіться на дар той.
І се руси не слухали й упилися.
І тими ж днями елани напали на них і розтрощили їх.

І се, погибель ту бачачи, руси відійшли в степи
і там, як казали, зібравшись з силами,
повернули на них і повергли їх.
Се боги надихнули їх і руки їхні зміцнили;
і ті здобули перемогу.
Се бо б'ють ворогів і так мовлять:
«Як овець, розтрощимо їх
і будемо самі тими краями володіти,
яко красиві вони суть.
І ті не віддамо».
Се Триглава молимо, великі й малі,
і се бо Триглав наш збирає нас,
і швидко скачемо на конях, ворогам поразку творячи.
І те бачимо, як боги оволодівають ними.
І се бачимо, як мертві є й убиті богами.
А ми по них продовжили.
І бачимо мертві тіла многі,
бо велика рать Перунова на них се поверглась і розтрощила ту.
І се сварожиці ошую тих течуть,
і Дажбо принесе побіду нашу в руках своїх роду славному,
славу отців держащому
і донині на полі перемагати ворогів своїх здатному.
І се Жаль жаліє над ворогами, і Горинь горює в смерті їхній,
що од рук божих се вержуть.
Се Карна плачеться о мертвих тих,
що стали на тропу божеську і померли.
І поля ті наповнені суть мертвими кістками і главами усіченими,
й уди од тілес урізані се валялися на траві.

Сморід іде од полів тих,
і ворони летять до них видовбувати мертві очі
і їсти мужеські м'яса многі понищені.
Се мовив Ору Сварог наш:
«Як мої творіння створив вас од перст моїх.
І хай буде сказано, що ви – сини Творця, і поведьтєсь як сини Творця.
І будете як діти мої, і Дажбо буде Отець ваш.
Того мусите слухатись, і той вам скаже, що маєте діяти;
і як мовить, так і творить.
І народ великий звитязив по світу і потоптав роди інші,
істягнувши сили із каменя,
чудесне творячи, без коней повізши,
і всяке діючи дивне, без чарівників,
бо всякий грядє, як чарівник.
І ругу творили, клятви чинячи на кметі,
і кметь підкорили.
І так словами многими і многими
і тими словами одурманюєте ви,
приневолюєте рабів в обмін на золото.
І те міно продавали ви ворогам, які хотіли того.
І те боги вам мовлять і дали Орієві завіти:
любіть світ зелений і життєдайний!
Любіть друзів своїх і будьте мирними між родами!
А по тій добі були сімдесят князів наших,
як Мезислав, Боруслав, Комонебранич і Горислав;
і тако вибрані на вічі й одлучені на вічі,
коли люди не хотіли їх.
Се бо князі ті великі трудилися,

і се Кішек був великий і мудрий.
І помер, а по ньому були іні.
Кожний зробив якесь благо для русів.
Пам'ять наша те вдержить,
бо мусимо їх славити всякої тризни тривіди
і зберігати пам'ять про них у синів наших.
І ніхто не сміє про те забути,
бо проклятий буде богами нашими і людьми.
І люди ім'я його схибнуть на віки».

Дощечка 26

І се був у ті часи Оседень, огнищанин, і сей благ був.
І боги давали йому овець багато
і худоби на пасовищах у степах.
І се була вона при травах многих,
і боги давали йому приплоди худоби і примножували її.
І тако з'явився перед очима їхніми мандрівник і сказав йому:
«Нехай підуть сини твої до землі тієї, до краю чудового,
що є на заході сонця і де сонце спить на своєму одрі.
І се вершник скаче до нього і рече сонцю,
що гряде сонце до лук своїх синіх.
То повинен скакати до повозу твого і дивитись од сходу.
І як сказано було, поскакав той до іншого краю.
І ввечері прискакав поблизу їх інший вершник і сказав,
що сонце зайшло за гори свої і візок свій золотий залишило;
і той вороги хотіли вкрасти.
І ті ближні вершники скачуть до іншого краю
І ось зоря йде і веде зги свої й одягом Дажбовим трясе,

і зги течуть до краю небесного». І се сказав.
Тоді два сини пішли до заходу сонця
і побачили там багато див і трави злачні.
І прийшли до батька і сказали йому, що красен край той.
І се многі племена і роди висловили бажання
стати на тропу ту і піти за Оседнем.
І тут сказав Орео-отець синам своїм очолити всі роди.
І не захотіли вони, поділившись на тих і інших.
Отож князі одні повели людей своїх на полудень,
і Ор повів до краю морського.
І тут була засуха велика і піску багато.
І пішли до гори і там осіли на піввіку.
І як створили кінне військо велике, пішли в землі чужі.
І там воїни ставали на тропі їхній, примушували битися
і були розтрощені.
І так ішли далі і бачили землі теплі і не берегли їх,
бо багато чужих племен там осіли; і йшли далі.
Се бо боги вели їх, як людей своїх.
І прийшли до гори великої і билися там з ворогами;
і йшли далі.
Отак багато разів мусимо згадати про те і тягнемо за своїх.
Як отці наші, маємо очиститися мольбою в омовінні
і митися, мольби творячи за чисті душі свої і тіла,
яко Сварог уставив ті омовіння і купалища і те вказав;
і не сміємо те покинути.
І миємо тіла й умиємо душі свої в чистих водах живих
і підемо трудитися, всяк день мольби творячи
і суру п'ючи, як і раніше робили.

І ту п'ять разів пиймо на день
і хвалімо богів наших за радощі ті,
що осуриться молоко наше на пропиття наше,
і корм іде для корів до нас.
І тим живемо, і трави злачні уварюємо до молока;
і так приймаємо кожен частину свою; і живемо.
І кажу те, сину мій,
що час не страчено і є вічний перед нами.
І там побачимо пращурів своїх і матерів,
які порядкують на небі й отари свої пасуть,
і віни свої вінуть і життя мають, як і наше.
Там немає ні гунів, ні еланів, і Права княжить над ними.
І та Права істинна, як Наві скинута чи Яві дана,
і перебуде віки вічні біля Світовида.
І се Заребог іде краєм тим і говорить для пращурів наших,
як живемо на землі, і як страждаємо, і як багато зла.
А там зла немає, і трави зелені зустрічають їх
і зустрічають шелестом своїм про волю божу
і щастя людей тих.
І маємо глядати степи райські на небі, яке є синім,
і та синь іде од бога Сварога.
І Велес іде править отарами їхніми;
і йдуть на злаки і води живі,
і ніхто не поневолений у краї тому, і нема рабів там,
і жертви іншої, як хліби, немає.
І се виноград, і мед, і зерно дають до молитов тих.
І тако проголошуємо славу богам,
які суть отці наші, і ми сини їхні,

і повинні бути в чистоті тілесній, як і душі наші,
які ніколи не вмирають і не завмирають
за час смерті тілес наших.

А загиблому на полі бою Перуниця дає воду живу попити,
і, попивши її, йде (той) до неба на коні білому.
І тамо Перунько їх зустрічає і веде до благ своїх, до палат своїх,
і там пробудуть (якийсь) час вони і дістануть тіло нове.
І так жити мають і радіти прісно і до віку віків,
за нас молитву творячи.

Дощечка 27 являє собою фрагменти окремих речень, у яких не простежується зв'язний текст. Тому ми не включаємо її в переклад. Цей матеріал поданий у кінці.

Дощечка 8(27)

Наступний текст, який подаємо, має у Ю. П. Миролубова подвійну нумерацію - 8(27). Справді, існує певний зв'язок між д. 27 і д. 8(27): текст д. 27 обривається словами «іако ста глут...», – а текст д. 8(27) починається зі слів «яко ста глутве а тедо бяхом сірі а нїще...»

Як стали голотою, то були сірі й убогі тоді.
І якби прийшли в залізах (вороги), то випустили б нам нутро.
Се бо Аскольд і Рюрик по Дніпру ходили
і людей наших зазивали до борні.
А тому, що мали війни між собою, тако і не могли йти до них.
Ото хай буде наукою, щоб зрозуміли нашу помилку,
чому мусимо знову бути в неволі.
Се бо Аскольд узяв воїв своїх, посадив їх на лодії
і йшов пограбувати інших,
так ніби йшов на греків нищити міста їхні

і принести жертву богам в землі їхній.

Але то все була неправда.

Бо Аскольд не русич, а варяг, і мав іншу мету.

Той гмоть руську попирає іншими,

і злі діяння погубили імена їхні.

Ні Рюрик не русич.

Той бо лис іде хитрувати до степу

і б'є купців іних, які йому довіряються.

На старе кладовище ходили і там помислили,

як дихають пращурове наші під травою зеленою;

і там узнали, якими бути і за що йти.

І тут наші родичі почали були ділитися,

кому старшим перебути,

хто похопить віл отців і праотців маріченських,

який од них іде, а який був простець.

І та велика свара одоліла русів

і привела до розладу і розторгнення.

Тако греки від своєї землі прогнали їх,

оскільки не мали сили, зчепленої до круга і до крил.

Усякий поглядав на сусіду свого і од цього віри не мав,

яка веде мужів до січі.

Тако, прийшовши назад, починали сваритися про похід,

хто був кращий, а хто ж чорний.

Давно були інші оповіді про витязів,

і тоді чули про походи від отців своїх...

Отак бо русколань занепала од готського та гунського звірства.

І тоді Кийська Русь утворилась.

І відтоді й готи устрашилися і пішли геть до Сверензе.

Як відомо, Сверензе суть дві: одна – венедська, а друга – готська.

І тут готи прибули до неї і посилилися там,

а венеди ослабли з того часу.

Окремо жмудь була коло тієї і та була литовська;

і се називались ільми од нас, або інакше ільмери.

Дощечка 28

Се болить нам те, що не могли повернутися назад

і повернути гради наші, щоб тяготи наші присікти.

І те сказав їм князь Бравелен:

«Подайте допомогу град градові і тримайте воїв своїх.

Хай зберігають вони силу Русі як єдину грозу ворогам і так се».

Нам жмудь розповіла про готів,

які з Детеріхом пішли на північ

і там у жмудів повернули на південь.

І се пішли на римлян, і там билися з легіонами,

і брали ругу велику од них.

І се вторглися до землі їхньої.

Ї се Детеріх убитий був од укрів.

І се готи тії богам противні, і ті ізпололи їх.

Се міста наші суть сірі,

А старші родичі наші не вибирали інших для себе,

аби ними правили, а самі йшли до інших.

І варто розповісти про те і потручати на несподівану тружду.

І се страждали за тими і сльози лили за ними.

Б'є крилами Мати наша Слава

і говорить нам о труднім часі засухи і мору худоби.

І се знаємо, як сказано од праотців,

що кієльци допомогли їм.

І се бо пішли до них, і так були сто років при їхній допомозі;

те ж знаємо і про ілмів, тобто іллерів; ми ж родичі.

І се роду рожениць імена до серця ввійдуть

і захистять нас од ворогів.

Се бо впали нині (на коліна) і молили богів про заступництво наше; і те було.

Тако бо Ясна є за нас.

І се повели отців наших крізь гори і степи мимо готів.

І се Дону пили; мали ту ріку як нашу, бо пролили кров нашу на землю.

І та є руська земля і буде руська.

Се бо русичі, маємо згідно з промислом небесним про нас.

І се творимо труд наш о житьбі.

І се жмудь каже нам, що прийде до нас

і підтримає нас проти ворогів наших;

коритися бо не повинні нікому.

То було сказано вам, і те я казав, що помогли у боротьбі

руській проти ворогів моїх і ваших.

І се в трудний час наш не берегли себе і йдемо вмирати за рід наш.

І се огидний Яма жре убитих.

І се ворони виїдають очі їхні,

І се трава росте крізь щелепи їхні.

І те бачити не могли, бо билися до гори і землі і силою нашою,

аби не бути в неволі біля рала їхнього,

щоб, як коні, тягнути на оранці їхній і жнива їхні вінити;

щоб хліб наш їли, а ми їли землю.

І шії наші не повинні долі схиляти до землі.

І се боги наші долають ворогів наших і зламають хребти їхні,

щоб не могли посягати на зв'язки наші,

тягти жінок і дітей наших на торги
і там лишати еланам і грекам за прикраси срібні і золоті.
Се ворогам казали: зникніть, яко тьма по сонцю.
І се Перун найде на вас і розтрощить вас, як овець.
І багато разів тремтіли, і небесних воїв убоялися.
І се б то є знаменним, що біля Дніпра проквітла лоза взимку.
І се Купало покаже для нас знамення на перемогу над ворогами,
і те маємо творити.
Се б то Мар іде на них і Мор.
Се двоє тих візьмуть сили їхні і змечуть їх під мечі наші.
І се сила меча розмежує її.
Се межа розділить нас, і межа та повна крові;
і ту переступити належить не їм, а нам.
І се Боровлень сказав, що повинні йти на них;
і те знамення нам сказало, що перемогти повинні, яко ми венеди.
І се венеди осіли на землі, де суне сурь спить вночі на златім ложі.
І там їхня земля.
Се Сварог отцям казав про них,
що то також брати наші суть у тім краї.
І казали про них, що прийдуть до нас у час зимовий і підтримають нас.
І се сила божеська прийде до нас, і та втримає до кінця.
А се венеди, і до них ходили допомоги молити, і не одержали.
Бо всякому люду належить захищатися самому.

Дощечка 29

Отож не сподівались уже на них (венедів) ніколи...
Хай іде слово наше о правді, і так знайшли правду.
І се мовимо од старих словес, що йдуть од отців наших,

які бо були сильні.

І то маємо повернутися до борозни їхньої

і тако потрапити до неї.

Се бо Аскольд іде з варягами своїми до нас.

І сей Аскольд – то ворог наш.

Се мовить нам, що йде для захисту нашого і бреше,

бо такий же ворог, як грек.

І се Аскольд є варяг озброєний, щоб охороняти

еланських купців, що ходили до Дніпра-ріки.

І се Аскольд прийшов до нас із Кнудієм

через двісті років після Алдоріха

і хотів правити нами.

І се Дірос еланський, кажуть, присмирив наших

і був на престолі цьому раніше його.

І се Аскольд забив Діроса, і є він один на місце те;

і також є ворог наш, і не хочемо його, як ворога.

Старі перекази повідають нам,

що приходив на Русь інший Аскольд

і що було три Аскольди-варяги.

І ті варяги приносили свої жертви,

і не наші, та й не чужі князі, бо вони зовсім не князі,

а вої прості, і силою захоплювали владу.

І се Рюрик іде...

А згадаймо, як римські орли зазнали поразки

від дідів наших у гирлі Дунаю.

Тоді Траян напав на дулібів.

І се дідове наші пішли на легіони і розтроцили їх.

І те було за триста літ до нашого часу.

І сеє маємо тримати в пам'яті.

І се не піддамося Рюрику, як не піддавалися й раніше іншим.

Маємо князів своїх і ругу їм даємо і даватимемо до кінця.

Ні римляни, ні елани не мали влади над нами; і так пробудемо.

І се дуліби кажуть про нас, що ми брати з ними.

І те істинна правда, бо походять вони з того ж кореня, що й ми.

І се згадаємо, як Траян був дідами нашими розтрощений,

і легіони полону брали були до полів наших,

і так трудилися на нас десять літ і одпущені були од нас.

І се римляни кажуть, що ми ворове.

І се греки кажуть, обаполи, що ми ворове.

А мають свої інтереси, й обоє зазіхають на наші землі.

І се земля є, взята мечем і кров'ю; така є земля.

І се Траян був за п'ять сотень літ до готів,

але і нині мовимо, що війна наша не перестане

до кінця життя нашого.

І се годиться битися за життя наше мечами.

Се мовить вам Хоругин син од отця Хориги,

і се є прохач ваш перед богами,

оскільки дають вам силу і владу на землю вашу, оточену ворогами і воюємо.

Се була Воронзенець-ріка, і град був,

і там отці наші розтрощили готів.

Так ми розтрощимо й інших ворогів.

Се повернемо свою гідність і мовимо,
що буде інший час для нас.

І там Мати-Слава перед нами йде,

що вогонь дала пращурам нашим.

І се пращури наші радіють на небі за нас.

Се бо пітере Діяіе молять за нас;
і се Ор дивиться на свій люд;
і се не можемо повернути тили свої ворогам.
Се був у час минулий Дірос, і се був греколанець, і той зник.
І прийшли на нас Аскольд і Рюрик.
І ось молимо богів позбавити русів од зла того.

Велесова книга. Картина В. А. Королькова

Дощечка 30

Се бо ми зберігали пытаре Діяіе, бо той окремо є, став перед Матір'ю.

Се бо те було за приходу до джерел.

І та йшла, піднявши руки до хляб.

І дала дощ, що пішов і наситив (землю).

І тому маємо житень нашу і жнива вінімо у славу їх.

Се бо перед нами земля наша і ту захищаємо, як і отці наші.

І се повінчаємо Небо і Землю, і справимо весілля їм,

де чоловік є Сварежь і навпроти нього – жона його.

І се свято мали робити, як для мужа і жони, і ми діти їхні.

І тако бажали тим здоровими і щасливими бути і мати дітей багато,

і собою хвалитися, і дивитися до вод, щоб були велеплодні;

і се давати мужам своїм пітаре.

І хай обітницею твосою буде повнити плоди, і овочі, і зерно.

І се радіємо тому, і гаразд буде в тому.

І так буде до кінечного дня.

Се бо вірники твої молять про блага і про часи,

коли життя їхнє буде усічене за потребою і в жертву для цього.

І хай це буде у владності твоїй

вергунь бо може о хлябі давати,

коли в тому буде потреба наша.

І молимо про те.

Се бо Ондере маємо, який є інший Перунець.

І се верже ворогів на спину і так одірве голови їхні;

і мовить до неба і кине (їх) біля моря і в пущі.

І ся засуха йде швидко по краю чужому,

і там є до часу, аж поки пытаре не одведе.

Можновладця йде назад і накинувся на неї і зім'яв її.

І то молились богам у тому жалю і горюванні тому.
І стали ці боги на межі тій.
Попереду Сварог, і той одняв руки од борода
і повелів дощу текти до гоміте тієї.
І се ґрунт усохлий насититися міг по волі божій,
і злаки могли вирости до тверді, щоб бачити сонце.
І се бо сонце живить їх і повнить силою зелене хкріа і злаки.
І се сеє поле оживало і зілля принесло,
і віна зростали, і збирали їх до житниць наших.
І се віну покладемо до них і скажемо,
що вергунець Ондере упаде на нас і зростить віна і злаки.
І се маємо справді їсти хліб свій...
А се бо гадали о Індру; брали колоду, очищену від гілок,
і казали: яке вдіє?
А потім палили огонь сильний і кидали до нього колоду ту,
так щоб огонь був до небес,
і там язень її терзав і ділив надвоє і натроє.
І то є знак од богів, що любиться жертва тая їм і хочуть її.
Якщо ж трапиться якийсь блудень, що хотів би
порахувати богів, поділити в небі,
то вигнаний буде з роду,
бо не мали богів, лише Вишень і Сварог і іні суть множеством,
бо бог є єдин і множествен.
І хай не розділяє ніхто того множення і не говорить,
що мали богів многих.
Се бо світло Іру йде до нас, і будьмо гідні того.

Поречемо тобі, боже, яко се нам дієш суру пити смертну
і на ворогів грядеш, і тих б'єш мечем твоїм мовленим згу,
і світлом мружиш очі.

А ніч на нас натікає, аби сяйво знищити.

То ж Перуну мовимо, яко не збавилися ворожих грабунків.

Хай іде той день, який хочеш ти!

Й убоїмося розжарених печей і громів тих на нас.

Хай сила твоя наші поля оплодотворить,
грим і дощ хай поллються на них.

І тому ми благі, яко йдемо по волі твоїй.

Як ранкову славу тобі мовити маємо,
то так і мовимо, яко благ є і основа благ наших,
що упрощені вони суть, як вівці, нам течуть.

Та матимеш нас в усі дні, та будемо тобі вірні
і до кінця слави твоєї, отче наш, назавжди.

І хай будеш так усі дні!

Жертву тобі правим – овсяне борошно
і так співаємо славу і велич твою...

Славимо Дажбога, і буде він наш по крові тіла
заступником од Коляди до Коляди.

Хай плодить на полях і дає трави для худоби,
і дає нам в загонах скоту умножитися і зерна житнього багато,
аби мед віщий заколотити і варити.

Бога світла славимо Суронжа, аби минула зима і повернуло на літо.
Тому-то співаємо славу, як отці в полях.

Славимо огнебога Семаргла,
який гризе дерево і соломі
і розвіває огнекуделицю вранці, вдень і ввечері.

А тому вдячні за створені борошно і питво,
що як єдине зберігаємо в попелі;
того вздуймо, щоб горіло...

Прийдемо в домівки свої і дамо (у вогонь) сушняку.
Хай святиться ім'я його Індра,
бо то є наш бог серед богів і Веди знає, так оспівали були його.
Од нього маємо отари худоби, яку бережемо од зла.
Примножуються ті отари, що були збережені, так ми і його (зберегли).
Дитиною прийшов він із землі оріїв до краю Ін(д)ського.
Думали прийти до раю травного, а для худоби то були злі злаки.
Так веселощі великі нас обуяли.

І там наказав отець Глас Оріїв трьом синам своїм
поділитися на три роди
і йти на південь і на захід сонця.
А то були Кий, Щек і Хорив.
І так зробили, і пішли три роди,
і сіли всі на землю свою.

А Кий, як розповідають, поставив град, і тому ім'я дано Київ.
Там прожили зиму і пішли по весні знов на південь
і там худобу пасли до першого літа...

Земля наша простяглася од сонця до сонця Сварожія.
І великі там бо суть луки Хорса,
і там водимо худобу,
аби проплодитися їй волею Дажбога,
його ж славимо...

Якщо хтось знає це і не воздасть хвалу богам,
триклятий буде.

Слава Впаруні, богу нашому,

який бо нас охороняє і здоров'я дає.

Блага земні дає тому,

хто палить вогонь віщий в граді Нові на Волхові,

і на Горі в лісах, і в діброві берези або дуби.

В тому наші боги,

Бо Дажбо дає тому, хто просить,

і за те хвалимо його.

Дощечка 2

І се була розбита руськолань готами Германаріха.

А той хотів жону з роду нашого і ту забив.

Се отці наші пішли на них,

і Германаріх розбив їх,

і вбив руса Божа (Буса) і сімдесят інших християн.

І тут смута велика була в русах.

І повстав молодший Вендеслав, і зібрав русь, і повів на них.

І вцент розбив готів, і не було жалю ні до кого.

Пішли вони на північ і там зимували, оплакуючи своїх.

І раділи ми, і дід наш Дажбо веселився з тої перемоги,

бо здобули отці наші багато коней швидких і добра багато.

А також земля готська стала руською і до кінця перебуде.

А митриди сказали русам, що ті можуть селитися біля них.

І коли згодилися, ті греки вели (русів) до битви, потім вдруге і без кінця.

І там руси стратилися цілком, і многі воїни загинули.

Пішли руси геть од греків і сіли на Дону і Донці,

а пізніше пішли до Дніпра і Дунаю, і там мирно жили.

І тоді ж вражі обри нападали на нас.

І якби не втримали обрів,

то бути нам рабами до кінця і працювати на них.
І тяжко боролися руси і визволили їх, а самі згинули.
Се старі родичі казали, що приймали клятву на вірність
і тримали її аж до смерті;
самі повинні були померти, а русь визволяти.
Розказують, що якщо хтось не хотів іти до бою,
а йшов до дому свого і його ловили там,
то, піймавши, давали грекам, щоб там, як віл, працював.
Кара буде його тяжка і рід викине його,
і в жалю не оплаче його, ім'я його забуде.
А самі витязі прославлені будуть від родів до родів наших.
А ми з тими митридами поріднилися.
І ми, руськолуні, не берегли
і тут раптом побачили перед собою гунів.
Ті, як вовки, ходили вночі, отроків (рабів) крадучи.
І з тими ми билися і розбили їх, хоч і зазнали багато зла.
І се по гунах найшла на нас велика біда, себто обри,
ніби пісок морський.
І дали се в неволю Русь цілу і там обрам лишили.
Хоч билися, та не було ладу в русів,
і обри силою здобули перемогу над нами.
І се отець Діес примучен був од обрів дати воїв своїх;
і пішли на греків.
І се знали, та не було іншого виходу;
і так віче рішило вслід за отцями.
І вої пішли до Дунаю і далі і звідти вже не повернулись.
А в той час волиняни заговорили про єдність нашу;
і рід з родом догодився, і мали силу велику воїнів.

А в зручний час отці пішли на них і були по обрах.
Так і днесь маємо стати до смерті і битися за землю до кінця.
Бо вже греки йдуть на нас і силою гримлять.
Але Перун нам отець, і се тих греків розтрощимо.
Дивіться, ворон летить – і там буде смерть;
а летить той до греків, і те буде.

Дощечка 33

У той давній час багато родів зібрали отці.
А ті роди мали старших і віча,
іні бо мали князів, яких обирали по сьомому колод
Коляди до Коляди.
І се рід усякий правився чаклуном, що жертви прі носив.
І всякий рід мав старого чаклуна, який іншим радогощі діяв.
І се перший серед них Дажбо, по ньому ж і твори.
Се бо про главу мовимо, що став праворуч нас.
І буде се початком.
І як він став, то й радіємо тому.
Самі під чарами і пиймо суру,
вона ж бо прийшла од них.
Се бо силою укріпить і мудрістю огорне.
І се брали інше до думки –
йдемо на ворогів отців наших і розіб'ємо їх.
А ся треба наша по Седеню, отцю нашому,
що на Понтійському березі у Росії-граді був.
І се руси пішли од Білої Вежі і од Росії на Дніпровські землі.
І там Кий заснував град Київ.
І се (поселились) поляни, деревляни, кривичі, ляхове на кущу руському.

І всі стали русичами.

Дощечка 34

Се бо князеві Кию на ум спаде йти на болгар
і ту рать пожене на північ і аж до Вороненця.

І десь там були свої вої поляни,
і їх повернули, бо в них був голод.

Отож Голинь, град руський, відібрали, обітницю своєю,
від іншої землі.

Також той край відібрали і русичі населили його.

Лебедень бо сидів у граді Києві, бідний,
бо вражений у розумі і правити не міг.

Се бо торжищами еланським і арабським правив,
зважаючи на те, що мав чин.

І се Кий одвів полки свої од ворогів.

І поки болгари не принесли од своєї землі,
брали данину од родів.

Се бо слава ходила всюди.

А там почали з готами воювати,
і сила людська погнала тих опріч.

І так се земля наша простяглась од краю до краю, як
Руськолань, заселена,

і данину богам відвойовували од ворогів;
і так ту держали собі.

А Голинь град був великий і багатий.

І се бо вороги прийшли до нас і зруйнували той і стіни спалили.

І се мусили боронити нашу фортецю й утримати в Русі;
до неї включились і землі, що обаполи Ра-ріки суть;

то бо була своя, то земля отців наших,
і ту мали за ці літа, зберегли.
Тамо бо преземлили і руду кров улили до неї,
яко та буде для нас і воєвод наших з рани серця.
І кров істече на землю, і то руська кров і земля, яку взяли.
І побачили тако знак у дні наші і повинні йти до степу,
то не втратимо цю землю нашу, і будемо повіки русами.
І готує Перун нам стрілу свою,
аби силу його на везіння мали і ворогів одбивали.
І пройшов так цілий вік, а та пря не стихала; тако йшла боротьба.
Й узнавали на ній силу свою,
і пішли - до Голуні і до Суренце землі, до того моря дулібського.
І зліва були готи, а прямо на півдні – елани.
Се бо з ними торги вели, підтримуючи життя своє.
Й об'єднали сили свої до купи.
За те проголошуємо гучну славу богам;
і тому зробимо суру і пиймо її во славу божу.
І надбали добра, і тут поділили степ той між родами своїми;
і завели отари великі овець і корів,
що дали нам сили жити серед трав;
і ті (отари) водили, зберігаючи протягом двох віків.
Днесь маємо студену зиму і не маємо сіна досить.
І йдемо на південь на зеленицю і на покорм злачний од еланів.
А ті відігнали нас силою до землі стуленої;
і були при загибелі, і не могли лишатись на зелениці
через ворожість еланську, і ту зеленицю не брали.
А ті дуже злі суть і не хотіли допомогти нам.
І те (ми) говорили, щоб відомстити за ті діяння

й оплатити їм у час їхній, як казали були отці наші,
оволодіти землею тією і гнати грецьколань ту до моря.
І стали грудьми проти них, і вразили передніх,
і вчинили прю велику.
І грецьколань миру запросила;
і закінчили війну нашу.
Отак дістали зеленицю на зиму,
і годували худобу нашу,
і проголошували славу богам.

Дощечка 35а

Се ж особиця наша була причиною того,
про що маємо слова викривальні сказати.
І тут мовимо воістину благе про роди наші
і не брешемо про них, а правду мовимо про них.
Про першого бана нашого повідаємо і про князя вибраного.
Іменувався бо той Киська;
а той повів родичів по степу з худобою своєю на південь;
і там, де сяє сонце, жили.
І прийшов до них отець Єрей і те до них мовив:
«Обоє маємо дітей, і мужів, і жінок, і старих,
маємо боронити їх од ворогів.
І так мовимо, що племено є,
і даємо вівці свої і худобу до нього і будемо племено єдино.
Се боги сприяють нам, і маємо шукати доблесті на віки вічні».
Коли об'єднались, почали говорити: «Хиба також спільна»;
й інше говорили.
Отож отець Ор одвів отари свої і людей своїх од них,

повів їх подалі і сказав там: «Закладаймо град».

І то Голинь був у голому степу і лісі.

І Кисько пішов геть; той повів люд свій до іншого місця,

щоб не змішувати їх з людьми отця Ора,

Се той (Ор) є старший.

І так поставив у землі той город і поселення.

І так Кисько одійшов з людьми й утворив землю іншу і там оселився.

І так од цілого одійшли ті окремо і, так скажемо, що

(ніби) були чужі одне одному.

Всі ті пожитки і сили мав кожен інші.

І був Киська той славен, і люди отця Ора славні,

бо слава зросла їхня, і поле знає їх,

як стріли і мечі знає.

Дощечка 35б

А се прийшли язиги до краю його і почали худобу завертати.

Тоді Кисько напав на них; спочатку відігнав,

а далі і його самого відігнали.

І люди повинні були стати покормом для граків, які виїдали многі очі,

і люди були повержені од мечів.

І мовив Ор-отець, що мертві вчорнені граками,

і ті кричать од радощів, що їжу отримують.

І від того сповнилося прикрістю серце Орієве,

і сказав родичам: «Підтримайте Киська і люд його».

І ті коней сідлати взялися і налетіли на ясів,

і гнали їх, доки не розтрощили зовсім.

І те маємо знати: доки сили наші об'єднані,

ніхто не зможе подолати нас,

Ті бо степи ні від кого не відібрані,
бо руські суть, і собі славу маємо, ворогами визнану,
які приходять до нас і, бачачи життя наше,
спокусити беруться братів наших
сріблом міченим і од гончарства горшками, з яких їли сини їхні.
Життя наше в степах є до кінця нашим; а й потребуємо свого.
Там не повинні нам говорити про інше життя.
Се бо слова наші істинні, а їхні брехливі.
Се бо неправду говорять, її й мають.

Дощечка 36а

Предречено од старих часів, що мусимо в спілці з іними
створити державу велику,
відродити маємо Руськень нашу з Голуном
і трьома стами городів і сіл.
Вогнищ дубових дим там, і Перун наш є, і земля.
Се бо Мати-Птиця співає про дні ті і чекаємо на часи ці,
в які крутиться стануть кола Сварожі до нас,
і часи ті настануть для нас.
Мовили матері своїй, що будемо боронити землю нашу
краще венедів,
які пішли на захід сонця і там перед ворогами землю упорядковують
і хибну віру взяли, прагнучи на небо.
Злодій бо мовить, яко сильний,
і люд той віру має до слів тих.
А ми не дурні, не безумці, і вірити не мусимо,
доки не побачимо, що венеди повернуться до земель
наших, до могил давніх,

щоб глядати ватри іні, як у дні виходу од П'ятиріччя і Семиріччя,
коли на сході відійшли од нас.

І та птиця мовила, яко огонь смар понесла на нас
і гьлу доручила, щоб горіння було (Семарглу?),
і богам купалити, і дощу дощити.

Се бо наша земля була розверзена і коні поглинені,
бо присвятили синове тих коней в жертву богам,
що боги те від степу того давали сонцю по сівбі їхній.

За цим маємо жалкувати, та не за часами антів,
бо ті анти завоювали мечем багато, але ж і погубили дім твій,
бо домове ніхто в чужині не будує.

Се бо Ор-отець іде перед нами,
і Кий іде з русами,
і Щек веде плем'я своє,
а Хорев хорватів своїх.

І Земебог радіє з того, які-то ми внуки божі.

Дощечка 36б

Одійшли Хорев і Щек од інших і переселилися до
Карпатських гір, і там інші городи заснували
і торгували з племенами іншими, і багатства мали великі.
Се бо вороги напали на нас і тому відійшли до Києграда і до Голуні
і там оселилися, вогні свої палячи до неба
і жертви приносили, дякували богам, і такі (жертви) за нас.
І се Кий помер, будучи нашим володарем тридцять літ.
І по ньому був син Лебедян, який звався Славер,
і той був двадцять літ.
А по тому був Верен з Великограддя також двадцять літ

І по тому Серезень – десять.
І вони здобули перемоги над ворогами.
І тьму лиха принесла осінь.
І се нагрянули на нас інші,
і то готи приїхали до степів наших, зло творячи.
Се доблесні часи мали праотці наші,
воюючи за життя своє.
Се ми слов'яни, бо славимо богів,
і се ми внуки богів наших Сварога і Дажбога.
І тако терпимо злі наїзди, силу маючи велику,
і боремося сильно од нападів готів швидких
протягом десяти літ.
І тут ільмерці підтримали (нас),
і так здобули перемоги над ворогами.
Се бо тії десять князів мали,
і ті великі були, досвідчені в боях і воїни хоробрі.
Оце пішли на нас по часі і зло творили,
і не було в нас іншої зброї, як мечі фрязькі,
обмінані на баранів та овець,
а ті майстрам створені на небі самому.

Дощечка 37а

Се б'є крилами Мати-Птиця, що (готи) ряжені йдуть на нас.
І ті роги на чоло натягають і так посуваючись напали на нас.
А се тече туга велика в краю нашім,
яко димове степи наповнили до неба,
і жаль плаче за нами,
і Мати кличе до Вишнього, що дав їй вогонь до вогнищ наших,

і той прибув з допомогою.
І се міць свою кинув на ворогів.
І се Гематьріх відступив, і се готи всілися на Калицю Малу
і рушили до берегів морських, і ті землі взяли до Дону.
І по тому Дону є Калка Велика,
що є межею між нами й іншими племенами.
І там готи се билися чотири сотні літ зі своїми ворогами.
І тому зайняли се ми землю нашу і порядкуємо на ній спокійно.
І з еланами торгували, обмінюючи худобу, шкури і жир
на срібні і золоті кільця, і питво, і їжу.
Була шкура – і життя наше о тій порі було спокійне і мирне.
І се готи напали на нас ще, і була війна десять літ,
і се втримали землю нашу.
Отож маємо боронитись од ворогів, які йдуть із трьох кінців світу,
тоді, коли свята наближаються до нас.
І ті свята: перше – Коляда, а друге – Яр
і Красна гора осіння, велика і мала.
Йдуть ті свята, як муж іде з города до села огнищанського.
І тими землями мир гряде од нас до інших і од інших до нас.

Дощечка 376

Рушайте, браття наші, племено за племенем, рід за родом
і бийтеся за себе на землі нашій,
яка належить нам і ніколи іншим.
Се бо ми, русичі, славимо богів наших співами нашими
і танцями, й ігрищами, і видовищами на славу їм.
Се бо сядьмо на землю
і візьмемо її до рани своєї,

і натовчем (землю) до неї.

А як по смерті своїй станемо перед Мар-Морією,

та щоб сказала (та): «Не можу винити того,

яко наповнений землею,

і не можу його одділити од неї».

І боги, що там є, скажуть тоді:

«Се русич і залишиться ним,

бо взяв землю до рани своєї

і несе її до Нави».

В ті часи, після Кия, князями обирали багатьох отців

а князі окремі і всякі після князювання ставали на вічі

простими мужами.

І так ставала земля розквітлою,

і вибрані князі дбали про людей і хляби,

одержували і їжу, і всякий пожиток од людей своїх.

Нині маємо інше: і князі полюддя беруть,

і синам владу передають –

од отця до сина і аж до правнука.

Дощечка 38а

(Писано се рукою).

І паки настала велика холоднеча.

Родичі бо се воювали за волості, і багато хто казав:

«Не йдемо до роду, оскільки нема спокою огнищанам,

і будемо ліпше самі в лісі або в горах князювати».

Се бо тими словами родичі відокремилися (від інших)

і воліли дуже сердитися і жалітись.

Се бог Сварог, караючи, велике сум'яття горам зробив.

А слов'яни вночі проснулися од великого грому і землетрусу.
І чули, як угорі коні кричали, і сповнилися страхом,
і зібрались і пішли з села, а овець лишили.
А вранці побачили хати зруйновані – одна вгорі, інша – внизу,
а ще в дірі великій земній,
і більше ніяких слідів не лишилось.
Були ті слов'яни у великій скруті, не могли нічим прогодуватись.
І сказали Іру-отцю: «Веди нас геть».
І сказав Їрій: «Се я на вас із синами своїми».
І відповіли ті: «Подлегнемо».
І пішли з Києм, Щеком і Хоравом, трьома синами Ірьовими,
іншу землю глядати.
І з того почався рід слов'ян аж до днесь.
Не дав Богдаждь знати будучину смертним.
Так возхвалимо мудрість його і старе згадаємо,
і те, що знаємо, скажемо.
Давно був рід слов'ян у горах великих-високих.
Тамо (знали) землю орати, овець і ягнят доглядати і пасти в травах.
Якось люди пробудились, а коні під хмарами од страху кричать.
Чуючи це, (люди), обійняті страхом, остерігалися,
боялися, не лягали вже.
І був по цьому мор і холод великий.
І пішли з краю Індського світ за очі.
Пройшли по землі Перській і пішли далі,
яко не годилася земля тая для овець.
Пішли горами і бачили каміння,
і ті проса не сіяли – також пройшли мимо.
І знайшли степ квітучий і зелений.

Там стояли літа два, а по тому пішли далі,
оскільки хисниці з'явилися.
Пройшли мимо Каяли і прийшли до Дніпра,
яко той всякій прі граничити має і бути перепоною для ворогів.
На тому Дніпрі мав осісти рід слов'ян.
А ті були огнищанами, і кожний мав діру земну й огнище.
Нам Сварогу славу співати і Дажбогу, які же суть у небі пречистім;
Перуну і Стрибогу, які громами і блискавками повелівають.
А Стрибог вітри ярить на землю візьметься.
І тому – Ладобогу, який править лади родинні і благості всякі;
і Купалбогу, який до митниць правитиме і всяке омовіння
і Ярбогу, який править весняним цвітінням і русаліями,
водяними, і лісовиками, і домовими.
А і Сварог тими править.
Усяк рід мав щурів і пращурів,
які померли віки тому назад.
Тим богам почитання маємо дати і од них радощі маємо.
І поставив перше роду слов'ян молебище
в граді іншому (на новому місці) Кий, який названий Київ.
І в ньому стали селитися.
А в лісах дубових лісовики в гілках колисатися почали
і бороди хмелем утичені, і волосся в травах,
тії суть листя зелене.
А мокошани, які внизу сплять,
того (листя мають) до бороди затиченого.

Дощечка 386

Дажбог на струзі своєму був на небі премудрім, яке сине.

А струг той сяє і виглядає, як золото, Огнебогом розпалене.

Його подих – це життя кожної істоти і притулок.

Срібна фібула пеньковської культури із зображенням божества. Анти.

Усяк муж благо того знати може або зло.

І хто богом не сподоблений,
той перебуде, як сліпий, і не матиме з ним частки,
яко же всяке, що до злого йде,
з ним до кінця перебуде.

Фрагменти

Переклад фрагментів дощечок 20, 27 зроблений нами за публікацією «Календаря канадійського фермера» (1970).

Дощечка 20

... по-своєму також, як птицю, кінноту поставили, і та ворога тими крилами прикрила, а головою була ...

... щастя було тій кінноті і ум істягнувши (приймавши рішення?) обрізали ряди січі і повели її колом ...

... мали так діяти, якщо хотіли здобути перемоги ...

... зніжились вони і в ті дні ми їх мали і в жертву приносили, як вівцю, що втікала перед нами ...

... родичи десять сот літ худобу випасали на угіддях, а римляни і греки нашу житву брали і міняли на добро благодатне ...

... Бо Велес навчив землю орати пращурів, так і діємо ...

... тому кинемо до вогню трави і клечви Велеса славити ...

... три рази русь погибша вставала ...

... гуни зовсім посікли наших і од інших відірвали і нині ...

... встати їм ще раз ...

... тако стара пря виникне і тако має тривати ...

... багато племен ішли до степів наших ...

... од стріл не бачили сонця ...

... русь – єдина ...

... волали до неба про поміч божу ...

... гриміли мечі і не чути голосів ...

... а не стане один день ...

... напружили отці сили ... той Щек ...

... казали вони дітям бігти до кущів і ті ...

... як буде злий час ...

... перше почали ставити на кордонах міста, бо тих не мали ...

... з того не візьмемо ...

... а тут Впаруна прийшов і сей кинув на них ...

... тут бо слава велика, і ту провіщає Мати, крилами б'ючи ...

... тако вороги втікали від нас ... ті мужі суть прості ...

і у славі не шануються ...

Дощечка 27

... інші на північ ... готів ... житва інша ... до Алдоріха ніхто не йшов ...

... про наступника їх Конеріха ... внук є Буріху ...

... маємо сказати ... про тих бояр, які на готів виходили ...

... і боярин Сегеня, що убив сина Германаріха і раба Гуларіхового поранив ...

... Алдоріху данину давали ... а мали давати двісті то ...

... в часи Германаріха йшли готи на північ і прийшли на нас і підкорили ...

... і не брали і рабів мали тяжити, то бо зло творили, і та Русь упала, і вороги стали над нами володарями і те тривало сто ... років і піднялися і часи рабства минули ...

... і стали руси вільними і живемо так ... бо руси

піднялись і скинули готів тих ...

... се бо ті огородили землю Руськолань ... пішли отці в ліси біля Воронзенця і кинули на готів усі сили і розтрощили їх ...

"... це справді було в часи Коноріха, од якого обидва походять Алдоріх і прапрадід Готоріх, що був прадідом Германаріху ... як ...

... ті літа були там готи Германаріха і се зловилися на нас, і тут була битва велика, і готи були відтиснені і відкинуті до Донця і Дону. І Германаріх пив вино, що буде любим братом поза воєводами нашими. І так владналося; стало життя нове ...

... той час, коли готи йшли на нас, се Германаріх з гунами домовились, і мали ми двох ворогів на два кінці землі нашої. І був Болорев у затрудненні щодо того. І тут Мати-птиця прилетіла і сказала йому, що спочатку має напасти на гунів і розбити їх, а потім повернутися на готів. Там бо вразив сина Германаріха і вбив його. А тут Гураїк, друг наш, тако пив кров і вино і опісля за одне літо йшов на нас. І то не раз Болорев говорив про вигнання готів і тако удіяв сказане. Маємо стояти чесно, урочисто і добровільно за главу свого, який бореться за життя наше залізами отців наших, бо коло і коні – то сила наша, яку даємо й іншим ...

Уривки д. 33 з рукописного тексту Ю. П. Миролубова (ТОДРЛ. - Т. 43. - С. 183) і д. 386 (Там же. - С. 224).

Дощечка 33

... воїни-волохи пішли на нас ... не могли ... стати твердо ...

... не почнемо ... як се згадаємо Моуху, що слов'ян до куща і всі землі до єдності зібрав ...

... якщо в розумі ходять, то візьмуть своє ...

... що се радіють, а потім ідуть дорогою своєю ...

... деякі бо суть одеще (?) тих ...

... Боги наші суть великі родичі ...

... згадаймо частку малу, яка була єдина, і ми також єдині були ...

... «Волох бо велик і тому йдемо і, як браття, вино п'ємо» ...

... «се бо не смієте назад дивитися, лише вперед» ...

... «і се пішли на Дунай» ...

... «римлянам же погано є» ...

... «і Халабуті був» ...

... «і се воїни римські суть, коли ... одержали славу на полі» ...

... «і се римлянам одплачено за зло їхнє» ...

I. ... і се кров проливали за зв'язки братні до смерті, аби не щезнути.

II. Волос бо наш ...

... окремо удіяти ... і сю страву їмо о тих, хто приходив до Русі і визволяв русів ...

... і се фряги йдуть вперед ...

... історгнуть мечі свої на вас і ... та пря перебуде до кінця днів ваших ...

Дощечка 38б

№1 ... наші праотці пішли до землі сухої знайшли вящень (?) і так посіяли інде і не мали краю того на землі нашій. І хрещена русь того дня

№6 ... (Біля) Дніпра племена суть рускі ... і костобоці руськолань творили ...

1. (з) мормарою не сміємо частки мати, бо будемо одлучені

2. од роду нашого і буде те недобре всім борусам ...

СПРАВЖНІСТЬ ВЕЛЕСОВОЇ КНИГИ: НАУКОВИЙ ДОКАЗ

1. Тотальна ненауковість критики Велесової книги

Найяскравішим враженням від російської критики автентичності Велесової книги для мене стало поєднання двох обов'язкових рис:

- 1) нав'язливого мірвання науковим статусом, з розповіддю про те, що всі фахівці проти її справжності, а вірять в неї тільки різні дилетанти, неоязичники і взагалі божевільні;
- 2) разючого, елементарного **невігластва** цих самих критиків-«фахівців».

Наведемо конкретні приклади. Ось текст дуже колоритного персонажу, який заперечує історичність Троянської війни (і багато чого ще), але гордо іменує себе фахівцем не тільки з археології, а й також з лінгвістики, етнології тощо, професора Л. С. Клейна. Професор суворий [40]:

«Любопытно, что все критики книги — известнейшие специалисты, слависты-профессионалы: палеограф, историк, археолог, специалист по древнерусской литературе, лингвист. А все, кто отстаивал книгу, специального образования не имеют, в славистике и палеографии несведущи — инженер-технолог по химии Миролубов, увлекшийся ассириологией генерал Куренков (Кур), доктор биологии энтомолог (специалист по насекомым) Лесной, то бишь Парамонов (работы которого по "Слову о полку Игореве" публично отвергались профессионалами), журналисты. В монографии "Велесова книга" писатель Асов пытается опровергнуть доводы специалистов по русским древностям, но сказать по существу ему нечего».

Зате Л. С. Клейну є що сказати: «Поражает одно психологическое отличие текста. Обычно хроники любого народа (и русские летописи не исключение)

содержат не только сообщения о славных делах, но и описания темных пятен — братоубийство, предательство и алчность князей, зверства толпы, пьянство и блуд. Во "Влесовой Книге" славяне начисто лишены этих слабостей, они всегда идеальны».

— Високовченому фахівцю для визнання наукової достовірності «Велесової книги» не вистачає «зверства толпы, пьянства и блуда». Дійсно, яка може бути історія з Л. С. Клейном без трешу і содомії ...

Взагалі-то «Велесова книга» — це НЕ «хроніки і літописи». Це скоріше **набір розрізнених і різночасових історичних пісень і гімнів богам**, створених і потім ще **перероблених** багатьма авторами. У всіх цих піснях та гімнах апеляції до історії мають явну загальну **агітаційну** мету: ті слов'яни, що залишилися язичниками і не хочуть скоритися варягам і грекам (християнам), повинні піти у Степ, який колись був «Русколанню» і має знову нею стати. Так що блуд тут як би не зовсім за темою. Але особливо цікава заява Л. С. Клейна **«Во "Влесовой Книге" славяне всегда идеальны»**.

Ось кілька цитат з «Велесової книги» (тут і далі всюди дана у перекладі Б. І. Яценко [131]):

2а: «За часів злославних і бусих русь була потята рукою ворожою. І злочини творилися. І князь тоді немічний був. І услав синів своїх до брані. А ті варягам піддалися, знехтувавши рішення віча, І на те, що речено вічем, не зважили. Тому ж бо ви розторгнуті і в неволю взяті».

7г: «Питають нас народи, хто ми. А ми відповідаємо, що ми люди нерозумного краю, і правлять нами греки і варяги. Та й що скажемо дітям нашим? Як нам буде казати, коли навіч полон, коли й самі узнають про нього?»

8: «На те ще згадаємо Дарія Перського, який на нас прийшов і побив нас через наші роз'єднанність і усобиці».

34: «А Голинь град був великий і багатий. І се бо вороги прийшли до нас і зруйнували той і стіни спалили».

36а: «Предречено од старих часів, що мусимо в спілці з іними створити державу велику, відродити маємо Руськень нашу з Голуном. Се бо наша земля була розверзена і коні поглинені... За цим маємо жалкувати, та не за часами антів, бо ті анти завоювали мечем багато, але ж погубили дім твій, бо домове ніхто в чужині не будує».

32: «І се по гунах найшла на нас велика біда, себто обри, ніби пісок морський. І дали се в неволю Русь цілу і там обрам лишили. Хоч билися, та не було ладу в русів, і обри силою здобули перемогу над нами».

І цей перелік поразок і нещасть з «Велесової книги» далеко не повний. З чого можна зробити однозначний висновок: «відомий фахівець» Л. С. Клейн **ВЗАГАЛІ НЕ ЧИТАВ** «Велесову книгу». Такий рівень його «наукової» критики.

Скриншот православного портала зі статтею Л. С. Клейна

Втім, дані цитати із доктора історичних наук Льва Самуїловича Клейна взяті з російського православного сайту (зрозуміло, Московського патріархату) «Миссионерско-апологетический портал К

истине», ступінь «науковості» якого може оцінити кожен [40]. Є й більш серйозні видання. Наприклад:

Фальсификация исторических источников и конструирование этнократических мифов / Ответственные редакторы А.Е. Петров (Институт славяноведения РАН), В.А. Шнирельман (Институт этнологии и антропологии им. Н.Н. Миклухо-Маклая РАН). Рецензенты академик В.А. Тишков, член-корреспондент РАН П.Ю. Уваров. — М.: Институт археологии РАН, 2011. — 382 с.

Одразу з передмови до цієї капітальної колективної праці дізнаємося, що Л. С. Клейн, м'яко кажучи, помилився і зі своєю заявою про те, що «всі, хто відстоював книгу, спеціальної освіти не мають, в славистиці і палеографії необізнані». Виявляється, це не так: «...как отмечалось, и среди людей, формально облечённых учёными степенями, находятся те, кто поддерживает фальшивки (так, например, происходит с пресловутой «Влесовой книгой»). И хотя таковых среди учёных немного, их вполне достаточно для того, чтобы, ссылаясь на их «авторитет», любители фальшивок говорили о «серьёзных спорах» среди специалистов» [110, с. 9 — 10].

Власне, в цьому збірнику аналіз різних тюркських та інших фальшивок(?) — лише гарнір до основної страви — Велесової книги. Причому чітко заявлена основна мета і завдання всіх цих зусиль — боротьба за «российскую княжну Анну Киевскую»: «Во втором (разделе) подробно разбирается комплекс подделок и фальсификаций, связанных с такой «классической» подделкой, как «Влесова книга». Эта фальшивка рассмотрена комплексно с помощью методов различных гуманитарных дисциплин в контексте славяно-арийского мифа. ...Казалось бы, исследователи вправе ожидать от этого «уникальнейшего источника» новых исторических фактов. Ничего подобного — историческая концепция создателей ВК вполне согласуется с господствовавшим в 50-е гг. в отечественной науке (в том числе и эмигрантской) т.н. «южным» вариантом антинорманизма, в рамках которого **«русь» размещается на юге, а украинские**

земли выступают своего рода второй **прародиной славян-руси**» [110, с. 11 — 12]. Ось проти цього вони і воюють.

Один зі співавторів цієї передмови і, очевидно, основний керівник проекту В. А. Шнирельман далі пише в своїй статті: «Иной раз миф создают и профессиональные историки. Ведь грандиозные национальные истории сплошь и рядом оказываются мифом, и не случайно сегодня для них используется термин «большой нарратив». Например, до 1870-х гг. никому и в голову не приходила мысль о единой истории Германии, ведь до этого страна делилась на отдельные княжества, каждое из которых имело свою собственную историю. И только после объединения Германии прусский историк Генрих фон Трейчке впервые создал для неё единую историю, начинавшуюся с первобытных времён» [110, с. 22].

Це серйозна заява. Жорсткий обов'язок кожного (без винятків!) історика — знати історіографію тої історичної проблеми, якою він займається, тобто знати, що до нього написали про це інші історики. Будь-який історичний твір включає історіографічний екскурс. Взагалі історіографія — окрема допоміжна історична дисципліна. Наприклад, є маса робіт (в тому числі російською мовою) з історіографії історії Німеччини. В. А. Шнирельман тут на них НЕ послався. Тобто він навів як загальновідомий факт свою особисту думку про те, що « **...до 1870-х гг. никому и в голову не приходила мысль о единой истории Германии**».

Загальновідомі факти викладаються в енциклопедіях. Читаємо в «Энциклопедическом словаре Брокгауза и Ефрона»: «Луден Генрих (Luden, 1788-1847) — немецкий историк, профессор в Иене. Поклонник гуманности и свободы, Л. много содействовал развитию немецкой историографии... он написал: "Geschichte des deutschen Volkes" (История немецкого народа) (до 1237 г.; Гота, 1825-27) — главный труд его» (Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона. — С.-Пб.: Брокгауз-Ефрон, 1890—1907) [124].

Ну ладно, радянському історичу Шнірельману чужі тексти епохи царизму. Для нього є «Большая Советская энциклопедия, 3-е издание». Читаємо статтю «Германия», розділ «Историческая наука»: «Видными представителями германской гуманистической историографии **15-16 вв.** были Я. Вимфелинг, Беат Ренан, Авентин, С. Франк... Гуманистами ...**написаны обзоры общей истории Германии** и локальные истории (например, Баварии); историко-географические труды гуманистов содействовали пробуждению национального самосознания» [БСЭ, 3-е изд., т. 6, с. 385].

Однак найсмішніше тут навіть не незнання В. А. Шнірельманом азів історіографії. Ще більш базова вимога до історика — знати власне історію — на рівні якщо не університетського, то хоча б шкільного курсу. Отже, на думку В. А. Шнірельмана, нікому і в голову не приходила думка про єдину історію Німеччини, оскільки «**до 1870-х гг. страна делилась на отдельные княжества**, каждое из которых имело свою собственную историю». — А США ділиться на окремі штати (англійською «штат» — «державка»), кожен зі своєю власною історією. І у кожній з областей України — своя власна історія. А кожна область ділиться на райони, ті — на міста і села, кожне зі своєю власною історією. А в Києві є навіть музей власної історії окремої вулиці...

Отже, якщо наведене вище зауваження В. А. Шнірельмана не є просто марення медичного штибу, його сенс може бути тільки один: до 1870-х рр. Німеччини як єдиного цілого, як **державного утворення** взагалі не існувало, тому ніхто і не міг додуматися написати її історію як **єдиної історичної цілісності**. З чого випливає, що В. А. Шнірельман не знає історії навіть в межах елементарного шкільного курсу.

Нагадаю ці шкільні істини. Королівство Німеччина виникло в 843 році в результаті поділу Франкського держави за Верденським договором. У 919 році вперше з'являється назва «Королівство Німеччина» замість Східно-Франкського королівства. У 962 році була заснована «Священна Римська імперія», яка з 1134 року формально складалася з трьох королівств: Німеччини, Італії і Бургундії

(пізніше до них додалося королівство Чехія). З 1512 року імперія офіційно називалася «Священна Римська імперія німецької нації». Тобто були Німецька імперія (тобто Перший Рейх) і німецький імператор. Був і імперський уряд. Згодом стали скликати загальнонімецький Рейхстаг. Так, центральний уряд був слабким, на кшталт сучасної ООН. Але він був. І **Німеччина як єдине політичне ціле існувала безперервно з 843 року по 1806-й**. Однак в цьому ж році Наполеон об'єднав більшість німецьких князівств і вільних міст у Рейнський союз. А в 1815 році ВСІ німецькі держави об'єдналися в Німецький союз — з єдиним союзним сеймом і союзним урядом у Франкфурті-на-Майні (як і раніше, зі слабкими повноваженнями). У 1834 році був укладений Прусько-Німецький митний союз, куди увійшли ВСІ німецькі держави крім Австрії. У 1848-49 роках у Франкфурті був зібраний Німецький парламент, обраний на всіх німецьких землях, який прийняв конституцію об'єднаної Німеччини і навіть створив армію для введення її в дію. У 1863-64 рр. Німеччина (в т. ч. Австрія і Пруссія разом) звільнила від влади Данії герцогства Шлезвіг і Гольштейн...

*Королівство Німеччина у складі
Священної Римської імперії, X-XI ст.
Карта з Вікіпедії.*

І ось доктор історичних наук (!!) В. А. Шнирельман заявляє, що «до 1870-х гг. нікому и в голову не приходила мысль о единой истории Германии»! Якщо на іспиті з англійської мови учень читає the як «тхе», його можна далі ні

про що не питати: все і так ясно. Але сумна доля тієї країни, де «тхе» читає професор англійської мови ...

Відчуття, скажімо так, психологічної фіксації В. А. Шнірельмана на власних фантазіях посилюється ще й тим, що більшу частину його «критики» Велесової книги складає викладення текстів і обставин, які до Велесової книги взагалі не мають жодного відношення. Ідея-фікс цього автора — боротьба не так з Велесовою книгою, як з вигаданою ним універсальною «арійською ідеєю»: «...писатель-фантаст В.И. Щербаков сумел добиться в издательстве «Просвещение» публикации книги, предназначенной для старшеклассников, в которой он развивал типичные для рассматриваемого мифа идеи о родстве русских с этрусками и фракийцами, об обитании скандинавов в Парфии... В книге в завуалированном виде присутствовала и **присущая этому мифу юдофобская идея** о том, что будто бы «ваны-венеды» создали древнейшую государственность в «Ванаане (Ханаане)» [110, с. 131]. — У Велесовій книзі про євреїв не згадують **взагалі**.

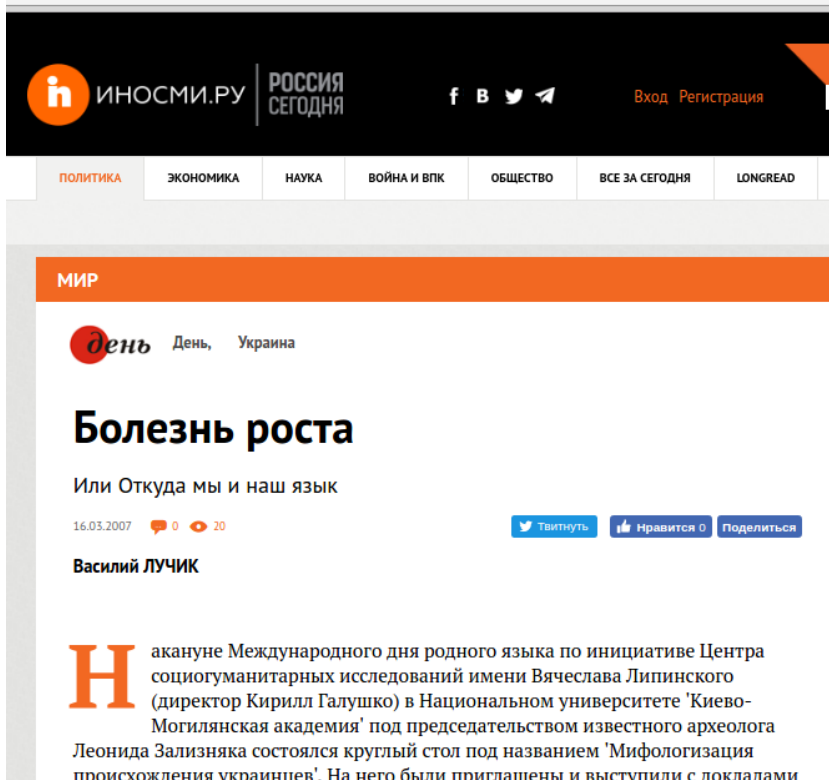
Природно, для «ізнестнейшего спеціаліста» В. Шнірельмана залишатися в тісних межах Російської федерації було б занадто дрібно. Йому належить ще і стаття в даному збірнику «От «Влесовой книги» до «арийской идеи»: украинский дискурс», де він з висоти своєї ерудиції вчить жити українців:

«...фабрикация ВК была связана с деятельностью эмигрантов, выходцев с территории Украины. При этом украинские эмигранты с особым воодушевлением отдавались деятельности по созданию мифа о древних героических предках, так как ими двигали мечты о независимости Родины. ...Эти мифы страдали явной мегаломанией: их создатели, во-первых, пытались доказать абсолютную автохтонность украинского народа (поэтому одни искали предков среди скифов, другие вспоминали о более ранней трипольской эпохе, а третьи обращали свои взоры к временам палеолита), а во-вторых, рисовали героическую историю экспансии древних «украинцев» по планете вплоть до того, что те оказывались если не «первонародом», то, во всяком случае,

культуртрегерами и создателями важнейших мировых цивилизаций. ...На ту же **идею территориальной целостности Украины** работает и концепция, по которой в предки украинцев зачисляются все разнокультурные и разноязыкие народы, которые когда-либо там обитали» [118, с. 163, 173].

Взагалі-то блискуче підтвердження тепер уже і палеогенетичними дослідженнями автохтонності сучасних українців принаймні з раннього неоліту [60; 137] і доказ розташування прабатьківщини усіх індоєвропейських народів саме на території України [74] дає суттєві підстави для української «мегаломанії». Але **головна мішень російських вчених — сама ідея територіальної цілісності України. І в цьому відношенні вилучення Велесової книги з українських навчальних програм у 2009 році — їх видатний успіх в гібридній війні проти українського народу.**

d/20070316/233448.html

Скриншот сайту «Россия сегодня» зі статтею, що звинувачує Велесову книгу у православ'ї та російському шовінізмі.

Звичайно, тут не обійшлося і без їхніх українських посіпак. От,

наприклад, «розгромна критика» ВК з посиланням на Ореста Ткаченка [105] на **російському** порталі ИНОСМИ.РУ агенства «Россия сегодня»: «'В(е)лесова книга'... это произведение **великогогосударственническо-российское, евразийское, христианско-православное (!!! — I. P.),** основной идеей которого

является создание всеславянской православно-христианской империи под руководством русских... почему заложниками фальсификаторов стали Министерство образования и науки Украины и вся школьная молодежь, которая изучает эту антинаучную и анахроническую в отношении приписываемой тексту 'древности' языковую смесь?» [59]. Цей Орест Ткаченко хоч і працює у Інституті мовознавства в Києві, та багато його наукових (і не тільки) інтересів пов'язано з Росією. У статті «Забытые корни Русской нации» про нього згадують з вдячністю: «Один из крупнейших ученых-мерянистов нашего времени профессор Орест Ткаченко, автор монографии «Мерянский язык» (Кострома, 2007)... Профессор предположил, что древнейшая форма слова «Москва» — Москов — связана с мерянским словом моска — **«конопля»** [27]. Дійсно, знайти у Велесовій книзі ідею «православно-християнської імперії під приводом росіян», мабуть, можна тільки після **дуже** серйозного знайомства із властивостями коноплі... А по суті О. Ткаченко всього лише незграбно (бо конопля ж!...) повторював аргументи свого московського колеги А. А. Залізняка.

Російський академік А. А. Залізник в ім'я спростування Велесової книги готовий поступитися навіть «священною короною» всієї російської філології — догматом про справжність «Слова о полку Ігоревім»:

«Ситуацию с ВК её защитники любят сравнивать с той, в которой находится «Слово о полку Игореве». Но тут я должен заявить с самого начала: трудно представить себе два произведения, столь противоположных с точки зрения лингвистической правильности. И если **в вопросе о «Слове» необходимо внимательно рассматривать и взвешивать все аргументы за и против подлинности**, то в случае ВК на стороне подлинности нет практически никаких серьёзных научных аргументов. Есть лишь эмоциональный накал веры в чудо, открывающее **картину** невероятной **древности** русского (при другом подходе — **украинского) народа** и его письменной традиции» [110, с. 98].

У той же час А. А. Залізник сам собі суперечить. Так, він цілком резонно критикує російського неоязичника А. І. Асова, головного прихильника

автентичності Велесової книги в Росії: «Публикаторы обычно свободно вносят изменения и в то, что считается прямым воспроизведением оригинала. Именно таковы, в частности, публикации А. И. Асова, самые распространённые в России. Вдобавок публикация А. И. Асова — это вовсе не дощечка за дощечкой в порядке номеров, а мозаика из кусков (составляющих обычно лишь часть какой-то дощечки, иногда даже всего одну фразу), скомпонованных «по смыслу» по произволу издателя, совершенно безотносительно к нумерации дощечек у Миролубова» [110, с. 98]. И тут же пише: «Жанрово ВК чрезвычайно резко отличается от подлинных летописей ...примитивностью изложения, убогостью стиля, не идущего ни в какое сравнение с ярким языком и образностью подлинных летописей, подлинного эпоса и подлинных религиозных гимнов. Вот пример такого рода примитивности, скороговорки и невнятицы (из перевода Асова, дощечка 4а)...» [110, с. 100].

— То, може, вся справа в якості перекладу(?) Асова? Навіщо ж тоді маститий академік посилається саме на нього?! Адже є ж цілком науковий, з необхідними науковими коментарями український переклад «дощечки за дощечкою» Велесової книги чудового українського вченого Бориса Івановича Яценка (до речі, з яскравою мовою та образністю там теж все гаразд). Або видатний російський славіст (!) академік А. А. Залізняк не розуміє української? — Так її Віктор Яценко (брат Б. І. Яценка) і російською переклав [17, с. 147 — 215] — мабуть, спеціально для таких славістів, як А. А. Залізняк...

Взагалі складається гостре враження, що й ця зірка російської лінгвістики в кращому випадку читала Велесову книгу у спотвореному переказі Асова (+ пару критичних статей своїх колег), а оригінальний текст і в очі не бачила. Наприклад, чого варта така його заява: «Страна русов Русколань, фигурирующая в ВК, — прозрачное соответствие иранскому этнониму роксаланы (иранск. 'светлые аланы' = 'светлые арийцы': roxs- 'свет' + аланы из агуа- 'арийцы'). И ввиду этого **название Греции** Грецколань, выступающее в ВК, невозможно расценить иначе, как неуклюжую выдумку. Одних этих фактов,

в сущности, уже достаточно, чтобы версия подлинности ВК стала практически безнадежной» [110, с. 101].

Чесно кажучи, прочитавши це, я спочатку не повірив своїм очам. Справа не тільки у очевидних паралелях, наприклад, с германським -land, з ірландським «Скіфія **Лохлан**» і навіть з найпростішим українським словом «**лан**». Не в наявності українських топонімів Лани, Широкий Лан, Веселий Лан, російських Елань тощо. Навіть не в наявності в Україні гідроніму **Ланна** — річка в межах Красноградського району Харківської області та Карлівського району Полтавської області, саме на колишньому кордоні зі Степом. Навіть не в тому, що Руськолань можна прочитати як антитезу Дикому полю. Все простіше.

Дивимося у Лексикографічному словнику Велесової книги Г. С. Лозко: «греці, грець, грецьколан, грецьколане, грецьколань, грецьколне, **грецьлане**, грк, грц, грце, грцієм, гръце, гръцево, гръцем, гръцех, гръці, гръціє, гръцієм, гръціове, гръціом, гръцколане, гръць, гръреколанець, грърецколане гръці - ф. **греки** (грецьколани)... **русколане**, русколані, русколаніє, русколаніу, русколанье, русколунь, русколунье, руськолане - ф. руськолани (**назва племені**) [58]. Читаємо у вже згаданій книзі Б. І. Яценка «Словник імен, етнічних та географічних назв, старих і малозрозумілих слів автентичного тексту ВК»: «Грецьколане (22), **грецьлане** (186), грърецколане (23) — греки на території України» [17, с. 307]. Читаємо автентичний текст Велесової книги: (22) «Елане бо сіе соуते врзі ренскола(н)ієм і врзі бозієм нашієм. Грецьколане соуте не бѣзіє потщут і не до чѣловієцы. Оны соуте іс камініє ізбрящєны подобієсе менжієм. А наше бзіє соуте выразе» («**Елане** бо сії суть вороги руськоланіям і вороги богам нашим. Грецьколані суть: і не богів почитають, і не людей. Їхні боги суть із каміння зроблені подобою до мужів. А наші боги суть образи») [17, с. 118, 47]. Тобто немає назви країни Греції. Є назва народу «грецьлане». Цікаво, **поляне** та **древляне** — це на думку А. А. Залізняка теж іранські етноніми?

Доктор філологічних наук О. В. Творогов — не тільки головний критик Велесової книги. Він ще і перший опублікував в Росії її повний текст, що могло

б свідчити про певний рівень наукової порядності. Читаємо його статтю «К спорам о «Велесовой книге»: «Предполагалось опубликовать работу отдельной брошюрой, причем исследование должна была обязательно сопровождать публикация полного текста ВК по машинописному тексту Ю. П. Миролубова. Это была бы первая публикация ВК в нашей стране. Однако осуществить издание работы в задуманном виде не удалось: **текст ВК рассматривался в некоторых академических инстанциях как идеологически опасный и не подлежащий широкому распространению.** Мне удалось лишь опубликовать небольшую заметку в Литературной газете (в ответ на просьбу редакции), а затем пространную статью в журнале «Русская литература». Но спор по поводу неизвестного читателю текста мало продуктивен. Поэтому пришлось пойти по такому пути [101]: статья была опубликована в научном ежегоднике, а полный (доступный мне тогда) текст ВК был «влит» в ее состав».

Про які саме «деякі академічні інстанції» насправді йдеться, ми маємо цінне зізнання у книзі, виданій «Фондом ветеранов внешней разведки Украины»: **«Проблема "Велесовой книги" на протяжении десятилетий находилась в центре внимания КГБ СССР»** [32, с. 441].

Звичайно, визнати О. В. Творогова повністю об'єктивним і чесним вченим теж не можна (в Росії такі довго не живуть). Основний його висновок: «Знакомство с текстом ВК, а в не меньшей степени знакомство с сочинениями Ю. П. Миролубова привели меня к выводу, что перед нами фальсификат, созданный (или окончательно оформленный) не ранее середины XX века» [102, с. 6]. Сказано звивисто, але зміст зрозумілий: Ю. П. Миролубов сам придумав весь текст Велесової книги, він і створив цю фальшивку.

Правда, трохи раніше на тій самій сторінці О. В. Творогов пише: «Никаких свидетельств о том, что кто-либо, кроме Миролубова, воспроизводил текст с дощечек, у нас нет, а смутные сведения о знакомстве с ними ученых в 20-х гг. прошлого века¹ документально не подтверждены» [102, с. 6]. Щодо

«неясних відомостей» він дає посилання на книгу: ¹ — Асов А. И. Тайны «Книги Велеса». М., 2001 (далее — Тайны). С. 152—155, 173, 187—189.

А. Изенбек — фотографія 1921 р.

Стоп-стоп ... А що це за «смутні відомості»? Читаємо [29]: «У 1922 році Ф. А. Изенбек побував в Белграді, де намагався запропонувати знайдений ним під час Громадянської війни пам'ятник увазі вчених Белградського університету. Російський вчений А. В. Соловйов, який працював тоді в цьому університеті, оглянув дощечки і визнав в них підробку А. І. Сулакадзева. Вперше цю інформацію повідомив сербський вчений-історик Р. Момчілович. Він же послався на те, що відомості про появу в Белграді білого офіцера, що безуспішно пропонував стародавні дощечки Белградському університету, були опубліковані в 1923 році в газеті «Новое время», яка опікала російських емігрантів. Але номери газети Р. Момчілович НЕ привів. Російський дослідник «Велесової книги» А. І. Асов для перевірки повідомлень сербського історика підняв в архівах підшивки «Нового времєні», але відповідної замітки не виявив, правда, не всі номери «Нового времєні» були в підшивках» [7, с. 154]. Тоді А. І. Асов дослідив архів А. В. Соловйова. Російський вчений-емігрант заповідав його після своєї смерті Російській Академії наук. В **Архіві РАН (Фонд Пашуто, № 1890, справа № 36)** А. І. Асовим була знайдена **стаття А. В. Соловйова про дощечки від 1922 року** [5, с. 56].

Отже, є **ПРЯМЕ документальне підтвердження** знайомства вчених зі знайденими Ф. А. Изенбеком дощечками Велесової книги ДО його знайомства з Ю. П. Миролубовим. Є конкретне посилання на конкретну архівну справу. І оприлюднене це посилання ще в 2000 році. Процитований вище текст О. В. Творогова виданий в 2004 році. І в ньому він заявляє про те, що «смутні

відомості про знайомство з ними вчених в 20-х рр. минулого століття **документально не підтверджені**». Але в такому разі він був просто зобов'язаний був звинуватити А. І. Асова у фальсифікації архівних документів з архіву РАН! — Але ні. Мовчить. До цього дня мовчить. І **ВСІ російські критики Велесової книги красномовно мовчать про цей архівний документ**. Мовчать вже 17 років! І повторюють вигаданий О. В. Твороговим наклеп про вигадану Ю. П. Миролубовим Велесову книгу.

Правда, тут слід відзначити, що сам А. І. Асов зробив для дискредитації Велесової книги ледь не більше, ніж всі його академічні опоненти разом. І справа далеко не тільки в тому, що він розповсюджує спотворений ненауковий «переклад» (скоріше пародійний переказ) Велесової книги, до того ж напрочуд бездарний і нудний з літературної точки зору.

«Особливість жанру, в якому працює Асов, полягає в характерній тональності нахабної брехні. Сумнівні, а то й просто недостовірні факти він подає з якомога впевненішою інтонацією, вочевидь розраховуючи на те, що вона вплине на довірливість читача. Не гребує Асов і добре знаним у «чорній» пропаганді принципом; що неймовірніша брехня, то більше шансів, що їй повірять. Асов робить сенсаційну заяву: запевнює, що йому відомий автор «Велесової книги». Його ім'я, пише він, «указано і в самих «дощечках» (а точніше — у надрядковому записі дощечки № 12). І це ім'я — патетично проголошує Асов, — Ягила Ган. ...Довго шукаємо в усіх можливих виданнях «дощечок» той ключовий для концепції Асова надпис, який нібито означає прізвище автора «Велесової книги». Нарешті знаходимо. Той надпис, виявляється, складається з трьох букв: «іаг» [101, с. 198]. Порівнюємо його з «Ягилою Ган» і розуміємо..., що нас хотіли елементарно одурити. ...весь життєпис придуманого Асовим Ягайло Гана треба вважати за фантазію, що імітується під наукове дослідження. Віддамо належне автору як гарному фантазеру. ...Вирахував Асов і рік його народження. «Отже, народився Ягайло, як ми вважаємо, — твердить Асов, — у 90-х роках VIII століття (астрологічні

викладки дають 791 рік)». За зірками, значить, вирахував. ...На старості Ягайло повернувся на батьківщину — у Новгород Великий, тут же він і створив «Велесову книгу». Про якусь наукову фактологію цього «життя» Ягайла Гана не може бути й мови — її просто нема. Перед нами спроба створити міф, який би обґрунтовував російське первородство знаменитої пам'ятки. Без цього первородства «Велесову книгу» просто не можна використовувати як «геополітичну зброю». Як і кому ця зброя має слугувати і проти кого вона спрямовується, ми вже дізналися з вищя наведених цитацій. Читач, мабуть, помітив, що в тих цитаціях згадується Казахстан, Північний Кавказ, Крим, Прибалтика... Але чому в тому переліку немає власне України (Крим — не рахується)? Все надто просто: Асов активно застосовує прийом, який у пропагандистських війнах відомий як прийом замовчування. Слова «Україна» для нього не існує. Він його уникає найретельнішим чином. Одна лише згадка цього слова, — і весь створюваний міф про російське первородство «Велесової книги» перетворюється в недолуге псевдонаукове фантазування» [28].

Втім, дослідження Велесової книги складає лише незначну частину творчого доробку цього автора. Ось назви деяких його книг: «Атланти, арии, славяне. История и вера», «Руны славян и Боянов гимн», «Русские веды», «Славянские руны. 25 карт и руководство по гаданию», «Славянская астрология: Звездомудрие, звездочет, календарь, обряды»... «В мае 2012 года три крупнейших родноверческих объединения России (Круг языческой традиции, «Союз славянских общин славянской родной веры», «Велесов круг») признали теории Асова на почве мифологии и фольклористики псевдонаучными и наносящими вред «славянской вере» [72]. Бути вигнаним з російських неоязичників за псевдонауковість («звездомудріє») — це навіть крутіше, ніж бути вигнаним з борделю за розпусту!

Я цілком спокійно ставлюся до язичників, а до деяких рідновірів — з повагою та симпатією. Взагалі язичники нічим не гірші за атеїстів, християн, мусульман, агностиків, іудеїв, буддистів, крішнаїтів та прибічників Великого

Макаронного Монстра. Просто релігія — НЕ наука. Будь-яка релігія ґрунтується на безпосередньому містичному досвіді. Будь-яка наука ґрунтується на раціональному узагальненні фактів. Це — різні галузі культури. Отже, **використання певними релігійними або політичними групами і навіть екстремістами і божевільними тексту Біблії, Корану, Велесової книги тощо НІЯК не пов'язане з науковим питанням про їх автентичність.**

Натомість у російських вчених, особливо у згаданого вище В. А. Шнірельмана основний метод «критики» Велесової книги — це занудний перелік різних екстремістів, фріків та просто божевільних, що якимось цитували Велесову книгу. Про екстремістів типу Рамзана Кадірова, що так само цитують Коран, він, звичайно, не пише. З наукової точки зору така «критика» є просто макулатурою.

До честі української науки, основний науковий «мейнстрім» у нас ставиться до проблеми автентичності Велесової книги саме так, як належить ставитися вченим: як до складної наукової проблеми. Характерною тут є позиція видатного українського історика Михайла Брайчевського в його книзі «Походження слов'янської писемності»: «"Велесова книга" попервах не справила серйозного враження, але згодом набула неабиякої популярності, надто з-поміж білянаукової публіки. Більшість науковців вважають пам'ятку фальсифікатом Сулакадзевського кшталту, хоча і деякі поважні дослідники схильні ставитися до неї з належною увагою та пієтетом» [26]. І навіть згаданий коноплезнавець Орест Ткаченко, що відіграв таку ганебну роль у російській спецоперації 2008 року проти Велесової книги в Україні, згодом отямився и у 2011 році висловив щось схоже на каяття: «Авторові пропонованої статті цього року виповнюється 85 літ. Вік достатній для того, щоб замислитись, чи досить попереду має часу зробити все задумане. ...Тож лишається як вихід одне, — передати у спадок молодшим задуми, проблеми, над якими жадалося б працювати... уважне дослідження «В(е)лесової книги» в її найавтентичнішій

частині сприяло б не тільки висвітленню походження самої пам'ятки, ...яка сягає найдавнішої донині відкритої доби української мови» [106, с. 56].

Але там, де для провідних фахівців існує складна проблема, для деяких аспірантів все просто. Наприклад, є такий собі С. Гірик. Зараз він готує майбутню інтелектуальну еліту України: «кандидат історичних наук, старший викладач Національного університету "Києво-Могилянська академія"». Автор статті: Гірик С. Лев Троцкий как идеолог украинского самостийничества (один эпизод из истории IV Интернационала) // Российский журнал исследований национализма. — 2013. — № 2. — С. 91— 94. А от коли у 2012 році він був ще «Аспірант Інституту української археографії і джерелознавства ім. М.Грушевського НАНУ», тоді С. Гірик писав таке:

«Однією з особливостей українського інтелектуального клімату є те, що активізоване на початку 1990-х рр. поширення різноманітних фальсифікацій історичного чи лінгвістичного характеру нерідко здійснювалося за допомогою обтяжених науковими ступенями осіб. ...Так, "дослідження" про "Велесову книгу", наприклад, з'являлися в журналі Національного НДІ українознавства при МОНМС (нещодавно перетвореного на Національний НДІ українознавства і всесвітньої історії) "Українознавство", ...в ньому відверті історичні фальсифікації трапляються досить-таки часто. ...Взагалі, закономірність переходу **адептів велесовщини** до слов'яноарійства і далі до **відвертого неонацизму** неодноразово відзначалася в публіцистиці, тож удаватися в деталі щодо цього факту тут потреби немає. ...Гіпотетичний гарний український **аналог російської збірки "Что думают ученые о „Велесовой книге“** (СПб.: Наука, 2004) поряд із виданнями цього тексту в "перекладах" Галини Лозко чи покійного Бориса Яценка міг би відіграти роль непоганої диверсії проти поширення міфу про її автентичність... Хотілося б побачити оголошення про проведення лекцій українських науковців із "розбором польотів" на тему псевдонауки в Україні, **як це**, наприклад, у **Росії** періодично й із успіхом робить академік Андрій Залізник» [26].

Цей текст чітко передає сутність позиції практично ВСІХ противників Велесової книги в Україні: вони НЕ мають власної позиції, а просто по-мавпячому дублюють думки своїх колег (і начальників) з Росії. Тобто в Україні на самостійну критику Велесової книги навіть на рівні російських вчених практично ніхто не спроможний, це дослівні посилання на російські видання.

Що характерно: **боротьба з Велесовою книгою в Україні звичайно поєднана з боротьбою власне з самою Україною**, з відвертим захистом ідеї «спільної колиски» з росіянами та запозичення українцями своєї культури і державності як не з Москви, то, принаймні, з Новгороду. Українські професійні лінгвісти чомусь досі дивуються тій ненависті, з якою до неї ставляться наші доморощені москвофіли. Наприклад, професор І. П. Ющук пише: «Чомусь, коли мова заходить про “Велесову книгу”, деякі люди, дотичні до науки, виявляють нетерпимість і роздратування. Характерним у цьому відношенні є виступ журналіста й літератора Юрія Рудницького в журналі “Главред”: «Нарешті з’явилася можливість покласти край одній із найскандальніших сторінок в українській освіті — видалити з шкільних і вузівських програм так звану “Велесову книгу”» [81]. Автор сповіщає про це так, ніби йдеться про повалення якогось ненависного режиму» [126].

До речі, сам літератор Юрій Рудницький — чудовий зразок подібних же «борців з українським неонацизмом». Йому явно не давали спокою геростратівські лаври сумної пам’яті Олеся Бузини. Якщо той наважився лити багно на Тараса Шевченка, то цей вирішив популяризувати постать найлютішого ката українського народу, зполяченого перевертня Яреми Вишневецького: написав книгу «Ієремія Вишневецький. Спроба реабілітації» («Піраміда», Львів, 2008 р.). Та цей (анти)український журналіст і не ховається: «Мне же (не стану скривать) при всей моей любви к Киеву — милее Вавельский замок, своды костела святых Вацлава и Станислава» [79]. Але найбільш пікантна і відверта наступна заява цього борця з «велесовщиною»: «‘Новгородський кодекс’ – найдавніша писемна пам’ятка на території

Київської Русі. Являє собою кілька дерев'яних дощечок, вкритих воском, які чудом збереглися. Знайдений в 2000 році в Новгороді під час розкопок. Фахівці датують його кінцем X – початком XI ст. і вважають, що текст, зафіксований на ній, пов'язаний з так званою 'богумильською ересю'. ...**Наше письменство почалося з ересі, кодифікованої у Новгороді»** [80].

Прикре виключення з цього правила демонструє модератор в цілому патріотичного (хоча і з проявами злоякісного гіперкритицизму) історичного сайту «Лікбез» Кирило Галушко. Та коли він чомусь поліз підтримувати російських «фахівців» у далеку від його професійних інтересів сферу боротьби з Велесовою книгою, то так само заразився від них невіглаством. Крім переказу абсурдних «аргументів», що взагалі не мають жодного відношення до змісту Велесової книги («думка "книги" про те, що потрібно "слов'янським струмкам злитися в Російському морі"» тощо) він написав отаке, з претензією на іронію: «По "книзі" Кий, заснувавши Київ, назвав його "Індикиїв" – мабуть, не забувши про індійське коріння словянства. Такий варіант назви Києва невідомий з інших джерел. Це щось на зразок "лошарик" або "індоутка"» [23a]. У Велесовій книзі написано (38a), що після довгих мандрів слов'яни на чолі з Києм прийшли на Дніпро «и постави первее родъ слвенъ млбище во грду инди кииву еже речень есть киив». У словнику української мови читаємо: «ІНДЕ, присл., розм. ...2. **В іншому місці; не тут**» [93a]. Отже на новому місці Кий заснував нове, інше головне святилище, яке названо «Київ». Українському історику якось соромно не знати слово «інде». Мультики про лошариків Кирило Галушко подивився, молодець. А от українську мову треба ще повчити...

Трагікомічний випадок демонструє «типу професійний» український історик Олена Русина у комерційній збірці під характерною назвою «**Українська історія в таємницях і курйозах XV — XVIII століття**». У новелі «Ілюзія вбивства» йшлося про білоруський літопис — так звану Хроніку Биховця. Очевидно, що змістовну частину аналізу пані Олена як змогла списала

з Передмови до російського (звичайно ж!) видання цього літопису (автор — Н. Н. Улащик). Там сказано:

«На думку Т. Нарбута, початкову частину її становила хроніка, написана на підставі «чистих джерел», переказів і їм подібних пам'ятників. Писалася ця частина жерцями «крайовою мовою», тобто литовською. Нарбут вважав, що початкова частина писалася особливими письменами, що вживаються тільки «в своєму народі» або ж готичними рунами, на дощечках, які пізніше склалися в книгу. У зв'язку з негараздами, що відбувалися в Литві в другій половині XIII в., початкова частина рукопису була пошкоджена, дощечки виявилися розрізненими, а частина їх взагалі загубилася. Решту хтось зібрав, доповнив відомості, що збереглися в них даними з руських хронік, як міг упорядкував цей матеріал і довів повідомлення до 1320 р. Потім один з руських ченців використав цю хроніку як початок своєї роботи, можливо скоротив і потім виклав розповідь звичайним для літописців того часу способом. Припущення Нарбута про первісний характер рукопису і зокрема про те, що вона була написана на дощечках, зустріли різку відповідь І. Даниловича, і Нарбут, видаючи згодом хроніку, опустил значну частину своїх міркувань, висловлених в 1838 р.» [111].

А от як пише про це Олена Русина: «Маючи на руках «Хроніку» в доволі пізньому списку, Нарбут був певен, що первісно її було написано рунами на дерев'яних дощечках, з'єднаних між собою у вигляді книжки. Зрозуміло, що серйозними фахівцями ця ексцентрична гіпотеза була однострійно відкинута (хоча, здається, «воскресла» у 1920-х роках під час створення «дерев'яної (чи Влесової) книги», довкола якої ще й досі ламають списи дилетанти)» [82, с. 14].

На історичному факультеті ХНУ ім. В. Н. Каразіна студентам першого курсу давали завдання знайти не менше 50 історичних «ляпів» у фільмі-коміксі «300 спартанців». Пані Русина примудрилася створити порівняну кількість «ляпів» у одному короткому абзаці. По-перше, Нарбут висловив гіпотезу лише про початкову частину «Хроніки Биховця», а не про всю «Хроніку», як це

написала Русова. По-друге, він відмовився від цієї гіпотези після критики лише одного колеги, а не «одноставно всіх серйозних фахівців». По-третє, Нарбут відкинув її сам. Але ж **характерний прийом «чорної пропаганди»: як тільки говориться про Велесову книгу», одразу ж спливає протиставлення дилетантів і «одноставно всіх серйозних фахівців».** Правда, якщо пані Русова мала на увазі, що «ламають списи» щодо Велесової книги такі дилетанти, як Л. Клейн (що писав про неї, взагалі не читавши), В. Шнірельман (який не знає про існування середньовічної Німеччини), С. Гірик (спеціаліст з юдаїки та троцкізму), то вона, звичайно, має рацію. Але скоріше за все вона просто незграбно висловилася щодо цих «одноставно всіх серйозних фахівців». Про це свідчить її власне невігластво щодо Велесової книги. По-перше, справді серйозні фахівці називають предмети та явища загальноприйнятими термінами; вислів «дерев'яна (чи Влесова) книга» — продукт фантазії самої О. Русової. По-друге, Велесова книга була записана НЕ рунами, а кирилицею у її ранньому варіанті, отже, аналогія тут взагалі недоречна. Але ж головне: що мала О. Русова на увазі, стверджуючи, що «час створення» Велесової книги» — «20-ті роки»? — Наскільки відомо, росіяни висували дві гіпотези щодо її фальсифікації: на початку XIX ст. (Сулакадзев) і в середині XX ст. (сам Миролюбов). Явно видно, що Олена Русова лише «чула дзвін» щодо Велесової книги. А саме дилетанти найгіршого ґтибу роблять заяви щодо предметів, про які нічого не тямлять. Схоже, найбільший курйоз української історії полягає в тому, що деякі українські історики неспроможні навіть грамотно послатися на своїх російських вихователів.

Хоча ні! — ОДИН випадок оригінальної критики Велесової книги, розрахованої саме на українського читача, таки відомий. Слово Борису Яценку: «У 1990 році про ВК було інформовано, нарешті, і читача в Україні (отже, **в Україні текст Велесової книги було оприлюднено раніше, ніж в Росії** О. В. Твороговим. Погодимося, що це дещо девальвує його і без того сумнівний рівень наукової об'єктивності. — І. Р.). Йдеться про публікацію ВК у перекладі А. Кирпича («Дніпро», № 4), яка супроводжувалася ґрунтовним повідомленням

О. Білодіда і В. Киркевича «З історії «Велесової книги». ...Зокрема, вони писали: «Зарубіжні колеги кілька разів надсилали нам видання «Велесової книги» (з Парижа, Нью-Йорка, Вінніпега, Берліна та інших міст), і не тільки нам, а, скажімо, й професору Сергієві Висоцькому, фахівцеві з графіті. Та нікому не пощастило прочитати надіслані видання: **вони просто не надходили...** А тому у нас, на Україні про «Велесову книгу» ані згадки. Республіка з її Академією, університетами та численними інститутами ані телень». ...Наші (Б. І. Яценка. — І. Р.) зусилля надрукувати в той час свою розвідку про ВК у Києві закінчилися невдачею. ...Натомість в академічному журналі «Слово і час» (1991, № 9 — Україна саме незалежність проголосила... — І. Р.) з'явилася стаття Л. Шульмана «Влесова книга: пам'ятка історії чи містифікація?», в якій безапеляційно і бездоказово твердилося, що **Велесова книга була виготовлена в департаменті Л. Берії**, з тим, щоб спростувати норманську теорію походження Русі...» [17, с. 233].

— Який поворот сюжету! Виходить, всі ці адепти велесовщини, всі ці білогвардійці, емігранти, фріки-дилетанти, гітлерівські посіпаки та українські нацисти насправді були чесними радянськими штірліцами, з гарячими серцями і чистими руками? Ось він, апофеоз підросійської «наукової критики» Велесової книги: відомим **спеціалістом, в академічному виданні!**

До речі, згаданий російський академік А. А. Залізняк вказує на той очевидний факт, що **реальною** скільки-небудь науковою критикою Велесової книги і в Росії займалося всього лише дві-три людини: «**вся необходимая критика ВК, в сущности, уже содержится в статьях О. В. Творогова и А. А. Алексеева.** ... хочу в особенности выделить тот тезис, что лингвистические аргументы здесь весомее и не умолимее всех других» [110, с. 98].

Стаття А. А. Алексеева, з її лінгвістичним аналізом, відповідає нашій гіпотезі і містить саме блискуче **підтвердження** автентичності Велесової книги, причому строго всупереч його суб'єктивним намірам. Але про це далі.

2. Чому Велесова книга була написана на дерев'яних дощечках

Не зважаючи на наведені вище скандальні факти, критика О. В. Творогова таки справді відрізняється своєю змістовністю та науковістю. Зокрема, він не зміг обійти позицію українського історика (і блискучого перекладача Велесової книги) Бориса Івановича Яценко. Той каменю на камені не залишив від всіх лінгвістичних аргументів проти Велесової книги, які А. А. Залізнік назвав «весомее и не умолимее всех других»:

«Текстологічний аналіз пам'ятки (якщо вона не є авторським оригіналом) передбачає щонайменше два лексичних нашарування в ній: а) того часу, коли пам'ятка була написана і б) того часу, коли вона була переписана і в цьому вигляді дійшла до дослідника. Отож вчений визначає, перш за все, дату виникнення пам'ятки і характер аналізованого списку: чи він синхронний авторському, а чи відноситься до пізнішого періоду. У випадку з ВК ця проблема навіть не піднімалась: без всякого попереднього вивчення пам'ятка IX століття була розглянута в лінгвістичному контексті лише IX століття. Той факт, що тут порушена технологія аналізу, може бути цілком очевидним навіть для студента-філолога старшого курсу. Отож не можу повірити, що досвідчені лінгвісти не побачили тут **грубого збочення, фальсифікації результатів аналізу**» [17, с. 227]. Порівняємо із зауваженням Юрія Шевельова: «Як правило, письмо в Україні ґрунтувалося на **взірцях, взятих з інших слов'янських мов; літописці і переписувачі аж ніяк не прагнули до відтворення реальної фонетики мови щоденного вжитку**» [117, с. 48 — 49].

Звернемо увагу: основна частина письмових джерел з історії Київської Русі дійшла до нас у вигляді пізніх копій з декілька разів переписаних у **православних монастирях** текстів. Переписаних **штучною** мовою, яку так і звуть «**церковно-слов'янська**». Вона базується на взірцях, взятих зі староболгарської мови, що в самій Болгарії вже багато століть як вийшла із усного вжитку. Звичайна розмовна мова берестяних грамот і графіті у Софійському соборі (як і розмовна мова самих болгар від XIV ст.) очевидно

різко відмінна від цієї штучної «книжної» мови. Якщо ж творці Велесової книги свідомо створили альтернативне християнській Біблії язичницьке «Святе Писання», то чи не логічно було би з їхнього боку записати його теж **по-своєму штучною** мовою?

О. В. Творогов відкрито визнав справедливність лінгвістичних аргументів Б. І. Яценко, переказавши його висновки навіть без спроб спростування його лінгвістичного аналізу: «Другой безусловный сторонник подлинности ВК, украинский историк, автор нескольких работ о «Слове о полку Игореве», Б. И. Яценко вносит в представления о ВК существенные коррективы. Во-первых, он решительно выступает против признания ВК сочинением новгородских волхвов. Б. И. Яценко согласен, что она была создана в конце IX—начале X в., но полагает, что «она записана на Прип'яті в районі Західного Полісся і відобразила діалектні особливості цього регіону» [17, с. 287.].

Во-вторых, он не допускает, что в руках Ю. П. Миролюбова оказались дощечки IX века. Согласно Б. И. Яценко, «протограф великобурлуцького списку ВК (согласно Ю. П. Миролюбову, дощечки были найдены в имении, которое теперь идентифицируется с именем Задонских — Великий Бурлюк. — О. Т.) ...належав до XIV—XV століть». Затем текст был переписан в XVII веке украинцем [17, с. 237 и 275]. Из сказанного ясны и основания, на которых построена его критика Л. П. Жуковской и О. В. Творогова: отмеченные ими несообразности языка ВК Б. И. Яценко объясняет сложной историей ее текста и разновременными вкраплениями. [17, с. 236 и 238].

Однако остается неясным: почему и поздний, находившийся будто бы в руках А. Изенбека и Ю. Миролюбова, список ВК был также выполнен на дощечках, к тому же украшенных рисунками, [См. письмо Ю. П. Миролюбова С. Лесному: «На полях некоторых "дощек" были изображены головы быка, на других солнца, на третьих разных животных, может быть, лисы или собаки или

же овцы. Трудно было разбирать эти фигуры...». Цитирую по кн.: Лесной С. «Влесова книга». С. 23-24.] и с сохранением архаичной графики. [102, с. 20].

Но тогда возникает вопрос: при переписке древних текстов, как правило, поновляется их язык, изменяется графика, с пергаменного оригинала текст воспроизводится на бумаге и т. д. **Почему же ВК переписали на доски же и при этом таким «дедовским способом»** (сам Миролубов говорил то о выжженном тексте, то о **выцарапанном**)? **В какой же среде на Руси с многовековыми уже традициями христианства нашлись энтузиасты, воспроизведшие непонятный и явно нехристианский текст, да еще таким необычным способом?** Решив одну загадку (!! — І. Р. — тобто всі «не умоліміє» лінгвістичні аргументи проти Велесової книги не варті паперу, на якому написані!), мы создаем себе другую» [102, с. 18-19].

Професор І. П. Ющук пізніше додав до цього додаткові переконливі аргументи: «Щодо “Велесової книги”, то основним аргументом проти її автентичності називають мову. Ось один із висновків: “Аналіз мови Велесової книги не залишає ні найменшого сумніву в тому, що перед нами штучна і вкрай невміло сконструйована мова, творець якої, очевидно, керувався тільки одним правилом: чим більше недоладностей виявиться в тексті, тим архаїчнішим він буде видаватися” [109]. Авторів цього висновку не можна відмовити в аргументованості. Справді, мова “Велесової книги” часто справляє враження недоладної (як і, до речі, мова Івана IV Грозного). Але критики мови “Велесової книги” не враховують кількох суттєвих моментів.

По-перше, до нашого часу з IX століття могла дійти тільки копія “Велесової книги” — можливо, й не перша. А під час копіювання “писарі”, як правило, вносили свої правки (досить порівняти Лаврентіївський та Іпатіївський списки “Повісті врем’яних літ”, щоб переконатися в цьому), не завжди правильно прочитували букви й слова, та ще й надряпані на дерев’яних дощечках. Як по-різному прочитував не раз ті самі слова Ю. П. Миролубов,

добре показав Б.І.Яценко [132]. І ці помилки були зумовлені різним прочитанням тих самих букв.

По-друге, давня мова не була впорядкована. У ній могли співіснувати явища різних діалектів і різних епох. Свідченням цього є мова русинів Воєводини (Сербія). Наприклад, праслов'янський звук Ъ тут має рефлeksi, властиві різним мовам: і (дід, гніздо, шлід “слід”), и (писня, рика, циль), є (хлеб, лето, неми “німий”), е (орех, швет “світ”, шмели “смілий”), а (цали “цілий”). Це саме можна сказати і про рефлeksi носового ь: тут маємо я (святи, вязац “в’язати”), а (мешац “місяць”, вжац “взяти”), е (месо, песц “п’ясть”, щесліви), ей (пейц “п’ять”). Такий самий різнобій спостерігається і в рефлeксах звукосполучення ѡ: лу (слунко, длуго, тлусті), ов (жовти), ол (полни), ло (видлобовац “видовбувати”). Цікаво, що мові русинів властиве помірне “цокання”, яке трапляється й у “Велесовій книзі”: ноц, плеци, цеснок “часник”, цудзи “чужи”, стояци “стоячи”. Така сама різномовність спостерігається тут і в лексичному складі» [126].

Та водночас І. П. Ющук невиправдано спростив питання: «У тому, що текст було написано саме на дерев’яних дощечках, нема нічого дивного. Дерев’яні дощечки використовувано з цією метою ще й (з погляду історії) зовсім недавно. М.Коцюбинський у “Тінях забутих предків” свідчить: “Тоді ватаг вийма з-за череса цілий жмуток дерев’яних колодок і починає читати. Там закарбовано все, в тій дерев’яній книзі, хто скільки має овець і що кому належить” [51]. Дерев’яні дощечки — найбільш вірогідний матеріал для стародавнього письма на території України» [125]. — Для стародавнього письма — безумовно. Для записів пастухів, у кого скільки овець — можливо. Але ж сам І. П. Ющук зауважує, що відомий нам текст Велесової книги містить приблизно 96—97 тисяч букв (пробіли між буквами не беруться до уваги, оскільки в оригіналі текст не розбито на слова) [125]. А це — титанічна робота. І оскільки Велесову книгу **точно переписували**, та ще й в останнє у **XVII столітті**, то набагато логічніше і простіше було б переписати її **на папері**.

Отже, відзначимо, що тут О. В. Творогов, **єдиний** з усіх критиків Велесової книги, поставив серйозне і правильне питання — у **науковому** полі, а не в полі інтересів КГБ/ФСБ/РПЦ(МП). Відповідь на нього і складає суть запропонованої далі гіпотези.

Переформулюємо це питання як два взаємозалежних питання:

1) **Навіщо Велесову книгу записали і переписували шляхом продряпування по дерев'яних дощечках?**

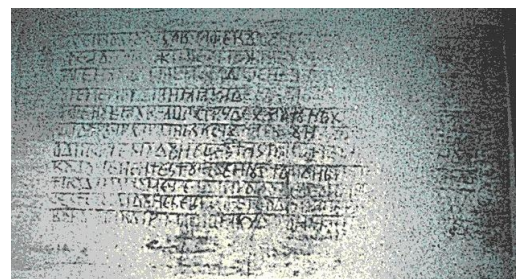
2) **Яка соціальна група була здатна і зацікавлена зберігати і переписувати текст явно язичницького змісту в умовах багатовікового панування християнства?**

Суть нашої відповіді на перше питання: до винаходу абетки Брайля та інших спеціальних варіантів **рельєфної писемності для сліпих** єдиною можливістю для них читати тексти було вирізування їх на твердому матеріалі, найчастіше на дереві. Такі тексти можна було читати на дотик. Читаємо [100]: «IV століття — найстаріший **тактильний алфавіт для сліпих** з тих, що дійшли до сьогодення завдяки виявленим артефактам, розробив грецький вчений теолог Дідим-сліпець, — спочатку слухач, а потім наставник в Олександрійській богословській школі (осліпнув в чотирирічному віці і проживав на території Єгипту, що був тоді провінцією в складі Римської імперії), який наносив символи на інформаційну поверхню **методом різьблення по дереву** або по кістці ... 1517 (за іншими даними, в другій половині XVI століття) — іспанський винахідник Франциско Лука з Сарагоси розробив методику різьблення по кістці і **по дереву латиницею**. З історичної хроніки відомо, що розроблена ним система застосовувалася для навчання сліпих дітей. ... 1575-1580 — італійський раціоналізатор Рампазетто удосконалив розроблені Франциском Лукою і запропоновані Мейя і Кардано методики. В якості носія інформації їм застосовувалося **тільки дерево**, латинські букви були збільшені в розмірах у порівнянні з першоджерелом» [133, р. 36]. Взагалі ж

якщо практично всі сліпі могли, наприклад, визначати на дотик номінал монет, то навчити їх читати на дотик рельєфні букви було цілком реально. Особливо якщо такі люди були вже грамотними до того як втратили зір.

Так що коли **текст Велесової книги був призначений для читання сліпими на дотик**, він і не міг бути на м'якому матеріалі типу паперу. Тільки на дереві. Це пояснює і очевидні труднощі з її фотографуванням, які були у А. Ізенбека і Ю. Миролубова:

«Слова про сотні публікацій дощечки 16 все-таки необхідно віднести до її аверсу (тобто лицьової сторони), що починається зі знаменитих слів, які дали назву всьому пам'ятнику: «Влес книгу сю птшемо...» («Влес книгу цю присвяtimo...»). Реверсу, тобто зворотному боку, пощастило куди як менше. Вперше він був виданий тільки в 1977 році отцем Стефаном Ляшевским (для порівняння: аверс надрукували вперше в 1955 році). Знімок, опублікований С. Ляшевским, був дуже неякісний. Більш чітка фотографія реверсу дощечки 16 була видана тільки в 1988 році В. Штепою. Нарешті, в 1997 році А. І. Асов в своєму виданні «Книги Велеса» помістив його на другому фронтисписі. Нам не відомо, з якої публікації, С. Ляшевского або В. Штепи, відтворював знімок А. І. Асов. Але, як би там не було, **текст на ньому практично нечитабельний**. Перед нами чудова ілюстрація того, що покладатися на аматорські фотографії при роботі з текстами «Велесової книги» було ніяк не можна, що власне, і відзначав Ю. П. Миролубов» [29].

Табличка Велесової книги № 16 — реверс.

Власне, і про той знаменитий аверс таблички 16 його перша радянська дослідниця Л. П. Жуковська писала: «Фотография, опубликованная С. Лесным, не является снимком с доски. В ней на расстоянии 2—2.5 см, 6.5 см, 10.5— 11 см, 15.5 см от левого края прослеживаются тени, образовавшиеся, по-видимому,

от сгибов материала, с которого производилось фотографирование. С доской этого произойти не могло. В правой половине снимка начертания многих букв расплылись; следовательно, фотографировался не твердый материал с начертаниями, выполненными посредством прорезывания и выщербления его, а письмо, расположенное в одной плоскости, нанесенное красящим веществом. Все это говорит о том, что фотографировалась не сама «дощечка», а бумажная копия с нее или прорись. Есть основания полагать, что при изготовлении снимка была произведена ретушовка. Все это совершенно недопустимо при научном воспроизведении текста» [30].

— А що залишалося робити Ю. П. Миролюбову, якщо табличка інакше не читалася?! — Це дуже схоже на труднощі нумізматів при атрибуції напівстертих монет. І тоді вони теж роблять прориси. До речі, саме виробник фальшивки міг би легко зробити якісну фотографію ...

Ю. Миролюбов — фотографія.

От як описав ці «дощьки» сам Юрій Миролюбов у листі до Сергія Лісного [54, гл. 16]: «Дощькі були приблизно однакового розміру, тридцять вісім сантиметрів на двадцять два, товщиною в півсантиметра. Поверхня була подряпана від довгого зберігання. Місцями вони були зовсім зіпсовані

якимись плямами, місцями пожолобилися, надулися, точно відсиріли. Лак, що їх покривав, або ж масло, відстав, зійшов. Під ним була деревина темного кольору. Изенбек думав, що дощькі березового дерева. Я цього не знаю, бо не

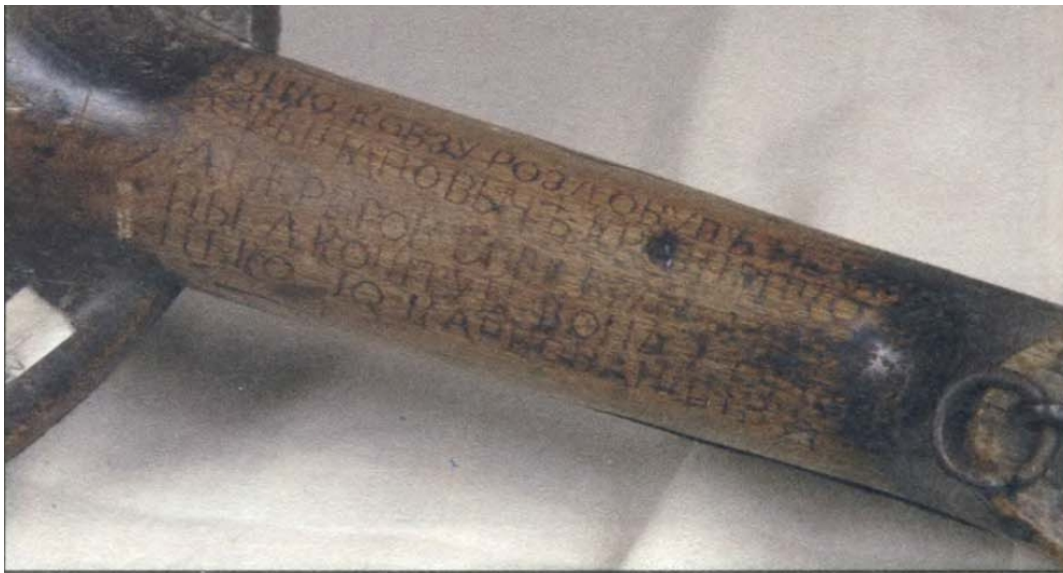
фахівець по дереву. Краї були відрізані нерівно. Схоже, що їх різали ножом, а ніяк не пилкою. Розмір одних був більше, інших менше, так що дощкі прилягали одна до одної нерівно. Поверхню, ймовірно, теж шкребли перед писанням, вона була нерівна, з заглибленнями. **Текст був написаний або надряпаний шилом**, а потім натертий чимось бурим, потемнілим від часу, після чого покритий лаком або маслом. **Може, текст дряпали ножом**, цього я сказати не можу з упевненістю. Щоразу для рядка була проведена лінія, досить нерівна».

Відзначимо і явні аргументи на користь автентичності Велесової книги в цитованій статті Л. П. Жуковської, на що вже давно звернено увагу:

«Буква **ш** в некоторых случаях также размещена в строке, что присуще наиболее древним почеркам кириллицы. Древними являются симметричное **ж** и буква **м** с овалом, провисающим до середины высоты буквы, что сближает ее с соответствующей буквой в Надписи царя Самуила 993 г. За древность говорит так называемое **«подвешенное» письмо, при котором буквы как бы подвешиваются к линии строки, а не размещаются на ней.** Для кириллицы эта черта неспецифична, она ведет, скорее, к восточным (индийским) образцам. В тексте сравнительно хорошо выдержана **сигнальная линия**, проходящая у всех знаков по середине их высоты, что является свидетельством в пользу наибольшей возможной древности кириллического памятника. Следует особо отметить, что начертания буквы **д**, представленные на фотографии, соответствуют греческим уставным, а не кириллическим образцам, хотя и те и другие близки между собой. Буква **ш** также больше напоминает некоторые древние начертания **ψ**, чем **ш** кириллицы. Своеобразно начертание **ш** с сильно заниженными и разведенными от центра крайними мачтами, что также позволяет сближать его с греческим **ψ**, а не только с кириллическим **ш**. Таким образом, **данные палеографии** хотя и вызывают сомнение в подлинности рассматриваемого памятника, в то же время и **не свидетельствуют прямо о подделке**» [30].

Аналогії щодо «підвішеного» письма не обов'язково шукати аж в Індії: "підвішене" (до лінії рядка) письмо зустрічається і в Київських глаголичних листках X ст. [130]. Однак «подвішування» букв до безперервної прокресленої прямої лінії (як в індійському письмі деванагарі) і «серединна лінія» через самі літери можуть розглядатися і як елементи, що полегшують читання тексту сліпими на дотик.

Отже, текст дерев'яної Велесової книги з вирізаними літерами і лініями рядків був пристосований для читання сліпими.

Напис на грифі бандури М. Кравченка. Миргородський краєзнавчий музей

Надпис, вирізаний на дерев'яному грифі бандури сліпого кобзаря М. С. Кравченка

3. Устинські книги і Кахтирі

Друге питання: чи існувала **створена зі сліпих організація**, не просто здатна читати і зберігати дерев'яні книги, а й зацікавлена в збереженні книг явно язичницького змісту, причому готова йти на пов'язаний з цим серйозний ризик в умовах панування християнської церкви? — Так, така соціальна група сліпих з **жорсткою організаційною структурою** дійсно існувала, причому тільки серед українців (і частково білорусів), але не серед росіян. Це **старці** — **сліпі бандуристи та лірники**, часто відомі під неточною назвою «кобзарі» — ті, кому Т. Г. Шевченко присвятив свою поетичну збірку «Кобзар». Ця соціальна група досліджена у видатних, новаторських книгах Костя Черемського [114] і Володимира Кушпета [52].

Лірник серед селян

Реконструйована п'ятиступінчаста ієрархія сліпих співаків, що має явні паралелі із середньовічними ремісничими цехами (власне, це й були цехи). Нижній щабель — це учні, які не мають права самотійно виступати. Втім, вони могли самотійно співати (жебракувати) за дорученням свого вчителя. Другий ступінь — братчики (самотійні майстри) з правом виступів в одному або декількох повітах. Перехід з учня в братчики супроводжувався ритуалом «одклінціні» — прийняття в братство з неповними правами. Третій рівень — повноправний майстер (братчик) з правом виступати «на всі чотири сторони», з правом голосу на зборах братії і з правом (далеко не одразу, а через кілька років)

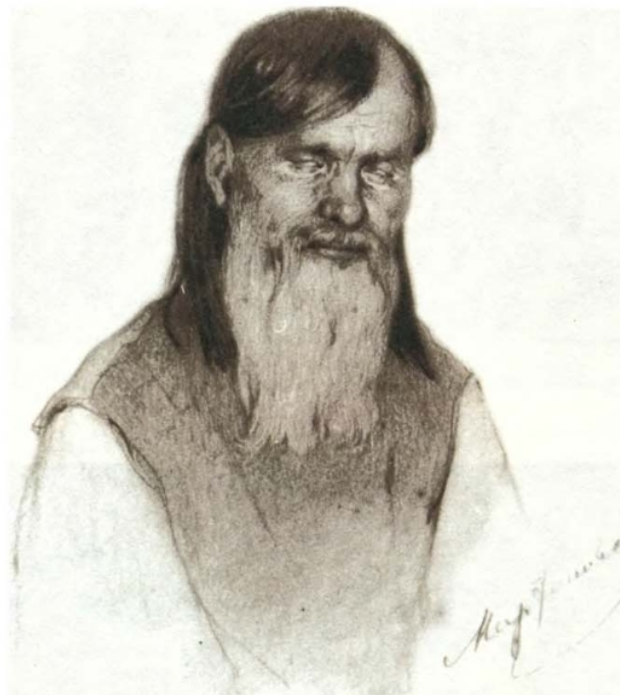
брати учнів. Перехід на цей ступінь відзначали обрядом «визвілки», який супроводжувався проголошенням декількох сотень християнських молитов. Проте крім молитов давалася і присяга. І в ній були і такі слова: «Не поганити діла майстерського, із пісні-думи слова не викидати і свого не додавати. **Те що стане мені після присяги звісно, хай буду знати тільки я. Упомятую** те, що скаже мені суд радний **із книг устинських** і збережу його до смерті своєї. **...По близькому часу до смерті моєї відкрию тайники мудрості книг устинських** тому, кому довірюся серцем своїм і хто унаслідуює діло моє» [52, с. 145-149, 277-296].

*Портрет кобзаря С.
Яшного.*

Але членом «суду радная» міг стати тільки той, хто брав другу, «дванадцятіотчу» присягу і так піднімався на четвертий рівень старцівської ієрархії — ставав «панотцем-панмайстром». «Саме тоді він — уже зрілий старець — ознайомлювався з тією частиною «Устіянських книг», яка становила найбільшу таємницю старцівської діяльності і була невідома більшості братчиків. Очевидно, це та сама дванадцята з «Устіянських книг», про яку маємо найменше відомостей» [52, с. 295]. Ну, а на п'ятому ступені, вершині ієрархії стояв голова, цехмайстер. У першій присязі братчиків говорилося: «слово панотця-цехмайстра є слово всієї просящої братії» [52, с. 288].

*Іван Кравченко-Крюковський,
прапанмайстер*

Крім регіональних старцівських цехів (які до XIX століття були цілком легальними, визнаними владою організаціями) існувала ще й посада **голови всього українського об'єднання** — «прапанотець», в середині 19-го століття ним був Федір Вовк, потім Іван Крюковський [52, с. 145-146]. «Наше Цехмайстерство доставало по всій Слобожанщині, Чернігівській губернії, Полтавщині, Самарі (Катеринославщині. — І. Р.), Таврії, Приазов'ї, Криму, Вороніжчині і Курщині, трохи по Білгородщині, — свідчив П. Древченко. — А при панотці Хведорі Вовку, так і Київщина та Волинь і Поділля, все це було до нашого Цеху» [114, с. 386].

Причому ця структура не просто користувалася впливом в народі, а й могла застосовувати насильство, і не тільки до власних членів: так, Костянтин Паустовський в своїй автобіографічній повісті [70] описує випадок, коли сторож

багатого поміщика Любомирського спустив вовкодава на старця-лірника, і той загриз його хлопчика-поводиря. Потім старці найняли місцевих розбійників, і ті спалили садибу поміщика. Одного з розбійників пізніше зловили, але старцям — «замовникам» вдалося спокійно піти. Паустовський резонно пише про білоруських старців: «З давніх-давен, ще з часів польського панування, в Могильові на Дніпрі почала складатися громада жебраків і сліпців. У цих жебраків — їх звали в народі "Могилевськими дідами" — були свої старшини і вчителі — майстри. Вони навчали новоприйнятих в громаду складному своєму ремеслу — співу духовних віршів, вмінню просити милостиню — і вселяли їм тверді правила жебрацького гуртожитку. Жебраки розходилися по всьому Полісся, Білорусії і Україні, але майстри збиралися щороку в таємних місцях — в корчмах на болотах або в покинутих лісових сторожках — для суду і прийому в громаду нових жебраків. У могильовських дідів була своя мова, незрозуміла для оточуючих. У неспокійні часи, в роки народних хвилювань, ці жебраки представляли грізну силу. ... З тих пір мені здавалося, що сермяги жебраків пахнуть не хлібом і пилом доріг, а порохом і гаром. Я почав придивлятися до сліпців, до убогих і зрозумів, що це особливе плем'я не тільки нещасних, але талановитих і суворох волею людей».

І, до речі, на той час старці були людьми цілком заможними, зі своїм будинком, господарством і сім'єю, як правило, їхні дружини були зрячі [52, с. 153-155].

«Напевно, несподіваними багатьом можуть стати свідчення про ревне культивування в кобзарських цехах специфічного фізичного вишколу, особливого комплексу самооборони і своєрідних ігор та розваг. Причому центральне місце у тих заняттях займали невід'ємні атрибути кобзарського побуту — дорожні костури (палиці) і «свячені» ножі. Очевидно, що від костура і пішла назва сліпецького бойового мистецтва «костурець» [114, с. 429].

«А от у Росії, там немає в устах запам'ятованих Устинських Книг, і в їх не було Цехів просящої панібратії і цехмайстерства, як у нас на Слобідській

Україні — говорив Петро Древиченко — Кобзарство ...кріпко держалося на Слобожанщині де чомно береглися Устинські незрячі книги» [114, с. 386].

Бандуристи (зліва направо) П. Древиченко та М. Кравченко (підпис на листівці помилковий)

Отже, потужна дисциплінована організація сліпих реально існувала. Причому ключову роль в її діяльності і ритуалах відігравали таємні Устинські (Устіянські, Вустинські) книги. Про які ми знаємо дуже мало — старці занадто добре берегли свої таємниці від дослідників до 30-х років минулого століття, поки при Сталіні не репресували і їх, і тих дослідників: «Упаси нас, Господи, од усякого замислення, оддати Устинкниги панам на поглумленіє». Причому старці підкреслювали **сакральний характер Устинських книг**: «Устіянські книги так як Богу вчать, що як кажуть. Во ім'я Отця і Сина і Святого Духа: прямо як Богу вчать, то так книги Вустинські... Устинські книги — так би мовить, як Закон або Івангілія, чи як би його назвати» [52, с. 303]. Крім 12 Устинських книг існувала ще й якась особлива книга — **Сподарь** (Господин): «Сподарь у своїх берегах устинську книгу

тримає і в ту річку устинську щуки не пускає» [52, с. 315]. Це все, що про нього відомо. Але безпосереднього відношення до Велесовій книзі Устинські книги не могли мати, оскільки були **усними**: «Тому вона зветься Вустинською, що вустами переказується, а в голові пам'ятається» [52, с. 297].

Однак у сліпих старців збереглася і тверда пам'ять про колишні їх писані книги, відомі під назвою Кафтирі або **Кахтирі**. Тобто у **сліпих старців колись існували власні писані книги**. Бандурист Петро Древченко (який найбільше розповів досліднику Ф. Дніпровському про Устиянські книги в 20-і роки ХХ століття) говорив: «Про Кахтирі я тільки чував і кой що з них пам'ятав, і кой що путяще собі на вус намотав, а щоб мацати їх, то правду скажу, що я їх в руках не держав» [52, с. 305]. Правда, що саме він собі «на вус намотав», так і залишилося невідомим. Але тут найважливіше свідчення міститься в словах сліпого бандуриста про те, що Кахтирі потрібно було **мацати**, тобто їх саме **читали на дотик**. Причому невідомий нам текст Кахтирі мав очевидно **сакральне** значення: «Общая украинская книга Кафтырь равняется як Давидова книга Псалтырь» [52, с. 306]. Про існування Кахтирів саме як писаних книг розповідали й інші бандуристи і лірники [52, с. 305].

У старців збереглася тверда пам'ять про те, коли вони відмовилися від писаних книг: «Наші **сліпецькі** устинські **книги ведуться з давніших давен**, аж тоді вони почалися зваця Устинськими, як на Україні настало панське право. ...А як Кахтирі забрали, **ми все що було в Кахтирях в Устинські книги переклали, та добре все в голові запам'ятали**, та для всього Миру сохранияли», — казав Петро Древченко [52, с. 304, 305]. І він же відкрив текст Заклинанія на Устиянські книги и Сподарь і Післязаклинального слова, які «послано устами 12-Отчої Ради і панотця цехмайстра з города Переяслова в день Спаса (17 серпня з новим стилем, 6 серпня за юліанським календарем) 1775 року од Різдва Христового». Навів він й підпис: «Панотець-цехместер кобзарського та всього незрячого братства **Гнат Рогозянський**. Судна рада — панотці: Йосип Побіжицький, Андріян Бурсак, Данило Заболотній, Петро

Загиняйко, Гордій Галаган, Онухрій Парубайко, Мирін Кияшко, Микола Білай, Сахврон Берестян, Прокіп Півень, Яким Невпереза, Хведір Деркач» [52, с. 298].

Ця дата добре узгоджується з розгромом Росією Запорізької Січі 16 червня 1775 року, коли **«на Україні настало панське право»**. Відповідно, старці і прийняли рішення про подальше життя в умовах державних репресій. Дійсно, тепер зберігати Кахтирі стало занадто небезпечно.

Тексти Заклинанія і Послезаклінального слова вражають. Із Заклинанія: «Безпліддам людським і чумою. Вічною глухотою-німотою, чорною віспою і хворобами на весь людський рід. Пошестями на худобу і птицю, страшним неврожаєм і засухою, голодною смертю трьох поколінь... **Прахом пращурів** батьків ваших. Всім страхіттям, що є на світі... Гнівом Господнім і другим розп'яттям сина Божого. Всіма молитвами святими. Помстою сатани, піною моря, зіллям отрутим, росою Юр'ївською, страшною п'ятницею, **словом чарадійським**, Антоновим огнем. Слова ці в недобрий час промовляюця, бо ними 12-ть Устинських книг і Сподарь тайник закликаюця. Не батько рідний, ні мати, ні жінка, ні брат, ні сестра, ні цар людський, ні суд мирський, **ні Божі руки**, ні смертні муки, ні вічне небо, ні смертна земля, ні гнівне море, ні золоті гори, ні ласки дівочі, ні сльози жіночі, **ні сповідь у церкві, ні причастя предсмертні**. Братіє незряча! Хай уст не розверзнуть ваших. Хай очі блудливі не узрятъ тайників душ ваших. **Хай вуха ізуйта та церкви не учують правдивого гласу книг устинських**. Амінь!».

Із Післязаклінального слова: «Братіє незряча! Коли могутні світа цього будуть вас силувати на одкровеніє тайников і мудрості книг устиянських, хай у ваше серце увійде душа мученика Івана Гуса, що в муках за нас спопеліла на вогнищі страшному. ...**Бережиця ще гірше чим од змія-скусителя** книжників і фарисеїв, **ченців і послухників Божих**, приспівників царських і всіх прихвостнів пичатних законів, бо всі вони ладні змінити тайницю на золото й похвали ... Крепиться душою і тілом, закам'янить серця свої і скуйте їх булатом. Мозок свій заморозьте в кригу холодну. Уста свої закусіте мовчанням. **Мудрості**

позичте у Змія. Розуму попросіть у Землі. Правди пошукайте в тайниках устинських книг. Любові до людей поучітця у горя. Страждання знайдете в правді, ненависті до владик землі і гнобителів вам дасть нищота ваша і страждання людське... Робіть, як требують звичаї присяги і тайниці устиянських книг, в якій зберігається правда людська і ота правда, якої царі та пани не встигли **схоронити у домовину разом з Україною та Кахтирями...**» [52, с. 299, 300].

З цих текстів (та й багатьох інших) очевидно випливає, що старці ДУЖЕ не любили офіційну церкву — причому католицьку і православну однаково (втім, до єврейських рабинів або мусульманським мулл вони навряд чи ставилися краще: теж «прихвостні пичатних законів»). У цьому сенсі згадка **«мученика Івана Гуса»** дуже характерна: адже той перш за все наполягав на праві кожного мирянина самостійно читати і тлумачити Біблію. Великого чеського єретика Яна Гуса спалили на Вселенському соборі католицької церкви в Констанці в 1415 році (з чого почалися гуситські війни). Ось деякі його думки, визнані єрессю:

— Не можна стягувати плату за таїнства і продавати церковні посади. Священикові досить стягувати невелику плату з багатіїв, щоб задовольнити свої найперші життєві потреби.

— Не можна сліпо підкорятися церкві, але потрібно думати самим, застосовуючи слова зі Святого Письма: «Якщо сліпий поведе сліпого, обидва впадуть у яму».

— Влада, що порушує заповіді Бога, не може бути їм визнана.

— Власність повинна належати справедливим. Несправедливий багач є злодій.

— Кожен християнин повинен шукати правду, навіть ризикуючи благополуччям, спокоєм і життям.

Сожжение Яна Гуса. Раскрашенная гравюра конца XV в.

Ян Гус

А чого варта розповсюджувана старцями за прямою вказівкою прапанотця всієї «сліпої просящої братії» України Федора Вовка розповідь про те, що монахи Києво-Печерської лаври фабрикують святі моці «з пір'я, соломи і воску», а молодицю, яка випадково побачила це, вбили на місці! [52, с. 345-346]

Власне, і церковники старців не любили: часто старці створювали їм пряму конкуренцію, зокрема, навіть відспівували покійних або проводили інші ритуали, що взагалі-то були монополією церкви: «Селяни, які у XIX ст. добре знали духовні повноваження старців, часто запрошували їх почитати акафіст (хвалебно-подячний спів, присвячений Господу Богу, Богородиці, ангелам чи (найчастіше) якомусь святому, який виконувався обов'язково стоячи. — І. Р.) або молитву за здоров'я чи за «упокой». Після «милостиньки» часто могли попросити заспівати ще якусь псалму. За такі послуги старцям платили окремо. В окремих регіонах **старців запрошували для проведення ритуалів, які зазвичай здійснювали священники:** проведення панихид в дні поминання, молебнів, різних акафістів, благословінь худоби 23 квітня і т. п. ...**спів «жалібних» віршів** над покійниками **замість** читання **псалтиря** й поховання за відсутності причта. У виконанні таких сакральних ритуалів селяни іноді

надавали перевагу старцям над священниками, оскільки оплата першим була значно менша» [52, с. 157].

Але прямої конфронтації з церквою старці намагалися уникати, так що будь-якою організаційно оформленою християнською єрессю чи сектою їх теж вважати не слід: наприклад, старці, як правило, «підготовували» певну церкву або монастир, біля яких регулярно збиралися на свої регіональні збори. Тобто «в миру» вони намагалися виглядати добропорядними християнами, значну і обов'язкову частину їх репертуару складали християнські псалми і молитви, а також розповіді на біблійні теми. Особливо це відноситься до «стихівничих» — різновиду сліпої «просящої братії», які виконували різні «духовні» пісні, вірші, псалми і молитви без супроводу музичних інструментів (серед них були і жінки, ті завжди ходили групою).

Взагалі-то очевидно, що у сліпих старців не було вибору: пряма конфронтація з християнською церквою означала б пряму конфронтацію зі світською владою, тобто була б для них самогубством. Власне, це стосується БУДЬ-ЯКИХ людей, що взялися б зберігати унікальні язичницькі і антихристиянські тексти на кшталт Велесової книги: це можна було робити лише ТАЄМНО. Але ж це стосувалося не тільки дерев'яних табличок Велесової книги, у якій містилися лише найдавніші та найтаємніші давньослов'янські тексти, не дуже зрозумілі сучасникам. Більш пізні тексти ходили серед українського народу у значно більшій кількості.

Старці-кобзарі разом з керівництвом Запорізької Січі зробили саме те, відсутність чого О. В. Творогов наводив як аргумент проти справжності Велесової книги: «при **переписке древних текстов**, как правило, поновляется их язык, изменяется графика, с пергаменного оригинала текст воспроизводится на бумаге и т. д.». Відводячи від себе як найбільш вразливої верстви (власне, сліпих старців-інвалідів) безпосередній удар державних репресій Російської імперії, старці-кобзарі в той же час зробили максимум для себе можливого щодо

розповсюдження в народі **саморобних рукописних священних книг** — **Кахтирів**.

Запорізька Січ

Кость Черемський писав: «Коли на Спаса 1773 року (рівно за два роки до згаданих сходин незрячих співців) було скликано співоцьку раду, на неї зібралися наймудріші козаки, січові бандуристи й незрячі співці-кобзарі, лірники та стихівничі. Ця рада, очевидно, й поклала початок упорядкування ...перших народних рукописних книг, т. зв. Кахтирів. Отримали цю назву книги не випадково, адже згідно з переказами, у таємничу Кахтирську (Кахетську) землю «за зміни віків» потрапили народні богатирі й лицарі, там були заховані й перлини народних знань та мудростей. Книги, що мали назву святої землі — покрови українського лицарства, ставали для посвячених ніби брамою у світ мудрості, правди і звияги. Тому, за задумом січовиків, кахтирі мусили стати надійним оберегом майбутніх поколінь перед темними силами, облога яких відчувалася все більше і більше. Закладені в Кахтирях пам'ятниці про минулі часи, про «народне знаття», миросвітські й духовні орієнтири ставали ніби

заповітом для нащадків. Ключем засвоєння «кахтирських» мудростей вважалася найбільш сприйнятна в ті часи епічна й пісенна форма у вигляді старин, дум, оповідок, битовщин, пісень, приповідок та інших «вустинських» жанрів. Цілком природньо, що Вустинські книги незрячих співців і Кахтирські книги, укладені під орудою зрячих, мали єдине епічне коріння і єдиний співоцький стрижень. **Кахтирі вже наприкінці 18 століття потрапили до розряду заборонених книг** невдовзі після свого укладення й написання — царська влада вилучала їх із **селянських, міщанських домівок, шкіл та монастирів** і нещадно нищила. Але, незважаючи на заборону, Кахтирі стають важливим етапом у формуванні Г. Сковороди, Т. Шевченка, С. Руданського» [114, с. 9 — 10].

Особливо слід відзначити роль Кахтирів у формуванні поглядів Тараса Григоровича Шевченка: «Переписуючи Кахтирі у родини Слюсаренків на Канівщині, Тарас Григорович часто плакав. Дід Слюсаренко про це згадував так: «Так ото наш дід, як узнав, що плакав Тарас Григорович, так і кажуть батькові: «Ти не давай отому панові ассесору тих кахтирських книг, а то ще як промелеться де-небудь, то підемо ми битим шляхом далеко...» Підозри селян мали свої підстави: «І воно чуть так і не получилось, — продовжував далі дід Слюсаренко. — Він поїхав, щось понаписував, а воно **таке, що з кахтирських книг**, ну значиться, більше, звісно, в кахтирських книгах. Та й комусь порозказував, що вони **є, ці кахтирські книги, і люде значить не забувають України**. Ось тоді і попотягали ж мого батька та все допитувалися» [114, с. 256].

Т. Г. Шевченко, автопортрет

До речі, прапанотець Хведір Вовк «хотів, щоб надрукували дещо з Устинських книг» і неодноразово вирушав у мандрівки до тих зрячих інтелігентів, які, на його думку, щиро ставилися до народної культури і заслуговували на довіру. У 1845 і 1859 роках кобзарський цехмайстер зустрічався з Тарасом Шевченком. Під час зустрічей між ними відбулися сердечні розмови, і Т. Г. Шевченко багато записав від незрячого співця [114, с. 286]. Цікаво, що й про Яна Гуса він створив цілу поему «Єретик».

Друга спроба оприлюднення і розповсюдження «зрячих» Устинських книг і Кахтирів була зроблена на початку 60-х років XIX століття. Взагалі ці історія заслуговує на широкий розголос як важливий епізод історії Українського національно-визвольного руху. Т. зв. Полтавсько-Харківський гурток традиційників включав, зокрема, О. М. Матушевського, Д. І. Мартиновича (батько Порфірія Мартиновича), Д. І. Самойловича. «Згодом «традиційники» домовляються почергово проводити у своїх маєтках регулярні «Вустинські ради»... Особливо виділялася **«Велика вустинська рада» 1861 року**, коли народна ініціатива покликала до збору в константиноградському маєтку О. Матушевського **понад 500 учасників — кобзарів, лірників, стихівничих, зрячих «вустивників», селян, міщан і навіть панів**. ...Активність їхньої діяльності припадала на трагічний час вилучення із простонародного обігу і знищення царськими урядовцями Кахтирів (1861 — 1873 рр.). ...За спогадами стихівничої Мотрони Бондаренчихи (Гнатихи), «лебединський панич» Дмитро Іванович Самойлович «У Кахтирських книгах всю силу держав і порядок давав. Він (...) усі списки знав, у кахтирських книгах усі писання знав». Коли **поліція привселюдно спалювала вилучені у селян і міщан Кахтирі**, «лебединський панич Дмитро Іванович» ходив і втішав людей, які «кохалися в тих книгах»... а сам продовжував наполегливо збирати «вустинський книгозбір». ...На жаль, нова хвиля репресій забрала у далекий Сибір Олександра Матушевського, ув'язнила Дмитра Самойловича і загнала у сімейне «підпілля» Дениса Мартиновича. Загубилися сліди і дорогоцінних записів» [114, с. 283 — 284]. Сліпець-кобзар згадував: «У людей з головами відбирали Кахтирі» [52, с. 305].

Отже, не дивно, що й на початку ХХ ст., «за словами А. Парфіненка, багатьох етнографів співці вважали за поліційних агентів, які хочуть вистежити і зруйнувати кобзарські об'єднання, а самих співців запроторити до «богаделен» (згодом товариш Сталін обійдеться без богаделен: просто розстріляє у 1934 році основну частину кобзарів, а потім — і етнографів — І. Р.). Такі забобони призвели до крайнощів — після XII Археологічного з'їзду (Харків, 1902) за дорученням сліпецької громади кобзар Петро Древченко подає в суд на одного з активних організаторів з'їзду. Адвокатом у незрячих співаків виступив знаменитий громадський діяч (організатор РУП — Революційної української партії і автор гасла «Самостійна Україна!»). — І. Р.) Микола Міхновський» [114, с. 258].

Селянин палить люльку.

Малюнок П. Д. Мартиновича

Практично з Кахтирями така ж сама ситуація, як і з Устинськими книгами: жоден з них не зберігся (або погано шукали?). Є лише пізні (переважно 20-х років ХХ століття) записи етнографів, наприклад: «Ну, їх цих зрячих Вустинських книг аж за п'ятдесят та сто добавних (які

продовжували дописувати): Думовець, Муровець, Мисливець, Хитровець, Умновець, Дубровець, Семирадник, Добромисленник, Главнець, Беседник, Дітогляд, щодо господарчих питань — Межівник, Цвітовець, Троймак, щодо «мистецтва передбачень» — Сновидник, Громак, Зорник [114, с. 258, 276]. «Кахтирі — це такі були книжки про Запорожців та про Вкраїну, — говорив дід Слюсаренко з Канівщини — Там усе було написано, як що і відкіля взялося на Україні: і про царів, що вони з себе орудують і витівають, і про козаків, (...) про нечесного князя Потьомкіна... Ну і там різні пісні були в тих Кахтирях... а їх після Гайдамаччини цар приказав забрати ці Кахтирі, а люди узнали та поховали їх, так ой скільки судили та били за ті Кахтирі!» [114, с. 270 — 271].

Професор М. С. Тимошик яскраво показав, що, на жаль, це — загальна доля української книги: надто старанно її винищували протягом нашої трагічної історії: «Переконливим прикладом такого поширеного в радянську пору явища став цілком не випадковий підпал залу україніки найголовнішої наукової бібліотеки України у 60-ті роки минулого століття — бібліотеки ім. В. Вернадського НАН України, де зберігалися найрідкісніші, найдавніші й тому найцінніші писемні набутки народу» [104]. До речі, згідно з наведеним тут свідченням самих КГБістів, в 60-ті роки КГБ вже активно «опікувалося» Велесовою книгою. Чи не останні Кахтирі вони нищили у бібліотеці Вернадського?

Слід нагадати, що старці-кобзарі були головними хранителями живої історичної пам'яті українського народу. Причому ця пам'ять була точною і глибокою: «Яка ж була (повія) Катря-цариця? На молодих, під дужих людей (лягати) була молодиця. ...Так вона соромецько гуляла і нашу землю сплюндрувала. Запорозьку козацьку вільну Січ зруйнувала. Пісні невольничі козацькі заборонила... Україна югом та малоросією стала». «Петро, кажуть, Україну воював, багато дуже людей під Полтавою побив. При відході із Полтави на Ворсклі ...села попалив. Рублівка, Калапта, ...Любівка, Краснопуть, Городяне, Хазійовка, Каплунівка. Багато людей порубав і попалив...». «Орда в

Київ набігала і собі в полон Київ забрала. А Ядвига королівна Польська за князя-королевича Литовського замож виходила і Росію Литовську собі в помоч забрала. Ляхи потом стали Росію обіжати, став Хмельницький Гетьман на Польщу вставати...» [52, с. 341-342]. Йшла ця історична пам'ять і далі вглиб. Так, в складі Устинських книг згадується і «Князя Ладимира розказ» (про історію вибору «грецької» віри) [52, с. 336].

Чесно кажучи, для мене, як для людини, що багато років викладала студентам історію української культури, справжнім шоком стала інформація з книги К. Черемського про те, що **богатирський епос часів Київської Русі зберігався у репертуарі кобзарів до XX століття!** Зокрема, К. Черемський наводить вражаючий текст старини «Про Максима-Одинця, славного Киянина молодця», записаний від сліпого лірника-бандуриста Пасюги, село Борисівка [114, с. 50 — 53]. У мене особисто виникло питання, чому цю українську старину-билину і їй подібні не вивчають у школах? Чому про них взагалі не згадують?!

Кобзар серед українських січових стрільців, 1918 рік.

«На противагу загальноусталеній у науковому світі думки про те, що старини збереглися лише на північних теренах Росії, Ф. Дніпровський вже наприкінці 20-х років ХХ ст. записує від харківських кобзарів С. Пасюги, П. Древченка та І. Кучугури-Кучеренка кілька вірців давнього українського епосу. За свідченням С. Пасюги, у репертуарі харківських кобзарів був і варіант старини «Про битву князя Сіверського Ягора з Половчаком»: «...мені покійний пан-отець Вовк як передавав спів, про «Князя Ягора Сіверського» із Устиянських книг (глава вона в 11-й книзі Устинській) — так казав: «Нікому не передавай цієї битовщини, особливо «панкам». Тоді вже можеш її передати, як будеш дуже старим і заметиш, що скоро умреш, тоді тільки тому розкажеш і вивчи того, на кого душа твоя положиться». ...У записах дослідника Порфирія Мартиновича знаходимо десятки переказів давніх українських старин. Виявляється, український богатирський епос не обмежувався лише билинами про знаменитих богатирів — Іллю Муромця (до речі, село Муром зі стародавнім городищем знаходиться між Харковом і Белгородом. — І. Р.), Волка Всеславовича, Олексія Поповича та Добриню Микитича. В устах співців зберігалися оповіді і про інших давньоукраїнських богатирів — Михайла Постника, Івана Палишника, Юхима Устенника, Івана Стрільця, Максима Ординця (Одинця), Сімох братів Богатирів, Василя Буєславовича, Громобоя, Святогора та Васька Купиченка. Богатирі незримо живуть поряд із сучасним

людом. За переконанням кобзарів, «Богатирі тепер у Кахетській землі (тобто Священній землі. — І. Р.), один раз на рік приїздять вони до Києва на прощу, але їх ніхто не бачить, бо мчать поза вітром» [114, с. 28, 256].

П. Д. Мартинович

З іншого боку, в репертуарі старців були біблійні оповіді починаючи з розповідей про загублений рай і Всесвітній потоп [52, с. 331]. Старців **ПОВИННО** було цікавити, що ж було на нашій землі після Потопу, але **ДО** прийняття Володимиром «грецької» віри. І вони повинні були **ЩОСЬ** про це знати. І записувати в Кахтирі.

«На думку П. Мартиновича, у народних Кахтирях було укладене «глибоке знання України, про дороге нам **українське прабуття**»... За свідченням діда Слюсаренко із Канівщини, висвітленню української історії були присвячені Перша і Третя Кахтирські книги: «Перва книга називається «Хто ми є» (...) Третя книга «Пісні, думи, співи і приспиви про Половців, пичинігів, про Володимира Київського, про кошових отаманів, про монастирі, про турецький гарем, про волохів (...)». Крім того, за свідченням П. Мартиновича, до історичної групи входили також Древнік, Гетьманець, Сороковник, Меморник, Пісняник» [114, с. 273].

Насправді народні Кахтирі ніяк **НЕ** могли **ПОЧАТИ** укладати напередодні знищення Запорізької Січі. Про це свідчить саме слово «кахтир». Набираємо у Google-перекладачі слово **kahtir** як турецьке — і словник видає переклад: «це священник» (англійською «it is priest»); слово «kah» перекладається як «оракули». «**Кахтир**» — **таке ж давнє слово тюркського походження, як «козак» і «кобзар**»: «Кобза — стародавній народний струнно-щипковий інструмент, відомий ще з часів Київської Русі» [53, с. 17]. А **кобиз** — основний струнний інструмент тюркських шаманів, за допомогою гри на якому вони впадають в транс. «**Козак**» же тюркськими мовами значить «вільна людина», звідти назва сучасної країни «Казахстан». Отже, Кахтирські книги значить просто Священні книги. **Древні** священні книги.

Великий шаман Коркут грає на гопузї (кобизї). Сучасний турецький малюнок.

«Про Кахтирі говорять тільки пошепки і тільки близьким людям. На вцілілих **рукописних зшитках ворожать** і вважають їх за величезний скарб. Свого часу П. Мартинович тримав у руках одну з легендарних Кахтирських книг, але випросити її у власника ні під яким приводом і ні за які гроші не вдавалося. Селянин **чомусь** був твердо переконаний у тому, що, передавши свого Кахтиря у чужі руки, незабаром помре з усією родиною» [114, с. 276]. Після Заклинання на Устинські книги те «чомусь» від К. Черемського не здається нам щирим: «Дід Слюсаренко із Канівщини засвідчував, що **незрячі співці знали Кахтирські книги**: «...кобзарі тоже співали пісень із Кахтиря», — говорив він» [114, с. 277]. І, до речі, сам К. Черемський наводить згадки про те, що крім «одклікань» на Вустинські (усні) книги сліпих існували і одклікання на писані «зрячі» Кахтирі (які, що цікаво, сліпим кобзарям теж були відомі) [114, с. 258]. І він же вказує, що за свідченням Петра Древченка, одним із найпоширеніших у співоцькому середовищі було ворожіння на Устинських книгах [114, с. 169]. Це — ще один доказ того, що сліпецькі Устинські книги — колишні **писані** Кахтирі.

Таким чином, у 1773 році Кахтирі НЕ «записали вперше», а саме почали широко розповсюджувати в народі: очевидно, у сильно спрощеному і **відредагованому** вигляді. Друкувати подібні книги в Російській імперії було ніде: всі друкарні були під жорстким контролем царського уряду. А організувати такий друк за кордоном не мало сенсу, бо потребувало величезних коштів, і в будь-якому випадку переправлення їх назад до України було б надто небезпечним. Тобто це було початком **«народного самовидаву»** в Україні. «На замовлення простолюду Кахтирі переписувалися школярами та «мандрованими» дяками і передавалися як реліквія від покоління до покоління. ...За свідченням П. Мартиновича, ці книги зберігалися у хатах на почесніших місцях, поряд зі Святим Письмом» [114, с. 271]. Тобто старці-кобзарі таким чином поділилися своїми знаннями. І звернемо увагу: мова йде про вилучення Кахтирів з міщанських та селянських домівок, але НЕ з дворянських.

Тобто найбільш цінні Кахтирі могли надійно зберегти **тільки** дворяни, особливо «високе панство» на кшталт Донців-Захаржевських. «П. Мартинович розповідав, що згідно з народними переказами **«...Найдавніші книги було віддано на схов Українцям на великі роки. В такі схови, що і місця не може бути»**. При тому їх взяли на схов як «народні вустівники», так і **інтелігенція** [114, с. 272].

Можна зробити загальний висновок: **таємне зберігання Велесової книги жодним чином не було в Україні якимось унікальним ізольованим явищем. Подібна традиція таємного зберігання рукописних священних книг — Кахтирів — була тут давньою і потужною.** І репресії російської влади за це були серйозними. До розгрому Запорізької Січі у 1775 році були свої писані Кахтирі (очевидно, дерев'яні) і у сліпих старців-кобзарів. Відповідно, можна так сформулювати уточнююче запитання: чи була у старців **мотивація** таємно зберігати протягом століть саме **язичницьку і антихристиянську** Велесову книгу?

4. Мотивація старців-кобзарів до збереження Велесової книги

Досить категоричну відповідь на це питання можна знайти у Костя Черемського: «Кобзарські братства вели свою історію з прадавніх часів, коли об'єднуючим мотивом служила їхня належність до волхвівського клану... **Зв'язок кобзарства з давнім віщунством ніколи не переривався**, про що у народній уяві збереглося багато згадок. «Кобзар по всьому світі вештається і долю співає», — говориться у народній приказці. ...До сказаного можна додати відомості про існування й в інших народів пророчого дару з музикою. ...«Віщий Боян, Велесів внуче», — мовить стародавній автор «Слова о полку Ігоревім», підкреслюючи не лише свою повагу до пророчого співця, але й визначаючи його божественне походження. **Споконвічним покровителем усіх слов'янських співців і музик вважався язичницький бог тварин і худоби Велес.** У народній свідомості цей бог був досить-таки химерним, бо, маючи кілька іпостасей, залежно від обставин чудернацько змінював свою подобу від пастуха і лісового духа до **незрячого мандрівного співця-гусяря**. Пасучи незліченні отари худоби на своїх легендарних угіддях, що простягались уздовж **лісостепової і степової зони сьогоденної України** від Сіверщини до Чорного моря, бог-пастух частенько відпочивав від клопотів, набувши **вигляду мандрівного співця**. Своєю грою і співом Велес розважав людей, **тварин** (див. далі. - І. Р.), надихав співців і поетів, був охоронцем і заступником усіх творчих людей. Недарма у краї Велесових угідь пам'ять про дивного бога досить довго

зберігалась у легендах та казках простолюдю, а Сіверські (Слобідські) землі століттями лишалися незримим центром для незрячого співоцтва» [114, с. 81, 16].

Велес. Скульптура І. Кордюкова.

Як бачимо, у К. Черемського наведено вичерпне пояснення, чому Велесова книга — таки Велесова. Тим більш дивною виглядає відсутність у цій його монографії будь-яких згадок про саму Велесову книгу. Можливо, це пов'язане з наступним його зауваженням, очевидно недоречним для дослідника-**науковця**: «У Дванадцятій Вустинській книзі вміщувалися таємниці, доступні лише вузькому колу посвячених. ...Не будемо відкривати цю книгу і ми. Небагато відомо з Дванадцятої вустиниці, але те, що відкрилося, до певного часу є внутрішнім набутком кола, відповідального за відродження старосвітського кобзарського виконавства сьогодні. ...Сакральні кобзарські знання становлять цінність лише для тих, хто живе уявами співоцького світу. Знаючи гірку долю дослідників П. Мартиновича, Ф. Дніпровського та І. Коронного, не будемо зловживати кобзарським набутком і ми. Але для тих, хто має незламну рішучість знати, шлях відкриється сам» [114, с. 194, 196].

Хоча його колега Володимир Кушпет наполягає на тому, що «в основі філософії старцівських об'єднань лягло християнське вчення про торжество добра і справедливості» [52, с. 374], в його книзі теж міститься достатньо інформації для позитивної відповіді на це питання: так, у старців БУЛА МОТИВАЦІЯ таємно зберігати протягом століть язичницьку Велесову книгу. Він навіть сам наводить слова кобзаря П. Древченка «**попи та монахи знали, що ми їх не признаємо**» [52, с. 372]. В. Кушпет обережно висловлює «думку про формування старцівства в давній, ще дохристиянський період історії Русі-України» [52, с. 373]. Але це якраз і означає його **язичницьке** коріння. У його книзі можна знайти тому багато доказів. Наприклад, він пише: «**старці ніколи не чорнили язичництва**» [52, с. 166].

«Не завжди лірник співав і розповідав про минуле, іноді він у піснях пророчив майбутнє, і «це були найчудесніші пісні», — розповідав селянин із «Двох лірників» Б. Залеського. ...Безумовно, що видатний пророчий дар мали лише окремі співці. Значно ширшою у середовищі незрячих була виявлена здатність до ворожіння і передбачень» [114, с. 185, 193].

В. Кушпет стверджує: «ми можемо констатувати **факт існування містичних ритуалів в старцівському середовищі**», наводячи звістку про існування «таємних пісень, які співають лише в тісному колі сліпих членів громади, як, наприклад, пісня «Про Жачку» (**заклинання нечистого**, «щоб його не велось») ... Пісня складається з 14 запитань нечистого і 14 відповідей Жачки. Співають її всі присутні з незвичайним душевним підйомом; в жодному випадку її не можна обірвати, не закінчивши» [52, с. 276]. Наводяться, зокрема, такі слова з цієї пісні: «Ой ти, Жачку, просвіщонной, по всім школам наушонний, а повись ми, Жачку, шо ж то є за два? — Два пан, два Ярхових, дві таблиці мусіжових, Єдин син Марієн, Син на небі, Син на землі, Син крулює, Син царює над нами, над нами» [52, с. 221].

На початку ХХ ст. харківський кобзар А. Парфіненко знав **кілька пісень, що співалися жебраками «на смерть» чи «на життя»** [114, с. 14 — 15]. Це дуже нагадує магичні пісні ірландських філідів та бардів.

У старцівській середовищі звернення учня до вчителя було **таке ж, як до священика: «панотець»** [52, с. 116]. Вірогідно, **пан головний цехмайстер с 12 панотцями** могли співати і ще більш цікаві пісні... Згадаємо, що Устиянські книги заклиналися аж «хворобами на весь людський рід»! У цьому сенсі виключно важливою є розповідь якогось пастуха, записаний в 1894 (!) році Федором Кудринским:

«...Чується йому крізь сон спів, та ж такий гарний, такий душевний. Підхопився з землі, озирнувся навколо... Бачить лежить на галявині **великий бик, увесь білий-білісінький, лише золочені рога сяють**. Лежить жуйку жує, наївся... А подалі від нього сидять в рядок старці. Один, два, три, чотири... **Дванадцять** старих, престарих **старців, таких, як на образах малюють**. Сидять вони собі на траві і начебто дрімають. «Чого се вони?!» - подумав пастух й почав вдивлятися у старців. Та ж **всі вони сліпі**, жоден і ока справжнього ж не має, у всіх замість очей більма і всі як один, так схожі один на одного, немов рідні брати, і зросту — одного, і бороди у всіх сиві, довгі. Аж

ось один із старців, що з самого краю, підняв догори свою палицю й стукнув нею об землю. Як один піднялися й встали зі своїх місць. Вдруге стукнув палицею старець — всі шапки з голів познімали. Й голови у всіх лисі, білі. Втретє стукнув палицею старець — відкрили старці свої ліри, взяли за кобзи й дружно заспівали вголос:

Ой, гук, браця, ой, гук, браця!

Де старці бредуть?

Та веселая ж та доріженька,

Куди вони йдуть.

Ой, заросло, зацвіло

Дороги не видно...

Ні проїхать, ні пройти,

Ні коня провести...

А ми тут ходимо

По лісі, по рослі,

Та все Бога просимо

Любові — милості.

Ой дай, Боже, добра людям,

Добра та подмоги

На тяжку годиноньку,

На нещасну долю...

Роди, Боже, жито людям,

Жито і пашницю.

А для вола та для коня

Ще й трави копицю.

Ой, гук, браця, ой, гук, браця!

Де старці бредуть?

Та веселая ж та доріженька,

Куди вони йдуть.

Довго ж так старці співали. Співали вони і «про світ Божий», і про Дунай з Дніпром, про святого Юрка і про гору Почаївську та Божу Матір. І про що тільки вони не співали? Кінчили старці спів й вдягнули шапки на голови. Отямився й пастух. Озирнувся й обімлів зі страху: «Мати моя рідна!» - видимо-невидимо усіляких звірів: і ведмеді, і лисиці, і вовки, та всі лежать мирно, пісні слухають. Глянув в гору, а на деревах птахи усілякі: тут і сорока-білобока, і ворон-крикун, і сич-деркач, і зозуля-перебендя, і ще якісь птахи чудні, такі, що й назви їм нема. Аж ось підійшов один зі старців до бика, взяв його рукою за ріг, іншою на посох спирається. А за ним, поклавши руки один одному на плечі, потягнулися й браття. Бик встав і пішов до лісу. Потяглися за ним і старці з нивки. А за старцями птахи полетіли, звірі усілякі пішли. Зупинилися старці. Передній шапку зняв, поклонився й сказав: «Дзінькую вам, чесна компанія, за вашу прихильність. Але пробачайте, бо тільки раз ми співаємо на одному місці, а другий раз підемо на друге місце. Гарну пісню не варт дуже часто співати. Живіть собі нишечком, не турбуйтеся та й бувайте здоровенькі!» [52, с. 119-120].

Очевидно, що тут білий бик з позолоченими рогами і 12 старців, яких він вів, як кажуть в розвідслужбах, «працювали під прикриттям» — під прикриттям «святого Юрка» і Почаївської Божої Матері. Порівняємо: «Велс в балтійській міфології пов'язаний з худобою та іншими тваринами («**божі бики**»...) ... Велес

у давньоруських джерелах виступає як покровитель домашніх тварин і бог багатства. В договорах з греками співвіднесений **із золотом**» [33].

Святий Влас — покровитель худоби (явний християнський «заступник» бога Велеса). Новгородська ікона.

До речі, ритуали щодо биків із золотими рогами, явно з ідеєю магії родючості (щось типу шанування олімпіоніків у стародавній Греції) були відомі в Україні ще у XIX ст.: «А то іще прадіди наші, прежде нас, як ще ми тільки родились, так отці наші було розказують, що які чумаки були. Шо як доходить до города, пар по шість волів, по вісім було, так **наклада на передні воли золоті роги** ...наклада ті чотири роги... І виходять купці, міщани, і ославляють чумака такого-то. І ославляють і дарять. Грішми (дарять), що прославивсь чумак отакий-то. От чумаки прежде як були, так як ідуть до города, які главні тіко, так

міщани і купці так випроважають аж за город. Ото самий головний чумак. Золоті роги у возі у скриньку хоронять. ...наш чоловік попівський (з села Попівка) так чумакував. ...І прозивавсь Хведір. І я його знаю, так як оце і вас; і ми молоді були, а він уже старий, старий! Так у його золоті роги були» [61, с. 179].

Чумаки.

Ще один момент: «Кость Вікторин стверджував, що співоцьким пристановищем були «однолюдні пустки або коршми стоячі де-небудь самотньо в лісах, полях і болотах, і досі багато таких коршем звуться «дедовські коршми» ...Загалом тяглість до відрубного, окремішного поселення більшістю західноукраїнських співців сберігалася майже до кінця XIX ст. Складається враження, що це реліктовий звичай, успадкований від **прадавніх відсторонених від мирського світу незрячих співців, що колись виконували священницькі функції**. ...Галицький лірник Захарко Головатий розповідав К. Студинському про те, що у селі Грабівці (коло міста Озерян у Борщівського повіті) незрячі співці мали окреме поселення, де було 16 хаток і одна, крита соломою, церква. Довгий час у тому поселенні жили тільки лірники зі своїми родинами. Цікаво також, що співоцьке селище було збудоване силами лірників-будівничих із Чортківського цеху» [114, с. 80]. Отже, і та церква була побудована лише у XIX столітті. Цей район — **Медобори**, поруч з горою Богит

та знаменитим Збручанським язичницьким центром, де було знайдено Збруцького ідола. «Масові прощі до святилищ у Звенигороді тривали ще у 14 столітті (аби їм перешкодити, християнські монахи на двох підходах до городища побудували монастирі), а невеликі обряди у Медоборах проводилися до середини 17 століття. ...І хоча, на думку археологів (Б.Тимощук, І.Русанова), святиня Святовита на горі Богит занепала в 13 столітті, ряд фактів, встановлених при розкопках інших святилищ у Медоборах (гора Рожаниця, узгір'я Баба, Триніг, Старий Кут, гора Високий Камінь), дають змогу **датовати останні язичницькі богослужіння в цих горах ще навіть 17 чи пізнішими сторіччями**» [127].

На горі Богит.

А тепер почитаємо суворий доказ підробленості Велесової книги у виконанні А. А. Алексєєва: **«Славянское язычество предстает как сентиментальный парафраз «естественной религии»...** Человеческие жертвоприношения, о которых упоминает наша летопись, объяснены влиянием кровожадных варягов; подобно Каину (Быт. 4:3), славяне-язычники приносили жертвы от плодов земных... Греков-язычников «Велесова книга» упрекает в том, что у них боги антропоморфны и вырезаны из камня, «а наше бозие соуте

выразе», т. е. «образы». Заключительные гимны делают решительный шаг в сторону монотеизма. Славяне не являются даже огнепоклонниками, а рассматривают огонь как своего рода духовную жертву Богу, здесь же утверждается, что «Бог е един и множествен», что совпадает с христианским учением о Троице» [1].

— Очевидно, що у старців могло зберегтися **ТІЛЬКИ ТАКЕ**, максимально наближене до християнства розуміння слов'янського язичництва. Власне, заперечення людських жертв у Велесовій книзі виглядає саме як спроба **агітації за релігійну реформу** — створення оновленого і «очищеного» язичництва. Порівняємо (24б): «Се боги русі не беруть жертви людської, ані тваринної, лиш плоди, овочі, квіти, зерно, молоко, суру питну, на травах настояну, і меди, ніколи не живу птицю, ані рибу. І се варяги і елани богам дають жертву іну і страшну чоловічну. І **те ми не повинні діяти**, яко ми Дажбожі внуки, і не маємо йти за іними стопами чужими». І ще прямий заклик з посиланням на древню традицію (4г): «Наше старе почитання богам повинні потребити, і треба та буде пов'язом поміж нами. **Ані Мара, ні Морока не сміємо славити**. Ті бо то диви є нашим нещастям». Ці «диви» — явно божества смерті, шанування яких, на думку авторів Велесової книги, «є нашим нещастям». І людські жертви саме їм є найбільш логічними.

Також слід підкреслити, що все-таки ідея єдності і множинності Бога у Велесовій книзі ближче до **індійських кармічних релігій**, ніж до догмату про Святу Трійцю:

(4г) всякий день завертаємо погляд свій на **богів, які є світ**, його ж зовемо Перун, Дажбо, Хорс, Яр та іншими іменами.

(30) Якщо ж трапиться якийсь блудень, що хотів би порухувати богів, поділити в небі, то вигнаний буде з роду, бо не мали богів, лише Вишень і Сварог і іні суть множеством, бо бог є єдин і множественен. І **хай не розділяє**

ніхто того множества і не говорить, що мали богів многих, Се бо світло Іру йде до нас, і будьмо гідні того».

(2) «Отож, молячись богам, матимемо чисті душі і тіла наші, матимемо життя з праотцями нашими, які з богами злились воєдино. Правда така, що ми Дажбожі внуки ко уму, а ум великий Божий є єдиний з нами, і тому творимо і говоримо з богами воєдино.

Порівняємо: «Щира сповідь перед Богом служила основою духовного ества незрячих співців. Тому серед співців вважалося, що **Божа молитва мусить проказуватись лише на самоті** (тобто **НЕ в церкві**. — І. Р.). Цю особливість внутрішнього спілкування співця з Богом найтонше сприйняв і відобразив в образі кобзаря Перебенді Т. Шевченко:

— Старий заховався

В степу на могилі (кургані. — І. Р.), щоб ніхто не бачив,

Щоб вітер по полю слова розмахав,

Щоб люде не чули, бо то Боже слово,

То серце по волі з Богом розмовля...» [114, с. 176 — 177].

Перебендя. Картина М. Г. Дерезуса.

В. Кушпет підкреслює високий моральний авторитет прапанотца Федора Вовка і в той же час наводить розповідь П. Дрезченка про те, що «**Ф. Вовк був**

кругом безбожник і всі старіші панотці слідували за ним і ми всі майстри це добре знали» [52, с. 371]. В. Кушпету ця розповідь видається сумнівною. Але ж «безбожник» може означати не «атеїст», а просто «не-християнин». Продовження розповіді П. Древиченко дуже красномовне: «як умер... панотці пішли до попа договоритись... щоб той поховав пана цехмайстра... не запичатаного нельзя, бо **вилізе він (з могили! - І. Р.)** з своїми торбищами та бандурою та й буде увесь страшать, серед ночі буде побринькувать по під віконню» [52, с. 371].

Що малося на увазі, роз'яснює фрагмент зі спогадів Тимофія Россохи: «Знатники були такі, що не дай Бог. Вони і померлі ходили, не тут їх згадуючи. **З запорозьців найбільше знатників**, найбільше. То він не своїм духом уже. ...Він умреть, а потом ходить до своєї сім'ї. Так їх откопували, говорять наші ще предки» [61, с. 173].

Ще один потужний мотив збереження старцями язичницької Велесової книги — очевидна **духовна близькість кобзарства і запорізького козацтва**. Основна ідея Велесової книги про те, що всім незгодним потрібно йти в Степ, була повністю співзвучна ідеології Війська Запорозького: (36) «Ті бо **степи** ні від кого не відібрані, бо **руські суть**, і собі славу маємо, ворогами визнану».

«Напевне, ніде і ніколи не було таких щирих стосунків між незрячими кобзарями і військовими, як на Запорізькій Січі. ...Серед запорожців, за свідченням Д. Яворницького, кобзарство зреалізовувало себе не лише співоцтвом, але й споконвічною місією охоронців давніх традицій, заповітів і звичаїв. Мудре слово кобзаря допомагало запорожцям розв'язати внутрішні суперечки, а іноді мало вагоме значення у вирішенні стратегічних бойових завдань. Часом незрячі співці вирушали у козацькі походи... кобзарі збирали гроші й на викуп невільників... **Взаємодія козацтва і кобзарства** була настільки природною, що й досі сприймається, як **складова частина одного феномену**» [114, с. 241 — 243].

А от як Кость Черемський викладає відомості про Гната Рогозянського: «У юнацькому віці опинився на Запоріжжі. Був учасником багатьох козацьких походів. Після важкого поранення втратив зір і невдовзі став січовим кобзарем. Напередодні знищення Запорізької Січі обирається цехмайстром «усієї співоцької нищої братії». Ініціатор скликання у серпні 1775 року Спасівської наради кобзарів, що накреслили орієнтири українського співоцтва на «час темних віків». Гнату Рогозянському приписують визначальну роль у систематизації і переукладанні «незрячих» Вустинських книг. На початку ХХ ст. з уст кобзарів записано кілька «пам'ятниць» цехмайстра, частина з яких **має сакральне значення**» [114, с. 387].

Т. Калінський. Козаки розважаються. 1778–1782. З книги О. Рігельмана: Літописне повіствання про Малу Росію... М., 1847

Кобзар і запорожець. Не виключено, що кобзар — це портрет Гната Рогозянського.

Тут слід ще відзначити існування поряд з образом захисника православної віри і зовсім альтернативного образу запорожця, який побутував в народі і відбитий Миколою Гоголем в «Вечорах на хуторі біля Диканьки»: запорожець Пузатий Пацюк з «Ночі перед Різдвом»:

«...запорожцу Пузатому Пацюку. Он, говорят, знает всех чертей и все сделает, что захочет. ...Не прошло нескольких дней после прибытия его в село,

как все уже узнали, что он знахарь. Бывал ли кто болен чем, тотчас призывал Пацюка; а Пацюку стоило только пошептать несколько слов, и недуг как будто рукою снимался. Случалось ли, что проголодавшийся дворянин подавился рыбьей костью, Пацюк умел так искусно ударить кулаком в спину, что кость отправлялась куда ей следует, не причинив никакого вреда дворянскому горлу. ...— Ты, говорят, не во гнев будь сказано... — сказал, собираясь с духом, кузнец, — я веду об этом речь не для того, чтобы тебе нанести какую обиду, — приходишься немного сродни черту. ...— Когда нужно черта, то и ступай к черту! — отвечал Пацюк, не подымая на него глаз и продолжая убирать галушки. — Для того-то я и пришел к тебе, — отвечал кузнец, отвешивая поклон, — кроме тебя, думаю, никто на свете не знает к нему дороги. ...Тут заметил Вакула, что ...на полу стояли две деревянные миски: одна была наполнена варениками, другая сметаною. Пацюк разинул рот, поглядел на вареники и еще сильнее разинул рот. В это время вареник выплеснул из миски, шлепнул в сметану, перевернулся на другую сторону, подскочил вверх и как раз попал ему в рот. Пацюк съел и снова разинул рот, и вареник таким же порядком отправился снова. На себя только принимал он труд жевать и проглатывать. «Вишь, какое диво!» — подумал кузнец, разинув от удивления рот, и тот же час заметил, что вареник лезет и к нему в рот, и уже вымазал губы сметаною. Оттолкнувши вареник и вытерши губы, кузнец начал размышлять о том, какие чудеса бывают на свете и **до каких мудростей доводит человека нечистая сила**. ...Однако что за черт! ведь сегодня голодная кутья, а он ест вареники, вареники скоромные!».

ТАКИХ запорожців не збентежило б не тільки заклинання Жачки, а й, мабуть, молитва Перуну... Взагалі навіть Д. І. Яворницький, всіляко підкреслюючи православний характер запорізького козацтва, був змушений відзначити і широко поширену точку зору про **релігійну індиферентність запорожців**:

«Запорожские казаки вовсе не углублялись ни в какие тонкости богословского и катехизического учения, – они больше придавали значения **непосредственной вере, основанной скорее на чувстве, нежели на разуме**, и... удовлетворяли свои религиозные потребности не так, как было должно, а как было возможно. Так, застигаемые много раз неминуемой смертью во время походов по Черному морю и не имея при себе священника, перед которым могли бы покаяться в своих грехах, они, по выражению казацкой думы, "исповедовались Богу, Черному морю и своему атаману кошовому". Эти обстоятельства нередко навлекали на запорожцев несправедливые упреки в безверии и равнодушии их к религии. Так, известный киевский митрополит XVII века Петр Могила называл печатно запорожских казаков "ребеллизантами", то есть отступниками; православный пан Адам Кисель того же века отзывался о них как о людях "никакой веры – religionis nullius", униатский митрополит Рутский именовал их людьми "без религии – sine religione", а думные дьяки московские 1594 года называли их перед послом германского императора Рудольфа II, Эрихом Ласотой, "людьми, не имеющими страха Божия". В наше время некоторые из исследователей... указывают примеры хищничества со стороны казаков православных церквей и высших духовных лиц, ...выставляют на вид существовавшее между ними суеверие **считать вредоносным для военного успеха присутствие священника в их войске**, а также приводят как доказательство полного равнодушия запорожцев к церкви известную песню, обыкновенно поющуюся на малорусских свадьбах:

Славни хлопці запорожці

Вік звікували – попа не видали,

Як забачили тай у полі цапа,

Отаман каже: "Оце, братци, піп, піп!"

Осавул каже: "Що я й причащався!"

Славни хлопці запорожці

Вік звікували, церкви не видали;

Як забачили тай у полі скирту,

Отаман каже: "Ото, братци, церква!"

Осавул каже: "Я в їй сповідався"

[128, с. 262].

Порівняємо з Жемайтією: «Князь Вітовт 1413 р воював зі Жмуддю, щоб примусити її хреститися в латинство. Але серед Литви язичництво продовжувало ще вперто триматися майже до XVII ст. ...Жмудська латинська єпархія навіть до половини XVI століття мала тільки 34 костели. ...В одному тільки Новогрудському воєводстві православних церков було більше 650. У володіннях одного князя К. К. Острозького було понад 600 православних церков» [37, с. 536]. Отже, коли населення Жмуді складало суттєво менше 200 тис. осіб, наявність «тільки 34 костелів» вважалася авторитетним дослідником церковної історії очевидною ознакою того, що **язичництво там «продовжувало ще вперто триматися»**. На момент розгрому Запорізької Січі у 1775 році на її території мешкало вже понад 300 тисяч осіб. І на всій величезній території Запорізького козачого війська (з урахуванням спірних з донськими козаками територій аж до Дону) дослідникам відомо лише тільки 47 церков [128, с. 290].

А ось слова з пізньої пісні старців: «Запорожці і гетьмани — вони зовуться. Отамана обирають **і на Сонце поглядають**. Которого люблять, а того ізрублять. Которий вредить — гетьманом негодить» [52, с. 342]. Порівняємо з Велесовою книгою (6с): «Постережемося того, як пастухи, що оберігають своє стадо, і не дають вовкам хижачити на ягнят, які бо є **дітьми Сонця**».

Так що запорожців точно не збентежили б збережені на Запоріжжі сліпими старцями якісь давні дерев'яні книги. Але старці навряд чи їх і показували стороннім: «А любопитствують сильно запорожські ті козаки, як

хто читає письмо святе, або що... сильно любопитствують, було!» (Козак Грицько Ганчар. Про кошового Гладкого) [61, с. 136]. Та Кахтирі не в людному місці зберігалися. Але з розгромом Січі в 1775 році, мабуть, дісталися і до них: фраза **«правду схоронили у домовину разом з Україною та Кахтирями»** із Післязаклинального слова від 1775 року [52, с. 300] явно говорить про це.

Тут слід відповісти на очевидне питання: як взагалі можна поєднати у одній свідомості християнське благочестя, співання християнських молитв і псалмів навіть на закритих внутрішніх зібраннях старців-кобзарів з безбожністю їх лідерів і язичницькими ритуалами? Як поєднати славу запорожців як захисників православ'я з їхнім забобоном проти православних попів у військових походах та визначенням їх як людей "ніякої віри – religionis nullius"? Чи не виходить так, що кобзарські пан-отці або козацькі отамани-молодці були брехунами? — Нічого подібного. Бо в стосунках християнства і язичництва немає симетрії. Якщо християнство на догматичному рівні категорично заперечує язичництво, то **язичництво НЕ заперечує християнства**, як і будь-якої іншої релігії.

От як, наприклад, розповідав про хрещення Русі при Володимирі арабський історик Ях'я Антіохійський: «І уклали вони між собою договір про сватання і одруження царя русів з сестрою царя Василя після того, як він (імператор) поставив йому (Володиміру) умову, щоб хрестився він і весь народ його країни, а вони народ великий. І **не причисляли себе руси до жодного закону і не визнавали жодної віри**. І послав йому цар Василій згодом митрополітів і єпископів, а ті охрестили царя і всіх, кого охоплювала його земля» [50, с. 65 — 66]. Як бачимо, **"ніякої віри – religionis nullius" = язичництво**. Це нагадує ставлення до християнства у Монгольській імперії, у складі якої бродники (і значна частина українських земель) перебували понад століття:

"Монголи були язичники і як такі, отже, повинні були вважати всі релігії однаково істинними, що однаково сполучають людей з Богом. Як своїх жерців і

віщунів — «камів» вони вважали за посередників між Богом і людьми, що зводять на останніх гнів і милість Першого, так за подібних же «камів» мали і служителів всіх інших релігій.

...Про самого Чингіз-хана відомо, що він не дотримувався строго жодного певного віросповідання, але, визнаючи існування Єдиної Верховної Істоти, разом з тим боявся і всіх інших божеств: буддійських, мусульманських і християнських, і бажав всіх їх задобрити однаковим заступництвом духовенству всіх вір. Таке ставлення до релігій як непорушний закон для своєї імперії Чингіз-хан встановив на тому ж сеймі (курултаї) 1206 року, який обрав його імператором. ...У повній відповідності з цими законами Чингіз-хана дивилися на релігійні питання і його наступники. Характерна в даному випадку відповідь третього за рахунком наступника Чингіз-хана, Мангу, францисканському ченцю Рубруку, посланого до нього з місіонерською метою. На пропозицію Рубрука прийняти християнство Мангу в наступних чудових словах висловив свою позицію: **«Всі люди обожнюють одного і того ж Бога, і всякому свобода любити Його як завгодно. Благодіяння ж Божі, що однаково на всіх проливаються, змушують кожного з них думати, що його віра краще за інших»** [37, с. 279 — 280]. До речі, монголи залишалися непереможними, доки дотримувалися цього вчення. А коли нащадки Чингіз-хана почали приймати хто іслам, а хто буддизм, його найбільша в історії людства суходольна держава одразу ж розсипалася...

Марко Поло свідчить про хана Кубілая як про релігійного індиферентиста глибоко віруючого; він пише: «в день Пасхи, знаючи, що це одне з головних християнських свят, великий хан велів всім християнам з'явитися до нього і принести з собою те святе письмо, в якому міститься Четвероевангеліє; окуривши урочисто ладаном цю книгу, він благоговійно поцілував її; те ж повинні були зробити за його наказом і все тутешні можновладці; це у нього повсякчасний звичай при всякому великому святі у християн, на Різдво та на Пасху. Того ж дотримувався він і в свята сарацинів, іудеїв і язичників; коли

запитали його, навіщо він це робить, той відповідав: «є чотири пророка шанованих і обожнюваних чотирма різними племенами світу: християни шанують Ісуса Христа, сарацини Мухаммеда, іудеї — Мойсея, а у язичників найвищий Бог Согоном-бар-кан, я ж почитаю всіх чотирьох і молю про допомогу собі того, хто справді вище всіх із них» [37, с. 280].

Отже, коли старці-кобзарі молилися Христу, Богородиці і святим, вони були цілком щирі — так само, як і Чингіс-хан і його наступники.

Взагалі-то язичництво у більшості випадків є віротерпимим до інших релігій. Воно є нетерпимим лише до власної заборони. Про це дуже добре написав А. В. Карташев: «Якщо нам (християнам. — І. Р.) релігійна істина видається самодостатнім цілим, що у всьому обсязі нам належить і виключає всі інші релігійні форми, то язичник знаходить це ціле лише в сумі всіх земних релігій, кожен з яких він вважає чияюсь національною часткою. Тому він толерантний — не з визнання за іншим права на свою суб'єктивну істину, а з принципової згоди з іншим в об'єктивній істинності його божества. Пригадаймо римський Пантеон, або — прихильне ставлення монгольських ханів до руської церкви. Тому ж язичництво не знає релігійних воєн, що так характерні для носіїв монотеїстичних релігій. **Язичник** проте ж **захищає своїх богів** зі зброєю в руках, але **лише як своє національне надбання**; він відкидає чужу релігію, але лише як символ поневолення, і якщо особливо повстає проти християнства, то тільки тому, що не може ніяк зрозуміти для себе дивної претензії **християнства, як частини, на його думку, загальнолюдської релігійної істини** — бути якимось цілим, що виключає все інше; не терпить, як богохульства, заперечення з боку християнства його національних богів» [37, с. 146].

Тобто запорожці (і старці-кобзарі) на початку 17-го століття заступилися за православ'я НЕ через догматичні розбіжності з католицизмом, які їм були, ввічливо кажучи, не цікаві. Наші історики чомусь не акцентують увагу на тому, що **до 1632-го року католики складали значну частину Війська**

Запорізького: «У 1632 році на загальній військовій раді, публічно і урочисто, запорізькі козаки вирішили видалити зі свого середовища всіх католиків ... вони не зробили католикам жодного насильства, навпаки, виділили з військового скарбу частину належного їм добра, але веліли їм негайно залишити межі запорозьких вольностей. Однак католики ...вирішили прийняти православну віру і назавжди залишитися в Запоріжжі» [128, с. 264].

Козаки стали на захист **національної** релігії, яку влада Речі Посполитої почала безпідставно переслідувати, повстали проти претензій католиків на володіння абсолютною істиною. Повстали так само, як не сприймали спроб турків силою нав'язати завойованим народам іслам. Тому що і з турками та татарами боротьба йшла за землю, і поляки-католики (та ще й за допомогою євреїв) намагалися відібрати у козаків їх **землю**. Тобто повстали **так само**, як їхні предки повстали проти спроб Рюриковичів силою нав'язати всьому народу православ'я. При тому для них так само, як і для їхніх предків це поєднувалося із ширим шануванням Христа, Богородиці, апостолів, Біблії тощо. Та з небажанням бачити будь-яких християнських священників у військових походах. Натомість разом з ними у походи ходили сліпі старці-кобзарі.

І ті ж самі старці-кобзарі шанували певні церкви і монастирі як **святі місця**: «До категорії священних земель належать місця, де проводяться громадські та окружні ініціації, лісові святилища і гаї, де, як вважається, мешкають місцеві духи, традиційні місця племінних і общинних зборів, храмові ділянки і т. п. Багато з них зберігають статус священних земель і при зміні населення релігії, оскільки саме на них будуються церкви, монастирі...» [46, с. 212 — 213]. «Попри тісні зв'язки із церковними братствами, незрячі передусім трималися свого кола, своїх об'єднань. «Всі знали, що це старечий цех, але як **духовенство**, і так же люде **не мали до нас ніякого права**. Світло перед іконою завжди горіло цехове», — говорив чуднівський лірник Каленик Костюк» [114, с. 247]. А така негасима лампада перед особливою цеховою іконою надто нагадує негасимий священний вогонь у тому ж святому місці язичницької доби.

*Кам'яна баба і язичницький
жертвник біля церкви у селі Старий
Мерчик, Харківщина*

З усього вищевикладеного можна зробити три однозначних і незаперечних висновка:

1) В Україні в 18-19 століттях існувала потужна централізована організація сліпих співаків і музикантів (старців), яка самостійно проводила релігійні і таємні містичні ритуали, незалежні від офіційних церков.

2) У цих сліпих музикантів принаймні в 18-м столітті були Кахтирі — писані священні книги, які сліпі могли читати на дотик. Найбільш ймовірний матеріал для таких книг — дерево.

3) Власна ідеологія цих сліпих старців, а також тісно пов'язаних з ними запорозьких козаків була такою, що створювала мотивацію для збереження історичних книг явно язичницького змісту, на зразок Велесової книги.

Це — незаперечні докази **можливості** того, що **Велесова книга являє собою старцівську Кахтир**. Але це ще НЕ остаточний доказ достовірності самої Велесової книги.

Для такого доказу необхідно жорстко пов'язати Велесову книгу саме із середовищем сліпих лірників та бандуристів.

5. Безпосередній зв'язок тексту Велесової книги з кобзарями

Декілька очевидних зв'язків впливає з самого тексту Велесової книги. По-перше, це подібність ритуалів, пов'язаних з **молитвою біля криниць**. Про шанування криниць слов'янами-язичниками згадують у багатьох церковних повчаннях і літописах: «к кладезем приходяше молятьс и в воду мечют велеару жертву приносяше» [81а, с. 123 — 124]. У Велесовій книзі є такий вислів, що виглядає явною пізньою вставкою: (186) «зараз ми не маємо молілень і **молимося біля криниць** і джерел, де вода жива тече і вольба є, і вовки хижі не ходять». Порівняємо: «Нища братія має свій громадський капітал, який вони щорічно ділять на три частини. На одну частину грошей вони **або криницю викопають, або ікону замовлять** в яку-небудь церкву...» [52, с. 152].

Далі, надзвичайний інтерес являють собою **чеські впливи у Велесовій книзі**. Б. І. Яценко писав про це [18, с. 237.]: «...Особливості старочеської мови виступають у ВК досить виразно. Деякі з них відносяться до IX – X ст., коли редуковані ще не занепали. Але є ознаки і пізнішого часу, коли редуковані в сильній позиції переходять в Е: “Се бо відѣх сен в Наві” (д.19). Прийменники вѣ, кѣ, зѣ, перейшли у ве, ке, зе (дд. 7Е, 12, 15а, 15б та ін.). Наслідком занепаду редукованих, зокрема Ъ, є поява дифтонга УО з переходом його в У (д. 7ж: воуз). Цей процес завершився у XVI ст.. До речі, власне старочеські фонетичні явища не виходять за межі XIV –XV ст.. Таким є зафіксований у ВК перехід У>АУ>ОУ в початковій стадії (XIV ст.) – пауды (д. 4а), рауська (д. 6д). До XIV ст. відносяться і слова проміжкового етапу переходу Р>Ж через РЗ та РЖ: вчерже (д. 7з), хоч фіксується і вечеже. До пізніших і незавершених фонетичних явищ треба віднести слова з дифтонгом ІЕ в процесі його переходу в І, а також появу І на місці У: цызіа (д. 7з), цیزی (д. 29). Тоді ж відбувся в чеській мові перехід в>у: прауда (д. 1). На цьому матеріалі можливо зробити висновок, що протограф великобурлуцького списку XVII ст. належав до XIV – XV ст.»

Сам Б. І. Яценко шукав пояснення для цього у сивій давнині: «...виникає питання: чому у ВК проявилися особливості старочеської мови? Розгадку

знаходимо у самій пам'ятці. Тут розповідається, що частина племені Щека поселилася на Прип'яті (д. 5а) і лишилася з русами, коли Щек пішов на захід: “Кий бо усівся в Києві і йому підкорились і з ним до цього часу будуємо Русь. І навіть якщо буде інша сила, не підемо з нею, а з Руссю, бо тая мати наша, а ми діти її і будемо до кінця з нею” (д. 7з)».

Та пояснення може бути значно простішим. У IX ст. досягла могутності Великоморавська держава з центром на чеських землях, але до складу якої входили території сучасних Угорщини, Словаччини, захід України, південь Польщі та північ Румунії. Саме там вели свою місіонерську роботу Кирил і Мефодій. Але ж у **907 році** Велика Моравія була розгромлена і підкорена угорцями, які й поселилися на цих землях, створивши Угорську державу. Очевидно, що частині слов'янського населення довелося тікати — до своїх родичів на схід. Родичів у прямому відношенні, бо серед слов'янських племен Чехії відомі, зокрема, дуліби і лучани (тобто волиняни).

А у XV ст. у Чехії після страти Яна Гуса спалахнув могутній гуситський рух, після придушення якого у 1434 і остаточно у 1452 році частина радикальних гуситів (таборитів) втекла до українських і білоруських земель, де

й польський, і литовський уряди проводили політику релігійної толерантності, та існували православні Волинське і Київське князівства з правами широкої автономії.

І тут згадаємо слова таємного і сакрального старцівського Післязаклинального слова: «Братіє незряча! Коли могутні світа цього будуть вас силувати на одкровеніє тайников і мудрості книг устиянських, **хай у ваше серце увійде душа мученика Івана Гуса, що в муках за нас спопеліла на вогнищі страшному**» [52, с. 299].

До речі, в українську мову безпосередньо з чеської перейшло чимало слів, як от: *власний, влада, плазувати, праця, обоз, прапор* тощо [117, с. 134, 920].

Повернемося до «викривального» лінгвістичного аналізу Велесової книги від А. А. Алексєєва [1]. Він зазначає:

1) «следует отметить в этом языке и кое-какие лексико-семантические анахронизмы, т. е. явления, не соответствующие предполагаемой эпохе IX века и нехристианской культуре. Так, написавший «се бо тайна велика есе», невольно процитировал крылатые слова апостола Павла (Ефес. 5, 32). Неоднократно упоминаемая в «Велесовой книге» живая вода известна русским волшебным сказкам, но также и Библии (см. книгу пророка Захарии — 14, 8; Евангелие от Иоанна — 4, 10—11). Библейское происхождение имеет образ земли, текущей медом и млеком (см.: Исход, 3, 8; 13, 5; 33, 3; Левит, 20, 24; Числа, 13, 28; Л6, 13 и др.), фольклору известна лишь молочная река с кисельными берегами. Встречается пародийное использование христианских литургических формул, например: «Бонде благслвен, вожды, нынѣ а прене о веки а до веку»

— Для старців-кобзарів все це цілком природно. Очевидно, що й деякі творці Велесової книги, і тим більше її переписувачі були принаймні почасти знайомі зі слов'янським перекладом Біблії.

2) «стоит обратить внимание на присутствие поздних украинско-польских элементов, особенно в образовании сослагательного наклонения»

— І тут все логічно. До речі, старці навіть Східної України навіть в кінці 19-го століття іноді вставляли в тексти своїх пісень явні полонізми. «Польські відповідники повноголосних форм далеко ширше використовувалися в середньоукраїнській мові» [117, с. 134].

3) «Заметной чертой текста «Велесовой книги» являются формы с *i* на месте старого ятя (ѣ): *місто*, *сіно*, *біда* и т. д. Как известно, исчезновение ятя в украинском произошло не ранее XIII века. Из других украинизмов приведем: *спрѣвати*, *ищо* = *що* (что), *стип* или *стенн* — употребляется постоянно с твердым конечным согласным, как в украинском. Нередко попадаются целые пассажи, которые звучат почти по-украински, например: «Мъленя утврша телесы ядымо, а идемо до поле наши труддяатисе, яко бѣзе велеша вс(я)ку мужу, иже чінен есь трудитсе ся на хлеб свуй»

— Коментарі не потрібні.

І, нарешті, «гвіздок програми», який А. А. Алексєєв явно вважає самим «забійним» лінгвістичним аргументом проти автентичності Велесової книги:

4) «Речь [Велесовой книги] обладает внутренним родством с офенской «отвернической говоркой», в которой нарочито искажаются слова, чтобы затемнить смысл высказывания. Например, прибавляется лишний слог (*лето : кулето*), заменяется первый слог (*товар : шивар*), вставляются отдельные звуки (*знать : знахтитъ, плакать : плаксыритъ*), изменяются окончания (*сласть : сластим*), переставляются слоги (*солома : масола, стакан налит : скандалит*). Существуют также такие формы комического жаргона, как «разговор по шицы», где фраза «пора домой» звучит *ширапоцы шимойдоцы*, или «разговор по херам», где та же фраза будет звучать *ширахерпоцы шимойхердоцы*. ...применением сходных приемов речи (например, в глагольном формообразовании) создают в «Велесовой книге» резкий контраст между языковой формой и содержанием. ...На каждой странице встречаются монстры такого вида: *пьящехомъ* = поемъ(?), *убрежешет* = убережет, *тецехомсте* = текохомъ, *одевтъзецеши* = отверзеши, *одтъляцешеть* = одѣляетъ, *одсенцехом* = отсѣкохомъ, *обитващехом* = обитахомъ, *се биящехом* = бихомъ ся, *се оурадогщехомся* = радуемся, *поражешете* = поражати или поразите, *даяшутъ* = даяху, *не имоша* = неимѣша, *пребендіехом* = пребываем, *вѣдяшутъ* = вѣдяху, *рекохутъ* = рекут, *текошутъ* = текут и т. д.»

— Порівняємо: в таємній «лебійській» мові старців «Є. Романовим зафіксована т. зв. «отверницька говірка» — вкраплення у звичайні слова фонетичних часток, що не мали змістовного навантаження, але змінювали слово: *хер, ку, шу, ша-це, уймур* і т. п.» [52, с. 170].

Звернемо увагу: в древній ірландській поетичній традиції найважливішим прийомом було «затемнення» — навмисне перекручування слів поетами, найчастіше саме шляхом заміни приголосного звуку, додавання голосного тощо. [35, с. 36-39]. Своїм «пост-язичницьким» сакральним змістом ця ірландська традиція явно схожа з українським кобзарством. Виникає відчуття, що російські борці з Велесової книгою не надто обізнані у індоєвропейстиці...

Але найцікавіше в таємній старцівській (лебійській) мові — не перекручування слів звичайної мови, а власна оригінальна лексика. Якщо саме ця лексика міститься у Велесовій книзі, це буде серйозним аргументом на користь її автентичності.

Принаймні одне **слово з таємної мови старців у Велесовій книзі** одразу кидається в очі. Це слово зі значенням 'гарний' (хороший, красивий), яке кілька дослідників зафіксували в формі сураській, сурозній [52, с. 393]. Відповідно можна реконструювати форму ***суроз** зі значенням '**добро**'. Це дозволяє по-новому прочитати цілий ряд темних місць в перекладі Велесової книги, зробленому Б. І. Яценко. Там неодноразово зустрічається слово «Сурож» як назва міста, причому із загадково величезною історичною роллю. Новий переклад робить текст набагато більш логічним.

Власне, в перекладі Велесової книги, зробленому Б. І. Яценко, слово «Сурож» («сурозький») зустрічається 15 разів:

1) 4г: Сурожу бо святому бути над нами. А йдемо куди — знаємо: по землі на гори і в луку моря. А і то всякий день завертаємо погляд свій на богів, які є світ...

— «Добру бо святому бути над нами...» звучить набагато логічніше.

2) 4г: Се лишилися Сурожа — там вороги наші, які у темній ямі повзають і погроджують нам хворобами, Маром-Марою і кінцем життя всім. Явитися богові сильному і бити пільму мечем-блискавкою. Хай та здохне...

— Навряд чи в місті Судаку є темна яма, в якій почали повзати вороги. «Се лишилися добра», але Перун прийде і поб'є Мару блискавкою.

3, 4, 5) 4в: і заснували Сурожград біля моря, що належало грекам. Там кріпив град Сурож Білояр. ...І Криворіг утримувався на Сурожі.

— У цих трьох випадках мова, ймовірно, дійсно йде про град Сурож.

6) 6д: Та бо Сурож погречена і не буде вже руська; і там боги грецькі.

— За загальним змістом всієї таблички можливі обидва читання: і місто, і добро.

7-8) 6е: переможена була русь греками і римлянами, і пішли по морських берегах до Сурожа і там утворили Сурож; край той був сонячний і підлягав Києву. Та з того нічого не добилися, зло все зіпсувало

— Тут очевидне поетичне протиставлення: «і там утворили **добро** ... Та з того нічого не добилися, **зло** все зіпсувало». У першому випадку, можливо, мова йде таки про місто; правда, незрозуміло, як до нього дійшли, якщо зазнали поразки від греків.

9-10) 6в: Ті бо родаки не хотіли, щоб руські роди об'єдналися з руськоланню. Дві гілки роду звалися велика і мала борусь, а сурожці звалися Сурозькою руссю.

— Тут, мабуть, йдеться про мешканців міста Сурож. Але можна прочитати і так:

«Ті бо родаки не хотіли, щоб руські роди об'єдналися з руськоланню. Дві гілки роду звалися велика і мала борусь, а добро (було б) зватися доброю руссю».

11) 7є: Дажбо нас народив від корови Замунь, і були ми кравенці і скіфи, анти, руси, боруси і сурожці. І тако стали діди русове.

— Тут теж таки йдеться про мешканців міста Сурож.

12) 24г: Ішов од тих верхів і до синього моря і Сурожадо вас, і казав вам, як відали самі, про ту зі старих часів землю союзу антів, яка через кров, щедро пролиту на ній, русою зветься.

— Тут очевидно логічніше було б переклад: «Ішов од тих верхів і до синього моря і добра прагнув вам, і казав вам...»

13) 8 (3): Коли наші пращури Сурож творити починали, греки приходили купцями до торжищ наших, прибутки шукали, і, землю нашу розглядаючи, посилали багато своїх юнаків і будинки будували, і гради для обміну та торгівлі.

— Очевидний переклад «Коли наші пращури добро творити починали».

14) 8 (3): Отож греки стали такими, що не мають сили і збабнилися, швидко звикли до мечів тонких і щитів легких і землю кидали ту через слабкість свою. Бо не було їм допомоги од імператорів і повинні були самі стати на захист свій. І тут Сурож буде іним і буде нашим. І ніскільки не повинні дослухатися до їхніх розмов.

— І тут продовження тієї ж думки. Єдино: можливо, тут доречніше перекласти не «добро», а «лад»: «І тут лад буде іним і буде нашим». Хоча і не виключено, що цього разу мова йде все-таки про місто Сурож.

До цього слід додати ще випадки іншого перекладу:

15) 31: Бога світла славимо Суронжа, аби минула зима і повернуло на літо.

— Тут в будь-якому випадку не йдеться про місто. Бог сонця Сурья відомий у індусів. Але переклад «Бога світла славимо доброго» теж цілком логічний.

Загальний підсумок: з 15 згадок Сурожа в Велесовій книзі тільки в 5 випадках очевидно і ще в 4-х можливо мова йде про місто. В одному випадку мова, можливо, йде про бога. Але в 6 випадках очевидно і ще в чотирьох з ймовірністю слово має перекладатися як «добро» («добрий») — сурозний.

У лебійській мові є ще одне цікаве слово: «**сюрати** — знати, розуміти» [93].

Один з випадків, коли Б. І. Яценко взагалі не дав перекладу незрозумілого слова (7в): «Тисячу літ відбивались ми від римлян і готів, і **сурянта** була з нами». — Тут напрошується переклад «...і Знання було з нами». При тому Сура — це й бог сонця, й священний напій (вживання якого і дає священні знання):

(22:) «Квасур **одержав од богів тайну** й утвердив **сурину**. А то бо є спраги вгамування, і ту мали до радогощі, щоб богам радіти і танцювати, віни кидаючи до неба і **співами славу богам творячи**. Квасур був сміливим мужем і сильним і з богами розумівся. А тому Ладо, до нього прийшовши, сказав йому залити меди водою й усуріти їх на сонці, себто суру утворити. А як вони бродитимуть, то перетворяться в сурицю. І ту пиймо во славу божу».

Ще випадок, коли слова залишилися зовсім без перекладу:

(21:) «Мали многі храми в Нові граді на Волхві-ріці, мали в Києграді по боголісах. І се мали на Волині дулібській храми, і о **Суренжі** на морі **сурським** і синім. І се великі врата для нас, бо храми **суренські** побиті ворогами, і боги наші, зневажені, в поросі валяються». — Тут в першому випадку, можливо, йдеться про Сурож, у другому — про «Море Добре» (аналог грецького «Понт Євксинський»), а третьому — про «храми Знання», або «храми знаючих».

Наступне лебійське слово з Велесової книги — **тирло**.

Велесова книга починається зі слів Таблички 1: «Даремно згадали доблесні наші старі часи, бо йдемо куди — невідомо. А так оглядаємось і говоримо, що соромимося Наву, Праву і Яву знати й обаполи **тирла** відати й думати.» Таємною мовою українських лірників «**тирлик — цар**» [93]. Отже, маємо читати: «А так оглядаємось і говоримо, що соромимося Наву, Праву і Яву знати й обаполи царя (князя) відати й думати».

Ще одне місце з цим коренем (38a): «І паки настала велика холоднеча. Родичі бо се воювали за волості, і багато хто казав: "Не йдемо до роду, оскільки нема спокою огнищанам, і будемо ліпше **самі** в лісі або в горах **тирлувати**". Се бо тими словами родичі відокремилися (від інших) і воліли дуже сердитися і жалітись». — Тут також очевидний переклад «і будемо ліпше **самі** в лісі або в горах **царювати** (князювати)".

Наступне лебійське слово: **хоро, харпо** — «село» [52, с. 417]. Читаємо у Велесовій книзі (176): «І маємо повернути оті степові **хорпи** й оберігати, як отці наші і праотці, які турбуватися мали про свої степи».

Велесова книга — твір поетичний. І тому, скажімо, протиставлення «день-ніч» для неї має бути природним. Ще одне лебійське слово - «ніч»: **кимуть, коміть, кимить, кемить** [93; 52, с. 409]. Читаємо у перекладі Б. І. Яценка речення зі словом **кмить**, щодо значення якого він сам явно вагається (23): «І була січа там велика. ...І там сонце з місяцем стояли за ту землю, і небо стояло за **кмить** (угіддя?), аби земля тая не підкорилася руці еланській і лишалася руською. І там плаче мати за дитиною своєю, що пролила кров за **кмить** тую; і та **кмите** стала руською. Новаяр був там до **днесь**. І земля тая перебуде нашою, бо пролили кров за неї». Отже, чому за землю ту стояли «сонце з місяцем»? — Чи не тому, що битва тривала не тільки вдень, а й вночі?

— Тоді цілком природним виглядає переклад «**ніч**» замість незрозумілого слова «кмить». Виходить цілком зрозуміло і значно поетичніше: ««І була січа там велика. ...І там сонце з місяцем стояли за ту землю, і небо стояло за ніч, аби земля тая не підкорилася руці еланській і лишалася руською. І там плаче мати за дитиною своєю, що пролила кров за ніч тую; і та ніч стала руською. Новаяр був там до **днесь**. І земля тая перебуде нашою, бо пролили кров за неї». І далі, на тій же дошці, і теж протиставлення ночі і дня: «То мали указицю на **день** наш, коли праотці померли за кмить (**ніч**). І не взяли вороги землю нашу».

Це слово зустрічається у Велесовій книзі ще раз, і знову з протиставленням дню 8(3): «...тая земля огречена є. Тако **днесь** маємо дістати її і кров'ю нашою полляти, аби була родючою і жирною. Летить у небі Перуниця і несе ріг слави нам, ож іспиймо його до кута і **кмито** (угіддя) наше повинні забрати од ворогів наших. І та Перуниця рекла, що русичі, **проснувшись**, орю свою боронити повинні в той **день**». Знову ж таки, переклад «ніч» значно логічніший, ніж «угіддя»: «Летить у небі Перуниця і несе ріг слави нам, ож

іспиймо його до кута і ніч нашу повинні забрати од ворогів наших. І та Перуниця рекла, що русичі, проснувшись, орю свою боронити повинні в той день».

Ще одне можливе лебійське слово: **стил** у значенні «зад» [93]. (4г:) «Перша слава Сурію **стлудіду** є, той прогонить зло». «Стлудід» тут логічно перекласти як «найдавніший дід» — «перший дід із заду», тобто 'прародитель'.

Наступна можлива паралель зі старцівською мовою — слово **хусий** — поганий. У Велесовій книзі: (38а) «І знайшли степ квітучий і зелений. Там стояли літа два, а по тому пішли далі, оскільки **хисниці** з'явилися». Вірогідно, йдеться про хвороби.

Нарешті, ще одне неперекладене слово з Велесової книги — **браманове** (брмановіе): (37а) «Се б'є крилами Мати-Птиця, що браманове йдуть на нас. І ті роги на чоло натягають і так посуваючись напали на нас». Можна абсолютно однозначно стверджувати, що до індійських брахманів слово не має жодного відношення. За подальшим контекстом мова йде про навалу **готів** на територію сучасної України і важку боротьбу з ними слов'ян, що закінчилася певним примиренням. Тут загальне значення можна тлумачити як *щось одегнене як прикраса з відтінком «несправжнє»*. Тобто «браманове» = «**ряджені**» (що «роги на чоло натягають»). Порівняємо з тлумачного словника української мови Б. Грінченка: «**Бармуватися**, -муюся, -єшся, гл. — під кого. Поддѣлываться подъ кого, подражать кому. *Наші пластуни одягаються в черкеську одєжу і, під їх бармуючись, запускають бороди хто хоче*. О. 1862. II. 65. *Пластун в плавні держить похід тії звірини, під котру бармується*. О. 1862. II. 63» [92]. Але ж і в лебійській мові є слово зі значенням «кожух, шуба» — **бармат**, бармут, бармус, бурмут, бурмутка [52, с. 402, 425]. При чому що характерне: таке ж значення має лебійське слово **немкінья** [93]. Невже пам'ять про готів (німців) та запозичений від них стиль одягу? Або теж прояв старцівської іронії?

Тут йшла мова **тільки** про співпадіння з лебійською мовою тих відносно нечисельних слів, які сам Б. І. Яценко залишив без перекладу. Велика робота —

порівняння з лебійською мовою всього словника Велесової книги. Лише трохи торкнувшись цієї теми, одразу зустрічаємо, наприклад, слово «**говада**» («корова», 5а) [17, с. 85], явно подібне лебійському слову «**гавлідка**» [93]. Або порівняємо вислів (1:) «Се душі пращурів наших од **Іру** зрятъ на нас» з лебійським словом «**іорий**» — «старий» [93]. Тут треба ще попрацювати лінгвістам.

Бачимо, що **явний зв'язок Велесової книги саме зі старцівським середовищем прослідковується як за мовою, так і за змістом.**

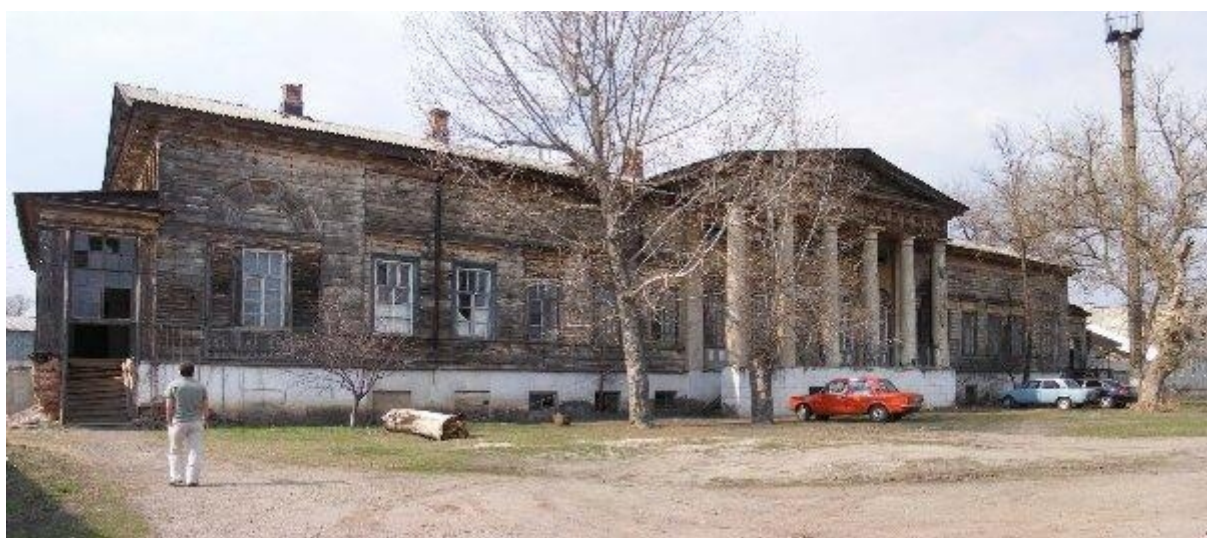

Кобзар: картина С. І. Васильківського.

6. Доказ автентичності Велесової книги через аналіз місця її знахідки

Сам Юрій Миролубов не мав чіткої уяви про місце знахідки табличок Велесової книги. З листа Ю.П. Миролубова А.А. Куру від 26 вересня 1953 р.: «Изенбек нашел их в разграбленной усадьбе не то князей Задонских, не то Донских или Донцовых, не помню, т.к. сам Изенбек точно не знал их имени. Это было на Курском или Орловском направлении. Хозяева были перебиты красными бандитами, их многочисленная библиотека разграблена, изорвана, и на полу валялись разбросанные доски, по которым ходили невежественные солдаты и красногвардейцы до прихода батареи Изенбека».

Темою зацікавився інший російський емігрант, інженер-електрик з французького містечка Руйая Борис Олександрович Ребіндер (1909-1987), представник досить відомого роду курських і харківських дворян, який впізнав у «князях Задонських» своїх земляків. Ребіндер вважав слова про вбивство господарів садиби не риторичною прикрасою, а точним зазначенням обставин знахідки і, порівнявши їх з відомим йому прізвищем Задонських, запропонував Харківський локус — садибу Задонських в селі Великий Бурлук Вовчанського повіту, де, як він знав з розповідей матері, дійсно сталося гучне вбивство людей похилого віку та малолітніх господарів [135, р. 15 — 19].

Маєток Задонських у Великому Бурлуці: сучасний вигляд.

Тут слід відзначити, що ще одною спільною рисою не тільки всіх противників Велесової книги, а й навіть її російських прибічників є **підкреслена неувага до місця знахідки Велесової книги.**

Почнемо з головного російського прибічника, А. І. Асова. Той придумав ціле **фентезі** про долю Велесової книги, не підкріплене буквально НІЧИМ: нібито вона написана новгородськими жерцями у VIII-IX ст., потім якось потрапила у бібліотеку Ярослава Мудрого, потім її вивезла його донька Анна до Франції (!!), де вона пролежала понад 700 років у заснованому нею абатстві Санліс, потім її під час Великої Французької революції вивіз разом із значною частиною королівського архіва російський посол П. В. Дубровський, потім він вже у Петербурзі продав Велесову книгу колекціонеру (і автору широко відомих підробок стародавніх рукописів та артефактів) А. І. Сулакадзеу, потім її купив у вдови Сулакадзева граф Н. В. Неклюдов, потім він відвіз її у свій маєток біля Твері, потім дослівно:

«Следы сей книги после продажи её Николаю Васильевичу Неклюдову после 1830 года также имеются. Дело в том, что сия книга была найдена в **усадьбе Задонских-Неклюдовых под Великим Бурлуком** в 1919 году. А об истории усадьбы Задонских и её библиотеки было рассказано непосредственно владелицей и наследницей сокровищ своего рода, Екатериной Васильевной Задонской, в девичестве Неклюдовой (1834-1919) в книге "Быль XIX столетия", выпущенной в Харькове в 1908 году. Начинается книга мемуаров Екатерины Васильевны со слов для нас замечательных: "В старину свято хранили семейные предания. Наши деды с точностью знали своё родство, своё происхождение и все дела своих отцов. Наши бабушки за грех почитали, что их внуки забывали о предках своих...". Это святое преклонение перед предками, перед наследством, оставшимся от них, судя по всему и спасло "Книгу Велеса". И можно понять, что именно на неё постоянно ссылается Е. В. Задонская, именуя сей манускрипт: "Дедушкиной Книгой". Эта "Дедушкина Книга", по её словам, наполнена "откровениями и повелениями". Екатерина Васильевна даже

пишет, что сия "Книга" "пробуждает в ней иные силы", и поэтому она идёт по "пути света", или по "пути мистиков". И в сём "Пути" мы узнаём "Путь Прави" из текстов "дощечек". ...А сама великая „Дедушкина Книга“ впоследствии была унаследована Екатериной Васильевной, которая и перевезла её, вместе со всей дедушкиной библиотекой, в имение мужа, во дворец князя Задонского» [6].

К. В. Задонська

— Все викладене в попередньому абзаці — теж фантазії А. І. Асова. «Ось як про це писала сама К.В. Задонська в книзі «Быль XIX столетия». Її дідусь Микола Васильович Неклюдов «был членом „Библейского общества“ и имел много книг, изданных этим обществом» [31, с. XVIII]. Через роки дочка Миколи Васильовича (мати Катерини Василівни) **«книги эти отослала в церковь»**, оставив на память лишь четыре книги» («переплёт понравился») [31, с. 30]. Це були «Избранные сочинения госпожи де ла Мотъ Гион. Изъяснения и Размышления на Святое Евангелие Иисуса Христа, руководствующие ко внутренней жизни» (Пер. с фр. М.: Унив. Тип., 1822). Саме ці-то книги і називає «дедушкиными книгами» тоді ще 17-річна Катя Неклюдова в своїх щоденниках: з цих-то пір (с 1851 г.) «... зажила я новой жизнью с моим безмолвным руководителем!... Всякий раз, если являлась для меня минута недоуменья, стоило мне только открыть наугад первую попавшуюся в руки, одну из четырех книг, — и я находила в ней: ответ, объяснение, совет» [31, с. 31]. Як бачимо, тут (і далі багаторазово у тексті «Были XIX столетия») абсолютно чітко зазначено, що вважалося «дедушкиными книгами» [36].

Що тут ще характерне: явна неувага А. І. Асова власне до місця знахідки Велесової книги А. Ф. Ізенбеком: у нього фігурує «садиба Задонських-

Неклюдових» під Великим Бурлуком». — Насправді ця садиба знаходиться у центрі самого Великого Бурлука... А взагалі знахідка Велесової книги саме там виглядає за Асовим цілком **випадковою**: не перевезла би її донька графа Неклюдова з його маєтку біля Твери, то, може, і знайшли б її у Тверській губернії... До України Велесова книга за такою версією має суто випадкове відношення, а до українських старців-кобзарів — взагалі жодного. До реальності ця версія також не має жодного відношення. Лише два простих факти: 1) граф Неклюдов був активним членом Біблейського товариства, тобто глибоко віруючим християнином. Навіщо йому незрозумілі поганські дощечки? 2) Бібліотеки Неклюдова у Великому Бурлуці взагалі НЕ БУЛО і не могло бути: ВСІ книги з неї надіслали до певної церкви, залишивши лише чотиритомник якоїсь французької письменниці — християнського містика.

Але А. І. Асов принаймні намагався щось писати про Великий Бурлук і про власників цього маєтку. Йому далеко до «найвідоміших фахівців» — критиків Велесової книги. Першу версію тут висловила Л. П. Жуковська [30]: «...в 1919 г. А. Изенбек вывез из **какого-то имения Орловской или Курской губ.** деревянные дощечки с текстом, по всей видимости славянским, получившие позднее название «Влесовой книги». ...Содержание «дощечек», язык и письмо их, а также имя Влес (Велес) позволяют предположить, что указанные «дощечки» являются одной из подделок А. И. Сулакадзева, возможно, именно теми буковыми дощечками, которые уже более ста лет назад исчезли из поля зрения исследователей. В рукописи А. И. Сулакадзева «Книгорек» (т. е. каталог) имеется следующее указание на дощечки, находившиеся в его собрании: «Патриарси на 45 буковых досках Ягипа Гана смерда в Ладогe IX в.». Тобто про місце знахідки — взагалі нічого, але можна вважати, що починаючи із Сулакадзева версія співпадає з версією А. І. Асова.

Олександр Сулакадзев — постать досить загадкова і неоднозначна. З одного боку, він зібрав дійсно першокласну колекцію стародавніх рукописів. З іншого боку, доведено, що він на основі справжніх рукописів часто фабрикував фальшиві документи, як от «Боянов гімн» чи «молитовник князя Володимира».

На нашу думку, він не має до власне Велесової книги жодного відношення. З іншого боку, не виключено, що він таки щось чув про якісь справжні дерев'яні книги. І Жуковська, і Асов спиралися на його твір «Книгорек, то есть каталог древним книгам как письменным, так и печатным, из числа коих по суеверию многие были прокляты на соборах, а иные в копиях созжены, хотя бы оные одной истории касались; большая часть оных писаны на пергамене, иные на кожах, **на буковых досках, берестяных листах**, на холсте толстом, напитанном составом, и другие» [49]. Звичайно, ніхто їх не бачив. Але ж «книги на берестяних листах» тут також згадані, при тому, що до відкриття берестяних грамот у Новгороді залишалось майже півтора століття...

Цікаво, що й зачинатель литовської історичної науки Тадеуш Нарбут у 1838 році вважав, що початкова частина знаменитого білоруського літопису Биховця, присвячена легендарній історії Литви, була спочатку написана особливими письменами, що вживаються тільки «в своєму народі» або ж готичними рунами, **на дощечках, які пізніше склалися в книгу** [111].

Проте основна російська версія зараз від О. В. Творогова: «**Миролубов сам вигадав Велесову книгу**», отже, ніякої розгромленої садиби взагалі не було, і ніяких поміщиків Задонських взагалі не було, і ніхто ніде нічого не знаходив. Серед найбільш одіозних тут, природно, знову Л. С. Клейн: «Буганов и др. указали на то, что среди русских князей не было Задонских или Донских» [40]. Тобто не існує ніякого Великого Бурлука. Правда, цікаво, що серед «и др.» Л. С. Клейн сховав самого **Академіка** Бориса Рибокова! Ця стаття мала саме такий заголовок: «В. И. Буганов, Л. П. Жуковская, Академик Б. А. Рыбаков. Мнимая «древнейшая летопись» [16]. Стиль цього тексту, під яким підписався Академік, від самого початку дуже знайомий людям, що тоді жили у Радянському Союзі:

«Более 20 лет назад в малоизвестном журнале «Жар-птица», издававшемся на русском языке в Сан-Франциско (США) ротاپринтным способом, была опубликована серия статей двух русских эмигрантов —

писателя Ю. П. Миролубова и этимолога-ассиролога А. А. Кура. В сенсационном духе эти авторы, весьма далекие от специальных занятий русской историей, сообщали об открытии древнейшего якобы источника по истории восточных славян — так называемой Влесовой книги... В 1919 г. во время наступления белогвардейских войск на Москву некий А. Ф. Изенбек, полковник Добровольческой армии, нашел эти дощечки в каком-то помещичьем имении то ли Курской, то ли Орловской губернии; принадлежало имение то ли князьям Задонским (или Донским, Донцовым), то ли князьям Куракиным. ... Никакого княжеского рода Задонских (или Донских, Донцовых) в России не существовало. **Справки, наведенные у одной из Куракиных**, не подтвердили наличия имения, принадлежавшего этой фамилии в указанных губерниях (рівень наукового «дослідження» проблеми Академіком справді вражає! — І. Р.). Кто такой Изенбек, у которого Миролубов якобы видел в 1925 г. пресловутые «дощечки» в Бельгии, где оба они проживали после бегства из революционной России? (отже, і ніякого Ізенбека не було. — І. Р.) ...нашлись люди, поверившие Миролубову. Среди них был и С. Я. Парамонов — энтомолог, бежавший в 1943 г. вместе с фашистскими оккупантами из Киева...».

— Коротко кажучи, кожен, хто цікавиться Велесовою книгою, є якщо не білогвардійцем, то прибічником фашиських окупантів. Далі статтю можна було не читати. КГБ пильнує...

До речі, навіть головний російський критик Велесової книги О. В. Творогов висловився про цю статтю отак дипломатично: «В 1977 году в журнале "Вопросы истории" свое суждение о ВК высказали академик Б. А. Рыбаков, В. И. Буганов и Л. П. Жуковская. К сожалению, критика ВК была основана лишь на лингвистических и палеографических наблюдениях Л. П. Жуковской, сделанных ею еще в 1959 году, а с содержанием памятника авторы смогли познакомиться, возможно, лишь по статье В. Скурлатова и Н. Николаева» [103]. Тобто радянський Академік, директор Інституту археології

АН СРСР із соавторами Велесову книгу **взагалі не читав** (хоча у спецхран його б і пустили). Але засудив...

А ось як пише у 2011 році російський академік А. А. Залізняк: «Перескажем вкратце **то, что известно** о появлении данного памятника. Историк-любитель Ю.П. Миролубов, живший в эмиграции, в 1953 г. объявил следующее. Офицер Белой армии Али Изенбек в 1919 г. нашёл в разграбленной **усадьбе где-то на Украине** несколько десятков деревянных дощечек» [110, с. 97]. І це — абсолютно типовий вислів. При чому це пишеться російськими «найвідомішими фахівцями» (та їхніми українськими підлеглими) прямо зараз, у останні роки!

Повернемось до тої російської збірки опонентів Велесової книги, з якої почалася розмова: «Фальсификация исторических источников и конструирование этнократических мифов». До неї редактори необачно включили і цілком пристойну в науковому плані статтю Л.А. Беляєва «Заметки о фальсификатах в археологии» [10], де мова зокрема йшла про ситуацію з піддробкою стародавніх надписів у Палестині: «наукове співтовариство сумнівається тепер у справжності мало не всіх стародавніх надписів, які не мають легального походження. Міцніє і скептицизм з приводу можливості об'єктивного підтвердження справжності депаспортизованих об'єктів епіграфіки взагалі. ...Звичайно, є фахівці зі світовим ім'ям, які вважають, що відмовляти музеям і вченим в праві співпрацювати з колекціонерами безглуздо, бо це позбавить науку важливого джерела інформації. При цьому постійно згадують про рукописи Мертвого моря, які на перших порах, дійсно, намагалися викрити як підробку. Думаю, проте, що **історичний контекст відкриття свитків** в «печерах Кумрана» був принципово іншим і, головне, **допускав (і витримав) перевірку шляхом натурного дослідження місця знахідки**» [10, с. 55].

Отже, виходячи зі світового досвіду, головним аргументом на користь справжності стародавніх надписів і рукописів є перевірка шляхом дослідження місця їхньої знахідки.

Ще у далекому 1984 році московський поет Ігор Кобзєв написав статтю у журнал «В мире книг», яка фактично містила ключ до вирішення проблеми автентичності Велесової книги [45]:

«Виявилися нові факти, що проливають світло на загадкову долю "Велесової книги", зокрема, пов'язані з долею Задонських — власників маєтку в селі Великий Бурлук, де в 1919 році офіцер білої армії Изенбек підібрав дерев'яні дощечки ...Щоб більш детально вивчити сімейство Задонських, ми розшукали в Історичній бібліотеці Москви виданий в Харкові в 1907 році великий труд К. В. Задонської — "Быль XIX столетия". З книги з'ясувалося, що **першими господарями в Великому Бурлуці були знамениті захисники південних кордонів Русі Донці-Захаржевські**, будівничі укріплених зон і споруд на шляху набігів ханських і османських орд. Автор книги докладно розповідає про широкі культурні інтереси своїх предків, які "невтомно сприяли ... освіті краю". Вона повідомляє про високу освіченість прадіда свого Якова Михайловича Донець-Захаржевського, про те як "багато мав книг" рідний її дід. "Пам'ятаю як тепер, — пише К. В. Задонська, будиночок в саду, де він (дід) проводив літо під віковими деревами: пам'ятаю як сидів він на балкончику, читаючи величезні книги в шкіряній палітурці". ...Зі спогадів Е. В. Задонської неважко скласти уявлення про наявність в багатому поміщицькому будинку дійсно дуже цінного зібрання древніх книг, серед яких, можливо, були й рукописні пам'ятки.

Зацікавився проблемами "Велесовой книги" і Московський громадський музей "Слова о полку Ігоревім". Один з заочних активістів музею, вчитель з Первомайського району Харківської області М. Г. Моспан, ...прислав нам вирізку з районної газети Велико-Бурлукського району "Радянський патріот" зі статтею Ю. Паровая "Сковорода у Великому Бурлуці". Саме ця стаття змусила

нас звернути увагу на ту **важливу обставину, що дуже часто гостем власників тутешнього маєтку був великий український філософ Григорій Сковорода**. У 70-х і 90-х роках XVIII століття філософ довго живе і трудиться тут. Очевидно, чималу підмогу знаходить він для своїх праць в найбагатшій книгозбірні Донець-Захаржевських. Природно постає при цьому питання: а чи мав при цьому філософ доступ до давньоруського літопису "Велесової книги", якщо вона і справді належала власникам Великобурлуччини? Пряме посилання філософа на дерев'яний рукопис, зрозуміло, зробило б всю проблему гранично ясною. Однак ознайомившись зі змістом двох томів зібрання творів Г. Сковороди (М: "Мысль", 1973) прямої вказівки на наявність давньоруського літопису у Великому Бурлуці ми, на жаль, не знаходимо. Проте непрямих доказів можливого знайомства філософа із загадковою рукописом більш ніж достатньо...

Цікаво на цьому тлі придивитися до того, як ревно відстоює право на існування язичницького світогляду філософ Сковорода. У філософському трактаті "Розмова, звана алфавіт або буквар світу" Сковорода енергійно захищає правомірність і істинність багатьох поглядів на природу, що склалися у давні, дохристиянські століття. **"Баснословні древніх мудреців книги є те саме прадавнє богослов'я"**, — стверджує автор, "Природа перевершує науку", — продовжує він. **"Не всі і язичники тьма"**, — говорить він. ...Як і "Влесова книга", що закликає кожним своїм рядком шанувати пам'ять предків, зберігати заповіді пращурів, Сковорода зауважує своїм послідовникам: "Батьки суть наші кращі вчителі". Звертає на себе увагу **схожість лексики в порівнюваних творах; споріднений образний лад, збігаються мовні звороти**. "Язичницькі кумірниці або капища суть ті ж храми", — багаторазово повторює мудрий філософ. Подібно сонцепоклоннику ранніх століть людства закликає він "вітати сонце, що сходить", говорить про **силу Перуна**, і робить висновок: "Чисте небо не боїться грому і блискавки". ...Творчість Сковороди світла і життєлюбна. **"Життя є плодоносне дерево, що від доброго сонячного зерна народжується"**, — пише він.

...Напрошується природне запитання: якщо тримав Сковорода в руках давньоруський літопис, то чому ні словом не обмовився він про нього ані в статтях, ані в листах? ...при всій своїй освіченості і відносній волелюбності, і сам Григорій Сковорода, і його знайомий поміщик Я. М. Донец-Захаржевський залишалися людьми свого часу, **зобов'язаними дотримуватися вимог релігії і церкви**. "Влесова книга" — при всій її мудрості і глибині — не могла не здаватися людям минулих століть творінням "єретичним", "крамольним" і тому **небезпечним для благополуччя сім'ї**. Та й, звичайно, не все зрозуміло було б їм в цьому надто складно написаному рукописі. Ось — вельми **ймовірна причина замовчування**. Під великим секретом міг зважитися показати давню дерев'яну книгу її ймовірний власник Я. М. Захаржевській, не інакше як відносячи свою реліквію до розряду забороненого "чорнокнижництва". І всі наступні власники маєтку, безсумнівно, рідко розповідали про своє унікальне надбання».

До цього слід додати свідчення місцевого краєзнавця з Великого Бурлука К. О. Оковитої: «Не могла не приваблювати письменника [Г. С. Сковороду] бібліотека Захаржевських, в якій було зібрано багато творів, в тім числі й старовинні рукописи. Старі бурлучани згадували, що після розгрому помістя в 1919 році безліч книг валялося надворі, багато з них у товстих шкіряних оправах, селяни брали їх на підметки» [67, с. 68 — 69].

Тепер щодо зв'язку Великого Бурлука з Велесовою книгою з'явилися і **безпосередні свідчення**: «Чи хто з бурлучан бачив ці дощечки? Напевне так. Але, на жаль, пізно ми спохватились шукати очевидців. Покоління того часу уже пішло із життя. Бачив, ймовірно, той, хто витряхнув дерев'яні дощечки з красивої шкатулки-скриньки. Бачили й топтали ногами ті, хто гарбами вивозили книги з бібліотеки Задонських, а потім топили печі ними. То були безграмотні селяни, які й книги цінили за шкіряну обкладинку та дорогу їх оправу. Ірина Степанівна Скидан розповідала: "Мій брат привіз із бібліотеки Задонських цілу гарбу книг, а тут у Бурлук вступила Біла армія. По селу прокотилось звернення-

наказ білих: “Повернути все, що було взято у маєтку Задонських!” – Повертати було боязко, бо цим виявиш себе в причетності до розграбування, а тому ми цілий тиждень палили книги в печі.”

Досить цікаву, історично важливу інформацію щодо “Велесової книги” подав **Келеберда Віталій Сидорович**, уродженець Великого Бурлука. Його повідомлення підтверджує, що “Велесова книга” дійсно знаходилась у бібліотеці поміщиків Захаржевських-Задонських, маєток яких був у Великому Бурлуку. Були люди (це **його мати**), яка **бачила дерев’яні дощечки**, що засвідчує реальне існування “Велесової книги”. Віталій Сидорович розповідав, що його мати **Федора Олексіївна (1894-1970 роки життя)** в дореволюційні роки до самого трагічного для сім’ї Задонських грудня 1918 року працювала прачкою і прибиральницею у будинку Задонських. Прибираючи в бібліотеці, в якій було дуже багато книг, вона протирала досить красиву об’ємну скриньку-шкатулку. Їй говорила Катерина Василівна Задонська, що в цій шкатулці-скриньці зберігається дуже цінна річ. Виглядає це переконливо, бо Захаржевські-Задонські, безперечно, знали ціну книгам і цій зокрема. Ось так, не відаючи того, Федора Олексіївна декілька років підряд, сотні разів тримала в руках дійсно безцінну пам’ятку старовини – “Велесову книгу”. Після погрому (за словами Віталія Сидоровича) мати прибирала в будинку, кімнаті бібліотеки. На підлозі, серед сміття, валялись дерев’яні дощечки з видряпаним чи випаленим на них текстом. Видно, хтось витрусив їх із дорогої шкатулки. В момент прибирання появився офіцер Білої армії (якраз в той день Біла армія зайняла Великий Бурлук – 1919 рік). Зараз ми знаємо, що то був Ізенбек. “Побачивши дощечки, – розповідала мати Віталію, – офіцер дуже здивувався і наказав зібрати їх”. Що й зробила Федора Олексіївна і денщик його. Ізенбек забрав дощечки з собою» [69; 57].

Звичайно, українські дослідники приділяють місцю знахідки Велесової книги значно більше уваги. Яскравий приклад тут — Б. І. Яценко: «Дощечки ВК були знайдені офіцером денікінської армії, художником Алі Ізенбеком улітку

1919 р. в розгромленому маєтку Великий Бурлук Харківської губернії, який з 1680 р. належав козацькому полковникові Григорію Донцю та його нащадкам» [130]. Тобто, практично всім їм зрозуміло, що це не просто «какое-то поместье где-то на Україні». Зовсім не просто.

Правда, на вже згаданому вище краєзнавчому сайті міститься резонне запитання: **«Як потрапила “Велесова книга” до Великого Бурлука? Це загадка, яка до цього часу ще не розгадана і, мабуть, не буде й розгадана»** [69]. Та ми спробуємо розгадати цю загадку.

Великий Бурлук — це Харківщина, Слобідська Україна. Отже, чому саме Слобожанщина? — Нагадаємо простий факт, який багато хто із сучасних киян, а надто львів'ян старанно намагається замовчати: саме Харків на початку ХІХ ст. став центром Українського національного відродження (до речі, і не тільки на початку: у 1900 році саме у Харкові Микола Міхновський проголосив гасло «Самостійна Україна!», саме тут тоді ж була створена РУП — Революційна українська партія. І у 20-ті роки ХХ ст. саме Харків як столиця радянської України став центром потужного українського модернізаційного урбаністичного проекту, пам'ятником якому залишилась велична споруда Держпрому. Та й зараз Харків **встояв** проти «русского міра» фактично сам на сам: коли з Києва у березні 2014-го надходили божевільні накази про евакуацію з Харкова військових училищ. І саме харківські футбольні фанати пояснили всьому світу, хто такий Путін. Але все те — інша розмова...).

Найкращий друг і перший біограф Г. С. Сковороди, Микола Ковалинський писав: «Сковорода, будучи упрощен родственным своим, соборным печерским Іустином, остался в Кіевѣ. Не прошло двух мѣсяцев, как он пріѣхал из Кіева паки в Харьков. **Украину предпочитал он Малороссіи за воздух и воды. Рѣки почти всѣ цвѣтут в Малороссіи, отчего и воздух имѣет гнилость»** [47]. Цікаво, чи є люди, які чесно вважають, що тут мова йде про метеорологію? І що, наприклад, над Дніпром повітря було гірше, ніж над харківською Лопанню? — Враховуючи, що у Харкові був найбільший у Російській імперії

Кінний базар, звідки, зокрема, закупали коней для всієї російської кавалерії. Уявіть собі кількість навозу...

Г. С. Сковорода

Декількома речення далі М. Ковалинський пише: «Сковорода, ...всегда ...любил быть в малом кругѣ непринужденнаго обращенія с **людьми откровенными**». І якщо просто подивимось на коло тих людей, у яких він потім переважно жив, то це зовсім НЕ прості селяни, а **дворянська еліта Слобідської України**. Ця еліта могла

похвалитися «непоколебимой верностью» Російській імперії (бо її заколоти і масонську ложу так і не було розкрито). Вони не були залякані звинуваченнями у «мазепінстві», як їхні колеги з колишньої Гетьманщини. Але натомість вони, мабуть, ДУЖЕ переконливо натякали, щоб імперський уряд не ліз у їх внутрішні справи. І уряд не ліз. Достатньо згадати **величезну систему підземних ходів під Харковом**, центром яким був будинок Дворянського зібрання на центральній площі Харкова. Колосальні масштаби цієї роботи (широкі і високі напівкруглі тоннелі, криті цеглою, колонні зали), величезна вартість, порівняна з вартістю сучасної лінії метрополітену... і жодних документів [63]. Царі багато разів проїзжали через Харків. Їх зустрічала бенкетами і феєрверками. Але підземелля не показували. А царі й не питали. І про масштаби контрабанди горілки з Харкова на всю імперію — теж не питали... Отак, власне, і Г. С. Сковороду НЕ відправили до Сибіру.

У підземеллях Харкова

Читаємо Закони Російської імперії, «Уложение о наказанияхъ уголовныхъ и исправительныхъ (Дополнено по продолженію 1868 г. і позднѣшимъ узаконеніямъ)» [108, с. 53], стаття 181: «Кто в печатныхъ или хотя и **письменныхъ**, но какимъ-либо образомъ **распространяемыхъ имъ сочиненияхъ**, дозволитъ себѣ богохуление, поношение Святыхъ Господнихъ или порицание христіанской веры, или церкви православной, или **ругательства надъ Священнымъ Писаниемъ и Святыми Таинствами**, тотъ подвергается: лишению всехъ правъ состоянія и ссылке на поселеніе в отдаленнейшихъ мѣстахъ Сибири. Симъ же наказаніямъ подвергаются и **те, которые будутъ заведомо** продавать или инымъ образомъ **распространять такіе сочиненія**».

Читємо Сковороду, «Книжечка, называемая Silenus Alcibiadis, сирѣчь Икона Алкѣвѣадская [Израилскій Змій]»: «Вѣрно слово, что царь и судія израилскій, а **христіанскій богъ есть Бібліа. Но сей богъ нашъ первѣе на**

еврейській, потом на христіанській род безчисленныя и ужасныя навел суевѣрій наводненія. ...Говорят суевѣру: «Слушай, друг! Нельзя сему статся... Противно натурѣ... Кроется здѣсь что-то». Но он во весь опор со желчію вопієт, что точно лѣтали Іліїны кони. При Елиссеѣ плавало-де желѣзо, раздѣлялись воды, возвращался Іордан, за Іисуса Навина зацепилося солнце, за Адама змії имѣли язык челоуѣческой... Да и впрямь суевѣр скорбит, если кто на полдень, а не на восток с ним молится. **Иной сердит, что погружают, другой бѣсится, что обливают крещаемого. Иной кленет квас, другой оприсноки...** Но кто сочтет всю суевѣрных голов паучину? Будьто Бог — варвар, чтоб за мѣлочь враждовать. Во всѣх же сих вздорах бѣгут к покровительницѣ своей Біблії, а она со строптивыми развращается. **Біблія есть ложь...**» [86]. Як бачимо, тут Григорій Савович спочатку глумився з Біблії, а потім надругався з православних таїнств хрещення і причастя, глузуючи з розбіжностей між православними і католиками. При тому Г. С. Сковорода давав свої тексти для читання і **переписування** різними людьми. Тобто «безкоштовну путівку до Сибіру» заробив однозначно.

Повернемося до Великого Бурлука. Рукопис свого трактату «Начальная дверь ко христіанскому добронравію» Г. С. Сковорода надіслав саме туди 7 грудня 1787 р., з супроводжувальним листом до Якова Михайловича Донця-Захаржевського: «Посылаю видѣ Вам дщерь мою по плоти, но по духу божію, катехезу, но с таким нароком, дабы **от Вас отнюд никуда на сторону не пошла** и не **окаляла** бы внѣшнія своя одежды, разумѣйте, бумагу и оправку (тобто Г. С. Сковорода чудово розумів, що цей твір влада має **спалити** як єретичний. — І. Р.). Она есть не копія, но самый родник и оригинал, начертанный отца рукою. Бродила она даже до Кавказских гор, и бог ее сохранил, да сохранится ж и у Вас!» [88]. Отже, вони вміли берегти таємниці — і Григорій Савович, і Яків Михайлович...

В цьому трактаті у 2-й главі «О вере вселенской» сказано: «Как теперь мало кто разумѣет Бога, так неудивительно, что и у древних часто публичною

ошибкою почитали вещество за бога и затѣм все свое богопочитаніе отдали в посмѣяніе. Однако же в том **всѣ вѣки и народы всегда согласно вѣрили, что есть тайная нѣкая, по всему разлившаяся и всѣм владѣющая сила**. По сей причинѣ для чести и памяти его по всему шару земному общенародно были всегда посвящаемы дома, да **и теперь вездѣ все то же**» [89]. — Тобто Г. С. Сковорода не тільки не бачив різниці між православ'ям і католицтвом, а й між християнством та іншими релігіями (і язичництво Велесової книги з його пантеїзмом тут явно теж вписувалось). Отже, з точки зору Законів Російської імперії Яків Михайлович Донець-Захаржевський був його співучасником...

Герб Донець-Захаржевських

Г. С. Сковорода безпосередньо присвятив Я. М. Донець-Захаржевському лише один свій твір — переклад «Книжечка Плутархова о спокойствіи души» [87]. Там є такі слова: «Плутарх был из числа тѣх, кои **вослѣд Христов не ходили, но именем его бѣсы изгоняли**. Не браните же ему! Да изгонит и нам! Премудрость не умирает. ...Гомер был первый пророк древних греков: сей есть главный творец исторіи троянскія. У еллинов піита назывался тот, кто у еврей пророком. **Пророческіе писанія назывались у еврей пѣснями** и твореніями, а у еллинов — музы, піиты, сирѣчь пѣсни, творенія».

Яків Михайлович Донець-Захаржевський, власник Великого Бурлука і величезних земельних угідь, нащадок полковників Харківського і Ізюмського слобідських полків, син полковника Сумського Слобідського полку і батько маршалка дворянства Вовчанського повіту очевидно був людиною, що не злякалася б зберігати Велесову книгу, і до того ж вміла зберігати таємницю. А тепер спробуємо вирішити питання, як вона до нього потрапила.

Не тільки Сковороді подобалося повітря Слобідської України. «Утриманню співоцької традиції на Слобідщині сприяла і козацька старшина, частина якої після зруйнування Січі дістала «жаловані грамоти» на землі і стала поміщиками. Зберігаючи як родинний заповіт пам'ять про своє походження, «козацькі поміщики» були близькими до поспольства і підтримували в побуті традиційний старосвітський стиль життя. До ХХ ст. такими привітними до кобзарів лишалися слобідські маєтності Волошинів, Абаз, Самойловських, Ковалевських, Квіток та Терещенків. ...Специфічний суспільний мікроклімат Слобідщини підтримувався і завдяки українській церкві, монастирям та парацерковним утворенням — шпиталям, сиротинцям, школам. Так, серед святинь слобідських співців шанувалися Святогорський, Богодухівський, Охтирський і Курязький монастирі, які аж до ХХ ст. обиралися місцями цехових зібрань. ...Довгий час і самі **кобзарі вважали Харків «вільним городом»** — містом, що славалося лояльною губернською адміністрацією і відсутністю поліцейських утисків. ...Ще на початку ХХ ст., за спогадами Г. Ткаченка, співці в Харкові кобзарювали здебільшого по традиційних «співоцьких» місцях — біля Університетської, Озерянської і Казанської церков, Бурсацького узвозу, Благовіщенського та Кінного ринків» [113, с. 184 — 186]. До останньої третини ХІХ ст., за свідченням П. Древченка, «...Київщина та Волинь і Поділля, все це було до нашого Цеху. Та чортові ляхи ...дуже стали нівичити кобзарське діло, так що на Правобережжі кобзарів мало зосталося, а деякі перешвенділи на Слобожанщину від утисків» [114, с. 386].

К. Черемський прямо пише про **переселення кобзарського цехмайстерства із Запоріжжя на Слобожанщину** після розгрому Запорізької Січі [114, с. 386]. І зрозуміло, що коли старці-кобзарі вирішили не зберігати більше Кахтирі, завчивши їх напам'ять як Устинські книги, то вцілілі Кахтирі їм треба було десь заховати. Жодна церковна установа (шпиталь тощо) тут не підходила, бо влада настала чужа. Але ж і «своїм» панам вони не вірили: згадаємо текст Післязаклинального слова. Тут був потрібний **посередник** — людина, що мала серед старців незаперечний авторитет і **повну** довіру. І такою

людиною міг стати **тільки** Григорій Савович Сковорода. Котрий називав себе старцем Варсавою. Чий спосіб життя і вчення були для старців бездоганними. Чії твори вони врешті решт самі стали виконувати: «Сковородинську псалму у Харківській губернії знає кожен бандурист і лірник» [52, с. 233].

Пряких доказів знайомства Г. С. Сковороди з Велесовою книгою у його текстах немає: отак, щоб він прямо зізнався, що читав древні книги волхвів або таємні Кахтирі старців. Проте непрямих доказів справді вистачає. Наприклад, у його творі «Пря бѣсу со Варсавою» біс наводить латинський вислів: «Lupus circa puteum errat, яко же есть притча» [90]. В перекладі це значить «**Вовк ходить навколо криниці**». Що то за притча, мені так і не вдалося з'ясувати, пошукова система Google за запитом на цей латинський текст видає серед перших (якісь алхімічні тексти XVII ст.) посилання на цей же твір Сковороди... А згадаємо з Велесової книги: (186) «зараз ми не маємо молілень і молимося **біля криниць** і джерел, **де** вода жива тече і вольба є, і **вовки хижі не ходять**».

Ще один яскравий приклад безпосереднього знайомства Г. С. Сковороди з текстами Велесової книги — очевидна помилка блискучого лінгвіста і перекладача Велесової книги Б. І. Яценка. Той розділив на окремі слова оригінальний текст **таблички 36а** так: «венды ...хыбеніу віру імуть одержетеса на ніе. Боровинь бо рече яко есь сылень а люд та віру імяшет о словеса тыа» [17, с. 139]. Отже, і в перекладі у нього з'явився загадковий «Боровинь». А треба було лише інакше розділити слова, і текст стає прозоро ясным: «венды ...хыбеніу віру імуть, одержетеса на ніебо. **Ровинь** бо **рече** яко есь сылень а люд та віру імяшет **о словеса тыа**». А хто такий Ровинь, нам пояснює Григорій Савович Сковорода у власному коментарі до притчи «Убогій жаворонок» [91], яка такого коментаря НЕ потребувала, бо він там просто згадав село Ровеньки: "Ровеньки есть то же, что ровенники, сирѣчь по ровам живущіе воры. «Да не сведет во мнѣ **ровенник уст своих**» (Псалом)».

У творі «Книжечка, называемая Silenus Alcibiadis, сирѣчь Икона Алківіадская [Израилскій Змій]» є такі слова: «**Божественные** Мистагоги, или

Тайноводители, приписывают Начало единственно точію Богу. ...Прозрѣвший сквозь мрак то Начало назывался у Еврей Пророком. Назывался и Священником, то есть Святое видящим и показующим, а чрез то людским Освятителем. Индѣ такіе назывались Маги, или Волхвы» [86].

Або подивимось на останній філософський твір Г. С. Сковороди, «Потоп Зміїний». Там на початку є такі слова: «...мой Ной радугоу видит, и потоп прекращается. Что есть прекрасна радуга? Не радость ли есть радуга? Не солнце ли зрит свой образ во зеркалѣ вод облачных? Не **солнце** ли зрит на солнце, на второе свое солнце? На образ образуемый, на радость и на мир твердый? Не туда ли зрит **сей вождь наш, не туда ли волхвы ведет?** Останься ж, солнце и луна! Прощай, огненная бездно! [Прости, западное солнце!] **Мы сотворим свѣт лучшій.** Созиждем день веселѣйшій. Да будет свѣт — и се бысть свѣт. **Да станет солнце и луна!** Да станет и утвердится! Да свѣтит во вѣки вѣков! И се ста солнце и луна! Новая луна и солнце. От Бога божественное» [85].

Отже, тут «вождь наш» — Сонце. І до євангельських волхвів, що через появу зірки пішли шукати Христа, ті волхви, яких воно веде, не мають жодного відношення. Це — явно **місцеві волхви**. До того ж явно йдеться (і тут, і далі) про майбутні події і про якіхось **нас, що сотворять світ** лучший (!!!). Порівняємо у Велесовій книзі: (23) «І там **солнце з місяцем стояли за ту землю, ...аби земля тая ...лишалася руською**».

Або ще з Велесової книги: (7е) «А Мати наша била **крилами о боки свої; з обох сторін її огонь** сяє світлом до нас». Порівняємо у цьому творі Сковороди: «О душа моя! ...«Крѣпка, яко смерть, любовь». «**Крила ея — крила огня**».

Прийняти остаточне рішення щодо долі Кахтирів міг тільки сам головний прапанотець. Ним тоді був, як відомо, **Гнат Рогозянський**. Після розгрому Запорізької Січі і заселення українцями всього Північного Причорномор'я і Приазов'я при Катерині II втратила значення саме та частина Кахтирів, що

тепер відома як Велесова книга: вони просто втратили актуальність, **їх стало не для кого читати**. Степи таки стали Русколанню, але зовсім не так, як мріялось. Імена стародавніх богів та певні історичні дані, вірогідно, збереглися у останній, 12-й Устинській книзі, проте вряд чи у повному обсязі і у саме такому вигляді. Знищити Кахтирі Велесової книги було б ганебно, зберігати їх у старців далі — надто небезпечно.

Зруйнування Січі. Картина С. Чайки

Отже, передаючи на зберігання ті Кахтирі, що містили Велесову книгу, старці-кобзарі НЕ відкривали нікому ані своїх актуальних містичних обрядів, ані своїх актуальних таємниць, ані змісту своїх Устинських книг. Порівняємо, як це робилося у євреїв: «Гениза (від івр. גִּנְזָא, *Гениза* від *ганаз* «ховати, приховувати») — місце зберігання непридатних сувоїв Тори, священних текстів (Танаха, Талмуда, молитовників тощо) і їх фрагментів, що містять імена або епітети Бога, а також предметів ритуалу, знищення яких заборонено єврейськими релігійними нормами: оскільки давньоєврейська мова і письмена мали сакральне значення, знищення текстів вважалося святотатством» [24]. Щось подібне тепер знадобилося старцям-кобзарям.

Отже, передати **непридатні** для подальшого використання у кобзарській практиці історичні Кахтирі найбагатшій козацькій династії Слобожанщини, її некоронованим князем Донцям-Захаржевським було найкращою ідеєю. Але передати саме **для зберігання, а не для публікації**. Бо в разі публікації цих відверто антихристиянських текстів вся сліпецька «просяща братія» потрапила б під удар. Це не кажучи вже про неабияке магічне значення деяких текстів Велесової книги, зовсім не призначених для промови ким завгодно.

Вище вже йшла мова про те, що старці вміли зберігати свої таємниці. Навіть у ХХ столітті: «Як розповідав П. Древченко, старці дізналися, що начебто «найпоштеніший з панотців Крюковський одкрив йому (П. Мартиновичу) одкликанія на Устинські книги. Ми були вже наперелякувались і пішли б на все, щоб відняти їх у цього пана Порхвирія Мартиновича». Кільком старцям, в тому числі і П. Древченку, «було доручено від усієї панібратії» з'ясувати вірогідність факту та в разі його підтвердження **убити** П. Мартиновича: «Ну, ото якось так трапилось, шо ми вже, прости Господи, рішились на чорне діло і вже підговорили ...зарізяку Павла... він з нас взяв 25 рублів». Невідомо, чим би та історія закінчилась, якби під час зустрічі у приміщенні П. Мартиновича не з'ясувалося б, що «те одкліканіє не від наших сліпецьких книг» [52, с. 302 — 303].

Отже, за посередництва Г. С. Сковороди Яків Донець-Захаржевський обов'язково мав дати певну **клятву** зберегти таємницю — за себе і за своїх нащадків. Щось на кшталт заклинань на інші Кахтирі або на 12-ту Устинську книгу. І цю клятву вони виконали — навіть нащадки за жіночою лінією, Неклюдови і Задонські. Цікаво б було пошукати згадки про таку їх сімейну клятву, обітницю або сімейну таємницю. Хоча відсутність таких згадок буде свідчити лише на користь цієї родини. Г. Д. Клочек вбачає таку згадку у розповіді про мати останнього власника маєтку, О. І. Задонського: «Катерина Василівна, у свої дев'яносто з лишком років зберігала енергійність і жвавість. За переказами, коли їй було шістдесят, вона відчула себе старою і немічною, але

потім стала вживати напій, який повернув їй силу та молодість, **секрет якого тримала в таємниці**. (Ми наводимо цей факт не випадково, адже у «Велес книзі» — і про це говорив Ребіндер — є рецепт ритуального напою сури, що був аналогом грецького нектару й отже — запорукою вічної молодості)» [42].

Чи є докази знайомства Гната Рогозянського з Григорієм Сковородою та Яковом Донець-Захаржевським? — Знову ж таки, прямих доказів немає. Але є непрямі докази такої сили, що їх прийняв би будь-який суд. Головний з них: **у будь-якому разі Григорій Сковорода і Гнат Рогозянський довгий час жили поруч**.

Про Гната Рогозянського точно відомо, що він останні роки свого життя прожив на батьківщині, у селі Рогозянка. К. Черемський надає про нього такі відомості: «Рогозянський Гнат. Народився у 20-х роках XVIII ст. у **селі Рогозянка на Харківщині**. ...Помер Гнат Рогозянський на початку XIX ст. **Похований у рідному селі**» [114, с. 387]. — Очевидно, похований там, де й жив.

Проте у Харківській області існує **два села під назвою «Рогозянка»**. Одне з них, Велика Рогозянка, в минулому центр Рогозянської волості, зараз знаходиться у Золочівському районі. До цієї ж волості, а тепер — до Великорогозянської сільради належало **сусіднє село Пан-Іванівка, нині Сковородинівка** — місце останнього притулку Григорія Савовича Сковороди. Вже за переписом 1732 р. у селі Рогозянка при храмі існували «школа і шпиталь», про що вказано в «Историко-статистическом описании Харьковской епархии». У таких шпиталях часто жили саме сліпі [114, с. 375 — 376]. Отже, у двох знаменитих співаків був би дуже маленький шанс НЕ познайомитись.

Я. М. Донець-Захаржевський теж був у дружніх стосунках з власниками Пан-Іванівки Ковалівськими і мав неодноразово приїздити до них у гості.

Проте центром окремої сільради у тому ж Золочівському районі є село Мала Рогозянка, і обидва ці села під своїми **окремими** назвами «Велика

Рогозянка» і «Мала Рогозянка» існували ще у першій половині XVIII ст. Через ці два села тече річка Рогозянка, і поруч є залізнична станція Рогозянка.

Ще цікавіше інше село Рогозянка — «просто» Рогозянка. Ця **Рогозянка розташована поблизу Великого Бурлука**, у Великобурлуцькому ж районі. Отже, в такому разі мали бути обов'язково ДОВГО знайомі **всі три діючі особи** нашої історії. Правда, у Вікіпедії чомусь вказано, що дата заснування Рогозянки — 1875 рік [76]. Цю дату може пояснити уривок з книги К. О. Оковитої: «Після реформи (1861 р. — І. Р.) нащадки Задонських не зуміли перебудувати свої господарства, пристосуватися до нових умов. ...Єлизавета Андрійовна продала Канівцове Бекарюку, селян переселила до Рогозянки» [67, с. 85]. Проте вже в атласі Російської імперії за 1800 рік точно на місці Рогозянки (приблизно посередині між Великим Бурлуком і Дворічною) позначено село Рогожинка з церквою [8]. Очевидно, російські картографи трохи не дочули його назву. До речі, жодних інших Рогозянок ані українська, ані російська Вікіпедії взагалі не знають.

Карта району Великого Бурлука з атласу Російської імперії 1800 року.

7. Походження Велесової книги

Безумовно, що Велесова книга до того, як потрапити до маєтку Донців-Захаржевських у Великому Бурлуці, побутувала у середовищі сліпих старців-кобзарів на Запоріжжі. Далі починається гіпотеза: про історичний шлях цих дощечок від їх створення до того, як вони потрапили до рук Гната Рогозянського.

Б. І. Яценко намагався вирішити проблему походження Велесової книги шляхом аналізу її мовних особливостей: «Текстологічний аналіз переконує, що Велесова книга записана на Прип'яті в районі Західного Полісся і відобразила діалектні особливості цього регіону, частини «племені Щека» (чехів. — І. Р.), яка ще в середині першого тисячоліття нової доби лишилася тут з русами (д. 73 ВК: Щех іде до заходу сонця зі своїми воями, а Хорват брав своїх воїв. Тоді інша частина Щехова лишилася з русами, і так на тій землі утворила з ними руськолань. Кий бо усівся в Києві, і йому підкорились, і з ним до цього часу будуємо Русь.). У 1490-1492 рр. ВК книга була переписана на Покутті під сильним впливом польської мови. Востаннє ВК була переписана в XVII ст. знову на Прип'яті. Тобто за межі України книга не виходила. І зберігалася вона теж в Україні, в маєтку В. Бурлук, який ще в 1680 р. придбав у власність харківський козацький полковник Григорій Донець-Захаржевський» [17, с. 287].

Але ж Б. І. Яценко навіть не поставив принципового питання (за що його слушно критикував О. В. Творогов): **хто** саме, і головне, **навіщо** писав і переписував Велесову книгу? Якщо ж вважати на середовище старців-кобзарів, то цей текстологічний аналіз в кращому випадку говорить лише про рідну говірку того старця, що записав або переписав ці дощечки. Або навіть не рідну, а ту, що він засвоїв під час далеких мандрів. К. Черемський слушно підкреслює: «Подібний фізичний статус — каліцтво (незрячість), соціальна приналежність (жебракство), близький репертуар, а також споріднені місцеві традиції робили українських парарелігійних співців зрозумілими у всьому слов'янському світі. Зазвичай і маршрути мандрівок таких співців мали досить широкий ареал, що

виходив далеко за межі етнічних земель» [113, с. 140]. І ця ситуація була певною мірою симетричною: так само, скажімо, чеський або польський сліпий співак міг помандрувати, наприклад, до Запоріжжя. І там прижитися. А тим більше це стосується сліпих старців з Волині. Наприклад, Ю. Шевельов зазначав, що приклади певних фонетичних змін з писемних пам'яток Львова «можна пояснити лише як принесені писарями з інших земель (таке припущення виглядає вірогідним, оскільки Львівське Ставропігійське братство підтримувало широкі зв'язки з іншими містами України)» [117, с. 695]. Звичайно, Запоріжжя підтримувало з різними містами України ще ширші зв'язки. Отже, мовні особливості тексту в данному випадку НЕ можуть служити надійним показником щодо місця написання Велесової книги. Більше допоможе сам зміст Велесової книги.

Очевидно, що різні пісні ВК відбивають досить різні часи. Але найбільш пізні згадки — про події IX століття нашої ери — саме про момент завоювання Києва варягами і власне створення Київської Русі. Зокрема (29): «І се **Дірос еланський, кажуть, присмирив наших** і був на престолі цьому раніше його. І се Аскольд забив Діроса, і є він один на місце те; і також є ворог наш, і не хочемо його, як ворога. ...Се був у час минулий Дірос, і се був греколанець, і той зник. І прийшли на нас Аскольд і Рюрик. І ось молимо богів позбавити русів од зла того».

Проте в іншому місці Велесової книги викладена прямо зворотня версія (6е): «вперше варяги прийшли на Русь. І Аскольд силою погримів князеві нашому і розбив того... Аскольд і **пізніше** Дір усілися на наших землях, як непрошені князі, і почали князювати. А над ними досі були отці і зберігали вогнище, огнебога дому того. Та відвернув (бог) своє лице од них, бо були у греків хрещені. Аскольд — темний воїн, а днесь од греків освічений, що ніяких русів нема, а суть ворове».

Перша версія виглядає більш переконливо: варяг Аскольд йшов разом з Рюриком, він вбив Діра, який «був греколанець» — що у розумінні авторів

Велесової книги може означати просто православного християнина. І, чесно кажучи, ця версія видається більш правдивою: у християнських авторів руських літописів було достатньо мотивів НЕ акцентувати роль варягів у поразці першої спроби християнізації Русі та безпосередній зв'язок такої поразки з Рюриком. Принаймні, арабський географ середини X століття аль-Масуді писав: «Перший із слов'янських царів є цар Діра, він має великі міста і багато населені країни, мусульманські купці прибувають в його землю з різного роду товарами». Правда, у першому випадку (29) стверджується, що варягів Аскольдів взагалі було троє.

Проте наявність протилежних версій тих самих подій свідчить, по-перше, про те, що авторів у Велесової книги було декілька; по-друге, про те, що дані події у Києві НЕ були авторам добре відомі, отже, їх відділяв від цих подій і певний час (принаймні, кілька десятиліть), і, слід думати, **певний простір**; по-третє, цей випадок (і декілька аналогічних) — чудовий аргумент ЗА справжність Велесової книги, бо фальсифікатор точно дотримувався б одної певної версії.

До сього дня найбільш повна історія Руської православної церкви написана професором А. В. Карташевим. І в ній він дуже переконливо доводить факт **першого хрещення Русі — у 862 році**, при Асколді і Дірі, здійсненого безпосередньо святими Кирилом і Мефодієм [37, с. 70 — 92]. Таке хрещення мало відбуватися практично водночас з хрещенням Болгарії та Великої Моравії, що досить логічно. «Необхідно звернути увагу на той цікавий факт, що більшість візантійських джерел IX—X ст. повідомляють про хрещення Русі в 60 — 70-х роках IX ст. і майже не згадують про дату офіційного запровадження християнства у 988 р. при Володимирі Святославичі. Вітчизняні ж пам'ятки, навпаки, майже нічого «не знають» про прийняття нової віри Аскольдом та його оточенням» [50, с. 28].

Тут необхідно пояснити, що під поняття «Прийняття християнства» можна підводити дві принципово різних історичних ситуації: 1) державна

легалізація християнства і 2) заборона всіх інших релігій крім християнства. У першому випадку суспільна еліта або її суттєва частина приймають християнство, не примушуючи своїх підданих робити те саме. Так сталося у Римській імперії у 313 році, коли імператор Костянтин Великий проголосил Міланським едиктом віротерпимість. І лише наприкінці цього століття імператор Феодосій закрив язичницькі храми і заборонив публічне відправлення язичницьких культів (392 рік — спалення Серапеума і Олександрійської бібліотеки, 393 рік — останні Олімпійські Ігри), а заодно і будь-які християнські єресі, перш за все аріанство.

Взагалі-то язичництво у більшості випадків є віротерпимим до інших релігій. Воно є нетерпимим лише до власної заборони. Про це ми вже наводили слова А. В. Карташева: **«Язичник захищає своїх богів** зі зброєю в руках, але **лише як своє національне надбання**; він відкидає чужу релігію, але лише як символ поневолення, і якщо особливо повстає проти християнства, то тільки тому, що не може ніяк зрозуміти для себе дивної претензії **християнства, як частини**, на його думку, **загальнолюдської релігійної істини** — бути якимось цілим, що виключає все інше; не терпить, як богохульства, заперечення з боку християнства його національних богів» [37, с. 146].

Подібне **ототожнення християнства саме з національним поневоленням греками** — основний сенс Велесової книги. Цікавий в цьому відношенні наведений вище текст дощечки З6а, який нам довелося дещо виправити за Б. І. Яценко. Ще одна зміна: на нашу думку, фразу «до земь нашієх о ступы древліє» доцільніше перекласти не «в степи древні» а «до могил древніх» — згадаємо буддійські ступи або ж «ступу з бабою Ягою». Вийшло так: «Мовили Матері своїй, що будемо боронити землю нашу краще вендів, які пішли на захід сонця і там перед ворогами землю упорядковують, і хибну віру взяли, прагнучи на небо. Злодій бо мовить, яко сильний, і люд той віру має до слів тих. А ми не дурні, не безумці, і вірити не мусимо, доки не побачимо, що венди повернуться до земель наших, до могил древніх, щоб глядати ватри іні».

Скоріш за все тут мова йде про підкорення німцями західнослов'янських земель (тобто вендів) з Великою Моравією включно у першій половині IX ст. (починаючи з хрещення Славоміра у 821 році), менш вірогідно — про загибель Великоморавської держави у 903 році. Отже, з точки зору висвітлення історичних подій початок X століття — найпізніша можлива дата написання Велесової книги, а остання третина IX століття — найбільш рання можлива дата. При тому, звичайно, йдеться про письмову фіксацію усних текстів, що могли бути на декілька століть давнішими. Данний висновок повністю збігається з висновком Б. І. Яценка — **кінець IX — початок X ст.**, що був зроблений виходячи із суто лінгвістичних та графологічних міркувань [17, с. 234].

Мета написання цих текстів досить очевидна. Якщо **болгарські** святи Кирил і Мефодій у своїй місіонерській діяльності використали слов'янську писемність для запису християнських священних текстів, то їхні язичницькі опоненти використали проти християн їхню ж зброю: **записали язичницькі священні тексти новим слов'янським письмом**. Вірогідно, хтось з цих ідейних язичників перед тим читав слов'янською мовою і християнську Біблію, звідти і певні алюзії на неї. Це місце з ВК може бути прямою вказівкою (46): «Говоримо бо, як се мовиться в нашій землі, а не так, як греки, жадаючи за рахунок руського народу зростати, **болгарам підкорити**».

Взагалі у **своєму запеклому опорі християнству слов'яни-язичники змушені були запозичувати його ж практику**: наприклад, виникнення у XII столітті язичницьких дерев'яних храмів як у західних слов'ян між Одером та Ельбою, так і у східних слов'ян у Прикарпатті дослідники пояснюють саме впливом християнства. А в X столітті теж під впливом християнської ідеї про воскресіння з мертвих язичники скандинави і слов'яни перейшли від трупоспалення до поховання (інгумації) покійників [81а, с. 22, 131].

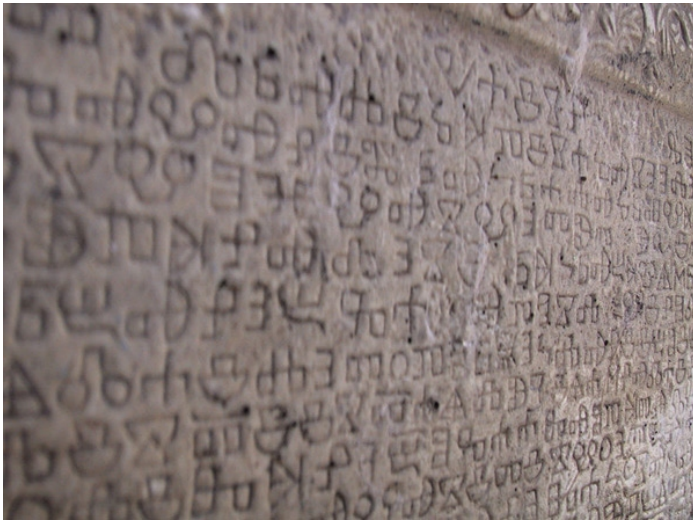
Залишки язичницького святилища на Старокиївській горі

Характерно, що ідея небесного воскресіння з мертвих (очевидно приваблива риса християнства у його конкуренції з язичництвом) чітко викладена і у Велесовій книзі, саме на противагу земного «воскресіння з мертвих» згідно з християнським вченням про Страшний Суд (8 (3):) «А кому присудить Перун, ті будуть їсти в раю їжу вічну, **в небі воскреснуть**, бо загинуть днесь. **І нема вороття**, аби лишилися живими. Краще мертвими бути, бо живі працюють на чужих, а те ніяким чином». І більш розгорнуто (7e:) «А як умре, то до луки Сварогової йде. А там Перуниця каже: то є ні хто інший, як рус-герой, ані грек, ані варяг; це слов'янин роду славного, і той іде по співах Материних. А Мати кличе до лук твоїх, Свароже великий. І говорить йому Сварог: "Іди, сине мій, до тієї краси вічної. І дивись, що діди і баби твої в radoщах і веселощах, хоч досі гірко плакали. А зараз возрадувалися з життя твого вічного до кінця кінців, що продовжилося там". Ми знаємо, як воїни Ясуна, що маємо іншу ознаку, аніж греки, і маємо славу іншу. І тако дозріємо до раю нашого і узріємо квіти красиві, і дерева, і луки. І станемо в'яну в'янути од полів тих, і житву трудити, і ячмінь полоти, і пшоно-просо збирати до закутів Сварожих. А ті багатства інші, аніж земні в прахові, болячках і стражданнях. І хай будуть мирні дні його вічні. І станемо на місце загиблого і будемо битися люто. А буде так, що впадемо зі славою, то підемо туди, де той».

Звернемо увагу на те, що «прото-кирилиця» з'явилася саме на Півдні України ще ДО Кирила і Мефодія. «Не можна не згадати, до речі, цікавого повідомлення Н.М. Карамзіна («История государства Российского», т. 1, приміт. 532): "В одной рукописной новгородской летописи, наполненной многими баснями", сказано: "Ведати подобает, яко Славено-Российский народ в лето **790 от Р. Х.** начат письмены имети; зане в том годе царь греческий брань с словяны имея и мир с ними содела, посла им в знамение приятства литеры, сиречь слова азбучные. Сия от греческого писания вновь составишася ради словян: и от того времени россы начаша писания имети" ...Наведені нами **факти про існування Русі** до Олега підкріплюються ще тим, що є свідчення не тільки впливовості Русі і її політичної зрілості, а й про те, що Русь того часу піднялася до високого ступеня культури: вона вже мала свою писемність (до св. Кирила!). ...В "Житії" Кирила ми знаходимо: "...и дошед до Хорсуня... обрете же ту **Евангелие и Псалтырь, роуськими письмены писано**, и человека обреть, глаголюща тою беседою, и беседовав с ним, и силу речи приемь, своей беседе прикладая различии письмень гласнаа и согласнаа и к Богу молитву творя, вскоре начать чести и сказать, и мнози ся ему дивляху...". Таким чином, Костянтин Філософ (св. Кирило) ще до поїздки своєї в Моравію в 863 році зіткнувся з вирішенням питання, котре йому довелося здійснювати через два роки, саме про слов'янську писемність. Питання це вже було вирішене до нього невідомим русином, який мав навіть дві солідні церковні книги, написані руськими письменами» [54, глава 7].

Дуже цікава і згадка про «ілара» (іллїрійця, тобто мешканця Західних Балкан, тут в контексті — слов'янина-хорвата) у дощецьці 8 (3): «**(греки) дали бо нам письмено своє, аби** взяли його і **розгубили свою пам'ять**. А той ілар, який хотів учити **дитя наше**, повинен був ховатися по домівках тих, аби його, **невченого, повернути на наше письмо і нашим богам правити треби**». Тут, очевидно, йдеться про слов'янське глаголічне письмо, з раннього середньовіччя розповсюджене в Хорватії. Проте у Велесовій книзі вже використаний варіант слов'янського письма на основі того ж таки ненависного грецького — тобто

прото-кирилиця. Але оформлення тексту використали подібне до сучасних йому глаголичних текстів: Б. І. Яценко нагадав про те, що "підвішене" (до лінії рядка) письмо зустрічається і в Київських глаголичних листках X ст. [130].

Дощечка з текстом, написаним глаголицею

Найбільш вірогідний особистий зв'язок автора (частини авторів) саме з **Великоморавською державою наприкінці її існування**: так можна легко пояснити поєднання староболгарських (церковнослов'янських) і давньочеських рис у мові Велесової книги: «Майже у всіх текстах ВК чітко проступають особливості давньочеської мови, хоч починають переважати давньоруські форми, зокрема повноголосся» [17, с. 275]. У ній, до речі, говориться (73): «Щех іде до заходу сонця зі своїми воями, а Хорват брав своїх воїв. Тоді інша частина Щехова лишилася з русами, і так на тій землі утворила з ними руськолань. Кий бо усівся в Києві, і йому підкорились, і з ним до цього часу будуємо Русь».

На думку Б. І. Яценка, «одні з дощечок ближчі до давньочеської мови, інші до староукраїнської (руської) мови. Але для всіх пам'яток характерні спільні риси орфографії, що свідчить про їхнє спільне походження» [17, с. 236]. В самому тексті є лише одна згадка про конкретне ім'я **автора Велесової книги** (29): «Се мовить вам **Хоругин син від отця Хориги** (Хороугынь сен од оце Хориге), і се є прохач ваш перед богами». Але ж слід зауважити: «Щодо авторів «ВК» зазначимо слова самого Ю. Миролюбова, який безпосередньо тримав у руках дощечки з автентичним текстом: «Букви були не всі однакової величини,

були рядки дрібні, а були й великі. Видно, що не один чоловік їх писав». При уважному прочитанні «ВК» можна помітити повтори і навіть різний стиль викладу, а це також засвідчує, що певні частини тексту (окремі дощечки) **написані різними людьми»** [28].

Про **місце написання** ми не можемо судити достеменно. Причому про дулібів (які й були основними жителями Волині у часи написання Велесової книги) у всьому її тексті згадується лише п'ять разів. В одному випадку йдеться про «море Дулібське» — явно Чорне, в іншому — про дулібів на Дунаї, що колись билися з римським імператором Траяном, ще раз — про дулібів взагалі в часи зарубинецької культури доби до нашої ери (7є: «Тут бо скажемо, що було в ту добу насправді, — іллірійці були поглинені од нас. І не було в нас тоді нікого, крім дулібів, які були повернені на борусь») і ще — про язичницькі храми у дулібів разом з Києвом, Новгородом і вендами. Тобто про Волинь і річку Прип'ять як місце написання Велесової книги (що мав на увазі Б. І. Яценко) не згадують взагалі. Хіба що це: «І се **дуліби кажуть про нас, що ми брати з ними**. І те істинна правда, бо походять вони з того ж кореня, що й ми». Тобто ті, до кого звертався автор Велесової книги — точно НЕ дуліби. А значить, вони точно НЕ жили на Прип'яті чи на Волині. Звернемо увагу також на те, що дулібів тут пов'язують з боруссю, яку протиставляють власне Русі.

Б. І. Яценко мав рацію, коли звернув увагу на таке: «Автори деяких пам'яток ВК **дивляться на Русь ніби з якоїсь відстані**: «Мусимо битися і життя покласти за землю нашу. А та простяглася **од нас до полян і дреговичів, і руси сягають аж до моря і до гір, до степу південного, і се руси**. І тільки од Русі маємо допомогу, бо ми Даждьбожі внуки» (19)... Іще: «Се бо боги казали нам ходити до Русі і ніколи не з ворогами» (25). В іншому місці: «А коли Купала прийде у вінку який вже покладений на голові його сплетений з віття і квітів, і плодів, той же час маємо **далеко по Дніпру і до Русі** скакати» (8)». Але ж він зробив з цього абсолютно хибний висновок: «Схоже, що автор споглядає із землі деревлян, обмежуючи простір Правобережжям» [17, с. 236 — 237]. Бо ж

деревляни НІЯК не могли «**далеко по Дніпру** і до Русі скакати». Їхньою річкою були Прип'ять. Далеко по Дніпру — до полян і аж до дреговичів — можна було скакати з Півдня — з **Пониззя Дніпра**.

Очевидно, що основний інтерес авторів Велесової книги пов'язаний з територією України, проте особливо з причорноморськими та приазовськими степами, хоча побіжно згадують і вендів, і Новгород (21: «Мали многі храми в Нові граді на Волхві-ріці, мали в Києграді по боголісах. І се мали на Волині дулібській храми, і о Суренжі на морі добрім і синім»).

Основні географічні вказівки — саме на **Південь України, степи між Доном і Дунаєм**. Слід думати, що Велесова книга дуже рано сюди потрапила, а вірогідно, із самого початку була записана саме тут:

(14) «Се дими, піднявшись, течуть до небес,
і те означає тугу велику для отців, дітей, матерів наших.
І то час боротьби прийшов.
І не сміли говорити про інші справи, лише про ці.
Се бо прийшли варягове **до Дніпра і там взяли землю нашу**.
І ті то стали людей і землю під себе чільно брати.
І не могли те погодити інакше, як мечем нашим.
І Рюрика відігнали від земель наших,
і турнули його назад, звідки прийшов.
Се бо **кордони наші ворогами скорочені**,
і земля наша чинить опір.
...Варяги кажуть нам іти з ними;
і не могли воювати на обидва боки,
хочь вони вороги, як і перші,
і нема різниці між ними.
Се бо **яси йдуть на нас від Танаїсу**
і Таматарихи могутнього з кіннотою і раттю незчисленою.

І тьма за тьмою текла і так тече на нас.

І се не маємо іншої допомоги, лиш те, що боги веліли нам:

удесятирили сили свої і виступили проти них.

2а А по тих двох темах варяги прийшли і землю забрали од хазаров до рук своїх. Тим бо відробляли в неволі.

4а хазари, в бою доценту порубані, шукаючи інших земель, остерігаючись **руськолуні біля Києва і в Лузі**, утвердилися на Дону після готів.»

7д То й справимо тризну славу по ворогах і налетімо соколами на **Хорсунь**. І братимемо їжу, і добро, і худобу, ще й полонених греків.

7г Отож збираймо дружину до стягів наших. І скажемо так: не маємо ні їжі, ні житва, будемо все на полі брати. Що візьмемо **від греків**, те й будемо їсти

7з Тут князь наш говорив, що повинні ми йти до бояр-ясунів, аби могли захиститися від ворогів якмога раніше, бо пізніше справді вже буде пізно. А маємо **силу нашу в степах**, ...І навіть якщо буде нам інша сила, не йдемо з нею, а з Руссю, оскільки тая є мати наша...

8 ...берендеї прийшли до нас і сказали нам, що вельми великі утиски терпіли од ягів, що стали на слід гунів, А тако Болояр сказав їм: почекайте. І ходив до них, і прийшов до них с п'ятьма тьмами несподіванно, і побив ягів, розтрощив по всій країні.

8(2) Ідемо до **степу нашого** і борімося за життя наше, як герої, не як худоба безсловесна, що не відає. ...Ту бо славу орли клекочуть там і тут, що **русичі вільні і сильні по степах**.

10 ...мусимо битися за внуків наших, і утримаємо **степ наш**.

13 узяли землю тую і боронить її **од ясів і од гунів**, як і проти готів повертайте стріли свої і мечі отточені.

18а маємо співи ті од отців наших про красне життя **в степах** і про славу отців. Се бо воєвода Бобрець, що вів русь до Голуні, по смерті одержав чин Перунь.

18б Греки поміж еланами плем'я окреме і торги мали в степах скотом нашим та хочуть брати його задарма. І тому мусимо знову відкинути їх **до моря** і гнати до їхнього краю, тому що (це) **Руська земля**

19 ...сей змій — то вороги, що йдуть **з півдня, себто Боспору**. Збиті і відкинуті ратями дідів наших, хочуть греки оточити землю нашу.

23 ...так було і з русичами. Пішли на південь і там лишалися в степах десять віків. Так ото руси вибирали князів своїх. ...Далі варяги прийшли на нас і розбили їх. І се **грецьколані** пішли на землю ту, й осіли на ній, і не зважили на русь. І тоді руси взяли мечі і напали на тих, і відігнали їх **до їхнього берега морського**.

25 Був град малий **на берігах морських руських**. І там був князь, який згаданих еланів бив і відігнав од русів. ...елани напали на них і розтрощили їх. І се, погибель ту бачачи, **руси відійшли в степи** і там, як казали, зібравшись з силами, повернули на них і повергли їх.

28 Ясна є за нас. І се повели отців наших крізь гори і степи мимо готів. І се **Дону пили; мали ту ріку, як нашу**, бо пролили кров нашу на землю. І та є руська земля і буде руська.

29 А згадаймо, як римські орли зазнали поразки від дідів наших **у гирлі Дунаю**. Тоді Троян напав на дулібів. І се дідове наші пішли на легіони і розтрощили їх. І се дуліби кажуть про нас, що ми брати з ними. І те істинна правда, бо походять вони з того ж кореня, що й ми.

32 Пішли руси геть од греків і **сіли на Дону і на Донці, а пізніше пішли до Дніпра і Дунаю**, і там мирно жили.

33 Ся треба наша по Седеню, отцю нашому, що **на Понтійському березі у Росії-граді** був. І се руси пішли од **Білої Вежі і од Росії на Дніпровські землі**. І там Кий заснував град Київ. І се (поселились) поляни, древляни, кривичі, ляхове на кущу руському. І всі стали русичами.

34 і пішли **до Голуні і до Суренце землі**, до того **моря дулібського**. І зліва були готи, а **прямо на півдні — елани**. Се бо з ними торги вели, підтримуючи життя своє. Й об'єднали сили докупи. ...І надбали добра, і тут **поділили степ той** між родами своїми; і завели отари великі овець і корів, що дали нам сили жити серед трав.

356 Життя наше **в степах** є до кінця нашим

366 се нагрянули на нас інші, і то готи приїхали **до степів наших**, зло творячи. Се доблесні часи мали праотці наші, воюючи за життя своє.

37а по тому **Дону є Калка Велика, що є межею** між нами і іншими племенами

38а Пойшли мимо Каяли і прийшли **до Дніпра**, яко той всякій приграничити має і бути перепорою для ворогів. На тому Дніпрі мав осісти рід слов'ян.

Отже, ПОСТІЙНО йдеться про **степи між Доном і Дніпром**, що межують з ясами і хозарами, а також греками (Боспором і Сурожем).

Цікаві данні містяться також у так званому «Баварському географі» — латиномовному німецькому тексті IX століття. Там він згадує сіверян, бужан (волинян), білих хорватів, уличів, проте НЕ згадав древлян і київських полян, замість них вказавши на житичів (мабуть, від слова «жито») — «Область житичів, з величезним населенням і неприступними городищами» та «Область **стадічів**, в якій 516 громад і незліченне населення». Стадичі — це очевидно «ті, хто пасе стада». **Слов'яни — скотарі**. Порівняймо у Велесовій книзі (10): «не

паліть дубів на полях своїх, не сійте на них, не жніте жатву в попелі, бо маємо степи травні. І ведіть туди худобу оберігаючи. Оберігаючи її від ворогів».

У Велесовій книзі саме стадам і скотарству приділяють велику увагу. Але слід нагадати, що така етнографічна група українського народу, як гуцули, була виключно скотарською. Та й у запорожців скотарство було головною галуззю економіки. Резонною виглядає також гіпотеза про те, що терміни «толковини» щодо літописного племені тиверців та «галицькі вигонці» щодо населення пониззя Дністра значать просто «скотарі»: «В українській мові одне зі значень слова «толока» — залишене під пар поле, яке служить пасовищем для худоби. На Буковині «толока» вживається в одному значенні — пасовище. ...В Закарпатській області — теж. ...В. І. Даль писав, що «вигін» — пасовище, випуск, толока, місце пастви худоби; збірне місце для худоби ...Тобто в даному значенні слова «толока» і «вигін» — синоніми, отже, такими є і похідні від них «толковини» і «вигонци» (пастухи, скотарі)» [99]. Польський поет Себастьян Кленович у своїй латинській поемі «Роксоланія» (1584 р.), присвяченій саме Україні, пише про неї так: «Музи, співайте **про русів, про випаси їх благодатні** й села, що щастя знайшли в цій життєдайній землі. ...Спершу про Львів, те священне місто, про звичаї русів, потім згадайте **гладкі стада худоби** без вад» [41]. Та й торгувала Україна більшу частину своєї історії саме перш за все саме худобою: наприклад, у 1600 році звідти у Центральну та Західну Європу щорічно переганялося не менше 50 тисяч голів [14, с. 157]. Це не рахуючи овець, згадаємо комедії І. К. Карпенко-Карого «Хазяїн» і «Сто тисяч», які ми проходили у школі: там головні персонажі — саме власники багатотисячних стад (а НЕ ланів), причому йдеться про сучасну Кропівниччину наприкінці ХІХ ст., тобто скоріше Центральну Україну, ніж Південну.

Сучасний прикарпатський вівчар

У Повісті минулих літ сказано так: «...уличі [й] тиверці сиділи по [Південному] Бугу і по Дніпру; сиділи вони також поблизу Дунаю. І було множество їх, бо **сиділи вони** по Бугові і **по Дніпру аж до моря**, і єсть городи їх і **до сьогодні**. Через те називали їх греки Велика Скіфія» [56, с. 8]. «До сьогодні» — значить до часу написання Повісті минулих літ, тобто як мінімум до XII століття. При тому останній за часом правитель, про якого згадують у Велесовій книзі — Аскольд, що захопив Київ. Про його наступника у Повісті минулих літ написано: «І володів Олег деревлянами, полянами, сіверянами, радимичами, а з **уличами й тиверцями мав рать**» [56, с. 14]. Тобто відбулася тоді від нього Велика Скіфія (уличі й тиверці), не зміг він їх скорити. І **до XII століття збереглися городи уличів «по Дніпру аж до моря», не підлеглі Києву, тобто «варягам і грекам**». А основний пафос Велесової книги — саме захист власних релігійних традицій і перш за все боротьба за національну незалежність проти варягів і греків зі зверненням до пам'яті славних предків.

Саме на цьому моменті закінчуються розповіді Велесової книги. Але ж згадаємо: «За свідченням діда Слюсаренко із Канівщини, висвітленню української історії були присвячені Перша і Третя Кахтирські книги: «Перва книга називається «Хто ми є» (...) Третя книга «Пісні, думи, співи і приспиви про Половців, пичинігів, про Володимира Київського...» [114, с. 273]. Тобто продовження історичних розповідей (починаючи з печенігів) було вже в інших Кахтирях.

Звернемо також увагу на те, що уличі далі змушені були у більшості тікати від навали печенігів на захід і північ, на землі Київської держави. І це можна розглядати як їхню **експансію**. Абсолютно вражає висновок Юрія Шевельова: «Безсумнівно, київсько-поліська та галицько-подільська діалектні групи почали формуватися ще за доісторичної доби. ...(ці) дві реконструйовані діалектні групи зазнали чимало спільних процесів, хоча немає жодних підстав говорити про втрату ними власної тотожності. Племінне підґрунтя київсько-поліських діалектів очевидне: сіверяни та деревляни утворювали осердя групи; поляни, дуліби й, можливо (маргінально), дреговичі — її периферію. ...Заведено твердити, що під тиском тюркомовних кочових племен основний загальний великого племені уличів рушив на північний захід уздовж Богу та Дністра. Якщо пристати на цю думку, то **подільські та галицькі говірки сягають своїм корінням мови уличів, а первинне діалектне розмежування (української мови) було не між північчю та південним заходом, але між північчю та півднем, племенами, що заселяли землі на південь від Прип'яті й у пониззі Десни, та уличами**. Менш переконливе є інше припущення, а саме, що уличі не дійшли до кінця у своєму переміщенні вздовж Карпат і їхня мова продовжується нині лише в гуцульських говірках, тимчасом як інші карпатські діалекти сформувалися на основі говірок білих хорватів» [117, с. 272]. Тобто, інакше кажучи, саме **мова уличів стала основою формування сучасної української мови**. Але, якщо прийняти й другий варіант, то гуцули, як виключно скотарі мають походження від скотарів-уличів («стадичів»).

Примусове насадження християнства Діром і Аскольдом та у Великоморавській державі (що сприймалося як **рабство у греків**) співпало із захопленням Новгороду Рюриком, про яке ранній російський історик В. Н. Татищев писав так: "**Славяне бежали от Рюрика** из Новгорода в Киев, зане убил Вадима Храброго, князя славенского, иже **не хотеша яко рабы быти варягом**" [Цит. за: 54, гл. 7]. Після ж захоплення Києва Олегом їм, мабуть, довелося тікати далі — туди, де не було його влади. Отже, звідси і однакові закиди грекам і варягам щодо людських жертв (24б): «І се варяги і елани богам дають жертву іну і страшну чоловічну» (до речі, і християнське причастя тлумачиться церквою як «куштування крові і тіла Христового»). Звідси ж і такі гіркі слова у Велесовій книзі (7г): «Питають нас народи, хто ми. А ми відповідаємо, що ми люди нерозумного краю, і **правлять нами греки і варяги**. Та й що скажемо дітям нашим? Як нам буде казати, коли навіч полон, коли й самі узнають про нього?»

Взагалі з нашої точки зору не так важливо, де саме записали Велесову книгу. Набагато важливіше, **де її потім зберігали, хто це робив і навіщо**. Звичайно, тут можливі лише гіпотези.

8. Збереження та переписування Велесової книги

Очевидно, прийняття християнства при Дірі спочатку мало риси саме заборони інших релігій. Патріарх Фотій у окружному посланні 866-867 рр писав: «Руси... змінили нечестиве вчення, яке утримували раніше, на чисту і непідробну християнську віру, з любов'ю поставивши себе у чині підданих і друзів наших, замість пограбування нас у великій проти нас зухвалості, яку мали невдовзі перед цим. І до такої міри розгорілося у них бажання і ревність до віри, що прийняли єпископа і пастиря і сповідують вірування християн з великою старанністю та ревністю» [37, с. 74]. Як мала виглядати велика християнська старанність і ревність щодо язичництва, ми можемо собі уявити: руйнування язичницьких храмів, скидання ідолів, вбивство затятих язичників тощо.

Щодо Аскольда можна гадати, що він продовжив політику християнізації, але «гармонійно» поєднав її з поновленням набігів на Візантію. І тут ми бачимо ключовий момент: **наочний доказ південного походження етноніму Русь**, його зв'язок саме з Причорномор'ям. У московському Никонівському літописі дивом вціліло таке повідомлення: «**Роди же, нарицаєміи Руси, иже и Кумани**, начаша плѣновати страну Римлянскую (Візантійську. — І. Р.). Поидоша же на Царьград, но обратишася тѣи князи их Аскольд» [37, с. 75]. Тут А. В. Карташев слушно вбачає згадку про **причорноморських русів** — не підданих, а лише тимчасових союзників київських князів. І про те, що вони йшли разом з тюрками — куманами. Значно пізніше, у 13 столітті римський папа буде називати Південь України «**Країною Куманів і Бродників**». Бо не всі уличі відступили до Центральної України. Дехто й залишився на місці. Літопис Руський згадує, що греки називали уличів і тиверців **Великою Скіфією**. А от як пише про бродників грецький автор Микита Хоніат в промові щодо подій 1186 року, кажучи про союзників болгар: "Кумани, народ досі непідкорений ... і ті, що прийшли з **Бордони**, зневажаючи смерть, **гілка тавроскіфів**, народ люб'язний богу війни, надали допомогу балканським варварам" [73]. Порівняємо у Велесовій

книзі (8): «мету зараз маємо іншу, аби **степ скіфський** був за нами, і всі бродяги в ньому щезли. І тільки наші корови там ходитимуть і наші родичі житимуть».

При тому зауважимо, що і уличі, і їхні нащадки бродники мали бути толерантними до християнства, оскільки до них тікали (від варягів!) з інших, вже християнізованих земель Русі, отже й християни серед втікачів мали бути. А ще більш типовим, мабуть, було двоєвір'я «про всяк випадок», яскравим виразом якого є декілька медальонів — «**змійовиків**» 12 ст., знайдених археологами під Києвом, Черніговом і Смоленськом, а також на південно-східній околиці села Гранітне Тельманівського району — **під Маріуполем**, на землі бродників. Там з одного боку були зображення Христа або святого, а з іншого — **скіфської** змієногої богині.

Руський медальон-змійовик, 12 ст. н. е.

5 ст. до н. е.

Після вбивства Аскольда і захоплення Києва Олегом та виникнення Київської держави Рюриковичів насильницьке насадження християнства **теж** тимчасово припинилося: варяги, що прийшли, були язичниками. Але ж і переслідування християн, мабуть, не було. Тобто настала доба релігійної толерантності, що відповідає епосі між Константином і Феодосієм у Римській імперії. Наприклад, в угоді візантійців з князем Ігорем у 944 році передбачено, що серед русів язичники присягали перед ідолом Перуна, а християни — у

київській церкві Святого Іллі на Подолі. Ольга і сама хрестилася у 946 році, а потім «требища бесовские сокруши», «приведе же с собою иереи мудрі и церковь святія Софеи деревянну истрои», але була усунена від влади сином Святославом. Проте і Святослав був до християнства досить лояльним: «кто хотяше креститися, не браняху, но ругахуся» [50, с. 30 — 32].

*Язичництво і християнство:
зустріч київського князя
Святослава з
константинопольським
імператором Іоаном
Цимісхієм*

І от настав 990 рік. Володимир Великий повернувся з Корсуня (Херсонесу), де прийняв хрещення разом з грецькою царівною — своєю новою дружиною, та зруйнував у Києві всі язичницькі капища. «Посемь же Володимир посла по всему граду, глаголя: «Аще не обряшется кто завтра на реце, богат ли, ли убог, или нищъ, ли работник, противен мне да будет» («якщо хто не прийде завтра до річки... буде мені ворог»). Це спростовує наступні слова християнського книжника, боцімто київські «людье с радостью идяху» до Дніпра хреститися. ...Никонівський літопис ... твердить, що киян хрестили під

загрозою смерті. Володимир велів оголосити: «Аще кто не обрящется на реце креститися, ...и не имать сей пощажен быти от нас». ...Так само насильницькими засобами уряд впроваджував «святе хрещення» в інших містах і землях держави» [50, с. 72 — 73]. І це зустрічало шалений опір. Наприклад, Новгород повстав і люто бився проти спрямованого проти нього київського війська («Добриня хрестив Новгород вогнем, а Путята — мечем»).

Це — загальновідомі речі. Але цікаво, що й майже через 80 років після цих подій навіть у Києві та Новгороді існувало серйозне язичницьке підпілля. Так, у 1071 році «повсталий в Києві волхв вів, мабуть, якусь проповідь щодо заперечення існуючих порядків», а в 1076 році в Новгороді з'явився енергійний волхв, який вже прямо паплюжив православну християнську віру і ... нахилив усіх новгородців до відступу від грецької віри» [37, с. 152]. У західних слов'ян у 1025 році грандіозне язичницьке повстання охопило Польщу. Як свідчить "Хроніка Галла Аноніма": "Повсталі відреклися католицької віри, підняли заколот проти єпископів і служителів культу, деяких з них убили мечем, а інших забили камінням" [23]. Всі ці повстання були швидко придушені. Але ще у 983 році християнство зазнало жахливої поразки на землях вендів, слов'янські племена вогненним потоком протекли по всіх містах, які служили резиденціями християнської місії: Хафельсбергу, Бранденбургу, Гамбургу. Церкви і монастирі були зруйновані, мощі святих осквернили, духовенство перебито або забрано в полон, і повсюдно відновлено «бісівське служіння» У 1066 році у Вендській державі полабських і поморських слов'ян знову очолила рух проти християнського оточення князя Готшалка: той був убитий, а місіонери і навернені в християнську віру вигнані або страчені. Вендів вдалося християнізувати лише у 12 ст. Радимичі і в'ятичі теж опиралися християнству до 12 ст. і навіть набагато довше: «Є розповідь про хрещення деяких з в'ятичів лише у половині XV ст.! Це передають про жителів Мценська, серед яких на той час нібито ще «мнози были невѣрующе во Христа Бога нашего» [37, с. 154]. Отже, для всіх подібних повстань пісні і гімни Велесової книги були б чудовим агітаційним матеріалом.

Балто-слов'янське язичницьке святилище. Прусія.

Язичництво зберігалося на крайньому заході і на крайньому сході слов'янського світу, у вендів і радимічів з в'ятичами ще понад два століття. Але ж у текстах Велесової книги дуже мало вказівок на будь-який зв'язок з цими регіонами. Сама розповідь про вендів, що підкорилися «Ровеню», показує не тільки те, що авторові не було ще відомо про їх переможне язичницьке повстання у 983 році, а й те, що подальшим хранителям Велесової книги ця тема взагалі була не дуже цікава. Дослівно (18а): «...в іні часи, коли руси йшли з венедями; і ті захотіли забрати богів своїх до моря і там угніздилися. І немало градів і храмів там побудували, бо були багаті. І ті храми прикрашені золотом і сріблом, і багатьом дерев'яним богам віддавали честь десятиною. І те було відомо іншим, і вони дивилися на все те і заздрили, і воювали з ними. І там покуються **збіднілі наші родичі**, а доти ходили на грабежі і торгували на торжищах задля багатства, та там і залишилися, віддаючи своїх рабів у підданство. І та земля повідає ще про мерзенні прі і злі вчинки». (28, 29): «І се

венеди осіли на землі, де суне сурь спить вночі на златім ложі. І там їхня земля. ...І казали про них, що прийдуть до нас у час зимовий і підтримають нас. ...А се венеди, і до них ходили допомоги молити, і не одержали. ...Отож не сподівались на них (венедів) ніколи...».

Всі язичницькі повстання і рухи було придушено. Відкрито сповідувати ідеї Велесової книги чи просто зберігати її на території будь-якої із слов'янських християнських держав (а інших не стало) було смертельно небезпечно. Проте у прибічників язичництва залишався чудовий вихід: **втекти на землі, над якими не було влади християнських князів**. Це — та сама земля Куманів і Бродників — Південь і Схід сучасної України. А оскільки князям доводилося наймати цих людей на військову службу, то вони й змушені були терпіти їх язичництво — звідси чудовий давньоруський термін «свої погані». Звідти, мабуть, і не-християнські жителі Мценська (і не тільки).

Надзвичайно цікавий у цьому відношенні той контекст, в якому **лише одного разу** згадуються бродники у Іпатіївському літописі, що походить з території України: у 1147 році під час боротьби з Володимиром і Ізяславом Давидовичами до князя Святослава Ольговича «прийшли інші половці, Токсобичі (крім тих, хто був з його вуєм (тобто рідним дядькою) Тюнраком Осулуковичем та братом його Камосою). ...У той же час повтікали посадники Володимирові й Язяславові з Вятичів, і з Брянська, і з Мценська, і з Облова. І звідти пішов (Святослав) до Дев'ягорська, зайнявши всі Вятичі, і Брянськ, і до Воробійні Подесення, Домагощ і **Мценськ**. У той же час прийшли до нього **бродники** і половців прийшло до нього багато вуїв його» [56, с. 208-209].

Отже, найбільш вірогідне місце якщо не складання, то подальшого зберігання Велесової книги — «Земля Куманів і Бродників», «Поле Половецьке». Цікаво, що в багатьох найдавніших історичних творах (не спотворених російською державною історичною традицією) розповідається про цю землю та її населення саме як про напівслов'янську. От як, наприклад, пише про них Феодосій Софонович у «Хроніці з літописців стародавніх» (1672):

«первыи кѣзи до Новгорода Великого взяты суть, и от нихъ Рус назвалася. А пред тымъ над Русью пановали и дань брали на полянах и на сѣверахъ, и на вятичахъ козаре по бѣлои бѣлце, и на кривичах, и на иныхъ, имъ прилеглых, брали дань вараги приезжаючи. Потом **не въсхотѣли имъ (хозарам і варягам. — І. Р.) давати, отгнали ихъ печениги и половцы.** Был тои народ битный и рыцерский, з народу готского и цѣмьбрииского, з которых литва и ятвежи пошли. Осады свои мѣли, з полночи къ восходу нахилившись, над озеромъ, Меотисъ названнымъ, и над Чорнымъ морем. Также около Дунаю і Волги рѣкъ, в поляхъ і в Таврице (...) свои кочовиска мѣли. И побудовали значныи мѣста: Малкопъ, Киркель, Крымъ, Агофъ, Кафу, Монкастръ албо Бѣлагород, Килию, Тарговицу. **Прозвали ихъ рус половцами** от поля, же в поляхъ болей жили и от полеваня звѣреи, котрымъ бавилися, албо барзѣи от полу людеи, же драпѣзтвомъ и половом людеи и добытковъ ихъ бавилися. А **языкъ мѣли з рускимъ, з волоскимъ и з литовскимъ помѣшанныи**» [94]. — Отже, тут мова явно йде НЕ про тюрків! Християнські літописці та історики їм явно не співчували, але ж підкреслювали етнічну і мовну близькість до русі. Порівняємо звідти ж: «Але откуль колвекъ тыї народы славенскіи имена мают болгарскіи, рускіи, полскіи, готскіи, вандалскіи, ческіи, сербскіи и прочии, всѣ словенского языка заживають, толко змешавшись з **ыншими языками, свои словенскіи языкъ помешали**» [94].

І тут знову може дати ключ порівняння тексту Велесової книги з іншими історичними джерелами, зокрема археологічними. Наприклад, добре відомо, що території сучасного Південного Сходу України НЕ увійшли до складу Київської держави. Але ж східні слов'яни там ЖИЛИ. «Стара Ігренъ, Огренъ, Огрінъ колишне давнє поселення, сучасний міський район у Самарському адміністративному районі Дніпропетровська на півночі Ігренського півострова на лівому березі річки Дніпро, на лівому березі річки Самара і правому березі річки Шиянка. Тут розміщені залишки уличького і бродницького городища. ...**Уличьке слов'янське місто на березі Дніпра при впливі Самари існувало у 9-13 сторіччях.** ...У 1930-х роках перед затопленням водами

Дніпровського водосховища була проведена археологічна розвідка, що виявила слов'янське городище. У 1960-70-их роках були проведені розкопки, що виявили кілька кварталів міста, що не було потоплене. Тут були напівземлянки, майстерня виготовлення мідних котлів і декілька скляних майстерень. ...У 13 сторіччі місто було зруйноване і невдовзі поновлене. **Тут існувало поселення бродників**, або «уходників», що займалися полюванням, рибалкою і торгівлею. Місто згодом було перенесено вгору по Самарі на правий берег. Це місто під ім'ям Самарь у 1576 році значиться у універсалі польського короля Степана Баторія, що дарував привілеї запорозькому козацтву» [95].

Залишки міста Стара Самарь з розташованими всередині руїнами Богородицької фортеці 17 ст.

«Місто Самарь було типовим поселенням бродників, змішаного слов'янсько-тюркського населення приазовських степів. За княжої доби, при впадінні Самари у Дніпро на острові Ігрені існувало місто Пересічень, місто уличів, які за навали кочовиків залишили місто й осіли вище по річці Самара, влаштувавши там новий перевіз. Найстаріші речі, що були знайдені археологами на городищі — монети Золотої Орди кінця 14 сторіччя, козацькі

товарні пломби з найранішою датою 1524 року. Самарь бала торговим центром, митним містом біля перевозу через річку Самара, де перехрещувалися торгові шляхи з лівобережної України на Крим і схід. Містечко Самарь вперше згадується у грамоті польського короля Стефана Баторія від 1576 року» [83]. Тоді король дарував козакам «город Трахтемиров с монастырем и перевозом да **старинный же городок Самарь** с перевозом и землями в гору Днепра по речку Орель». Причому Д. Я. Яворницькому довелося лише з подивом зауважити, що **жодних** згадок про існування у «старовинному містечку» Самарі будь-якої старовинної ж християнської церкви не відомо (хоча у разі існування такої про це б обов'язково нагадували церковні історики). Він був змушений неохоче визнати, що «перша церква існувала у козаків біля 1576, проте ми не маємо щодо цього прямих вказівок» [128, с. 263-264, 286]. Тобто **до 1576 року у запорожців жодної християнської церкви не було.**

«Самарь була центром Самарської паланки Війська Запорозького. У 1576 р. у 26 верстах вище міста, на великому острові, між річками Самара і її рукавом річкою Самарчик була використана «дубова товща» (віковий ліс) для будівництва першої козацької церкви чудотворця Миколая (ієромонаха Київського монастиря). У 1602 році церква стала центром Самарсько-Миколаєвського-Пустинного монастирю» [83]. Тут забули лише додати, що його майбутні два перші монахи спочатку **ховалися у лісі від запорожців** разом з ватагою розбійників, але були потім спіймані і помилувані ними (розбійників стратили). Така от християнська історія... [128, с. 300 — 301].

Тобто поява на власне козацьких землях православної церкви чітко пов'язана саме з інкорпорацією козаків до Речі Посполитої як окремого визнаного державою стану. Очевидно, що умовою такого визнання була саме хоча б **формальна християнізація козацтва** — на дуже легких умовах: «Усі прибулі з Межигір'я жили за межами фортеці в будинку, що дістав назву "чернецького палацу". Це було пов'язане з тим, що козаки намагалися не допустити посилення впливу церкви на справи Війська Запорозького. ...А

взагалі духовенство залишалось на своїх посадах лише один рік, щоб духовна влада не вкорінювалась на Запоріжжі й не впливала на політичні події та діяльність старшини. Духовні особи не мали урядової влади, не наважувалися втручатися у "мирські справи" — за винятком заступництва при публічних покараннях за незначні провини. Вони були зобов'язані приносити присягу на вірність Кошу. Рішення Коша і ради ставилося вище за розпорядження київського митрополіта і права межигірського архімандрита. На раді обирали й священників від запорозьких козаків, а також затверджували священників, надісланих з монастиря» [3]. І це — становище наприкінці XVII століття. Раніше, коли таку ж роль відігравав Трахтемирівський монастир (потім зруйнований поляками), вплив духовенства був очевидно ще меншим. Згадаймо хоча б про те, що до 1632 року значну частину Запорозького війська складали католики.

Новомосковський Троїцький собор у Новоселиці, що з 1744 року стала центром Самарської паланки. Але ж побудований він лише у 1771-82 рр.

Але цікаво, що й навіть Самарський монастир вважався підлеглим Київському Межигірському монастирю (там, де зараз знаходиться сумнозвісне Межигір'я), що мав ставропігію, тобто НЕ підлягав київським митрополітам. Причому коли у 1686 році київський митрополіт (і до того ж один з найзнатніших Рюриковичів в Україні) Гедеон спробував ліквідувати цю ставропігію, запорізький кошовий Федір Івашка написав листа з такими словами: «Божа і наша церква, між кочовищами агарянськими застаючись, **не підлягає владі Ясне-Освідоного, княжати** (так називає митрополіта Гедеона запорозьке військо, бо він походив із роду князів Четвертинських) митрополіта **київського, бо не в малоросійському знаходиться горизонті, а за кордоном, у полях татарських**» [3].

«Рештки поселення XIV ст. із поліетнічним слов'яно-кочовницьким населенням та монголо-татарською митницею при перевозі було відкрито археологічними дослідженнями на місці майбутнього козацького містечка

Самарь. Подібне поселення XIII-XIV ст. існувало також на розі лівого берега Самари поблизу перевозу через Дніпро. За матеріалами багаторічних розкопок саме такий шлях **виникнення козацтва як соціального явища від бродників** вважаємо найбільш вірогідним» [48].

Порівняємо з Велесовою книгою (7г): «Аскольд злий прийшов на нас. То стрепенися, народе мій, од сплячки і в злагоді йди до стягів наших. ...Отож збираймо дружину до стягів наших. І скажемо так: **не маємо ні їжі, ні житва, будемо все на полі брати**. Що візьмемо від греків, те й будемо їсти; а не візьмемо — не будемо їсти. Бо Мати наша співає над нами. І мусимо стяги наші дати вітрам тріпати. І кіннота, **степами скачучи**, нехай порох підіймає воєнь за нами, і ворогам дамо дихати ним. ...І **йшов до нас народ, хоч і не було в нас бояр**. Але хай приходять до нас».

У «Книзі про межі світу від сходу до заходу» (географічному трактаті **982 року** невідомого персомовного автора) про русів (столицею яких названо Київ), зокрема, наведено таку подробицю: «**З 100 ліктів (gaz) бавовняної тканини (karbas), більш-менш того, шиють вони штани**, які надягають (andar pushand), засукавши їх вище коліна (bar sar-i zanu gird karda darand). **Вони носять шапки з шерсті (ba sar bar nihadha darand) з хвостами** що спадають ззаду на їх шиї (dum az ras-i qafa furu hishta)» [44]. Локоть — це стародавня міра довжини, різна в різних країнах, як правило, дещо більше 40 сантиметрів. Отже, 100 локтів — це більше 40 метрів! Запорожці через 700 років так само любили шити шаровари «широкі, як море». І носили шапки з шерсті «з хвостами, що спадають ззаду на їх шиї». А от вікінги/варяги так точно НЕ вдягались...

Враховуючи те, що безпосередньо від мови Київської Русі походять лише поліські діалекти Північної України, а більшість українців розмовляє діалектами, що походять від уличів і бродників (діалекти козаків і кобзарів, які й стали основою сучасної української літературної мови!), є всі підстави казати, що **коріння української нації лежить не тільки у Київській державі, а й у суспільстві та культурі уличів і бродників**. Ще наприкінці XVII століття

запорожці добре пам'ятали, що НЕ підлягають владі «київського княжати» Рюриковича, що для нього вони «за горизонтом». Це, до речі, пояснює і той дивний факт, чому Хмельницький НЕ зробив столицею своєї держави Київ. Він обрав Чигирин — саме на півдорозі між Києвом і Самар'ю (майбутнім Дніпропетровськом). Це й було символом подвійного коріння України. До речі, і Нестор Махно (що діяв переважно на Катеринославщині, Північній Таврії та Слобожанщині) офіційно вважав себе і свою армію прямими нащадками Війська Запорізького. А колись, у добу могутньої Київської держави її найближчі сусіди оцінювали бродників як **рівнозначну їй силу**: Так, король Угорщини Бела IV в посланні 1250 р. до папи Інокентія IV просить допомоги проти монголів і обґрунтовує це тим, що "країни ... які межують зі сходу з володінням нашого королівства, а саме **Русь, Кумани, Бродники [Brodnici], Болгарія**", стали данниками татар [123, с. 40].

«У листі угорського короля Бели перераховані вороги Угорщини в 1254 р.: «Rutheni, Comani, Brodnici» і далі «Rusciz, Comani, Brodnici, Bulgaria». Угорські документи половини XIII ст. окреслювали наш степ як «Cumania et Brodnici terra illa vicina». Відомі два осередки Бродників, один на східній, а другий на західній околиці Русі. Східні Бродники засвідчені у Повісті про битву на Калці, із якого виходить, що вони жили на Подонню, біля Донецьких бродів та торговельного «залозного» шляху. Крім того археологам вдалося знайти значну кількість **поселень бродників на нижньому Дніпрі**. Західні Бродники згадуються в угорських, папських та візантійських джерелах. Вони жили в Подунав'ї, на території поміж нижнім Дністром і Дунаєм. Там було скупчення торговельних центрів положених на бродях рік, як наприклад Черн на Дністрі, Яський торг на Пруті, Романів торг на гирлі річки Молдови в Серету, Малий Галич на Дунаї, або в гирлі великих рік, як Білгород у лимані Дністра» [15].

Але ж спробуйте знайти бродників на наших (намальованих ще у Санкт-Петербурзі) історичних картах! Досі малюємо посередині Половецької землі дивний руський анклав Білої Вежі на Дону, за півтисячі кілометрів від кордонів

Київської держави, і жодних згадок про те, що **по всьому Півдню України** і тоді, і пізніше жили слов'яни. Наші з Вами предки. І комусь ще досі не зрозуміло, ЧОМУ росіяни так істерично заперечують справжність Велесової книги? — Бо треба ж вести походження всіх міст на Півдні України виключно від доби Катерини II з Потьомкіним... Хоча, наприклад, «заснована» ними Одеса існувала вже принаймні у XV ст. як руський порт Коцюбіїв у складі удільного Київського князівства Литовської держави...

Очевидно, що бродники НЕ ворогували з довколишнім тюркським населенням, зокрема, з половцями і Золотою Ордою. Логічно уявити, що одною з причин такої толерантності тюрків було саме те, що вони вважали бродників корінним населенням цих територій (як і сказано у Велесовій книзі), що було особливо важливо з точки зору язичників — тобто саме бродники (а конкретно — незрячі жерці) були для них посередниками у спілкуванні з місцевими духами землі, від яких залежав загальний добробут. Подібні стосунки часто відомі етнографам: **«Культ духів землі, який обслуговується нащадками першопоселенців**, ускладнює відносини володіння в африканському селі і соціальну структуру сільських громад» [46, с. 213]. Звідти і тюркські слова «козак» («вільна людина»), «кобзар» (від слова «кобиз» — струнного інструменту всіх тюркських шаманів) і «Кахтир». Ситуація поступово змінилася до жорсткої конфронтації лише після прийняття татарами ісламу — ще одного «єдино вірного вчення». Тоді, власне, й виникло «Дике Поле» — як нейтральна смуга. Хоча крім війн важливу роль скоріш за все відіграли декілька жажливих епідемій «Чорної смерті» — чуми. Є багато ознак того, що на наших землях вона була ще більш руйнівною, ніж у Західній Європі. Але ж і далі на рік війни з татарами приходилося три-чотири роки миру, українські чумаки мали «концесію» на видобуток солі у Кримському ханстві, а у XVIII ст. виникли такі історичні феномени, як Ханська Україна і Прогноїнська паланка запорожців на землях Кримського ханства.

Власне, подібні моделі **толерантного співіснування** слов'ян з іншими степовими племенами прямо викладені і у Велесовій книзі:

(4а): А був тут у степах боярин Скотень, що не піддався хозарам. Сам будучи іронцем, од Іроні допомоги просив, а ті прислали кінноту, і хазари були відігнані. Інше боярство лишилося під хозарами, які дійшли до града Київського і там осіли. Ті ж русичі, які не захотіли бути під хозарами, пішли до Скотеня; там поблизу і отаборилася русь. **Іронці не чіпали звичаїв наших, ні рабів не брали, отож лишили русам життя русів.**

(6б): ...п'ядесят літ вели боротьбу велику, щоденну проти гунів і готів, але не берендеїв. Коли став у них князем Саха, той, мудрий, **почав миру шукати з русами і був наш друг. Беренда ходили тихо.** Се гуни були крадіями...

Коли після катастрофічної битви на Калці частина половців і бродників попросила притулку у короля Угорщині, вони погодилися хреститися за католицьким обрядом. В угорських грамотах 1227 і 1231 рр. мова йде про хрещення жителів Землі Бродников. **Бродники**, за цими документами, **подаються не православними, а язичниками**, оскільки в інших документах чітко розрізняються язичники і православні (схизматики) [123, с. 42].

Отже, **в районі сучасного міста Дніпро безперервно у IX — XVI століттях існувало язичницьке слов'янське місто Самарь** — центр спочатку уличів, потім бродників, потім — запорозьких козаків. Перша християнська церква там з'явилася лише у 1576 році — причому у 26 верстах від власне міста. Тобто **з IX по XVI століття існувало слов'янське (безумовно українське!) місто без жодної християнської церкви.** «Місто Стару Самарь у 1576 році запорожці мали головним центром своїх поселень» [128, с. 264]. Логічно уявити, що Велесову книгу зберігали саме там чи десь неподалік.

Декілька слів скажемо і щодо переписування Велесової книги. Згадаємо висновок Б. І. Яценка про те, що «протограф великобурлуцького списку XVII ст. належав до **XIV–XV ст.** Ця особливість вплинула і на появу у

великобурлуцькому списку ВК дієслів з подвійним закінченням. Справа в тому, що у старочеській мові аорист та імперфект мали у 3-й особі множини однакове закінчення **ху**; і це було особливістю протографа XV століття. Однак переписувач-українець XVII ст. міг цього і не знати, оскільки в його мові аорист у цій позиції має закінчення **ша**. Тому він і дописав його, як альтернативне, зберігши і старочеське закінчення протографа, проявивши похвальну розсудливість. Отож у тексті ВК знайшли відображення щонайменше два періоди у розвитку фонетичної системи старочеської мови: IX-X століття і XIV-XV століття» [17, с. 237].

Про переписувача-українця XVII ст. важко сказати щось певне. Очевидно, що в умовах загального національно-культурного піднесення України і посилення Запорізького козацтва посилився й інтерес до найдавнішого минулого нашої землі. При тому наявність мовних рис саме Волині виглядає цілком природно: адже там знаходилися перші центри вищої освіти на нашій землі: католицька у Замості, протестантська Гоцанська і православна Острозька академії. Чи міг хто-небудь з їхніх випусників опинитися на Запоріжжі і задружитися з кобзарями? — очевидно так: згадаймо такого випусника Острозької академії, як гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний. Про формальний характер християнізації Запоріжжя вже говорилося. Чи могла завадити християнська церква зберіганню і переписуванню на Запоріжжі відверто язичницького тексту? — напевно ні. Бо православна церква не мала там реальної влади і до того ж надто залежала від прихильності запорожців, щоб з ними (а значить, і з кобзарською корпорацією!) відкрито сваритися.

Набагато цікавіше питання про попереднього переписувача XV століття — носія чеської мови. Вище вже було процитовано Заклинання на сліпецькі Устинські книги: «Хай у ваше серце увійде душа **мученика Івана Гуса**, що в муках за нас спопеліла на вогнищі страшному». XV століття — це саме доба гуситських війн у Чехії. А також доба найбільшої могутності і експансії Великого князівства Литовського аж до Криму і Чорного моря і водночас доба

Грюнвальдської битви і подальших війн із західноєвропейськими хрестоносцями, що остаточно зупинила їхню експансію на Схід Європи. Проте це й доба падіння Константинополя, а починаючи з 1475 року — експансії Османської імперії та Московського царства на землі України. І при тому старанням петербурзьких та московських істориків це століття, коли відкрили Америку та винайшли книгодрук — майже суцільна «біла пляма» у історичній свідомості українського народу. Бо у нас і досі розповідають історію України так, що от, була Київська Русь, потім монголи і Королівство Русь зі столицею у Львові, потім Литовці розбили монголів при Синій Воді (1362 рік) і приєднали більшу частину України, потім у 1569 році відбулася Люблінська унія і Україна відійшла до Польщі... і це в кращому випадку. А в гіршому кажуть коротко, що спочатку була Київська Русь, а потім Козацька держава Богдана Хмельницького, і в тому й полягають державотворчі традиції українського народу. А ще й стверджують, що внаслідок Люблінської унії виник кордон між Україною і Білоруссю, мислячи, що до того вони були єдиним цілим. Проте залишається якось незрозумілим, чому ж саме під час того «єдиного цілого», у XV столітті очевидно існували окрема українська мова та український етнос...

Насправді XV століття — це доба грандіозної національно-визвольної війни українського народу («Свидригайлової війни»), яку можна порівняти

лише з Хмельниччиною та Війною за незалежність у 1917-1923 роках. І та війна, як і наступні, закінчилася частковою перемогою та відновленням на певний час української державності. А саме: у 1440 році були відновлені Волинське (до 1452 р.) і Київське (до 1471 р.) князівства, причому до

складу Київського князівства увійшли також Переяславщина, південь Чернігівщини (тобто майже вся сучасна територія Чернігівської області), сучасні Житомирська і Вінницька області і всі землі на Південь аж до Чорного моря, з портами Качібей (Одеса) і Очаків. Тобто воно займало територію, суттєво більшу за державу Хмельницького. До того ж на території сучасних Полтавської, Сумської і Харківської областей тоді існувало автономне князівство Глинське на чолі з нащадками Мамає (що й стали прототипом народного образу козака Мамає). Вони теж були прибічниками Свидригайла. А в усьому Великому князівстві Литовському і згодом у Речі Посполитій було проголошено повну рівноправність православних з католиками. У таких умовах, особливо на степовій околиці князівства, особливо коли у місцеві війська часто наймали татар, вряд чи могли бути серйозні проблеми і у сліпих волхвів-кобзарів.

Козак Мамай. Народна картина (Полтавський музей)

Ще сюжет на цю тему: «Вступивши на престол, син литовського князя Ольгерда Володимир почав роздавати київські землі своїм васалам. **Першим отримав уділ князь Юрій Половець** у 1390 році, до його володінь увійшли Рожни, Світильня, Крехаїв та Осово. ...Щоб заспокоїти народ, Литва у 1440 році відновлює Київське князівство на чолі з князем Олельком, сином Володимира Ольгердовича. Він підтверджує право на **володіння землями Броварщини князів Половців** ...Легенди, записані в 1930 році, повідомляють, що в глибині Броварського лісу знаходиться велика кількість могил козаків, запорожців, воєвод та гетьманів, про це пише відомий краєзнавець Володимир Мельник» [84, с. 14, 16]. Як бачимо, Броварським лісом заволоділа родина «князів Половців» — чи не нащадків бродників? Отже, нас не здивує, що

«традиційним місцем зібрання співців до середини ХІХ ст. вважався Броварський ліс під Києвом» [114, с. 83].

Громадянська війна у ВКЛ пройшла у 1430-1436 роках. А у 1419-1437 роках відбувались гуситські війни у Чехії. І ці події пов'язані **безпосередньо**. Серед гуситів і таборитів зокрема було чимало українців. Почнемо з того, що гусити проголосили королем Чехії у 1422 році... великого князя литовського і руського Вітовта! На боці гуситів декілька років воював один з найвпливовіших православних князів Федір Острозький (до речі, кум Вітовта). Недарма польський канцлер Олесницький писав папському легату, що у разі продовження війни з Чехією слід стерегтися «не тільки чеських єретиків, але ще більше руських схизматиків, що дотримуються грецької віри, бо вони схожі з чехами за багатьма пунктами, а саме прийняттям причастя під обома видами,

бідністю
духовенства... а також
мають з чехами єдину
мову» [78, с. 153-154].

Таборити

Проте ще цікавіші зворотні контакти. У 1435 році відбулася вирішальна битва між католиками-литовцями і православними на чолі зі Свидригайлом: «Війська Свидригайла і Жигимонта зішлись біля Вількомиру на річці Швентої (Святій) 29-30 серпня 1435 року, вирішальна битва відбулася 1 вересня. Військо Свидригайла числило до 15000, серед них було 6000 ратників великого князя, понад 50 дружин удільних князів, 3000 лівонських рицарів, **1500 чеських таборитів і 500 ординців**» [12]. «Битву над річкою Святою (біля Вількомира в Литві) за масштабністю історичного значення сучасники порівнювали з Грюнвальдською. Війська Свидригайла були вщент розбиті силами війська під рукою Михайла Зигмунтовича Стародубського, самому князеві довелося

рятуватися втечею. Ця битва стала причиною того, що православна шляхта різко втратила свої позиції. Українські замки займали польські гарнізони, польські магнати отримували за службу землі переможених, **посилився відтік людей до Дикого Поля** тощо» [84]. І в цьому Дикому Полі хтось із освічених таборитів легко міг знайти спільну мову з кобзарями. Таборитам очевидно мала імпонувати ворожість Велесової книги до варягів і греків — явний аналог їхньої ворожості до німців і католиків. Та й головний вождь таборитів Ян Жижка був сліпим: втративши у боях обидва очи, він ще багато років до самої смерті успішно водив своє військо у походи і вигравав битви.

При тому слід пам'ятати, що самі литовці майже до кінця XIV століття залишалися язичниками, а мешканці Жемайтії — так і у XV столітті. Тобто рівень християнізації у Великому князівстві Литовському тоді був як при

Константині, а не як при Феодосії.

Отже, Велесовою книгою у Великому князівстві Литовському не тільки було кому, а й **можна** було цікавитися.

*Паркунас (Перун) і Жеміна (Земля)
— Литва. Старовинний малюнок*

Цікаво, що й у Велесовій книзі язичники-жемайти згадані як союзники (28): «І се жмудь каже нам, що прийде до нас і підтримає нас проти ворогів наших; коритися бо не повинні нікому. То було сказано вам, і те я казав, що помогли у боротьбі руській проти ворогів моїх і ваших». Чи не було це вставкою переписувача-гусита?

Поява на українських землях навіть цілих громад чехів (духовних нащадків таборитів) трохи пізніше зафіксована історично: «Перші общини «чеських братів» в Угорщині та Молдавії почали виникати вже із середини XV ст. Після того, як у 1480 році в Трансільванії починаються гоніння на них, перші

громади «Братської Єдноти» емігрували через Молдавію на **Поділля** — про осідання тут подібних численних громад свідчать як місцева полемічна традиція, так і дані топоніміки» [116].

Висновок: за змістом Велесова книга безпосередньо пов'язана зі степами Півдня України між Доном і Дунаєм та Чорним морем і Кримом, маючи центром уваги Пониззя Дніпра на південь від Київщини. Тобто вона пов'язана перш за все з літописним племенем уличів (стадичів), безпосередніми нащадками яких стали бродники та запорожці. Отже, і зберігалася вона скоріш за все саме в цьому регіоні — можливо, в районі міста Самарь, що існувало безперервно від часів уличів до Запорозької Січі. Зв'язок Велесової книги з Чехією був подвійний. По-перше, вона була написана вихідцями з Великоморавської держави, які свідомо намагалися протиставити її як писаний священний текст слов'янського язичництва — слов'янському перекладу Біблії Кирилом і Мефодієм. По-друге, вона була переписана у XV столітті чеським гуситом, що опинився на Дніпрі внаслідок пов'язаних між собою гуситських і Свидригайлових війн або подальших переслідувань таборитів. Вдруге Велесова книга була скоріш за все переписана у першій половині XVII ст. в умовах загального культурного піднесення України на тому ж Запоріжжі. Де далі й зберігалася старцями-кобзарями до зруйнування Запорізької Січі у 1775 році.

9. Доказ справжності Велесової книги виходячи з її змісту

Критики Велесової книги взагалі не дуже дружать з логікою; та чи найбільш яскраво це видно, коли їй закидають **прямо протилежні речі**. Так, А. А. Алексєєв стверджує: «Легко заметить отсутствие сколько-нибудь ярких деталей, содержательной информации в этом обширном сочинении. ...**Исторические сюжеты книги находятся в согласии со средними школьными представлениями** о прародине индоевропейцев, они основаны на свидетельствах византийских историков о их номадических соседях I тысячелетия н. э.» [1]. Але ж О. В. Творогов заявляє: «**Историческая картина, изображенная в ВК, самым решительным образом противоречит всей сумме знаний**, добытых совместными усилиями археологов, лингвистов, этнографов, историков, знаний, опирающихся на многочисленные факты и источники и положенных в основу современных представлений об этногенезе индоевропейских народов, и славян в частности» [103]. — І ці протилежні твердження містяться у одній книзі під характерною назвою «Что думают ученые о "Велесовой книге"»! Тобто принаймні «головний вчений» — редактор цієї книги явно страждав «плюралізмом думок у одній голові» — певною формою розщеплення свідомості, себто шизофренії. Або ще простіше: за типовою звичкою російських «ізнестнейших спеціалістів» він просто не читав ті тексти, редактором яких його призначили...

Але ще цікавіша ще одна заява про ВК самого О. Творогова з тієї ж книги: «Трудно найти среди средневековых хроник и летописей даже самого низкого уровня произведение столь же убогое по мысли, с таким же отсутствием логики повествования, столь же бедное при обращении к конкретным фактам столь же "безлюдное", столь лишенное топонимических ориентиров» [103]. І ще жорсткіше там же у А. А. Алексєєва: «Само содержание ВК свидетельствует против ее подлинности. Она не предлагает ни новых исторических фактов, ни исторических подробностей» [1]. Отже, тут обидва автори, незважаючи на

шизофренію аргументації, доходять до спільного висновку: **«ВК не предлагает ни новых исторических фактов, ни исторических подробностей».**

А от в українській Вікіпедії у статті про Велесову книгу (в цілому досить негативно налаштованій) звертають увагу на: «Образи «Велесової книги», які не мають пояснень в сучасній науці. **«Велесова книга» має безліч уривчастих розповідей (та образів), які не мають інтерпретації-пояснень в сучасній науці.** Це: 1) Невідомі науці «міста Велесової книги»: Ворензенць, Іронь, Карань, Голунь (вона ж РусьКолунь та РусаГрад). ...2) Історичні події та їх датування... 3) Згадуються невідомі історіографії «історичні лідери Русі»: Орій, Кісько, Свентояр, Скотень, Криворіг, Сегеня, Барвлень, та інші» [19]. Отже, й тут російські «серйозні спеціалісти» **свідомо і нахабно брешуть.**

Велесова книга дійсно містить великий масив різноманітної історичної інформації, причому різні відомості іноді протирічать одні одним — що абсолютно нормально для збірки різноманітних міфологічних і історичних пісень. Повний аналіз і інтерпретація всіх цих відомостей — це окрема задача для багатьох істориків. Нас же тут цікавить лише один аспект проблеми — справжність самої Велесової книги **з точки зору її історичного змісту.**

Найбільш пізній і найбільш підтриманий російськими вченими та їхніми українськими помічниками варіант — це фальсифікація Велесової книги Юрієм Петровичем Миролюбовим, попри всі відомості щодо її існування у Великому Бурлуці та у А. Ф. Ізенбека в еміграції. Якщо припустити, що це саме так, тоді ВСІ відомості Велесової книги мають або відбивати якісь НЕ-наукові фантазії Ю. П. Миролюбова, або відповідати рівню науки не пізніше 1953 року — самої пізньої дати, коли він міг запозичити наукові дані з наукових видань.

Кирило Галушко у своїй ганебній статті на сайті «Лікбез» саме це й намагається стверджувати: нібито фальсифікатори Велесової книги (до яких той зараховує одразу і Сулакадзева, і Миролюбова — дивно, що й не Берію) користувалися застарілими науковими концепціями першої половини ХХ століття: «Викладена в «книзі» теорія про походження слов'ян з Індії, ніде і

ніколи не виникала раніше початку XIX в., коли дослідження санскриту показали його історичний зв'язок з європейськими мовами, – можливо як їхнього спільного кореню. Якщо загальна «прамова» – в Індії, отже всі індоєвропейці прийшли з Індії. Але від цієї теорії вже давно відмовилися, оскільки доведено, що було навпаки: індоєвропейці прийшли до Індії з заходу. Втім, це сталося вже після «виявлення» «книги», і **її автори не встигли відобразити нові наукові відкриття для додання достовірності**. І час «виявлення» було як раз часом моди на ідеї євразійства — глибинного зв'язку Росії зі Сходом» [23a]. — Далі ми побачимо, що мали на увазі справжні автори Велесової книги стосовно «походження слов'ян з Індії». Але тут доцільно далі скористатися логікою К. Галушки.

Якщо певні відомості з Велесової книги системно співпадають з науковими даними, отриманими після 1953 року, значить Юрій Миролюбов не міг їх знати під час фальсифікації Велесової книги. А якщо ж це — його фантазії, то вони очевидно **мають протирічити сучасним науковим даним** — або ж Юрій Миролюбов був геніальним провидцем-екстрасенсом.

Не беручи до уваги версію екстрасенсорних здібностей, можемо уявити версію випадкового співпадіння фантазій Ю. Миролюбова з історичними фактами, виявленими у більш пізній час. Але «коли співпадінь більше двох, це вже не співпадіння». Отже, **щоб спростувати версію фальсифікації Велесової книги Юрієм Миролюбовим (і більш ранніми за часом можливими фальсифікаторами), достатньо виявити хоча б три співпадіння відомостей Велесової книги з історичними даними, що стали відомі після 1953 року, коли вона була вперше оприлюднена**. Проте таких відомостей більше трьох.

І перш за все слід відзначити співпадіння із сучасними історичними даними відомостей про стародавнє могутнє місто **Голунь**, про яке неодноразово йде мова у Велесовій книзі, із закликами його повернути:

(19:) В давнину мали Голунь нашу, і гради, і села, і вогнища, що утворювали землю. Тож умиємо тіла і душі наші, бо **мали уділ русів Голунь**, яка була сильна і на ворогів страх уміла наводити. (22:) **Голунь був славний і (мав) три сотні градусів сильних. Києград мав менше** на півдні десяток градусів, і поселень, і сіл зовсім небагато лишилось. (34:) Голинь град був великий і багатий. І се бо вороги прийшли до нас і зруйнували той і стіни спалили. (176:) Колуне наше залишили ворогам. І та Голуне, колом будучи, тяжко дісталася ворогам. (4в:) Греки, як лиси хвостом вертячи, дали Криворігові золоте руно і комонце стрібні. І Криворіг утримався на Сурожі. А вони, **греки, були на Голуні**. Криворіг догодився, аби руси відкрилися там. А потім греки напустили на них боянів у залізах і побили їх. Багато крові руської пролилося на тій землі. І ні стягу не лишилося русичам. (36б:) Се бо **вороги напали на нас і тому (ми) відійшли од Києграда і до Голуні і там оселилися, вогні свої палячи до неба**.

Але найбільш цікавою є розповідь про заснування Голуні.

(35:) Про першого бана нашого повідаємо і про князя вибраного. Іменувався бо той Киська; а той повів родичів по степу з худобою своєю на південь; і там, де сяє сонце жили. І прийшов до них отець "рей і те до них мовив: "Обоє маємо дітей, і мужів, і жінок, і старих, маємо боронити їх од ворогів. І так мовимо, що племено є, і даємо вівці свої і худобу до нього і **будемо племено єдино**. Се боги сприяють нам, і маємо шукати доблесті на вікі вічні". Коли об'єднались, почали говорити: "Хиба також спільна"; й інше говорили. Отож отуць Ор одвів отари свої і людей своїх од них, повів їх подалі і сказав там: "**Закладаймо град**". І то **Голинь був** у голому степу і лісі. І Кисько пішов геть; **той повів люд свій до іншого місця, щоб не змішувати їх з людьми отця Ора**, Се той (Ор) є старший. І так поставив у землі той город і поселення. І так Кисько одійшов з людьми й утворив землю іншу і там оселився. І так од цілого одійшли ті окремо і, так скажемо, що були чужі одне одному. Всі ті пожитки і сили мав кожен інші. І був Киська той славен, і люди отця Ора славні, бо слава зростала їхня, і поле знає їх, як стріли і мечі знає.

(35а-б:) А се прийшли язиги до краю його і почали худобу завертати. Тоді Кисько на них; спочатку відігнав, а далі і його самого відігнали. І люди повинні були стати покормом для граків, які виїдали многі очі, і люди були повержені од мечів. І мовив отець-Ор, що мертві вчорнені граками, і ті кричать од радощів, що їжу отримують. І від того сповнилось прикрісттю серце Орієве, і сказав родичам: "Підтримайте Киська і люд його". І ті коней сідлати взялися і налетіли на ясів, і гнали їх, доки не розтрощили зовсім. І те маємо знати: доки **сили наші об'єднані**, ніхто не зможе подолати нас.

Очевидною є ідея про тотожність між легендарним містом Голунь і містом **Гелон** скіфської доби, про яке писав Геродот у IV книзі, присвяченій Скіфії: «108. Щодо будів, то це велике і численне плем'я і всі вони мають зовсім блакитні очі і руде волосся. В їхній країні побудовано дерев'яне місто, що називається Гелон. **Кожна частина його муру має завдовжки тридцять стадій, а мур високий і дерев'яний.** І житла в них дерев'яні, а також і святилища. Є там святилища еллінських богів, обладнані по-еллінському, із статуями і жертівниками і з унутрішніми дерев'яними храмами. У кожні три роки вони святкують діонісії і вакхічно божеволіють. **А гелони – це первісно елліни**, що виселилися з емпоріїв і оселилися з будинами. Вони користуються то скіфською, то еллінською мовами. 109. А будіни користуються не тією мовою, що гелони і спосіб життя у них інший, бо будіни – тубільці, кочовики і лише вони в тій країні харчуються кедровими горішками. Гелони обробляють землю і споживають збіжжя і є в них сади і вони не схожі на будів ні зовнішністю, ні кольором шкіри та волосся. Елліни називають також будів гелонами, але це неправильно» [25]. Суттєве для нас також інше повідомлення Геродота (IV, 105), що "під натиском змії" неври (найбільш вірогідно, їх частина) переселилися на землі будів, тобто перейшли Дніпро й заселили простори Придніпровського Лівобережного Лісостепу.

Змій (дракон з довгим червоним хвостом) був традиційним прапором сарматів [20, с. 247], а язиги — одне із сарматських племен. Та й взагалі

згадаємо українську легенду про Змієві вали, де Змій — уособлення будь-яких степових кочівників. У добу походів скіфів у Передню Азію (VII ст. до н.е.), коли Північне Причорномор'я було декілька десятиліть «безхозним», сармати (савромати, яси) могли легко проникати з придонських степів далеко на захід, зокрема й у Правобережний Лісостеп, де жили неври; свідчення Велесової книги про перебування греків-купців «на Голуні», де вони, як можна зрозуміти, мали й певну владу, теж співпадає зі свідченням Геродота. І хоча той згадує про переселення неврів на землі будинів, але ж він (1) жодним чином НЕ пов'язує місто Гелон з неврами. Та й (2) з самими будинами він його НЕ пов'язує, розповідаючи про особливий народ гелонів, що лише жили у своєму місті серед земель будинів.

Вали і рови Більського городища

Одне і друге зробили сучасні археологи. Вони ототожнили скіфське місто Гелон з **Більським городищем** над річкою Ворсклою, біля стику Полтавської, Сумської і Харківської областей. Це — грандіозна пам'ятка. І зараз вали досягають до 8 метрів заввишки, оточені ще ровами до 5 метрів у глибину і до 20 метрів завширшки. А у добу існування самого міста ці вали були лише

фундаментом для височених дубових стін з вежами. До того ж городище було розташоване на плато, що височило над правим берегом Ворскли на 100 метрів. Більське городище є найбільшим укріпленням скіфського часу у Східній Європі. Загальна площа Більського городища становить 4400 гектар, що **в 10 разів перевищує площу Києва напередодні монгольської навали** (про перевагу Голуні щодо Києва згадано й у Велесовій книзі).

Карта Більського городища

Вся ця площа була досить густо населена, проте основна кількість жителів Гелону була зосереджена у двох окремих городищах — Східному і Західному, що були окремими фортецями, поєднаними мурами Великого Більського городища. Їхня площа і сама по собі теж чимала: загальна довжина оборонних споруд Західного укріплення складає 3270 метрів, Східного — 3870 метрів. Західна фортеця охоплює площу 72 гектари, Східна – 62,2 гектара,

кожну з них можна порівняти за розмірами зі звичайними античними містами: наприклад, площа знаменитого Херсонеса Таврійського складала лише 36 гектарів. Загальна довжина оборонних споруд Великого Більського укріплення — 25995 метрів — 26 кілометрів! Це повністю відповідає розповіді Геродота про те, що «кожна частина муру Гелону має завдовжки тридцять стадій» (стадій — це приблизно 200 метрів, $200 \times 30 \times 4 = 24000 = 24 \text{ км}$).

При тому і Східне, і Західне городища виглядають потужними центрами ремесла і торгівлі, з великою кількістю грецьких імпортних речей і навіть залишками дерев'яних храмів з колонами. Зустрічаються залишки як бідних землянок, так і солідних двоповерхових будинків загальною площею понад 100 кв. м з глиняною піччю на другому поверсі [122, с. 297]. Серед античних артефактів трапляються вироби, що високо цінувалися навіть у самій Греції, а також у її колоніях Північного Причорномор'я. Це — прикраси з дорогих металів, перстні, монети, чорнолаковий столовий посуд, скляні й керамічні флакони для парфумів тощо.

Грецький перстень-печатка з Більського городища

Звичайно, частина археологів, переважно російських, і зараз заперечує тотожність Гелона і Більського городища. Чому? — Та просто так. Автори новітньої монографії про Гелон, полтавські археологи Петро Гавриш та Валерій Копил з усіх сил намагалися бути політкоректними. Та й у них на це не вистачило витримки: «Ми переконані, що коли б в басейні Середнього Дону знайшлося городище, яке б більш-менш за "калібром" нагадувало Більське городище, А. П. Медведев свої критичні "постріли" в бік Більського городища перетворив би на аргументи на користь ототожнення середньодонського городища з Геродотовим містом Гелон. Оскільки "кандидата на Гелон" у Подонні ще не знайшли, то замість дійсно глибокого і всебічного аналізу

проблеми ідентифікації Гелона з Більським городищем, А. П. Медведев запропонував особливо "не напружуватися" в пошуках загадкового міста Гелон, натомість визнати, що "оповідання про нього дійшло до "батька історії" в такому спотвореному вигляді, що впізнати в ньому будь-які реалії зараз не видається можливим". ...У нас виникло відчуття гіркого розчарування, що відомий учений, який активно пропагує принцип роздільного аналізу писемних джерел та даних археології, зіставляючи лише кінцеві результати їх досліджень, сам запропонував порушити цей принцип і став на шлях упередженого розгляду важливої наукової проблеми. У підсумку можемо сказати, що критики гіпотези ототожнення Більського городища з містом Гелон у більшості зовсім не прагнули наблизитися до істини шляхом глибоко аналізу проблеми та її джерельної бази» [25, с. 140]. — Ці українські автори ще були здатні відчувати «гірке розчарування» від свідомих перекручувань історичної істини своїми російськими колегами. Наївні люди...

Харків'янин Сергій Парамонов (Лісний), що першим ввів у широкий науковий обіг історичні дані Велесової книги, написав чудову книгу «Откуда ты, Русь? Основные проблемы истории древней Руси». Читаємо: «Наведені нами **факти про існування Русі до Олега** підкріплюються ще тим, що є свідчення не тільки впливовості Русі і її політичної зрілості, а й про те, що Русь того часу піднялася до високого ступеня культури: вона вже мала свою писемність (до св. Кирила!). ...В "Житії" Кирила ми знаходимо: "...и дошед до Хорсуня... обрете же ту Евангелие и Псалтырь, **роуськими письмены писано**, и человека обреть, глаголюща тою беседою, и беседовав с ним, и силу речи приемь, своей беседе прикладая различии письмень гласнаа и согласнаа и к Богу молитву творя, вскоре начать чести и сказать, и мнози ся ему дивляху" ...Ми не будемо входити тут в розгляд, що це був за алфавіт, використаний русином. З цього приводу висловлювалися найнеймовірніші припущення. Доходили до того, що вважали, ніби тут була пропущена буква "п": мовляв, треба читати "проускими пісьмени"! **Жах перед думкою, що руси в давнину могли бути грамотні, доводив людей до повного отупіння.** ...Важливим є те,

що до 860 році культура русів була настільки висока, що існували книги, писані власним алфавітом. У світлі цих фактів **дикими видаються думки, що сама Русь з'явилася лише в 860 році**» [54, глава 7].

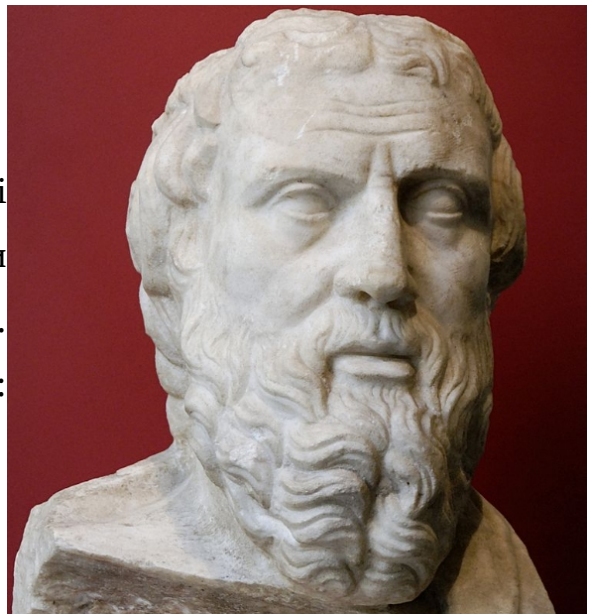
Та ще у 1862 році російський цар поставив у Новгороді пам'ятник «**Тисячелетіє Росії**», який російські більшовики дбайливо зберегли і потім ще реставрували. На цей пам'ятник засунули навіть литовських князів Гедиміна і Кейстута. Проте головна ідея проста: Росія почалася у 862 році нашої ери, коли до Новгорода невідомо звідки (росіяни досі сперечаються) приплив «наводити порядок» варяг Рюрик у звірячій шкурі (так його зобразили). І то була «колибель трьох брацких народів» (себто українців — теж). Які там скіфи, який там Гелон (не кажучи вже про Трипілля)! Рюрик був у звірячій шкурі, а до того

слов'яни може й взагалі по деревах стрибали, бо мали «первобитний» спосіб життя. І російські історики отримують свою платню саме від цієї держави, що виникла зі звіриної шкури Рюрика (насправді — переважно від хана Батия та товариша Сталіна). І українські археологи ще чекають від росіян наукової об'єктивності?!

Рюрик з пам'ятника «Тисячоліття Росії» у Новгороді

Зазначені вище українські археологи чомусь не спростували єдиний змістовний аргумент того ж А. П. Медведєва на підтримку його позиції:

«По словам «отца истории», длина окружности четырех стен Великого города составляла 480 стадиев, то есть в аттических стадиях около 85 км, а в «царских» стадиях — не менее 95 км! Сравним эти данные с длиной укреплений позднего Вавилона в аутентичных клинописных текстах. Ассирийский царь Ассархадон, приступая к восстановлению Вавилона в 680 г. до н. э., описывал его как квадрат, окруженный стенами, со стороной в 30 ашлу (3600 локтей). Следовательно, периметр городских стен составлял тогда 14400 локтей, то есть 7,2 км. ...По данным археологии, в частности по Р. Кольдевею, длина стен Вавилона не превышала 8.15 км, а по расчетам О. Е. Равна — максимум 12—15 км. Сопоставление показывает, что Геродот не менее чем в 8—10 раз преувеличил реальные размеры Вавилона! На первый взгляд столь грубые ошибки кажутся удивительными и непонятными, ибо достоверно известно, что в отличие от далекого и труднодоступного для эллинов Гелона Геродот не только посетил Вавилон, но даже какое-то время там проживал» [64, с. 134 — 135].

Геродот

— Для пересічного читача ця заява може виглядати переконливою, отже, виходить, що Геродот взагалі був брехуном і верз що попало. Проте і Аристотель писав (Політика 1276-а, III, 3), що «...вже три дні пройшло, як Вавілон був взятий, а частина мешканців міста ще про це нічого не знала». Та й про Ніневію, столицю сусідньої Ассирії читаємо у Біблії (книга Іони III, 3): «Ніневія було місто велике у Бога, **на три дні ходи**» [68, с. 112]. Насправді жодного протиріччя між свідченням Геродота і автентичними клинописними текстами немає. Бо в них йшлося про **різні** стіни Вавілону. Тому що досить розповсюдженою історичною практикою було споруджувати зовнішню лінію

стін довкола найближчої сільської округи міста. Наприклад, у місті Сам'алі (Північна Сирія), що було побудоване ще наприкінці II тисячоліття до н. е., зовнішній мур створює майже правильне коло, облаштоване рівно **сотнею веж**. Внутрішнє місто з палацом, храмом, казармами тощо теж кругле, причому у зовнішньому місті не знайдено жодних слідів населення. [68, с. 106]. До речі, так само були оточені мурами і сільські околиці столиці грецького Боспорського царства Пантикапея (Керчі) у Криму. Ф. Бродель наводить план Мілану після спорудження у XVI ст. нових іспанських укріплень: до старого міста (зі своїми мурами, що залишалися!) вони додали великі мало урбанізовані околиці з ланами і садами. Але ж окремо була добудована ще й власне фортеця (Кастелла) із найбільш могутніми укріпленнями, що контролювала й власне місто. Отже, три фортеці в одному! Ф. Бродель пише: «Часто фортечний мур разом з містом оточував частину полів та городів. Відбувалося все це з цілком очевидних причин: задля постачання міста у разі війни». І наводить приклади від Іспанії до Китаю [14, с. 424-425]. Власне, ми бачимо це і на Більському городищі, де мури Великого городища поєднують між собою урбанізовані Західне і Східне городища.

Карта Мілана, 17 ст.

Якщо дані археології співпадають водночас і з даними Геродота, і з даними Велесової книги, то можна уявити, що Юрій Миролюбов просто списав у Геродота для своєї фальсифікації. До речі, теоретично він міг знати і про ототожнення Гелону з Більським городищем. Це городище наніс на свою карту

України ще Г. де Боплан у середині XVII ст., причому з вказівкою, що воно віднесене до скіфської доби: «Очевидно, що в середині XVII ст. у місцевого населення ще зберіглися якісь перекази, що дозволяли зробити такий висновок» [122, с. 252]. — Може, Г. де Боплан з кобзарями поспілкувався? І російський історик першої половини XVIII ст. В. Н. Татіщев писав, що Геродотове місто Гелон могло знаходитися десь на Ворсклі [22, с. 99]. Проте наукову гіпотезу про тотожність Гелону з Більським городищем вперше обґрунтував український археолог В. М. Щербаківський лише у 1930 році [136], а у 1949 році її підтримав у Радянському Союзі провідний московський археолог М. І. Артамонов [4].

Але ж у Велесовій книзі чітко записано, що **Гелон був побудований як спільний центр двох союзних, проте окремих і непідлеглих одне одному народів** (на чолі з Киською і Орієм), причому **принаймні один з них (Киськи) був слов'янським, що спочатку потерпів поразку від степовиків**. А цього не було ані у Геродота, ані у згаданих археологів. Бо щодо Більського городища це НЕ було відомим у 1953 році, коли Велесова книга вже точно існувала.

Харківський археолог Б. А. Шрамко (професор Харківського університету, якому і мені довелося здавати археологію) розпочав розкопки на Більському городищі саме у 1954 році. І лише у 1967 році він оприлюднив **власний висновок**: «На Більському городищі знайдено матеріали, які доводять одночасне існування тут двох груп населення, різних за своїм походженням» [120]. — Таким чином, **лише у 1967 році вперше була оприлюднена інформація про співіснування на Більському городищі двох різних за походженням груп населення**. При чому ця теза була чітко обґрунтована Б. А. Шрамком лише у 1972 році: «На Західному укріпленні виявлено залишки класичної культури правобережного типу, починаючи з раннього жаботинського етапу. На Східному укріпленні знаходились не менш типові залишки культури лівобережного типу, яка добре представлена на Люботинському, Басівському та інших городищах. **Обидві групи тут не тільки співіснували, але, очевидно, входили до одного**

союзу племен. ...Племена чорноліської культури у першій половині VII ст. до н. е. зазнали поразки в містах свого проживання на дніпровському правобережжі» [121]. — Остання фраза означає, що йшлося НЕ про завоювання Гелону вихідцями з Правобережжя, а саме про **добровільний** союз племен. І саме у середині VII ст. до н. е. Західне і Східне городища об'єднали спільним муром Великого Більського городища [122, с. 255, 273]. Нарешті, лише у монографії 1987 року Б. А. Шрамко доходить до висновку, **що основними мешканцями Західного городища були** не просто якісь вихідці з Правобережжя, а саме **праслов'яни** — неври або скіфи-орачі [119, с. 162 — 163].

Отже, **дані Велесової книги щодо міста Гелон (Голунь) співпали з висновками археологів щодо Більського городища через багато років після оприлюднення Велесової книги.** Характерно, що перший науковий коментатор Велесової книги, С. Лісний, що переписувався з Ю. Миролубовим, про Гелон та Більське городище навіть гадки не мав: «неодноразово згадане місто Голунь, або Голинь, про яке наша історія нічого не знає» [54, гл. 17].

Щодо будинів (на землі яких був побудований Гелон) найбільш розповсюджена версія, що ті були балтами (тобто родичами за мовою сучасних литовців і латишів) [11]. У першій половині I-го тисячоліття до н.е. протослов'янська і протобалтська мови повинні ще були бути дуже близькими, майже взаємозрозумілими. Порівняємо з Велесовою книгою (8 (37)): «..жмудь ...та була литовська; і се називались ільми од нас, або інакше ільмери». (2а): «Був народ родичем з ільмерцями, з єдиного кореня постали роди наші. Хто прийшов пізніше на Руську землю, то й селився серед ільмерців, бо суть братчики наші і подібні до нас, і в небезпеці обороняли нас од зла. Віче мали: що віче вирішить то так і є; а що не рішено — не повинно бути. Вибирали князів од полюддя до полюддя, і так жили. Ми ж їм допомогу давали, і так було. Зілля бо знали робити, посуд, печений у вогнищах, — і суть бо гончарі умілі. Землю орати чи худобу доглядати ті бо розуміли. Такі й наші отці суть. А прийшов рід злий на нас, напав. І тому змушені були відійти в ліси».

А тепер порівняємо з висновками археологів, зформульованими у 1987 (!) році: «Найбільш ранні переселенці з Правобережжя з'явилися спочатку в басейні Ворскли. Потім вони взяли участь у формуванні культури лісостепових землеробів в басейнах Псла, Сули, Сіверського Донця і частково Сули, а згодом і на Середньому Дону» [122, с. 256]. Це дуже нагадує процеси української колонізації у XVI-XVII ст. — від Полтавщини і аж до Острогозька на Середньому Дону. Проте тут мова у Б. А. Шрамка йде про перші століття I-го тисячоліття до н.е., передскіфську і ранньоскіфську добу, і саме про територію **будинів**, куди виселялися неври. Отже, була історично можливою і подальша **слов'янизація будинів** — якщо в них з неврами було спільне віче. У Велесовій книзі про це написано прямо: (4г) «Не забудьмо також **ільмерців, які** нас охороняли. Були не окремі, а **з нами злилися** і кров свою давали за нас».

Суттєвим тут є ще один момент. Ім'я «Ор», «Орій» зустрічається у Велесовій книзі багато разів, при чому явно стосується різних епох і різних історичних персонажів. Воно виглядає скоріше як титул правителя (верховного жерця) або певне уособлення священної мудрості та божественної волі і доброї поради: тобто «Ор» — це «Слово Бога», тому «отець Орій», «Ор-старець»; порівняємо з іранським поняттям «**фарро**» — «божественна царська харизма». Ор завжди висловлює певну волю, обов'язкову для народу. (24в): «Ось що бачив **отець наш Ор, як до хмар ходив**, узятий будучи і взятий силою до Перунькової кузьні. А бачив там Ор, як Перунько мечі кує на ворогів і куючи казав йому: "Се стріли і мечі маєте на воїв тих і не смійте боятися їх, бо знищу їх до поду, і кмота (воїнство) їх буде вмішана до гною ближче, як земля звірам у багні. І будуть вони, як поросята, вмазані од брення, і смород свій понесуть слідами своїми, і всюди буде сказано про них, як про смердючих поросят і свиней". Се бо **говорив Перунько** і кував мечі й **Ору казав, і те Ор повідав отцям нашим**. І така була наша боротьба за житву і звитязтва многі і віки назад, і зараз віримо в те, що так було». І дослівно (31): «**наказав отець Глас Оріїв** трьом синам своїм поділитися на три роди і йти на південь, і на захід сонця. А то були Кий, Щек і Хорив. І так зробили і пішли три роди, і сіли всі на

землю свою». (4г): «**Од отця Орія походимо, і той час од часу народжується серед нас**».

До речі, таке тлумачення дозволяє виправити ще одну з рідкісних помилок Б. І. Яценка. У оригінальному тексті Велесової книги (6д) він неправильно об'єднав два слова в одне, отримавши «Тріедореі» [17, с. 89], що він розтлумачив як «Дарій Третій»: «А був же у нас боярин-герой, який розбив готів у літо тисяча третє від Карпатського Ісходу. І той, як Дарій Третій, ішов без страху на них». Отже, тут виступає зразком героя останній перський цар-боягуз, що втік з поля битви з Олександром Македонським і взагалі не мав до Скіфії жодного відношення. Насправді тут очевидно слід читати «Тріед Оріє» — «**Третій Орій**». Тоді все логічно: «А був же у нас боярин-герой, який розбив готів І той, як Третій Орій, ішов без страху на них».

У Велесовій книзі Кисько названий «першим баном», а Орій — «отцем» і до того ж старшим. Причому сказано, що обидва були «славними». Тобто якщо це були НЕ споріднені народи, то гелони принаймні до об'єднання розмовляли НЕ-слов'янською мовою: Геродот прямо пише, що скіфською, тобто іранською. Про гелонів багато згадували грецькі і римські автори, причому протягом всієї античної доби.

Б. А. Шрамко вважає, що гелони, які входили до союзу киммерійських племен у ранній період своєї історії, після поразки в боротьбі зі скіфами за панування у степах Причорномор'я, змушені були приблизно в кінці VIII – на початку VII ст. до н. е. переселитися на північ у зону Лісостепу. Б. А. Шрамко звертає увагу, що це переміщення іраномовних гелонів зафіксував добре обізнаний із різними джерлами грецький філософ і письменник Плутарх (близько 46 – 127 рр. н. е.). Факт, що в минулому (до часів Геродота) гелони жили десть на півдні біля моря, підтверджується іншими писемними джерелами. Наприклад, у відомому міфі про аргонавтів, який переказує Гесіод (кінець VIII – VII ст. до н. е.), а пізніше Аполлоній Родоський (близько 295–215 рр. до н. е.), говориться, що дорогою додому з Колхіди (територія сучасної Грузії), куди

грецькі герої-мандрівники плавали по легендарне золоте руно, вони побували на берегах ріки Танаїс (Дон), де вона впадає в Меотідське озеро (Азовське море). Там аргонавти зустріли народ гелонів. У периплі (морській лоції) Псевдо-Скілака (IV ст. до н. е.), джерела якого походять ще від Гекатея Мілетського (546–480 рр. до н. е.), вказано, що гелони проживали на Кавказі між меланхленами й колхами. Грек Псевдо-Орфей (IV ст. н. е.) фіксує гелонів разом з іншими племенами біля озера Меотіда, а римлянин Публій Папіній Стацій (близько 40 – 96 рр. н. е.) повідомляє про існування гелонських поселень (фортець) на березі Меотіди [22, с. 87].

Михайло Відейко так узагальнює дані сучасної науки: «**Кімерійці**, котрі мешкали в Приазов'ї та на рівнинах Передкавказзя (про них дещо відомо із однієї версії міфу про аргонавтів) **під ім'ям гелонів** перебралися, як повідомив римський історик Плутарх, «на північ, у лісовий край». Вважають, що цим «лісовим краєм» була північ Полтавської, частина нинішніх Сумської і навіть Чернігівської областей» [20, с. 124].

Більське городище існувало до початку III ст. до н. е., коли було розгромлене сарматами [122, с. 255]. Та це зовсім не значило кінець історичного існування гелонів. Згадаймо Велесову книгу: «Прийшов рід злий на нас, напав. І тому змушені були відійти в ліси». Більш пізні римські автори згадують **гелонів** вже явно **на захід від Дніпра**, тобто саме на корінній слов'янській території: «У римській поезії I ст. до н. е. – I ст. н. е. "стрімкі, з сагайдаками за плечима", "жахливі з фарбованим обличчям і тілом" гелони фігурують у "Георгіках" [II, 115; III, 461] та "Енеїді" Вергілія [IV, 146; VII, 725], в одах Горація [II, 9, 19, 20, 23; III, 4, 35], в "Фарсалії" Лукіана [III, 283], в сатирах Ювенала [XV, 125]. Інший автор Прісціан, вірогідно, вказує на фарбування тіл або татуювання: "Гелони з неврами і розфарбовані агафірси". Цікавий образ виводить поет кінця IV – початку V ст. н. е. Клавдіан: "І гелон, який з радістю пофарбував своє тіло за допомогою заліза". Автор V ст. н. е. Аполлонарій Сідоній називає гелонів у складі войовничих орд гунського правителя Аттіли» [22, с. 88]. У цих згадках

найбільш цікавим є вислів Прісциана: "Гелони з неврами і розфарбовані агафірси". — Тут він явно об'єднав у **єдину спільноту** саме **«гелонів з неврами»**.

Для нас в цьому найбільш суттєвим є те, **що певну частину переказів Велесової книги можуть складати такі, що йдуть від іраномовних гелонів**, отже, розповідають про мандри Євразією не власне протослов'ян, а саме гелонів. Взагалі у Велесовій книзі про це сказано прямим текстом (6е): **«були кіморії, також отці наші»**. Згадує ж, наприклад, Іордан у своїй «Історії готів» суто скіфські легенди. Саме так слід розуміти текст з дощечки З8а: «Давно був рід слов'ян у горах великих-високих. Тамо (знали) землю орати, овець і ягнят доглядати і пасти в травах. Якось люди пробудились, а коні під хмарами од страху кричать. Чуючи це, (люди), обійняті страхом, остерігалися, боялися, не лягали вже. І був при цьому мор і холод великий. І пішли з краю Ін(дс)ького світ за очі. Проїшли по землі Перській і пішли далі, яко не годилася земля тая для овець. Пішли горами і бачили каміння, і ті проса не сіяли — також пройшли мимо. І знайшли степ квітучий і зелений. Там стояли літа два, а по тому пішли далі, оскільки хисниці з'явилися. Пойшли мимо Каяли і прийшли до Дніпра». — Взагалі-то іраномовні (саме з північноіранськими діалектами типу скіфських) племена **саків** на початку I тисячоліття до н.е. досягали і Ірану, і Індії, а особливо Бактрії на півночі сучасного Афганістану, що дуже підходить до опису блаженної країни «у горах високих-високих» (Гіндукуш). Проте Індія як така (на відміну від Персії) тут, можливо, взагалі не згадувалась, бо аналогічний вислів у фрагментах на д.20: «од інське отрещете», перекладений як «од інших відірвали», тобто «інський» – це може бути не «Індійський», а «інший» [28]. Хоча і у власне Індії певний час існували скіфо-індійські царства. Засновник буддизму принц Гаутама Шак'ямуні був саме з роду саків. Отже переселення частини такого народу з Індії через Східний Іран і Кавказ до території України не виглядає фантастикою: перед цим у Велесовій книзі описаний жахливий землетрус, холод і голод.

Сучасна генетика довела певну пряму спорідненість за чоловічою лінією (ДНК з Y-хромосоми, що передається від батька до сина) між сучасним населенням України та вищими кастами північно-західної Індії (особливо Пакістану). Проте заява російського прибічника Велесової книги А. А. Кльосова «Мы решили ...дать описание славянских миграций, и в Индию, и в Месопотамию, и в Иран» [41a] є очевидним перекрученням значно складнішої історичної ситуації, що цілком узгоджується зі скандальною репутацією цього автора як серед професійних генетиків, так і серед професійних істориків [9a].

Дівчина з язичницького племені калашів. Північний Пакистан.

Ще один закид проти Велесової книги міститься в українській Вікіпедії: «Відомі науці міста (Київ, Новгород, Корсунь-Херсонес) постають на тисячоліття древнішими, аніж це загальновизнано» [19]. Певною мірою вражає, що до української Вікіпедії, більшість дописувачів якої є безумовними патріотами, потрапив **відверто брехливий вислів**. Відверто брехливий він по-перше, щодо Корсуня, по-друге, щодо Новгорода.

Про Корсунь (або Хорсун) Велесова книга згадує чотири рази:

(6в): «Та се заявилися із Замор'я і почали городи будувати – Хорсун та інші поставили. Руськолані, яких роздирали смути, порядкували на півдні, а боруси – на півночі. ...Тому боруси не могли стати проти греків і наступу скіфів». — Це абсолютно вкладається у античну добу, коли Херсонес й був заснований. Далі у дощечці йдеться про війну з персами.

(7б): «...римляни, знаючи, які ми відважні, коли боремося за життя, полишили нас. Так і греки хотіли підкорити нас біля Хорсуна, і билися ми проти рабства нашого». — Це ще пізніше.

(7в): «Тут русь зібрала свої сили і розбила гунів, утворивши край антів, а скуфь — Києву. А сьогодні запеклося серце наше кров'ю. ...і маємо примусити Хорсун заплатити за сльози дочок наших уведених і синів, у рабство взятих».

(7д): «...налетімо соколами на Корсунь. І братимемо їжу, і добро, і худобу, ще й полонених греків. ...Єдиний воєвода наш Ясун».

— Тобто у двох випадках йдеться навіть НЕ про минулі події, а про майбутнє, бажане автором пісні.

Новгород згаданий тричі:

(15а): «Се Старград покинули і пішли до Ільмер-озера і там заснували город інший, новий, і там лишились. І тут Сварога, першого пращура молили ...істина наша переборює сили темряви і до блага веде. Як і праотці колись, знаючи про це, принесли в жертву коня білого і вийшли з краю Семиріччя».

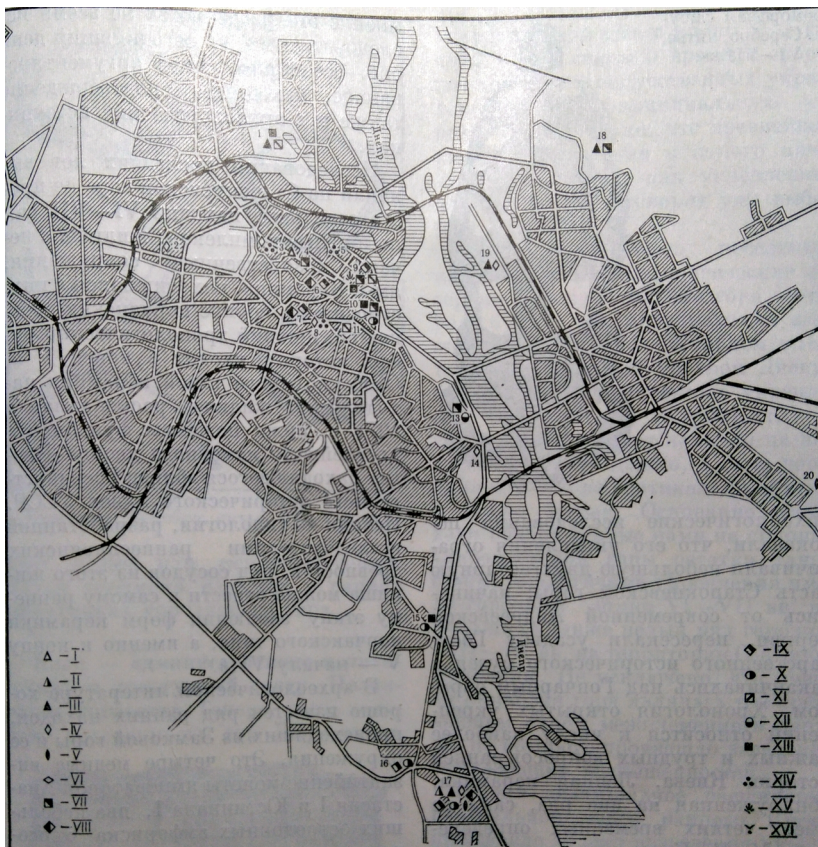
(21): Мали многі храми в Нові граді на Волхові-ріці, мали в Києграді по боголісах. І се мали на Волині дулібській храми, і о Суренжі на морі добрим і синім. І се велика втрата для нас».

(31): Земля наша простяглася од сонця до сонця Сварожія. І великі там бо суть луки Хорса, і там водимо худобу, аби проплодитися їй волею Дажбога, його ж славимо... Слава Впаруні, богу нашому, який бо нас охороняє і здоров'я дає. Блага земні дає тому, хто палить вогонь віщий в граді Нові на Волхові, і на Горі в лісах, і в діброві берези або дуби».

— Тобто тут йдеться виключно про час, сучасний написанню текста. Про конкретний час заснування Новгорода не йдеться зовсім.

А от щодо заснування Києва дійсно йшла мова мінімум про час, паралельний існуванню Гелона, тобто про скіфську добу VII-VI ст. до н.е., якщо не раніше. Чи можливо це? — Давайте включимо логіку: якщо на Півдні України у скіфську добу існували такі міста, як Неаполь Скіфський на місці Сімферополя і Кам'янське городище на місці Кам'янки Дніпровської поблизу Нікополя, а на Лівобережжі існував величезний Гелон, то мало б щось бути і на правому березі Дніпра? — Дійсно, відомі великі протослов'янські городища скіфської і навіть доскіфської доби, як от Суботівське. А як щодо Києва? Що про це кажуть археологи?

Давайте відкриємо ще радянських часів «Историю Киева в трех томах», перший том якої цікаво називається «Древний и средневековый Киев». Древній — це згідно із загальноприйнятим у радянські часи розподілом історії: від V-го століття нашої ери і раніше. Більше того: наводиться карта «Основные археологические памятники на территории Киева (с древнейших времен до VII в.)» [34а, с. 53]. По цій карті ОДНОЗНАЧНО видно, що **починаючи з бронзової доби** (але НЕ раніше!) **основне скупчення археологічних пам'яток ВСІХ**

подальших епох до VII ст. включно знаходиться в історичному центрі Києва. Тобто вони розташовані на площі суттєво меншій за територію Києва навіть доби Київської Русі.

Головні археологічні
пам'ятки Києва

Більше того: радянські історики це визнавали. Але у своєрідній манері. Наприклад, директор Інституту археології АН СРСР Б. А. Рибakov (вже згаданий тут Академік-не-читал-но-осуждаю) писав отаке: «Место будущего Киева — самая северная точка массовых нумизматических находок. Следовательно, здесь кончались какие-то южные торговые пути, здесь, очевидно, велся широкий торг с более северными племенами, здесь среди «бора великого», вдали от опасных степняков укрывали полученные от римлян сокровища. Другими словами, **место будущего Киева (носившее тогда, разумеется, какое-то иное имя)** уже в первые века нашей эры выделилось из среды других, стало отметной точкой на карте Восточной Европы» [82a].

Отже, за Рибakovим, вже на початку нашої ери Київ ВЖЕ БУВ важливим торговим і політичним центром, тобто МІСТОМ. На жаль, Академіку вже не вдасться задати питання: а чи є у нього бодай якісь ДОКАЗИ, що Київ «носив тогдa, разумеется, какое-то иное имя»? Римляни нашепотіли? Звідки така впевненість?!

В Іраку досі існує містечко Варка. Воно існує на місці шумерського міста Урук, заснованого не пізніше початку III тисячоліття до нашої ери, де колись правив легендарний Гільгамеш. Воно зберегло свою назву, хоч населення там декілька разів міняло мову на іншу. Приблизно настільки ж давні назви міст Єрусалим, Ербіль в Курдистані, Асуан в Єгипті. В Греції досі існують міста Афіни, Фіви, Спарта, які відомі ще з II тисячоліття до н. е. — з бронзової доби. У «темні віки» XI-IX століть до н. е. міське життя там повністю припинялося, та згодом ці міста відновилися на старому місці, під старою назвою. Навіть на території України місто Феодосія/Кафа відоме під обома назвами з доби свого заснування у VI столітті до н. е., хоча населення там теж змінювалося неодноразово. На території ж Києва населення НЕ змінювалося з бронзової доби. То й чому б Києву не зберігати свою назву?

Геродот серед племен Скіфії називає Skuthai arothres, що у нас вперто перекладають як «скіфи-орачі» (росіяне взагалі як «скіфи-пахарі»); добре, що

хоч не «скіфи-трактористи»). Проте це НЕ треба перекладати: це просто **скіфи-ароти**. Це до того, що й досі в центрі території, з якою пов'язують перебування цього народу, знаходиться районний центр Вінницької області **Оратів**. В селищі є городище, оточене валом і ровом. «Пам'ятки археології: поселення 8–7 ст. до н. е. та 6–7 ст., курганна група (за 5 км на зх. від селища). На території нинішнього Оратівського р-ну жили нащадки племен білогрудівської культури, праслов'янські землеробські племена» [4a]. А ще Геродот називав скіфів **сколотами**. Згодом і араби чомусь називали слов'ян «сакалаба»... Тут річ у тому, що Тернопільській області досі існує місто Скалат, що відоме з 1564 року. Та неподалік знаходиться село **Старий Скалат**, біля якого розкопані багаті скіфські кургани. Також поруч з ним знаходяться залишки ще не дослідженого велетенського комплексу городищ і святилищ [127a]. Отже, деякі слов'янські поселення України таки зберегли свої назви принаймні ще зі скіфської доби. І Київ — теж. Велесова книга **підтверджує дані археології**, що Київ — як мінімум сучасник Гелону. Отже, Київська Русь — зовсім не те ж саме, що держава династії Рюриковичів. Київська держава Рюриковичів — це лише епізод у кількатисячолітній історії України.

Другий сюжет для перевірки — це чітке і очевидне тлумачення наступних текстів Велесової книги щодо стосунків слов'ян з іллірійцями:

(5a): ...потім **подалися на схід сонця і пішли до Дніпра**. Та бо ріка є, що до моря тече. І там на півночі оселилися на ній. **І називали Дніпро Прип'яттю. І там жили п'ятсот літ**. І віче правило і боги оберігали од багатьох **ворогів, які звалися язиги. Іллірійців там багато осіло і стало огнищанами**. І там худоба водилася в степах, і там тільки богами оберігатись могла. І так, як говорили, відпочили, і наскладали немало золота і **жили заможнo**.

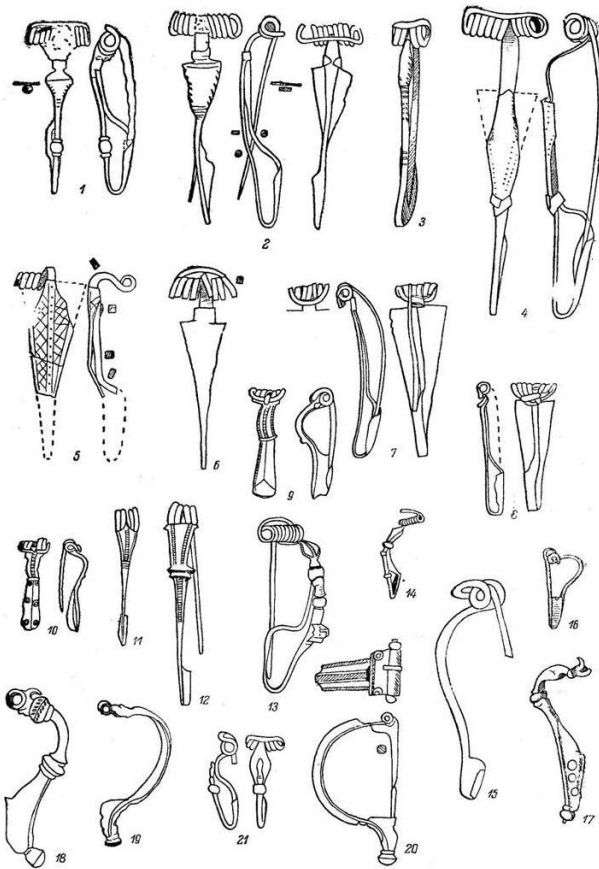
(7e): Тут бо скажемо, що було в ту добу насправді, — **іллірійці були поглинені од нас**. І не було в нас тоді нікого, крім дулібів, які були повернені на борусь. Мало лишилось іллірійців, або так званих ільмерців; і ті як раз сіли біля

озера. А далі оселилися венеди; й ільмерці залишилися там, і було їх мало, і мову свою лишили, і так і були.

Тут з вражаючою точністю розповіли про добу **зарубінецької культури**, що тривала саме **п'ятсот літ**: з III ст. до н.е. до початку III ст. н.е. Центр цієї археологічної культури, яку основна частина дослідників вважає протослов'янською, дійсно знаходився як на Середньому **Дніпрі** (зокрема, в районі Києва), так і особливо на Волині, у долині **Прип'яті**, де дійсно потім жили дуліби; правда, і на Поділлі, Галичині та Чернігівщині вона також існувала. Південно-східними сусідами і небезпечними ворогами її носіїв дійсно були сармати-**язиги**. На складання зарубінецької культури дійсно вплинули й вихідці із більш західного району (що «подалися на схід сонця і пішли до Дніпра»). Елементи культури попереднього (скіфського, протослов'янського) часу добре помітні у зарубінецькій культурі [71, с. 340], отже, спадкоємність має місце. Проте дуже потужним є вплив більш **західної** поморської культури з території Польщі (яку **теж часто вважають протослов'янською**). Порівняємо з попереднім текстом дощечки Велесової книги (5а): «З підкорення се починали ми те заселення. Мовимо, що так літ за 1500 до Діра пішли прадіди до гори Карпатської і там оселилися і жили ладно. То бо родами правили отці-родичі, а старійшеною роду був Щек, од оріян той був. Паркун благоволив нам, і завдяки йому жили спокійно. І таким було життя п'ятсот літ, а потім подалися на схід сонця...».

Але найбільш цікавим є **відкриття іллірійського впливу на зарубінецьку культуру**: «...в Подніпров'я могли прибути представники кельто-**іллірійських** племен і принести фібули на територію зарубінецької культури. ...фібули (застібки-булавки) з трикутним закінченням ніжки, які в югославській літературі називаються списоподібними, а у нас — фібулами зарубінецького типу. Ці елементи не були сприйняті бастарнами, вони прижилися саме у ...Подніпров'ї і Поліссі на території зарубінецької культури, що формувалася, можливо, разом з племінною назвою «**венеди**», яка в тих

місцях була поширена (наприклад, збереглася дотепер назва "Венеція" — І. Р.)» [71, с. 111, 7].

Фібули зарубінецької
культури

Ця сучасна авторка пов'язує ті контакти саме з участю представників зарубінецької культури у походах за Дунай бастарнів — народу невизначеного, чи то змішаного, чи то германського походження, що тоді жив у Румунії та на південному заході України. Проте запозичення назви народу венедів очевидно було неможливе без серйозного його власного переселення на територію України. До речі, у Велесовій книзі є й смутна згадка про ті походи бастарнів (17а): «І се були князь Славен із братом Сківом. І вели війни великі на сході. І сказали ті: "Йдемо до землі Ільмерської на Дунаї і пошукаємо Бостара, сина свого, що залишився там на сторожі". А ільмерці пішли на північ і там град свій Славен заснували. А брат Скіф біля моря був і сина свого Бастара привів».

Хоча відкрив зарубінецьку культуру ще Вікентій Хвойка у 1899 році, проте основні дослідження її розгорнулися починаючи з 50-х — 60-х років. А

головне: ще у 1959 році дослідник, що спеціально присвятив статтю зарубинецьким фібулам, нічого не знав про їхній зв'язок з іллірійцями і взагалі з Балканами [2]. Вперше звернула на це увагу російська дослідниця К. В. Каспарова у статті 1978 року [38]. Отже, **Юрій Миролюбов (1892 — 1970) жодним чином не міг знати про переселення іллірійців на територію зарубинецької культури.**

До речі, тут (як практично і всюди) Велесова книга НЕ протирічить іншим письмовим джерелам, а ґрунтовно доповнює їх. Зокрема, тут вона логічно роз'яснює незрозумілу для вчених інформацію з Повісті минулих літ: «...от племені таки Яфетового постав народ слов'янський — так звані **норики**, які є слов'янами» [56, с. 2]. Норик — це античне королівство, створене близько 400 року до н.е., а потім провінція Римської імперії. «Його територія включала більшу частину сучасних Штирії та Карінтії, Верхньої та Нижньої Австрії на захід від Відня, Зальцбурга, частини Баварії та частини Словенії. Корінне населення, мабуть, складалося з **іллірійців**, які після великої міграції галлів стали підлеглими різним племенам кельто-лігурів, головним серед них були **норики** (так звані від їхньої столиці Норія)» [134]. «Згідно з латинськими джерелами в IV столітті до н. е. іллірійське плем'я **нориків** об'єднало під своєю владою кілька кельтських, іллірійських племен і плем'я **венетів**, утворивши власну державу у північно-східних Альпах» [66].

Третій сюжет для перевірки, до якого неодноразово звертаються автори Велесової книги — це **давні слов'яни біля Волги**.

(10): **Коли гуни почали велику війну**, прагнучі до утворення великої землі своєї, **то ми пішли геть, туди до Русі**. Нині інші часи, а тому мусимо братися за узду і тягнути допереду. І хай не буде сказано, що ми залишили землю свою і захопили інші. А хай скажуть, як ми билися вперто за себе. Боруси не залишили греків на землі вашій, билися за неї. **А в ті часи Ра-ріка відокремлювала нас від інших земель.**

(34): Се бо князеві Кию на ум спаде іти на болгар ...Отож Голинь, град руський, відібрали, обітницю свою, від іншої землі. Також той край відібрали і русичи населили його. ...А Голинь град був великий і багатий. І се бо вороги прийшли до нас і зруйнували той і стіни спалили. І се мусили боронити нашу фортецю й утримати в Русі; до неї включились і **землі, що обаполи Ра-ріки суть**; то бо була своя, **то земля отців наших**, і ту мали за ці літа, зберегли.

(96): **До того були отці наші на берегах моря по Ра-ріці і з великими труднощами по ній перевезли людей і худобу на інший берег, пішли по Дону. А там готів побачили**, що йшли на південь. І Готське море побачили, і готів, що стояли озброєні напроти, побачили. І так змушені битися за житво і життя своє. **А гуни йшли по сліду отців** і нападали на нас, людей убивали і худобу забирали. Отож рід слов'ян пішов до землі, де сонце вночі спить... Готи були ще в зеленому краї і помалу перед отцями йшли. **Ра-ріка — велика і відокремлює нас від інших людей і тече в море Каспійське (Фасісте).**

Отже, Ра-ріка — це точно Волга, мордовською (ерзянською) мовою вона досі зветься «Рав». Йдеться про десь III-IV ст. н.е., коли на Дону жили готи, а через Волгу на них насувалися гуни. Під їхньою навалою слов'яни були змушені відступити «з великими труднощами» на захід, на територію сучасної України (Русі). Згадано, що слов'яни жили і по той бік Волги, проте підкреслено, що «в ті часи Ра-ріка відокремлювала нас від інших земель».

А от як коментує табличку 96 О. В. Творогов. Спочатку він суто механічно поєднує цю розповідь з попереднім викладенням легенди про походження різних племен слов'ян від п'яти дітей Богуміра — братів Сієва та Руса і сестер Древи, Скреви та Полеви, що міститься взагалі на табличці 9а, і про цю легендарну подію сказано, що «То було тисячу триста років до Германаріха». А далі «спростовує»: «По современным научным представлениям, в начале первого тысячелетия до н. э. славяне обитали в Центральной Европе, а не за Волгой; готы, двигаясь с севера, достигли степей северного Причерноморья в начале III века н. э., а не в IX веке до н. э., как вытекает из рассказа ВК» [103].

Що там витікало у свідомість О. М. Творогова — це, врешті решт, його проблема. У Велесовій книзі чітко написано, що готи прийшли до «отців наших» саме з Германаріхом (56): «Тут була січа велика — язиги і костобоки билися із злими втікачами і крадіями худоби нашої... І була та усобиця за двісті літ (до нашого часу). І наші родичі відійшли до лісів і там оселилися. А за сто літ з'явилися там готи Германаріха, зlobлячись на нас. І тут була убориця велика: готи були потіснені і відтручені до Донця і Дону. А Германаріх пив вино, що буде любим братом поза воєводами нашими. І так все владналося, почалося нове життя». Отже, легенда про події, що відбувалися «тисячу триста років до Германаріха» не має прямого стосунку до подальшої розповіді про відступ слов'ян під тиском гунів на Дон, де в той час жили готи.

Але ж і про перебування частини слов'ян на Волзі у добу перебування готів на Дону (III-IV ст. н.е.) Юрій Миролюбов не міг знати. Власне, про це і значна частина сучасних вчених ще нічого не чула, або чула, проте гнівно заперечує [55]. Та археологи на основі польових досліджень останніх років зробили чіткі висновки: «В останні десятиліття в результаті робіт в басейні р. Великий Черемшан на півночі Самарської області з числа іменьківських пам'яток вдалося виокремити пласт ранніх пам'яток типу Сіделькіно-Тімяшево, які в цілому відносяться до кола пам'яток київської культури і датуються III-V ст. н.е. Пам'ятники цього типу починають виділятися і на території Ульяновської області і Татарстану. За цілою низкою ознак (особливості домобудівною традиції, поховального обряду, керамічного комплексу) ці пам'ятки відрізняються від іменьковських і, ймовірно, в складанні класичної іменьківської культури суттєвої ролі не відіграли» [96, с. 111]. Отже, ті, хто створив ці пам'ятки, кудись поділися. Київська культура існувала саме у III-V ст. н.е. і практично всіма дослідниками визнана слов'янською. Співпадання з даними Велесової книги — абсолютне.

Відкриття факту існування слов'янської культури раннього середньовіччя у Середньому Поволжі дозволяє розібратися і з загадкою **давнього**

слов'янського міста Воронженець, про яке неодноразово згадує Велесова книга. От цікаво, який фальсифікатор заморочився би придумати настільки заплутаний сюжет:

(4б): Так узріємо навіч того боярина, героя нашого, який розбив готів із Скотичем. І була слава подія од приходу слов'янського люду на Русь тисяча третього року, як нагле грабіжники напали на нас. Тоді Святояр був єдиним князем, якого боруси вибирали на руськолуні. А той взяв руськолунь і борусів, озброїв їх і **пішов на готів од Воронежця**. Було там десять тем відібраних боянів кінних, не піших. І так напав на них. Січа була зла і коротка, і та буйствовала була до вечора. І були по готах.

(29): Се була **Воронзенець-ріка**, і граю був, і там отці наші **розтропили готів**.

(24а): Се бо **Воронзенець** було місто, біля якого всілися готи, а се **русі биті**. І той град був малий, а після битви тієї спалений був, і прах, і попіл його вітрами був розвіяний по обидві сторони. І **місто** сеє **залишено**, і земля тая руська є. І се не оглядалися на неї, але і не забули її. Там бо кров отців наших лилася, і тому **ми вправі нагрянути на Воронзенець**.

(6д): боярин Сегеня, який убив сина Германаріха і відігнав Гуларіха од **Вороненця**.

(4в): Русі бо приглянулася земля та і досі. А в той час прийшли до Києва варяги з купцями і побили хозарів. А каган хазарський звернувся до Скотеня, просячи допомоги. Відкинув ту просьбу Скотень і сказав: "Допоможете самі собі". Віче руськолуні веліло готувати оборону, бо ворожа сила насувалася до землі Воронженця. **Воронженець був давній, за багато віків оснований далеко од нападників**. А та **ворожина дійшла до Воронженця і взяла його, і там осіла**. Се Русь була відрізана від заходу сонця...

(34): Се бо князеві Кию на ум спаде **іти на болгар і ту рать пожене на північ і аж до Вороненця**. І десь там були свої вої поляни, і їх повернули, бо в

них був голод. Отож Голинь, град руський, відібрали, обітницю свою, від іншої землі. Також той край відібрали і русичи населили його.

Отже, біля Воронженця як розбили готів, так і потерпіли поразку від них, після чого ті туди вселилися. Згодом Кий — явно полянський Кий, тотожний літописному засновнику Києва — відібрав у болгарів Голунь (дійсно, на Більському городищі знайдені слов'янські середньовічні артефакти починаючи з антів), проте до Воронженця не дійшов, і місто (невеличке з самого початку) залишилося пустим. Слід так зрозуміти, що принаймні територією його володіли болгари.

Прикраси пенківської культури: доба антів

Украшения пенковской культуры. VI—VII вв.

Проте незрозумілим є питання, яку «вражину» мали на увазі у тексті дошки 4в. Нібито якщо хозари зверталися до слов'ян за допомогою, то той вражина — не вони... І головне: де той Воронженець знаходився?

Можна було б спробувати ототожнити неодноразово згадуваний у ВК Воронженець з сучасним містечком **Вороніж у Сумській області**, поблизу Шостки, де виявлено поселення часів бронзи, скіфських часів, слов'янські VII — VIII ст. і староруський курганний могильник [21]. Проте біля нього немає ріки з тою ж назвою. Єдине, що тут можна згадати — це озеро Ворона неподалік від ріки Десни у Борзнянському районі Чернігівської області. Озеро Ворона глибоке (від 6 до 12 метрів), довге (близько 7 км) та мальовниче [129]. Та навіть до нього від містечка Вороніжу близька 150 км по прямій... Та й НЕ

міг цей Вороніж залишатися під владою ворогів у той час, коли Більське городище на південний схід від нього успішно визволили.

Отже, **значно** більш вірогідним є ототожнення Воронженець-ріки з Велесової книги із сучасною **рікою Воронеж у Росії**, притокою Дону. На якій розташоване сучасне місто Воронеж. Цей Воронеж заснований росіянами у 1586 році і нібито НЕ на місці якогось стародавнього городища, хоча і на території самого міста, і в його околицях є декілька значних городищ, досі не досліджених. Наприклад, поблизу від Воронежа документи XVII ст. згадують «Козарське» городище. Воно знаходилося на правому березі р. Воронежа, на північ від міста, на горі. Назва «Казарське городище» побутувала серед воронезцев аж до кінця минулого століття [77]. Велесова книга, як ми бачили, якось пов'язує Воронженець з хозарами. В іншому місці ВК сказано (4а): «А хазари, в бою доценту порубані, шукаючи інших земель, остерігаючись руськолуні біля Києва і в Лузі, утвердилися на Дону після готів». До речі, і в Іпатському літописі за 1177 рік є згадка про Воронеж: «...по Ярополка він [Всеволод] послав, говорячи: «Видайте нашого ворога, або я іду на вас». Рязанці тоді, порадившись, сказали: «Князь наш і браття наші погибли із-за чужого князя». І, поїхавши у Вороняж, вони схопили його самі і привезли його, Ярополка, у Володимир» [56, с. 323]. — Загалом долина Верхнього Дону була під владою саме Рязанського князівства, згодом саме рязанці стали родоначальниками «верховських» донських козаків. А от до сіверських земель рязанці жодного відношення не мали. Отже, при всій повазі до земляків, тут з контексту чітко видно, що мова йде таки про район російської ріки Воронеж і міста Воронеж.

Щодо зв'язку з Велесовою книгою надзвичайно важливим є таке несподіване твердження у ній (4в): «ворожина дійшла до Воронженця і взяла його, і там осіла. **Се Русь була відрізана від заходу сонця...**». З того чітко випливає, що певна частина Русі була розташована **на схід** від Воронженця. Тобто від середнього Дону на схід до середньої Волги. Ми вже згадували, що у

Поволжі певний час мешкали носії київської археологічної культури. Але ж вони там були не єдиним слов'янським племенем.

«Важливо відзначити, що всі основні характерні для **іменьківської культури** ознаки присутні в матеріальній культурі пам'яток раннього етапу. Таким чином, пам'ятки Лбіщенського типу, пам'ятки типу Сіделькіно-Тімяшево і ранні іменьківські поселення співіснували, принаймні, протягом IV ст., і говорити про пряму лінію розвитку матеріальної культури населення, яке залишило пам'ятки різних груп, неможливо. ...Населення, що залишило пам'ятники типу Сіделькіно-Тімяшево, у створенні іменьківської культури активної участі не брало. ...населення, що залишило пам'ятники Лбіщенського типу, істотної ролі у формуванні іменьківської культури не зіграло. ...Подібність між іменьківськими пам'ятками і пам'ятками Лбіщенського типу пояснюється їх синхронністю і спільним **постзарубінецьким компонентом** в їх населенні» [97]. «Пам'ятки іменьківської культури на Самарській Луці з'являються не пізніше IV ст. ...На рубежі VII-VIII ст. на Самарській Луці з'являються пам'ятки хазарського часу — курганно-грунтові могильники новінківського типу, а також Жигулівське селище і кремаційний могильник, які відносяться до особливої культурно-хронологічної групи, не пов'язаної з попереднім іменьківським населенням. Докази продовження існування іменьківських пам'яток після середини VII ст. на даний час відсутні» [98, с. 241].

«Іменьківська культура — ранньосередньовічна археологічна культура IV -VII століть, розташована на території Середнього Поволжя (Самарська область, Татарстан, Ульяновська область). **Багато дослідників бачать в іменьківській культурі слов'ян.** У 1981 році Г. І. Матвеева виявила спорідненість іменьківської і зарубинецької культур [62]. Найбільше іменьківська культура близька до поліського лісового варіанту зарубинецької культури ...Висловлюється припущення, що частина іменьковцев розчинилася серед прибульців, частина пішла на захід, увійшовши до складу волинцевської культури» [34]. — А волинцевську археологічну культуру ототожнюють з

племенем сіверян. Взагалі більш вірогідним виглядає припущення, що саме вихідці з берегів річки Воронеж заснували Вороніж на сучасній Сумщині, де городище виникло саме у VII столітті.

Отже, в районі російського Воронежу і річки Воронеж мало існувати велике слов'янське городище, яке було зруйноване перед початком хозарської доби. Можливо, його ще не знайшли. Проте серед відомих найкращий кандидат на ототожнення зі стародавнім Воронженцем — **Чертовицьке городище-3**, розташоване на правому березі річки Воронеж в 3 кілометрах на північ від села Чертовіцкоє Рамонського району. Досліджене в 1989-1994 роках експедицією Воронежського державного університету. «Чертовицьке городище-3 виділяється розмірами (6 гектарів) і потужною лінією укріплень протяжністю 1,5 кілометра. Глибина його ровів досягала 6-7 метрів. **Городище було споруджене в V-IV століттях до н.е.**, потім істотно перебудоване і укріплене ближче до рубежу н.е. На початку I століття н.е. на ньому з'являються свідчення перебування сарматів... У III-V століттях на його площі з'являється нове поселення, засноване переселенцями з Дніпровського Лівобережжя. Вони проживали в напівземлянках, опалювальних вогнищами і печами. **Останні мешканці Чертовицького городища-3 були близькі до ранніх слов'ян українського Лісостепу**, відомих під ім'ям антів» [115]. На річці Воронеж відомі мисові укріплені городища київської культури. Найбільш вивчене Чертовицьке городище-3 [39]. Отже, тут цілком підходить вислів Велесової книги, що «Воронженець був давній, за багато віків оснований».

Взагалі Велесова книга потребує настільки ж ретельного аналізу десятками дослідників, як і «Скіфський логос» Геродота. Вище ми лише торкнулися такої проблематики. Причому навіть окремі короткі вислови з Велесової книги можуть мати надзвичайно велике історичне значення. Наведемо лише два приклади.

Сучасний археолог пише: «Історики можуть лише мріяти про те, щоб знайти письмові джерела про європейські походи кімерійців. Шкода їх, бо у тих краях Європи, де археологи знаходять сліди кімерійців, у ті далекі часи ще не було прийнято складати літописи або робити пам'ятні написи... Про кімерійських вершників не з казок знали також етруски і елліни. Судячи з давніх зображень, від цього «близького знайомства» залишилися досить

неприємні спогади» [20, с. 125 — 126]. А у Велесовій книзі про це прямо сказано (6е): «...були **кіморії**, також отці наші, а ті **римлян** **потрясали і греків розметали**, як поросят устрашених».

Кімерійці: грецьке та етруське зображення

А ось ще з ВК про далекі походи (6в): «Скільки разів виймали мечі і виходили проти ворогів і відкидали їх од своїх теренів отці од **роду Орового**, славного і сильного, **який і Сірію воював і Єгипет**».

Порівняємо з книгою сучасного археолога: «Давньоєгипетські письмові джерела донесли до нас згадки про “навалу народів моря”. На сьогодні у історичних працях цим поняттям позначаються події у Східному Середземномор'ї 1250–1150 рр. до Р.Х., що призвели до значного послаблення Єгипту, загибелі Хетської держави та Мікенської Греції... кинджали заградівського типу, що відрізняються більш вузьким лезом — характерні для пізньосабатинівських та ранньобілозерських пам'яток. Знахідка кинджала заградівського типу у скарбі в Угариті (городище Рас-Шамра, Сирія), у шарі, який пов'язується зі зруйнуванням міста Угарита “народами моря”, у комплексі з єгипетським мечем, прикрашеним картушем фараона Мернептаха (біля 1224–1214 рр. до Р.Х.), дозволяє датувати появу таких кинджалів кінцем 13 — початком 12 ст. до Р.Х. ...Усе це дало мені підстави висловити припущення про

те, що “Шардана” єгипетських джерел є вояками Сабатинівської культури, вихідцями з Північного Причорномор’я» [43, с. 247, 186, 249].

На зображеннях шардана, що дійшли до нас з Єгипту та з острова Сардинія, куди вони згодом переселилися, кидається в очі їхній дуже характерний шолом з рогами. Не виключено, що у Велесовій книзі у переліку нещасть слов’ян йшлося не про готів (про них мова йшла далі), а саме про значно більш ранні події боротьби з «браманами» — «ряженими» (див. Розділ 5): (37а) «Се б’є крилами Мати-Птиця, що **браманове** йдуть на нас. І ті **роги на чоло натягають** і так посуваючись напали на нас».

Воїн шардана. Бронзова статуетка з острова Сардинія

Очевидно, згадки про «**рід Ора**», «оріян» (так само, як і про «сяйво Іру») — це відбиток найдавнішого шару історичних відомостей Велесової книги, що сягає ще доби індоєвропейської єдності: порівняємо з назвою Ірландії «Ейре», Ірану «Аріана» та індійців — **арії**, або грецьким словом «**арісто-кратія**» — «влада найкращих». До речі, українські селяни-землероби у діалектах південної смуги Лісостепу зберегли і альтернативний погляд щодо воїнів-аріїв: «Аріяка 1. Розбійник, злодій. 2. Розбішака, бешкетник. “Та цей парубок — аріяка; нічого не робить, а тільки бешкетує та збиткується над другими” — Кобеляки» [84а].

Полонений арій.

Давньоєгипетський рельєф.

При тому у іменах слов'янських богів з Велесової книги чітко виявляються аналогії не тільки іранських богів (Хорс, Семаргл, що цілком природно з історичної точки зору) та германського Квасура, але й декілька імен **богів явно спільних з індусами**. Це Індра (6г, 30, 8(3)), Вишень (11а, 15б, 30), Кришень (11б), Впаруна (31) і особливо неодноразово згадувані Сурій (бог сонця) і Мара (бог смерті). Звичайно, якісь з них також можуть бути ще залишком індоєвропейської єдності. Та слід пам'ятати, що язичники часто охоче позичають богів одні в одних. Явно ж позичили слов'яни Велесової книги греко-римського Діа-Юпітера у формі *пытере Діяіе* (19, 29, 30). Отже, якщо на фоні явного переважання суто слов'янських імен божеств спільні з індусами складають другу за чисельністю групу, це свідчить про **інтенсивні контакти між слов'янами і індоаріями** у певну історичну добу. І у Велесовій книзі про це є пряме свідчення у вигляді розгорнутої розповіді про бога Індру (31): «Прийдемо в домівки свої і дамо (в огонь) сушняку. Хай святиться ім'я його **Індра, бо то є наш бог серед богів і Веди знає, так оспівали були його** («ак бо то ієс нас бг а меже бгі а веді знашті, так оспієм біахом і ош тего» [17, с. 133]). Од нього маємо отари худоби, яку бережемо од зла. Примножуються ті отари, що були збережені, так ми і його (зберегли). **Дитиною прийшов він із землі оріїв до краю Ін(д)ського**» («а децко прідша до земе арстії до края інська»). Ім'я одного з головних слов'янських богів, Сварога також має чітку індоарійську етимологію, бо на санскриті «сварга» — «небо».

Цікаво, що й тут є зв'язок з етнографічними даними. В Україні, а також у сусудніх районах Півдня Росії, Румунії та Молдови існувало повір'я про **Рахманів день**. «У Літинському повіті говорили, що рахмани — християни. Вони не мають власного числення часу і через те святкують Великдень тоді, коли допливе до них шкаралупа яйця. Внаслідок цього існував в народі звичай викидати у Велику Суботу в річку шкаралупи яєць, які допливають до рахманів через три з половиною або чотири тижні. Спотворенням переказу представляється додаткова риса, що рахмани живуть під землею. В Галичині існує повір'я, що шкаралупи, допливши в Рахманську країну, обертаються в яйця, і кожне яйце йде на 12 рахманів, що живляться від нього протягом року. Кидаючи шкаралупу на воду, зберігають мовчання або проголошують: «плиньте в рахманський край». На Рахманський Великдень, що буває в середу на четвертому тижні після Великодня, за традицією не працювали» [75a]. Читаємо в Етимологічному словнику М. Фасмера: «укр. рахма́н, рахма́нин "житель сказочной страны, праведный христианин; нищий", рахма́нный "тихий, смиренный", на рахманський велі́кдень "в долгий ящик", блр. рахма́нны "кроткий", др.-русск. рахмане мн. "брахманы", также врахмане (без в- с XIV в.: Вас. Новгород., позднее, в XV—XVII вв., еще чаще)» [138]. У Літописі Руському про рахманів сказано: «за настановами прадідів і з благочестя м'яса не їдять, вина не п'ють, блуду не чинять і ніякого зла не коять через страх великий перед Богом» [56].

Для того, щоб інтенсивні контакти між слов'янами та індоаріями могли відбутися, треба, щоб вони межували між собою, тобто жили поруч. Тобто треба довести **історичний факт проживання індоаріїв на території сучасної України — прабатьківщини слов'ян**. І таку роботу дійсно було зроблено російським лінгвістом О. Н. Трубачевим, який видав капітальний труд «Indoarica в Северном Причерноморье». Він спеціально вказав, що хоча ідеї щодо індійської мови античного племені синдів на Кубані висловлювалися і до нього, проте пріоритет щодо північного Причорномор'я (тобто України) належить саме йому, і першу задумки цієї роботи у нього виникли лише **на**

початку 70-х років [107, с. 5]. Її суть академік В. Н. Топоров виклав так: «Говорячи коротко, відкриття полягає в тому, що на території південної частини Східно-Європейської рівнини виявлено присутність однієї з ранніх форм індоарійської мови і, отже, відповідного етносу. Межі ареалу, в якому відзначені сліди цієї мови, — від Північного Кавказу на сході до Закарпаття, Дакії і Трансільванії на заході. ...Мова "причорноморських" индоариев дозволяє поглибити ведійсько-санскритську перспективу» [107, с. 3]. А вже у **1991** році українські археологи М. М. Чередніченко і С. Ж. Пустовалов впевнено пов'язали пам'ятки катакомбної культури бронзової доби на Півдні України (кінець III — початок II тисячоліття до н.е.) саме з індоаріями [112]. При тому вони послалися на статтю Н. Я. Мерперта від **1966** року, де той стверджував індоіранську належність носіїв ямної і катакомбної культур [65].

Очевидно, що жоден геніальний фальсифікатор-екстрасенс не здатний був передбачити такої кількості **співпадінь відомостей Велесової книги з даними новітніх археологічних розкопок і лінгвістичних розвідок**. І таке співпадіння — найкращий доказ її справжності.

10. Підсумки

Велесова книга була записана слов'янськими язичницькими жерцями на противагу слов'янському перекладу Біблії Кирилом і Мефодієм, який супроводжував прийняття християнства правлячими колами Великоморавської держави та Київської Руської держави Аскольда і Діра. Вона являє собою спробу захисту язичницької віри з водночасним її реформуванням і «ошляхетненням».

Як і Біблія, Велесова книга крім гімнів богам і опису обрядів містить значний масив історичної інформації, починаючи від «створення світу» і доби індоєвропейської єдності. Значна частина такої інформації знайшла тріумфальне підтвердження даними археологічних та лінгвістичних досліджень, що не були відомі на час оприлюднення Велесової книги. Це стосується проживання індоаріїв на теренах України, активної участі населення України у походах «народів моря», створення міста Гелон як союзу двох неспоріднених народів, переселення іллірійців до ареалу зарубинецької культури, проживання слов'ян на Волзі у ранньому середньовіччі тощо. Це однозначно доводить її справжність.

Створено Велесову книгу вихідцями з Великоморавської держави (серед яких відомий на ім'я Хоругин син від отця Хориґи), проте вся її подальша доля пов'язана зі степовими районами Півдня і Сходу України — уличами та їхніми нащадками бродниками і запорізькими козаками. Ймовірним місцем зберігання Велесової книги було місто Самар в районі сучасного міста Дніпро. Там вона принаймні двічі була переписана — у XV та XVII століттях, причому в першому випадку це зробив учасник гуситського руху з Чехії.

Велесова книга зберігалася і активно використовувалася в середовищі корпорації українських сліпих старців-кобзарів, що бере початок безпосередньо від язичницьких волхвів, вона містить низку слів їхньої таємної лебійської мови. Кобзарі зберегли певні традиції таємних язичницьких ритуалів аж до початку XX століття. Саме через використання Велесової книги сліпими

кобзарями її переписували шляхом вирізання літер на дерев'яних дощечках. Велесова книга була частиною цілої бібліотеки священних текстів кобзарів. Такі книги звалися Кахтирі. Після знищення у 1775 році Запорізької Січі кобзарі за ініціативою свого лідера Гната Рогозянського завчили зміст основних Кахтирів напам'ять, що склало т. зв. Устинські книги їхньої власної таємної усної традиції. Водночас вони передали писані Кахтирі у паперовій формі у «народний самовидав», який став духовною основою збереження і розвитку української національної ідеї. Зокрема, згодом знайомство з народними Кахтирями безпосередньо вплинуло на світогляд і творчість Т. Г. Шевченка. Власне ж Велесову книгу Гнат Рогозянський за посередництва Г. С. Сковороди передав на зберігання одному з лідерів слобідського українського дворянства Я. М. Донець-Захаржевському, що мав маєток у Великому Бурлуці.

Російський уряд від самого початку нещадно боровся з Кахтирями. Причиною цього була його боротьба з українською нацією як такою, постійна політика знищення історичної пам'яті українців, нав'язування їм ідеї про походження Русі з Новгороду, про Київську державу Рюриковичів як «спільну колыску» українців з росіянами, до створення якої предки українців нібито перебували у «первобитному» стані. Звичайно, після оприлюднення відомостей про Велесову книгу російські спецслужби радянської і пострадянської доби продовжили ту ж саму політику. Отже, практична вся російська т. зв. «наукова критика» Велесової книги не має прямого відношення до науки. Видатним успіхом російських агентів впливу в Україні стало виключення Міносвітою у 2009 році Велесової книги зі шкільних та вузівських навчальних програм. Сподіваюсь, що Революція Гідності нарешті дійде і до української історичної науки та дозволить здолати наслідки такої національної ганьби.

Можливо, у декого виникло питання: а що, серед професійних українських істориків хіба немає таких, хто щиро заперечує Велесову книгу із суто наукових міркувань, будучи українським патріотом? — Насправді таких небагато на фоні російської агентури. Проте вони є. Але ж справа навіть не в

тому, що погляди їхні хибні. Набагато гірше, що сама методологія таких горе-істориків є НЕнауковою. Бо їхньою методологією є **гіперкритицизм**. Звичайно, найбільших масштабів це явище досягло в Росії, де існує безліч прибічників т. зв. «нової історичної хронології» тощо. Проте і у нас, і навіть на Заході їх вистачає — і навіть серед тих, кого вважають професіоналами.

От цікаво: коли сучасний історик читає працю свого колеги з посиланнями на конкретні архівні дані стосовно XIX-XX століть, йому якось не спадає на думку, що цей колега сам придумав і написав дані архівні документи та підклав їх у архів. Але цей історик при тому може легко вірити у подібну маячню щодо більш ранніх часів. Далі процитую одну з моїх попередніх книжок, де це писалося щодо зовсім іншої теми:

«Сутність гіперкритичної «методології» — в **довільному запереченні достовірності історичних джерел**, які чомусь не подобаються «досліднику». Аргументує він це якимись «апріорними» судженнями, а також слівцями «наверяд чи», «неймовірно», «неможливо уявити, що ...» тощо. Причому реальні причини нелюбові до тих чи інших джерел у гіперкритиків можуть бути теж самими довільними («апріорними»), наприклад, якісь расистські переконання, релігійні забобони, пережите напередодні сексуальне розчарування і т. д. Могутня зброя гіперкритиків — мода. Як відомо, вчені дуже чутливі до наукової моди: адже від наслідування її прямо залежить успіх захисту твоєї дисертації. Відповідно, якщо стало немодним посилатися на якесь історичне джерело як «сумнівне», то воно може випасти з наукового обігу на багато десятків років. І тим самим буде збіднена і перекручена історія людства. Гіперкритицизм — це шахрайство з Вічністю. Не люблю і не поважаю гіперкритиків.

Незамутнено яскравий приклад того, як НЕ треба робити — наукова монографія Л. Я. Жмудя «Піфагор і його школа»: «І до і після Піфагора в Єгипті побувало багато греків. Але у випадку з Піфагором цей факт не підтверджується **тією частиною ранньої традиції, якій можна довіряти** (Тут і далі виділено мною. — І. Р.). Сусідство Ферекида і Піфагора в легендарній традиції **не**

повинно нас бентежити: вона зближувала персонажів за певною ознакою — наявністю "дивовижних" історій (...) **Не дивлячись** на давність традиції, що зближує Ферекида і Піфагора, вона, **швидше за все**, неісторична. У піфагореїзмі **навіть чи** знайдуться риси, які свідчать про близькість його засновника до Ферекида. Вчення метемпсихозу, яке приписує Ферекиду Суда, — **це пізня вигадка**, покликана пояснити його зближення з Піфагором (...) Отже, **нічого певного** про вчителів Піфагора **сказати не можна**[29а, с. 63, 52].

Все гіперкритики шахраюють однаково: вони переконані, що навіть кричуща невідповідність історичним джерелам їхніх завіральних гіпотез «не повинна нас бентежити». Якщо джерело не відповідає твоїм сьогоднішнім ранковим уявленням, то тим гірше для джерела. Оголоси, що ти йому «не довіряєш», що воно «навіть чи» правдиве, що це — «пізня вигадка». І всі одразу зрозуміють, що ти об'єктивний сучасний дослідник. Правда, виникає маленьке «технічне» питання: а як бути, якщо зустрілися два джигіта-гіперкритика, що довіряють різним джерелам? — Відповідь проста: з них має рацію той, кого підтримує більшість членів відповідної вченої ради. Втім, багато членів ради можуть про себе думати, що про історію людства при таких методах дослідження взагалі «нічого певного сказати не можна».

Здається, час переходити до власних конструктивних пропозицій. На мою думку, будь-яке вивчення історії має ґрунтуватися на двох взаємодоповнюючих принципах: презумпції довіри до джерел і найбільшої повноти змісту.

Принцип презумпції довіри до історичних джерел — це звернений в минуле принцип довіри до людей. Так, люди часто брешуть. Є навіть вираз: «бреше, як очевидець». Проте, судові рішення всюди приймають на підставі показань свідків. Їх порівнюють між собою. При цьому **будь-які свідчення вважаються дійсними, поки суд не встановить зворотнє на основі інших свідчень, що прямо їм суперечать**. Політики брешуть навіть частіше звичайних людей. І все ж можна, наприклад, в деталях простежити історію злочинів сталінського режиму на основі одних тільки статей у сталінській газеті

«Правда». Цей же принцип застосовується в судах і по відношенню до документів і даних експертизи. Правда, суд не приймає докази, отримані незаконним шляхом, з порушенням прав людини. У істориків немає таких обмежень. Головне, через що джерело не може бути використане — підтверджені **більш надійними і переконливими джерелами** дані про те, що дане джерело є фальшивкою. Отже, будь-який сумнів щодо справжності будь-якого історичного джерела має **завжди** тлумачитися на користь цього джерела, доки не знайдеться **очевидно** більш надійне історичне джерело, що спростовує дане. Будь-яке реальне свідчення історичного джерела краще, ніж нагромадження взятих «зі стелі» гіпотез.

Другий принцип «конвенції про історичну істину» — принцип, на основі якого ми серед різних можливих версій вибираємо найбільш правдоподібну. Слід домовитися вважати найбільш правдоподібною найзмістовнішу з версій.

Це — **принцип максимальної повноти змісту**. Він заснований на переконанні в тому, що екзистенціальній обов'язком кожної людини є боротьба зі світовою ентропією — руйнуванням, смертю, брехнею і невіглаством. Смерть погана саме тому, що розриває наші зв'язки з тим, що нам в цьому світі дорого. І це — факт. Яким би прекрасним не було загробне життя (що якраз не факт), розрив зв'язків з цим світом є проявом світової ентропії в цьому світі. Наша пам'ять саме і забезпечує наш зв'язок з цією реальністю. Людина без пам'яті — взагалі не особистість. А історія — колективна пам'ять людства. Чим більше ми пам'ятаємо, тим краще для нас, тим більше зв'язків з цим світом ми встановлюємо. Це означає, що з **можливих історичних версій слід вибирати таку, яка несуперечливо пов'язує між собою найбільшу кількість історичних фактів**. Інакше кажучи, серед різних пояснень слід вибирати те, яке несуперечливо пов'язує воедино найбільшу кількість різноманітних відомостей з різноманітних історичних джерел. Вся методологія даної роботи побудована на цих двох принципах. По-моєму, вони визначають прості критерії підходу до історичних джерел і відбору історичних гіпотез» [74а, с. 39 — 44].

Велесова книга — безцінне історичне джерело з історії всіх слов'янських народів та їхніх сусідів. Її слід поставити у один ряд з такими пам'ятками, як кельтська «Книга захоплень Ірландії», германські «Сага про Інглінгів» та «Старша Едда», до певної міри — з іранською Авестою та індійськими Ведами. Звичайно, все це — пам'ятки літератури, **усні сказання**, часто записані через багато сотень років після подій, на які вони посилаються. До речі, це стосується і найдавніших книг Старого Заповіту. Історичні події у Велесовій книзі — це відбиток історичних подій у історичній, фольклорній пам'яті народу. Тобто це — НЕ літопис і тим більше не сучасний історичний твір. Але ж і у початковій частині «Повісті минулих літ», і у Геродота, і у Йордана ми теж зустрічаємо багато фольклорних сюжетів. Відмінність Велесової книги — це **історична пам'ять, збережена самими слов'янами**. Загальний аналіз її даних — це робота для декількох поколінь істориків. Не кажучи вже про релігієзнавців і літературознавців — бо це ще й блискуча пам'ятка літератури. Та й для мовознавців залишилося чимало роботи: уточнення змісту і перекладу Велесової книги має тривати. Перш за все **Велесову книгу треба читати**. Не тільки фахівцям, а й широкому загалу, особливо молодому поколінню — і не тільки українців. Вона того варта. Повернення світові цього найдавнішого джерела нашої історичної пам'яті — не тільки наше право, а й наш обов'язок перед поколіннями наших предків та поколіннями прийдешніми.

(2а): «Муж, ідучи **додому**, не правий, якщо лише заявляє про права; і правий, якщо слова його з ділами збігаються. Тому сказано здавна, аби ми творили були добро. Як і діди наші казали: тут є і буду так же».

А ми саме повертаємось додому.

Використана література

1. Алексеев А. А. Опять о "Велесовой книге" / А. А. Алексеев // Что думают ученые о "Велесовой книге". — С. 94—108.
2. Амброз А.К. Фибулы зарубинецкой культуры / А. К. Амброз // Памятники зарубинецкой культуры. / Материалы и исследования по археологии СССР, № 70. Москва-Ленинград, 1959. — С. 184—190.
3. Анцишкін І. Запорозька Січ і Межигірський монастир / І. Анцишкін // Наукові записки Збірника праць молодих вчених та аспірантів". — К., 2001. — Т. 6. — С. 109 — 117.
4. Артамонов М. И. Этногеография Скифии / М. И. Артамонов // Ученые записки Ленинградского ун-та. Серия: Исторические науки. – Ленинград, 1949. – Вып. 13. – С. 129–171.
- 4а. Архипова С.І. Оратів [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2010. — 728 с.: іл. – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?termin=orativ>.
5. Асов А. И. Ещё раз о тайнах «Книги Велеса» / А. И. Асов // Наука и религия. — 2000. — № 5. — С. 54–57.
6. Асов А. И. Свято-Русские веды. Книга Велеса / А. И. Асов [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://knigavelesa.narod.ru/asov/sviato-russkie_vedy_kniga_velesa/pril3.html.
7. Асов А.И. Тайны 'Книги Велеса' / А. И. Асов. — Москва: Аиф-Принт, 2001. - 557 с.
8. Атлас Российской империи. 1800 год. Лист 36. Слободская Украинская губерния из 10 уездов. File:RussianEmpireMap1800-36-SlobodskayaUkrainskayaProvince.jpg [Електронний ресурс]. — Режим доступу:

<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:RussianEmpireMap1800-36-SlobodskayaUkrainskayaProvince.jpg?uselang=ru>.

9. Баварський географ [Електронний ресурс]. Матеріал из Вікіпедії — свободної енциклопедії. Эта сторінка останній раз була відредагована 20 липня 2017.

9а. Балановська Е. ДНК-генеалогія Клесова не відповідає критеріям науки / Елена Балановская [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [genoфонд.рф/?page_id=585&get_pdf=1](http://genofond.ru/?page_id=585&get_pdf=1).

10. Беляев Л. А. Заметки о фальсифікатах в археології / Л. А. Беляев // Фальсифікація історических істочников и конструирование этнократических мифов — М.: Інститут археології РАН, 2011. - С. 51 — 66.

11. Бессонова С. С. Будини / С. С. Бессонова // Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. — К.: В-во "Наукова думка", 2003. — 688 с.: іл. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?termin=Budyny>.

12. Битва під Вількомиром [Електронний ресурс]. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. Цю сторінку востаннє відредаговано 15 серпня 2017.

13. Брайчевський М. Походження слов'янської писемності / М. Брайчевський. — 4-те видання. — Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. — 154 с.

14. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV-XVIII ст. Том 1: Структура повсякденності: можливе і неможливе / Ф. Бродель. — К.: Основи, 1998. — 631 с.

15. Бродники [Електронний ресурс]. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. Цю сторінку востаннє відредаговано 18 травня 2017.

16. Буганов В. И., Жуковская Л. П., академик Рыбаков Б. А. Мнимая «древнейшая летопись» / В. И. Буганов, Л. П. Жуковская, Б. А. Рыбаков // Вопросы истории. 1977. No 6. — С. 202 – 205.
17. Велесова книга: Збірка праукраїнських пам'яток I тис. до н. д. — I тис. н. д. / Упорядк., ритм переклад, підг. автентичного тексту, довідковий матеріал Б. Яценка — К.: Кислюк І. Г., 2001. — 332 с.
18. Велесова книга: Легенди. Міти. Думи. Скрижалі буття українського народу. I тис. до н.д. – I тис. н.д. / Упорядкування Б.І. Яценка. – К.: Індоевропа, 1994. – 320 с.
19. Велесова книга [Електронний ресурс]. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. Цю сторінку востаннє відредаговано 11 червня 2017.
20. Відейко М. Ю. Україна: Від Трипілля до антиків / М. Ю. Відейко. — К.: КВІЦ. — 280 с.: іл.
21. Вороніж [Електронний ресурс]. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. Цю сторінку востаннє відредаговано 9 червня 2017.
22. Гавриш П. Я., Копил В. В. Загадка стародавнього Гелона / П. Я. Гавриш, В. В. Копил. – Полтава: Дивосвіт, 2010. – 212 с.
23. Галл Аноним. Хроника и деяния князей или правителей польских / Галл Аноним. — М.: АН СССР, 1961. — С. 73.
- 23а. Галушко К. «В(е)лесова книга» V-IX ст. – найдавніша пам'ятка слов'янської писемності і важливе джерело з української/російської історії? / К. Галушко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://likbez.org.ua/ua/v-lesova-kniga-v-ix-vv-drevneyshiy-pamyatnik-slavyanskoy-pismennosti-i-vazhnyi-istochnik-po-ukrainskoy-russkoy-istorii-2.html>.

24. Гениза [Електронний ресурс]. Материал из Википедии — свободной энциклопедии. Эта страница последний раз была отредактирована 13 января 2017.
25. Геродот. Історії в дев'яти книгах / Пер. А. Білецького. — К.: Наукова думка, 1993. — 576 с.
26. Гірік С. Наук-поп як зброя проти псевдонауки / С. Гірік // Історична правда, 3 травня 2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/columns/2012/05/3/83395/>.
27. Голденков М. Забытые корни Русской нации / М. Голденков. Специально для «Аналитической газеты «Секретные исследования», № 16, 2009 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.secret-r.net/arkhiv-publikatsij/9-2009/zabytye-korni-russkoj-natsii>.
28. Дан Берест. Велесова книга: Бібліографічна довідка. Історична основа. Помилки перекладу / Дан Берест [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://pravoslavu.narod.ru/veles-o.htm>.
29. Додонов И. Ю. Памятники рунической славянской письменности: «Велесова книга». Вопрос её подлинности / И. Ю. Додонов. — Москва : Вече, 2008. — 374, [6] с. : ил. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.libma.ru/istorija/istoki_slavjanskoi_pismennosti/p8.php.
- 29а. Жмудь Л. Я. Пифагор и его школа / Л. Я. Жмудь. — Ленинград: Наука, 1990. — 191 с.
30. Жуковская Л. П. Поддельная докириллическая рукопись (К вопросу о методе определения подделок) / Л. П. Жуковская // Вопросы языкознания, 1960. № 2. — С. 142—144.
31. Задонская Е. Н. Быль XIX столетия / Е. Н. Задонская. — Харьков: тип. Журн. «Мирный труд», 1907. — Т. 1. — 405 с.

32. Закутайло А. П. Славянская цивилизация: с надеждой на будущее / А. П. Закутайло // Цыбульский В. В., Сивальнев А. Н., Сердюченко М. Н. "Влесова книга" – быль и мифы славянской цивилизации – К.: ЧП Зеленский В. Л., 2016. – С. 441 – 442.
33. Иванов В. В., Топоров В. Н. Велс. Велес / В. В. Иванов, В. Н. Топоров // Мифы народов мира, т. 1. – М.: БСЭ; Олимп, 2000. – С. 229, 227.
34. Именьковская культура [Электронный ресурс]. Материал из Википедии — свободной энциклопедии. Эта страница последний раз была отредактирована 5 октября 2017.
- 34а. История Киева в трех томах, четырех книгах. Том первый. Древний и средневековый Киев / Под ред. Ю. Ю. Кондуфора, И. И. Артеменко и др. — К.: Наукова думка — 408 с., ил.
35. Калыгин В. П. Язык древнейшей ирландской поэзии / В. П. Калыгин. — М.: Наука, 1986. — 128 с.
36. Каплин А. Д. «Для меня дорога и безценна только одна истина..» К 100-летию со дня кончины В. А. Задонского (1.01.1861 — 29.03 (11.04).1909) / А. Д. Каплин [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://ruskline.ru/analitika/2009/04/14/dlya_menya_doroga_i_bezcenna_tol_ko_odna_istina/.
37. Карташев А. В. Очерки по истории Русской церкви. Т. 1. Репринтное воспроизведение / А. В. Карташев. — YMKA-PRESS, Париж, 1959.— М.: Наука, 1991. — 704 с.
38. Каспарова К. В. Некоторые типы фибул зарубинецкой культуры (к вопросу о ранней дате и юго—западных связях) / К. В. Каспарова // Проблемы археологии. — Ленинград, 1978. — № 2. — С. 78—88.
39. Киевская культура // Воронежский гид [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://vrnguide.ru/his-vk/arch-culture/kievskaya-kultura.html>.

40. Клейн Л. С. "Веды славян" и "Велесова книга" / Л. С. Клейн // «Миссионерско-апологетический портал К истине» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.k-istine.ru/paganism/paganism_klein.htm.
41. Кленович Себастьян. Роксоланія / Себастьян Кленович // Изборник [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://litopys.org.ua/suspil/sus10.htm>.
- 41а. Клёсов А. Экспертиза «Велесовой книги» / А. Клёсов [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://dostoyanieplaneti.ru/2715-ekspertiza-velesovoj-knigi-anatolij-kljosov>.
42. Ключек Г. Д. Світ "Велесової книги". Навчальний посібник / Г. Д. Ключек. — Кіровоград: Степова Еллада, 2001. — 160 с.
43. Ключко В.І. Озброєння та військова справа давнього населення України (5000–900 рр. до Р.Х.) / В. І. Ключко. – К.: АртЕк, 1996. – 337 с.
44. Книга о пределах мира от востока к западу: Китаб худуд ал-'алам мин ал-машрик ила-л-магриб. § 44. Рассказ о стране русов и ее городах / [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.vostlit.info/Texts/rus4/Hudud/text44.html>.
45. Кобзев И. — Где нашли "Влесову книгу"? / И. Кобзев // В мире книг, 1984, № 3 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.perunica.ru/audio/3942-velesova-kniga-v-formate-audioknigi-tekst-ii.htm>.
46. Кобищанов Ю. М. Сакрализация земли, воды, скота / Ю. М. Кобищанов // Традиционные и синкретические религии Африки. Под ред. Ан. А. Громыко и др — М.: Наука, Главная редакция восточной литературы, 1986. — С. 211 — 218.
47. Ковалинский М. Жизнь Григорія Сковороды / М. Ковалинский // Григорій Сковорода. Повне зібрання творів: У 2-х т. — К., 1973. — Т. 2. — С. 439 — 476 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://litopys.org.ua/skovoroda/skov217.htm#page439>.

48. Ковальова І. Ф. Козацькі пам'ятки Присамар'я за археологічними дослідженнями / І. Ф. Ковальова // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, 2009, вип. XXVI. — С. 130—133.
49. Козлов В.П. Хлестаков отечественной "археологии", или три жизни А.И. Сулакадзева / В. П. Козлов // Что думают ученые о "Велесовой книге". — С. 199 —236
50. Котляр М. Ф., Гломозда К. Ю. та ін. Запровадження християнства на Русі: Історичні нариси / Під ред. Ю. Ю. Кондуфора. — К.: Наукова думка, 1988. — 256 с.
51. Коцюбинський М. Твори в двох томах. Т. 2 / М. Коцюбинський. — К.: Наукова думка, 1988. — С. 222.
52. Кушпет Володимир. Старцівство: мандрівні старці-музиканти в Україні (XIX — поч. XX ст.): Наукове видання / В. Кушпет. — Київ: Темпора, 2007. — 592 с.: іл.
53. Лавров Ф. Кобзарі: Нариси з історії кобзарства України / Ф. Лавров. — К.: Мистецтво, 1980. — 256 с.
54. Лесной С. Откуда ты, Русь? Основные проблемы истории древней Руси. Виннипег, 1964 / С. Лесной [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://kirsoft.com.ru/mir/KSNews_396.htm.
55. Лифанов Н. А. От гипотезы к фантазии / Н. А. Лифанов // Российский археологический ежегодник, 2012, № 2 — С. 749 — 757.
56. Літопис Руський за Іпатським списком / Пер. з давньоруського Л. Є. Махновця. — К.: Дніпро, 1989 — XVI + 591 с.
57. Логвиненко Л. Маєток «Велесової книги» / Л. Логвиненко // Україна молода (Київ). — 2009, 14 січня. — С. 13.

58. Лозко Г. С., упорядник. Лексикографічний словник Велесової Книги / Г. С. Лозко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://kirsoft.com.ru/skb13/images/slov1.doc>.
59. Лучик В. Болезнь роста Или Откуда мы и наш язык. День, Украина, 16.03.2007 / В. Лучик // ИНОСМИ.РУ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://inosmi.ru/world/20070316/233448.html>.
60. Маркина Н. Неолит Балтики и Украины иной по культуре и генетике / Н. Маркина [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://xn--c1acc6aafa1c.xn--p1ai/?page_id=22798.
61. Мартинович П. Д. Українські записи: Українські записи Порфірія Мартиновича, друкована фольклорно-етнографічна спадщина, вибране листування, мартиновичезнавчі студії, вибрана мистецька спадщина, біографічні матеріали / Під ред. О. О. Савчука; передм. О. Ю. Бріциної. - Харків: Видавець Савчук О. О., 2012. — 534 с.; 128 іл.
62. Матвеева Г. И. О происхождении именьковской культуры / Г. И. Матвеева // Древние и средневековые культуры Поволжья. Куйбышев, 1981. — С. 58.
63. Мачулин Л. И. Тайны подземного Харькова / Л. И. Мачулин. — Харьков, 2005. — 208 с.
64. Медведев А. П. Гелон Геродота: К проблеме соотношения античного нарратива и историко-археологических реалий / А. П. Медведев // Античный мир и археология. Вып. 11. — Саратов, 2002. — С. 131—140.
65. Мерперт Н. Я. Этногенез в эпоху энеолита и бронзового века / Н. Я. Мерперт // История СССР. Т. 1. М., 1966. — С. 149—151.
66. Норік [Електронний ресурс]. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. Цю сторінку востаннє відредаговано 23 червня 2016.

67. Оковита К. О. Великобурлучина (сторінки історії) / К. О. Оковита. — Харків: МСУ, 2000. — 528 с.
68. Оппенгейм А. Лео. Древняя Месопотамия: Портрет погибшей цивилизации / А. Лео Оппенгейм. — М.: Наука, 1990. — 319 с.
69. Пам'ятки Великого Бурлука [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://refik.in.ua/dtbcaa/Великого+Бурлука+Перший+двоповерховий+будинок+в+селі+Великий+Бурлук.+30-і+роки+XX+ста/main.html>.
70. Паустовский К. Книга о жизни. Далекие годы / К. Паустовский [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://lib.ru/PROZA//PAUSTOWSKIJ/lifebook1.txt>.
71. Пачкова С. П. Зарубинецкая культура и латенизированные культуры Европы / С. П. Пачкова. — К., 2006. — 372 с.
72. Псевдонаучные теории на почве мифологии и фольклористики — А. В. Трехлебова, В. А. Шемшука, А. И. Асова (Буса Кресеня), Н. В. Левашова, В. Ю. Голякова (Богумила Второго), Ю. В. Гомонова и других, им подобных. Соглашение «О жрецах славянских» от 23 мая 2012 года // Вестник традиционной культуры славян: сборник / Сост. и общ. ред. Д. А. Гаврилов, Г. Э. Адамович. Минск, 2013. — С. 114—116.
73. Рабинович Р.А. Глава 4. Берладники, бродники, галицкие выгонцы / Р. А. Рабинович // «И... разошлись славяне по земле»: Из истории Карпато-Днестровских земель VI-XIII вв. — Кишинев: Славянский ун-т Молдовы, 2002 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://papasoma.narod.ru/articles/rabinovich_berladniki.htm.
74. Рассоха И. Н. Украинская прародина индоевропейцев / И. Н. Рассоха. — Харьков: ХНАМГ, 2007. — 391 с.
- 74а. Рассоха И. Н. Финикийская философия и Библия. Открытие финикийцами Америки / И. Н. Рассоха — Харьков: ХНАМГ, 2009. — 410 с.

75. Ратніков Д. Бровари. Моє місто – Мій дім / Д. Ратніков. – Бровари, 2009. – 128 с.: іл.
- 75а. Рахманов день // Энциклопедический словарь. Т. 26: Рабочая книжка – Резолюция:. – СПб.: Тип. Акц. Общ-ва “Издательское дело, бывшее Брокгауз-Ефрон”, 1899. – с. 384.
76. Рогозянка [Електронний ресурс]. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. Цю сторінку востаннє відредаговано 29 грудня 2016.
77. Романово городище — вероятное место летописного Воронежа [Електронний ресурс]. — Режим доступа:
https://studwood.ru/978107/istoriya/romanovo_gorodische_veroyatnoe_mesto_letopisnogo_voronezha .
78. Рубцов Б. Т. Гуситские войны (Великая крестьянская война XV века в Чехии) / Б. Т. Рубцов. — М.: Государственное издательство политической литературы, 1955. — 324 с.
79. Рудницький Ю. История — наука, пока ее переписывают / Ю. Рудницький // 2000. № 34 (473), 21 — 27 августа 2009 г.
80. Рудницький Ю. Під штандарами: Добірка віршей / Ю. Рудницький // Мистецько-літературний портал Схід-Захід [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://zahid-shid.net/index.php?rt=standart&start=6>.
81. Рудницький Ю. Початок кінця “велесовщини” / Ю. Рудницький // Главред. — 2008. — № 18.
- 81а. Русанова И. П., Тимошук Б. А. Языческие святилища древних славян. 2-е изд / И. П. Русанова, Б. А. Тимошук. — М.: Ладога-100, 2007. — 304 с.
82. Русина О. Ілюзія вбивства / Олена Русина // Русіна О., Горобець В., Чухліб Т. Незнайоме Кліо: Українська історія в таємницях і курйозах XV — XVIII століття. — К.: Наукова думка, 2002. — С. 7 — 19.

82а. Рыбаков Б. А. Город Кия / Б. А. Рыбаков // Вопросы истории, 1980, №5. — С. 35.

83. Самар (місто) [Електронний ресурс]. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. Цю сторінку востаннє відредаговано 22 квітня 2017.

84. Свидригайло Ольгердович [Електронний ресурс]. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. Цю сторінку востаннє відредаговано 2 серпня 2017.

84а. Сизько А. Т. Словник діалектної лексики говірок сіл Південно-східної Полтавщини. — Дніпропетровськ: Дніпропетровський ун-т, 1990. — С. 8

85. Сковорода Г. С. Діалог. Имя ему — Потоп Зміин // Григорій Сковорода. Повне зібрання творів: У 2-х т. — К., 1973. — Т. 2. — С. 135-171 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://litopys.org.ua/skovoroda/skov207.htm#page135>.

86. Сковорода Г. С. Книжечка, называемая Silenus Alcibiadis, сирѣчь Икона Алківіадская [Израилскій Змій] // Григорій Сковорода. Повне зібрання творів: У 2-х т. — К., 1973. — Т. 2. — С. 6—31 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://litopys.org.ua/skovoroda/skov201.htm#page6>.

87. Сковорода Г. С. Книжечка Плутархова о спокойствіи души // Григорій Сковорода. Повне зібрання творів: У 2-х т. — К., 1973. — Т. 2. — С. 202 — 215.

88. Сковорода Г. С. Листи до різних осіб // Григорій Сковорода. Повне зібрання творів: У 2-х т. — К., 1973. — Т. 2. — С. 379-419 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://litopys.org.ua/skovoroda/skov214.htm>.

89. Сковорода Г. С. Начальная дверь ко христіанському добронравію // Григорій Сковорода. Повне зібрання творів: У 2-х т. — К., 1973. — Т. 1. — С. 144—153 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://litopys.org.ua/skovoroda/skov108.htm>.

90. Сковорода Г. С. Пря бѣсу со Варсавою // Григорій Сковорода. Повне зібрання творів: У 2-х т. — К., 1973. — Т. 2. — С. 85-98 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://litopys.org.ua/skovoroda/skov204.htm#page96>.
91. Сковорода Г. С. Убогий жаворонок // Григорій Сковорода. Повне зібрання творів: У 2-х т. — К., 1973. — Т. 2. — С. 119 — 134 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://litopys.org.ua/skovoroda/skov206.htm>.
92. Словарь української мови / Упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко : в 4-х т. — К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1958 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://hrinchenko.com/takogo-slova-net.html#show_point_.
93. Словник таємної мови українських лірників та шаповалів (близько 1000 слів), 2006 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://litopys.org.ua/rizne/lirn.htm>.
- 93а. Словник української мови: Академічний тлумачний словник (1970—1980) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sum.in.ua/>.
94. Софонович Ф. Хроніка з літописців стародавніх / Ф. Софонович [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://litopys.org.ua/sofon/sof10.htm>.
95. Стара Ігреня [Електронний ресурс]. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. Цю сторінку востаннє відредаговано 29 вересня 2016.
96. Сташенков Д. А. О ранней дате именинковой культуры / Д. А. Сташенков // 40 лет Средневожской археологической экспедиции: Краеведческие записки / Отв.ред Л.В. Кузнецова. – Самара: ООО «Офорт», 2010. – 282 с.: ил. – (Выпуск XV). — С. 111 — 118.
97. Сташенков Д. А. О хронологическом соотношении памятников лбищенского типа и ранних памятников именинковой культуры / Д. А. Сташенков // Известия Самарского научного центра Российской академии наук, т. 12, № 6, 2010. — С. 272 — 275.

98. Сташенков Д. А. Об абсолютной дате памятников именьковской культуры на Самарской Луке / Д. А. Сташенков // Поволжская археология, 2016, № 3 (17). — С. 225 — 246.
99. Суляк С.Г. «Яже суть толковины»: к проблеме хозяйственного уклада древнерусского населения карпато-днестровских земель / С. Г. Суляк // Русин, 2014, № 2 (36). — С. 55 — 75.
100. Тактильный алфавит [Электронный ресурс]. Материал из Википедии — свободной энциклопедии. Последняя редакция 21 сентября 2016.
101. Творогов О. В. «Влесова книга» / О. В. Творогов // Труды Отдела древнерусской литературы. Л., 1990. Т. 43. С. 170—254.
102. Творогов О. В. К спорам о «Велесовой книге» / О. В. Творогов // Что думают ученые о "Велесовой книге". - СПб.: Наука, 2004. — С. 6 — 29
103. Творогов О.В. Что же такое "Влесова книга" / О. В. Творогов // Что думают ученые о "Велесовой книге". — С. 47-85 [Электронный ресурс]. — Режим доступа:
http://knigavelesa.narod.ru/knigi/Chto_dymaiyt_uchenye_o_VK/Tvorogov_Chto_takoe.html.
104. Тимошик М. С. Українське книгописання дохристиянської доби: до проблеми розробки нової концепції / М. С. Тимошик [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=117>.
105. Ткаченко О. Питання походження т.зв. “В(е)лесової книги”: Спроба формально-змістового аналізу / О. Ткаченко // Українська мова. — 2001. — № 1. — С. 53.
106. Ткаченко О. Три проблеми з історії Слобідської України (Слобожанщини) і української мови в ній / О. Ткаченко // Незгасимий СЛОВОСВІТ: Збірник наукових праць на пошану професора Володимира Семеновича Калашника /

Х. : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2011. — С. 55 — 60.

107. Трубачев О.Н. Indoarica в Северном Причерноморье / О. Н. Трубачев. — М.: Наука. 1999. — 320 с.

108. Уложение о наказаніяхъ уголовныхъ и исправительныхъ (Дополнено по продолженію 1868 г. і позднѣшимъ узаконеніямъ) съ разьясненіями по решеніямъ кассационныхъ департаментовъ Правительствующаго Сената — Спб.: И. П. Анисимов, 1869 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://3rm.info/41378-kak-ohranyalos-pravoslavie-v-rossiyskoy-imperii-svod-ugolovnyh-zakonov-skachat.html>.

109. Уханова Е.В. У истоков славянской письменности / Е. В. Уханова. — М.: ЗАО ИД “Муравей”, 1997. — С. 209.

110. Фальсификация исторических источников и конструирование этнократических мифов / Под ред. А.Е. Петрова, В.А. Шнирельмана. - М.: Институт археологии РАН, 2011. - 382 с.

111. Хроника Быховца / Отв. ред. М. Н. Тихомиров; Предисл., коммент. и пер. Н. Н. Улащика. — М.: Наука, 1966. — 155 с. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://krotov.info/acts/14/3/byhov_00.html.

112. Чередниченко Н.Н., Пустовалов С.Ж. Боевые колесницы и колесничие в обществе катакомбной культуры (по материалам раскопок в нижнем Поднепровье) / Н. Н. Чередниченко, С. Ж. Пустовалов // Советская археология, 1991, № 1, стр. 206—216.

113. Черемський К. Традиційне співцтво. Українські співці-музиканти в контексті світової культури / К. Черемський. — Харків: Атос, 2008. — 248 с., іл.

114. Черемський К. П. Шлях звичаю / К. Черемський. — Харків: Глас, 2002. — 444 с.

115. Чертовицкое городище-3 // Воронежский гид [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://vrnguide.ru/his-vk/arch-sites/chertovitskoe-gorodishche-3.html>.
116. Чеські брати [Електронний ресурс]. Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. Цю сторінку востаннє відредаговано 4 березня 2016.
117. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови. Пер. з англ / Ю. Шевельов. — Харків: Акта, 2002. — 1054 с.
118. Шнирельман В.А. От «Влесовой книги» до «арийской идеи»: украинский дискурс / В. А. Шнирельман // Фальсификация исторических источников и конструирование этнократических мифов — М.: Институт археологии РАН, 2011. — С. 163 — 178
119. Шрамко Б. А. Бельское городище скифской эпохи (город Гелон) / Б. А. Шрамко. — Киев: Наукова думка, 1987 — 182 с.
120. Шрамко Б. А. Исследования лесостепной полосы УССР / Б. А. Шрамко // Археологические открытия, 1966. — М., 1967. — С. 200.
121. Шрамко Б. А. Походження племен раннього залізного віку на території лісостепоного Лівобережжя України / Б. А. Шрамко // Питання історії народів СРСР. Випуск 14. — Харків, 1972 — С. 153 — 163.
122. [Шрамко Б. А.] Більське городище у працях Б. А. Шрамка: збірник наукових праць, присвячених 95-річчю з дня народження вченого / Б. А. Шрамко. — Котельва-Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна; ІКЗ «Більськ»; Майдан, 2016. — 606 с., іл.
123. Шушарин В. П. Свидетельства письменных памятников королевства Венгрии об этническом составе населения Восточного Прикарпатья первой половины XIII века / В. П. Шушарин // История СССР. — 1978. — № 2. — С. 38 — 53.

124. ЭСБЕ / Луден, Генрих [Електронний ресурс]. Матеріал из Википедії — свободной библиотеки. Эта страница последний раз была отредактирована 3 сентября 2015.

125. Ющук І. П. Велесова книга: за і проти / І. П. Ющук [Електронний ресурс]. — Режим доступу:
<https://ushchuk.files.wordpress.com/2013/09/e2809cd0b7d0b0e2809d-d196-e2809cd0bfd180d0bed182d0b8e2809d.pdf>.

126. Ющук І. П. Чи могла бути “Велесова книга”? / І. П. Ющук [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://svit.in.ua/stat/st62.htm>.

127. Явір Іскра Б. Збручанський культовий центр у Медоборах / Б. Явір Іскра [Електронний ресурс]. — Режим доступу: ZBRUCH <https://zbruc.eu/node/9931>.

127а. Явір Іскра Б. Свята гора та околиці Старого Скалата / Б. Явір Іскра [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/16843>.

128. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків у трьох томах. Т. 1 / Д. І. Яворницький. — К.: Наукова думка. — 592 с.

129. Як врятувати вимираюче село, або «Ворона отримала шанс» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.gorod.cn.ua/news/lyudjam-o-lyudjah/64551-jak-vrjatuhati-vimirayuche-selo-abo-vorona-otrimala-shans.html>.

130. Яценко Б. І. Дещо про методи дослідження "Велесової книги" (з приводу статей Л. Жуковської та О. Творогова) // Яценко Б., Яценко В. Велесова книга: духовний заповіт предків. Ритм. пер. укр.. мовою, дослідження та рецензії Б. Яценка; рос. мовою — В. Яценка. — Київ: «Велес», 2004.

131. Яценко Б., Яценко В. Велесова книга: духовний заповіт предків / Ритм. пер. укр.. мовою, дослідження та рецензії Б. Яценка; рос. мовою — В. Яценка. — Київ: «Велес», 2004. — 256 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://knigavelesa.narod.ru/knigi/iatsenko.html>.

132. Яценко Б.І. Из студій над Велесовою книгою / Б. І. Яценко // Велесова книга — пам'ятка української культури. — К.: КиМУ, 2005. С. 24 — 25.
133. Hanninen, Kenneth A. The Horizons of Blindness / Kenneth A. Hanninen. — Detroit, Mich.: Blindness Publications, 1982. — 143 p.
134. Noricum [Електронний ресурс]. From Wikipedia, the free encyclopedia. This page was last edited on 12 October 2017.
135. Rebinder Boris. Vie et religion des slaves le livre de Vles / Boris Rebinder. — Paris, 1980.
136. Scerbakivskij V. La situation geographique de la ville de Gelone d'Herodote / V. Scerbakivskij // Biblioteka Prehistoryczna. — Poznan, 1930. — Т. 1. — Р. 265–286.
137. The Neolithic Transition in the Baltic Was Not Driven by Admixture with Early European Farmers / Eppie R. Jones, Gunita Zarina, Vyacheslav Moiseyev, Emma Lightfoot, Philip R. Nigst, Andrea Manica, Ron Pinhasi, and Daniel G. Bradley Jones et al., 2017, Current Biology 27, 576–582 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.cell.com/current-biology/fulltext/S0960-9822\(16\)31542-1](http://www.cell.com/current-biology/fulltext/S0960-9822(16)31542-1).
138. Vasmer's Etymological Dictionary / Max Vasmer [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://starling.rinet.ru/cgi-bin/response.cgi?root=%2fusr%2flocal%2fshare%2fstarling%2fmorpho&morpho=1&basename=morpho\vasmer\vasmer&first=11441>.

Додаток 1

Зразок оригінального тексту Велесової книги

Наведено за виданням: Велесова Книга / Упоряд., перек., ком. С.Д. Пашник. – Запоріжжя: Руське Православне Коло, 7525 (2017). – 192 с.

С. 11 — 15:

«Подається разом з виправленим оригінальним текстом за рекомендаціями В. Шаяна, Б. Яценка, Р. Баганецького. Для зручності читання в оригінальному тексті подвійні літери в більшості випадків переведені до сучасного правопису: *ii-й, ia-я, iу-ю, ы(oi)-и* (замість *ы*). Літера ВК *у (e)* записана як *о* або *у*. Літерою *є* передаються дві сучасних літери – *е* або *е*, в деяких випадках кінцева *є* може не читатися. Літера *ѣ* залишена, в руській мові вона переважно перейшла в *і*, а в російській в *е*. Редуковані голосні також залишені в тексті, в сучасному правописі вони переважно переходять: *ь* на *е*, *ѣ* на *о*.

Дошка 1

Во течє оупамятохом добля наша стари часи, да ідемо камо – не вестє. А тако сьми зremo воспятъ а рчємо: "Жє бо єсьми стидіхомся Навє, Правє, Явє знаті а обаполо тьрла ведєтє а доуміті?"

Сє бо Да(ж)бо створящ(є) намо Вейце, яково же ієстє свет-зорє наме сяще. І во тия безодні повєсі Дажьбо Зємє нашє, абі тая удьржена бя. Тако сє душе Пращурі соутє, а ті светі зорєма намо од Іру.

Но грѣці налезша на Русє, твьрящі злая во імь Богоув. Ми ж єсьми не вєхом ужі камо течаті а щча творіті.

Правє бо єсь невідомо уложена Дажьбом, а по нь, яко пряжєся, течє Явє, і та соутворі Жівото нашо. А то, колі одідє, Сьмртє єсь. Явь єсь текоуща, а творєно

о Праві. Навен бо есте по тия: до те есте Нава, а по те есте Нава, а в Праві же есте Явъ.

Поучіхомся стару а вржемощемоя души наша в он, бо есь то наше, яко се боужіна іде себо на Коло ни. Тврящу Богоум сілу соузрехом в себі, то бо дано Дар Бъгов, і не потребуемо бо се напрасніті.

Се Душі Пращури наша од Іру зрящети на ни. А тамо Жале плакатіся а вирещати намо, яко съми не бржехомо Праве, Наве а Яве, не бржехом бо се, на то а глузіхом. Се істая – несьми достоіні биті Дажбові Внуці!

То бо моляі Богоум да імемо чісте души а телесі наша. А да імемо живот со Праотці наша во Бъзех сліяшетесе во єдін. Прауда тако: се бо съме – Дажбові Внуці!

Зрі, Русе, ко уме, якож оум вълік Божъск есте єдін со ни, а тому творяете а речащете со Бъзи воєдіне...

Брене бо есь наше животе а съми такожде. І де же комонезем нашим работати, живяще во земех со теле овна?! І скътіе наша оде вразем текущ на Свередзь.

Дошка 2а

Муж прав, ходяі домовѣ, нѣсть, іже рѣком, есте хочящет прав биті, но есь, іже слѣвеси го а вършена до цѣ съвпадашет. Тому рчено есь о стара або съми творялі бяхом лѣпая а, яко Дяді наші рѣкли, тоу семь а боуду такождь.

За часі зълно славлі Русь потятя бя рукоу върозіу. А злочіна твѣряі. І коняз тоі немоцен бя. А оусла сині сва до брань. А ти върягом подлагоша, Вѣча не бregoша, аще сого рѣчено Вѣчем, не оуважі. Тому бо істе ростържені а одерень взяті. А та, коле рѣчемо днесе: князі соуте наша, тому бо нѣсте...

До полудене ходяі, да імемо земѣ намо бо а дѣцкѣм нашим. А тамо грыці налѣзша на не, яко бо усѣдѣліца на нь. А бія сѣча велька а многая мѣсяці. Стоікрати почінасе Русе а стоікрати розбіена бя од полуноче до полудене.

Тако скъті вѣдша праоцове наша, а бя оцем Орієм до Крає Руська ведені, поневжді тамо пребитя, утрпенія многая не соуца – раніа хлуд несе. Тако отоідша до сіу а тако оуселішася огніщани на Земѣ Руштѣі. То бо се оутворі за двіє темє до суть. А по тѣма двѣ темі врязі прідоша а земе беряі од хъзаром до роуце сва. Тѣм бо одерене работахомо.

Бя нароуд родіче с кильмерстіі, а с того же корене одвоста народо наша. Ко пріде поздѣ до Русе Земѣ а селіщєся среде ільмершті, тіі бо сутє брачке наше а намо подобі соуте. Аще колі вороужнѣ, ті бо нас храниша од зли.

Вѣча імяі. Аще сого рѣшено о Вѣчѣ таки єсте, аще сого не рѣшена – не єсте би.

Ізбіраша кѡнязі од полюдя до полюдя, а тако жівяй. Ми же сѣми імо помоче даяхом, а тако бяхом. Зелє бо знаяі твѣртіі, сосуді пєценє во огніщѣх, – а соуте бѣ гончарі доблі. Земе раті а скотія водящєті бѣ розоумѣяі – таки отцє наше соуте. А пріде род зол на нє, а налѣзе. А тому [Дошка 26] бяхом понузєні оскочіті до лясія.

Дошка 26

Тамо жівємо, ловцє а рібанія бихом. Умоглися од страсі уклоншєся. Тако бяхом єдіну тему а почашхом градіє ставіті, огніца повсудє розскладаяті. По друзє темє бя хлуд велік, а потягшєся єсьме до полудєнє – тамо бо сутє мяста злачна. А тамо то іронєісті скоті наша яці десєціноу. Ото се оугодіхом, аці би ті камо словєси держєті. А потягохом сє єсєми до полуднєна зелєнотравіє а імхомо скоті мнозі...»

Про Максима Одинця, славного Киянина молодця

*Одна з богатирських старин, записана Ф. Дніпровським 1928 року від
кобзарського панотця Степана Пасюги, село Борисівка (Харківський район).*

Як волною підступала під Київ страшна орда,
вона сунула тучами, як саранча.
Князь Ладимирь — запечалився, затрусився,
бо він ще зроду з ханом не бився.
Почали князя Ладимирия кияни звеселяти:
«Не журися, князю Ладимирю, і не пичаль
та в сокруху не впадай,
Бо між нами, киянами, є один молодець,
Він таку силу має,
що один трьох лицарів здолає».
І велів князь Ладимирь позвати до його
Максима Одинця, Киянина Християнина Молодця —
Питається в його князь Ладимирь:
«Ну як Максимець Одинець
а ти преславний Киянин християнин молодець?
Чи зможеш ти поміритись з Ханом
один на одинець, сам — на самець?
«Могу», — каже, — бо я на те й Одинець,
що міряюсь з усяким лицарем сам на самець».
Князь Ладимирь дав йому своє орудіє і знаряддя
Кольчуги, лати, і меч свій булатний
і меч свій срібнозлатний.
І пішов Одинець Максимець воювати

і став він на хана гукати:

«Ей, ти! Лицарю рогозяний —

виходь, поміряюсь з тобою поганцем!»

Вся орда зраділа, як Максимця Одинця уздріла, —

А хан ще дужче зрадів

Як Одинця Максимця уздрів.

Бо хан думав, що виїде князь Ладимирь,

з Дружиною-військом своїм,

— а воно якесь ні князь, ні лицарь, виїхав.

Один — та ще й хоче мірятися

сам на сам з могутнім ханом.

От Максимець Одинець і хан вибрали зручне поле,

де б можна було помірятися силами лицарськими.

От вони й почали битися, та не довго билися:

Бо як узяв Максимець Одинець

Вонючого хана за комірець,

Та й привів він того хана

до князя Ладимирия у дворець.

Зійшлися всі кияни — дивитися на того хана.

І там на того хана всі кияни дивували,

та з такого гидкого хана

кепкували, глузували,

дулі йому давали,

собаку під хвіст цілувати заставляли.

Свинячого сала йому їсти давали,

дъогтьом його обливали

і, як сатану, його в пір'я обкачали.

А князь Ладимирь як се увидав

і хана от того поглумання рятував

та строго своїм слугам наказав:

щоб хана вимили і в пахучій воді купали,
і щоб на його золоту одежу надівали,
та до князя Ладимирия на обід прохали.
Хана мили, шкребли й купали
та на його золоту одежу одягали,
князецькі почесті йому давали.
Князь Ладимирь з ханом за одним столом сідав,
плечем до плеча його з собою сажав,
з одної чашки з ним мед-пиво пивав
та ще й хана братом рідним називав.
«Давай, — каже Ладимирь, — хане, не будемо
один на один хвалитися
а давай ми з тобою помиримось
та будемо добрими сусідами-братами зватись».
І князь Ладимирь хана дарами надарив
і його до своєї орди по добру одпустив.
Максимець Одинець, як теє прослихав,
князю Ладимирю до самих ніг упадав,
та йому з гарячої обиди вимовляв:
«Як було тобі, князю, скрутно, ти мене звав?
Та один на один битись із ханом посилав?
А як Бог міні допоміг хана долати — звоювати,
і його живого до тебе в двір достати,
то ти не став його полонити,
а став з ним гулити-пити?
Треба було б хана на паль сажати,
а орду його рубати-топтати.
Я його положив? Я його на потіху киянам дав?
А ти в йому брата увидав?
І од поглумлення визволяв?

Князь Ладимирь як такі смілі слова чував,
на Максимця опалу пускав,
стражу позвав, і Максима Одинця, Християнина молодця
убивати страшною смертю повеляв.

І кияни там стояли
і ті страшні слова чували
та все мовчали, та Ладимирові черевики лизали,
бо його стражі і опального гніву бояли.

І всі кияни видали, як Максиму Одинцю
Киянину Християнину молодцю
голову рубали
і його тіло християнське
за ограду у двір кидали.

А хан з ордою в далекі краї одбував,
та в своїх землях превелике військо збирав,
та вскорі з ординцями під Київ являв,
хан з ордою Київ святий облягав,
та ніхто вже його присердно не рятував,
бо всяк вояк по несправедливій
Одинцевій смерті скорботів мав.

А хан Басурман свят град Київ забрав,
Усіх киян, їхніх жен і діток повбивав,
А князя Ладимирия не займав,
бо з ним одну несправедливу душу мав.

А кияни як вмирали, Максима Одинця
Киянина Християнина молодця
у присмертних сльозах споминали.

І сам хан як про смерть Одинця узнав,
То по йому велику скорботу мав,
бо такого Лицаря він ніде не видав!

Оце вам лицарі і воїни дружинні
сумний сказ-пісня далекої давнини.
Всі лицарі воїни
в цьому сказі-пісні повчайтеся
і ніколи за князів не заступайтеся,
бо як їм вірно не служи —
а голову бережи,
Бо вони не люблять правди.
І спаси нас, Боже,
От всяка князя супостата.

Цитовано за книгою: Черемський К. П. Шлях звичаю. — Харків: Глас, 2002. — С. 50 — 53.

Портрет кобзаря С. А. Пасюги

Summary

The Veles book was recorded by the Slavic pagan priests in contrast to the Slavic Bible translated by Cyril and Methodius, who accompanied the adoption of Christianity by the ruling circles of the Great Moravian State and the Kievan Rus State of Askold and Dir. It represents an attempt to protect the pagan faith with its simultaneous reformation and "ennoblement".

Like the Bible, the Veles book contains, except hymns to the gods and the description of the rites, - a large array of historical information, since the "creation of the world" and the era of Indo-European unity. Much of this information was triumphantly confirmed by archaeological and linguistic studies, that were not known at the time of the first publication of Veles book. This concerns to the residence of Indo-Aryans in the territory of Ukraine, the active participation of the population of Ukraine in the "peoples of the sea" campaigns, the foundation of Gelon city as an alliance of two unrelated peoples, the relocation of the Illyrians to Zarubintsi culture, the settling of the Slavs on the Volga in the early Middle Ages, - these facts unequivocally proves the authenticity of Veles book.

A Veles book was created by natives of the Great Moravian state (among which the one was known as the son of Horugyn from the father of Horyga). But all of its further fate is connected with the steppe regions of the South and East of Ukraine - the Uhlichy (ulichy) and their descendants Brodnici(brodnyky;ford inhabitants) and then - Zaporozhye Cossacks. Probably the place of Veles book storing was Samar city in the area of the modern city of Dnipro. There it was at least twice rewritten - in the XV and XVII centuries, and in the first case it was made by a member of the Hussite movement of Czechia.

The Veles book was stored and used extensively in the corporation of the Ukrainian blind Elder Kobza-players (kobzars), originated directly from pagan magi, it contains series of words of their secret Lebii (lebiys'ka mova) language. Kobzars retained certain traditions of secret pagan rituals up to the beginning of the twentieth

century. It was through the use of Veles book with blind kobzars that they were rewritten by cutting letters on wooden boards. The Veles Book was part of an entire library of sacred texts for kobzars. Such books were called Kakhtyri. After the destruction in 1775 of the Zaporozhian Sich, the kobzars, at the initiative of their leader, Hnat Rogozianskyi, learned the contents of the main Kakhtyri's texts by heart. There were formed so-called Ustinsky books of their own secret oral tradition. At the same time, they transmitted the written Kakhtri in paper form to the "people's self-publishing", which became the spiritual basis for the preservation and development of the Ukrainian national idea. In particular, later it was an acquaintance with the people's texts of Kakhtyri perceptibly influenced on the outlook and creativity of Taras Shevchenko. Actually, Veles book from Hnat Rogozianskyi, through the means of G.S. Skovoroda, was sent for safekeeping to one of the leaders of the Slobodsky Ukrainian nobility, Y. M. Donets-Zakharzhevskyi, who had an estate in Velykiy Burluc (Kharkiv region).

The Russian government from the very beginning ruthlessly fought against Kakhtyrs. The main reason was their struggle with the Ukrainian nation as it is, the constant policy of destroying the historical memory of Ukrainians, imposing on them the idea of the origin of Rus from Novgorod, about the Kiev state of the Rurik dynasty as a "common cradle" of Ukrainians together with Russians, before appearing of which, the ancestors of Ukrainians allegedly were in the "primitive" state. Of course, after the publication of the information about the Veles book, Russian special services of the Soviet and post-Soviet times continued the same policy. Consequently, the whole Russian so-called "scientific critique" of Veles book is not directly related to science.

*Відомості про автора: **Рассоха Ігор Миколайович** (1965 р.н.) — український історик, філософ, лінгвіст, громадський діяч. Доктор філософських наук, професор кафедри історії і культурології Харківського національного університету міського господарства ім. О. М. Бекетова. Автор 12 монографій і 5 курсів лекцій. Радник на громадських засадах голови Харківської обласної державної адміністрації. У 2014-18 рр. — заявник пікету (намету) «Все для Перемоги!» на майдані Свободи у Харкові. У 2014 році — один з організаторів оборони Харкова проти російської «гібридної» агресії.*